

ЗМІСТ

Віктор Огнев'юк. "Родзинка" освіти Дніпропетровщини....4

Держава і освіта

Віктор Сиченко. Регіональній освіті – європейську якість: освіта Дніпропетровщини.....	6
Ліцей, що задовольняє попит батьків і міністра освіти	10
Освітнянський Дніпропетровськ. Факти, події, видатні особистості.....	11
Михайло Романенко. Соціальні орієнтири освітянських реформ. Гуманістичний маніфест	12
АПН – школі	
Василь Кремень. Освіта України в контексті знанневого суспільства.....	15
Надія Бібік. Проблема профільного навчання в педагогічній теорії і практиці	20
Сергій Максименко. Психологічний супровід профільного навчання: теоретичні основи.....	27
Перший Всеукраїнський конгрес психологів. Фоторепортаж	34
XII Всеукраїнські педагогічні читання "В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: проблеми свободи і відповідальності у вихованні особистості". Фоторепортаж з Полтавського педагогічного університету ім. В.Г. Короленка.....	36

Інноваційна школа

Василь Кудирко. Модернізація системи оцінювання навчальних досягнень учнів	38
Ольга Виговська. Авторська концепція людини та особистісно орієнтоване навчання: наукове обґрунтування семантичних змін	41
Педагогіка життєтворчості	
Лідія Вознюк. Педагогіка життєтворчості в експериментальних навчальних закладах Дніпропетровщини.....	48
Педагогічна майстерність учителя: проблеми і перспективи розвитку. Фоторепортаж всеукраїнської науково-практичної конференції.....	58
Олександра Титарчук. Становлення школи життєтворчості в умовах сільського регіону.....	59
"Сучасна освіта в Україні – 2006": запрошуємо до участі!	61
Олег Охредько. Школа-гра як один з шляхів розвитку життєтворчості особистості.....	62
Людмила Шкуронат. Розвиток самодостатньої особистості через впровадження проектних технологій...65	
Олена Гусева. Проект як чинник творення життєтворчості	69
Людмила Коробка. Робота над моделлю громадянського виховання	71
Валерій Письменний, Олександр Марусов. Концепція громадянської освіти: наше бачення проблем і шляхів запровадження	74
Міжнародна конференція "Громадсько активні школи – механізм активізації місцевих громад"	76

ДИРЕКТОР ШКОЛИ ЛІЦЕЮ ГІМНАЗІЇ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 3826 від 9 березня 2004. р.

ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ
ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК
Постанова Президії

ВАК

У К Р А І Н И

№ 5 – 05/4 від 11 квітня 2001 року

Головний та науковий редактор

Ольга ВИГОВСЬКА

Літературна редакція та коректура:

**Олег БАКУН
Валерій ФЕДОРЕНКО**

Художній та відповідальний редактор

Олексій ВИГОВСЬКИЙ

Верстка

Владислав ЗАХАРЕНКО

Відповідальний редактор

Тетяна ГОДЕЦЬКА

Фотокореспондент

Наталія БОЙКО

© О.Виговська, ідея та концепція
© О.Виговський, дизайн та оформлення
© "Директор школи, ліцею, гімназії", 2005

ЗАСНОВНИКИ

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ
І НАУКИ УКРАЇНИ
АКАДЕМІЯ ПЕДАГОГІЧНИХ
НАУК УКРАЇНИ
НАЦІОНАЛЬНИЙ
ПЕДАГОГІЧНИЙ УНІВЕРСИТЕТ
ім. М. П. ДРАГОМАНОВА
ВИДАВНИЦТВО
“ПЕДАГОГІЧНА ПРЕСА”
ЦЕНТР СПРИЯННЯ
СУСПІЛЬНОМУ РОЗВИТКУ
ім. МИКОЛИ ПИРОГОВА

Передплатні індекси:

22953

23974

Редакційна рада

Голова **Василь КРЕМЕНЬ**

Віктор **АНДРУЩЕНКО**
Ірина **БАРМАТОВА**
Марія **БАРНА**
Іван **БЕХ**
Оксана **БЕЛКІНА**
Надія **БІБІК**
Володимир **БОНДАР**
Тетяна **БОРЗЕНКОВА**
Маріана **БОСЕНКО**
Людмила **ВАЩЕНКО**
Ольга **ВИГОВСЬКА**
Борис **ГАДЗЕЦЬКИЙ**
Микола **ГУЗИК**
Ірина **ГОРЕЦЬКА**
Лідія **ДАНИЛЕНКО**
Петро **ДМИТРЕНКО**
Володимир **ДОВГОПОЛИЙ**
Лілія **ДОНСЬКА**
Олександр **ДУБОГАЙ**
Олександр **ДУСАВИЦЬКИЙ**
Ольга **ЗАЙЧЕНКО**
Валентин **ЗАЙЧУК**
Іван **ЗЯЗЮН**
Олександр **ЛЯШЕНКО**
Людмила **КАЛІНІНА**
Юрій **КУЗНЕЦОВ**
Василь **МАДЗІГОН**
Сергій **МАКСИМЕНКО**
Юрій **МАЛЬОВАННИЙ**
Валентин **МОЛЯКО**
Григорій **НАУМЕНКО**
Віктор **ОГНЕВ'ЮК**
Віктор **ОЛІЙНИК**
Іван **ОСАДЧИЙ**
Надія **ОСТРОВЕРХОВА**
Павло **ПОЛЯНСЬКИЙ**
Валентин **РОМАНЕНКО**
Світлана **РУДАКІВСЬКА**
Олександра **САВЧЕНКО**
Володимир **СКИБА**
Анатолій **СОЛОГУБ**
Юрій **ТРОФІМОВ**
Геннадій **ФЕДОРОВ**
Георгій **ФІЛІПЧУК**
Василина **ХАЙРУЛІНА**
Наталія **ЧЕПЕЛЄВА**
Олена **ЧИНОК**
Микола **ШКІЛЬ**

*Валентина Булгакова. Проблемно-полілогічне
навчання у формуванні соціально адаптованої
особистості77*
*Друга виставка-презентація “Освіта України:
Інноваційні технології навчання”84*

Педагогіка школи

Здоров'я через освіту

*Віра Морозова, Валентина Музирова, Лариса Лаврова,
Наталія Мікулак. Виховання культури здоров'я
через освіту88*
Ніна Сачава. Духовне здоров'я сучасної людини.....92
*Людмила Головченко. Модель школи
культури здоров'я.....96*
*Валентина Шевченко. Виховання здорового
школяра101*
Лариса Бугай. Школа-сад104
*Людмила Сбоєва. Система відновлення здоров'я
в навчальному закладі.....106*
*Наталія Карленко. Формування культури життєвого
самовизначення у школі-інтернаті110*
*Наталія Полевікова. Аспекти здоров'я
у багатопрофільній гімназії112*
*Людмила Загородня. Збереження здоров'я
в умовах екологічної кризи: заходи школи.....115*
*Людмила Письменна. Розвиток соціальної адаптації
в умовах навчально-виховного комплексу.....116*
*Тамара Філь. Туризм – засіб формування
здорового способу життя120*
Європейський рік громадянської освіти в Україні124
*Співпраця освітянських керівників
з громадськими організаціями124*
Звернення педагогів-миротворців до Президента України...126

УМОВИ ПУБЛІКАЦІЇ В ЖУРНАЛІ “ДИРЕКТОР ШКОЛИ, ЛІЦЕЮ, ГІМНАЗІЇ”

1. Статті мають бути написані спеціально для часопису “Директор школи, ліцею, гімназії” (ніде раніше не друкуються і не надіслані до інших видань). Наукові статті повинні відповідати вимогам ВАКУ до наукових праць.

2. Редакція лишає за собою право скорочувати, редагувати статті, а також вносити зміни в назву.

3. За достовірність фактів, дат, назв і точність цитування несуть відповідальність автори.

4. Статті приймаються у вигляді файлів текстового редактора MS Word for Windows електронною поштою або на дискетах 3,5”.

Електронна пошта редакції: director@oldbank.com
Адреси редакції: 01033, м. Київ, а/с 116; 03037, м. Київ, вул. Освіти, 6, кімната 12.

5. Дискети, рукописи, малюнки, фотографії та інші матеріали, надіслані до редакції, не повертаються.

6. Стаття має бути підписана всіма авторами і супроводжується авторською довідкою (вказати повне ім'я, по батькові та посаду), стислою анотацією.

Повний або частковий передрук матеріалів журналу “Директор школи, ліцею, гімназії” можливий лише за письмової згоди редакції.

ЗМІСТ

Управління школою

<i>Микола Наказний.</i> Особливості функціонування ліцею в структурі “ліцей-вищий навчальний заклад”.....	128
<i>Ольга Виговська.</i> Функціональна модель творчого потенціалу вчителя: наслідки семантичних уявлень. Результати теоретико-практичного дослідження.....	135
<i>Наталія Гонтаровська.</i> Створення освітнього середовища як необхідна умова морально-духовного розвитку особистості.....	144
<i>Ніна Сачава.</i> Управління науково-методичною роботою.....	147
<i>Підготовка вчителя нової генерації: координація зусиль ВНЗ.....</i>	154
<i>Світлана Мануйленко.</i> Науково-методична робота в школі.....	155
<i>Тетяна Третякова.</i> Управлінська діяльність керівника школи: практичні аспекти.....	164
<i>Ольга Анеліна.</i> Школа-родина. Від концепції до практичної реалізації.....	168
<i>Олена Марченко.</i> Науково-дослідницька діяльність школи: організаційно-практичні аспекти.....	172
Реформуємо сучасну сільську школу	
<i>Марина Ватковська.</i> Модернізація освітніх систем сільської школи.....	179
<i>Ірина Грекова.</i> Освітній округ в стратегії майбутнього: кроки практичної реалізації.....	182
<i>Валентин Пієнєв.</i> Розв'язання гострих проблем сучасної сільської школи: інноваційні шляхи.....	183
<i>Світлана Лобанова.</i> Проблеми сучасного шкільного краєзнавства очима директора.....	195
<i>Володимир Янчук.</i> Практика розбудови особистісно зорієнтованого навчання: управлінські аспекти.....	202
<i>Михайло Романенко.</i> Концептуально-методологічні засади реформування сільської школи.....	213
<i>Віра Мелешко.</i> Звернімо увагу – цікавий досвід.....	218
<i>Ольга Виговська.</i> Пам'ять серця: слово про Друга.....	219
Бібліографічний покажчик статей журналу “Директор школи, ліцею гімназії за 2005 рік.....”	221
<i>Наші ювіляри.....</i>	224
Наша обкладинка	
<i>Дніпропетровський ОІППО – “Лідер сучасної освіти”</i>	
ТОВАРИ ТА ПОСЛУГИ ДЛЯ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ	
Годинник-таймер для управління дзвінками навчального закладу.....	100

*Журнал рекомендовано до друку Вченою радою
Національного педагогічного університету
ім. М.П. Драгоманова*

(№5 – протокол № 2 від 29.09.2005 р.,
№6 – протокол № 4 від 01.12.2005 р.)

Підписано до друку 15.12.2005 р. Формат 70x100 1/16.
Папір офсетний. 15 умов. друк. арк. Наклад 3500

Центр ССР ім. Миколи Пирогова
03037, м. Київ, вул. Освіти, 6
Свідоцтво: ДК №1709 від 9.03.2004 р.

Друк: Акціонерне товариство “Книга”. Зам. 5-157.

ДИРЕКТОР ШКОЛИ ЛІЦЕЮ ГІМНАЗІЇ

НАУКОВО-ПРАКТИЧНИЙ ЖУРНАЛ ДЛЯ КЕРІВНИКІВ ЗАКЛАДІВ ОСВІТИ

Свідоцтво про державну реєстрацію
Серія КВ № 3826 від 9 березня 2004. р.

ФАХОВЕ ВИДАННЯ З ПЕДАГОГІЧНИХ
ТА ПСИХОЛОГІЧНИХ НАУК
Постанова Президії

БАК

У К Р А І Н И
5 – 05/4 11 2001

Головний та науковий редактор

Ольга ВИГОВСЬКА

Літературна редакція та коректура:

Олег БАКУН

Валерій ФЕДОРЕНКО

Художній та відповідальний редактор

Олексій ВИГОВСЬКИЙ

Верстка

Владислав ЗАХАРЕНКО

Відповідальний редактор

Тетяна ГОДЕЦЬКА

Фотокореспондент

Наталія БОЙКО

Адреса редакції

01033, Київ-33, а/с 116;
03037, м. Київ, вул. Освіти, 6, к. 12
Тел.: (044) 245-65-85

E-mail: director@oldbank.com

Стрижневі
теми
цього
номеру

**Школи
житте-
творчості**

С. 48

**Здоров'я
через
освіту**

С. 88

**Реформу-
вання
сільської
школи**

С. 179

Віктор ОГНЕВ'ЮК,
заступник міністра освіти і науки України

**У ДНІПРОПЕТРОВСЬКУ
Є ПРЕКРАСНА РОДЗИНКА!**

Кожна з областей України має самобутні здобутки в галузі освіти, оригінальні освітянські надбання. Із освітніх цікавинок дніпропетровського вчителства я б особливо відзначив систему налагодження навчальної діяльності дітей з особливими потребами, тобто тих, які через певні фізичні вади не можуть навчатися у звичайній школі. Ефективна робота психолого-педагогічних і медичних комісій, функціонування реабілітаційних центрів, які замінили собою інтернати і куди батьки привозять на навчання своїх дітей, — ось той досвід дніпропетровців, який слід найперше поширити в інших регіонах.

ЗРОБІМО ОСВІТУ ЦІКВАЮ!

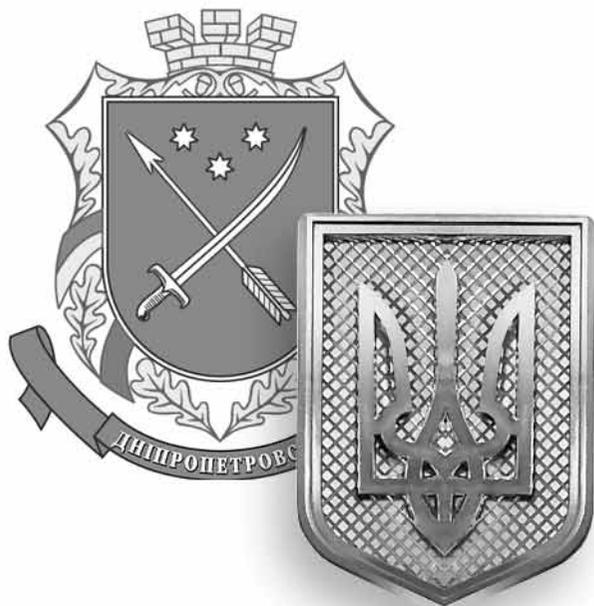
На мою думку, директор є ключовою ланкою в реформуванні освіти. Місія директорів полягає насамперед у тому, що через його посередництво вчитель одержує роз'яснення щодо найважливіших нормативних документів МОН України. Вони і є головними рушіями реформування освіти, оскільки для успішного здійснення будь-якої реформи в освіті важливо, щоб учитель вчасно одержав інформацію про її мету, умови, особливості і збагнув свою в ній роль. Це допоможе вчителю відчувати себе суб'єктом управлінської діяльності, активним її учасником і віднині не бути її об'єктом. Також директор має сприяти підвищенню мотивації школярів до навчальної діяльності, сприяти віднайденню того шляху, яким розвиватиметься школа. Навчання має бути насамперед цікавим для дітей, захопливим. Ігри, цікаві форми роботи, розваги, нестандартність, відступ від педагогічного канону, активна дія — це те, що має привернути дітей до науки, захопити їх навчанням, "оживити" процес засвоювання знань.

Зробімо освіту цікавою!

Незабаром новий рік.

Я бажаю кожному директору в новому році зробити свою школу цікавою, змістовною, захопливою, щоб діти казали: "Я хочу вчитися тільки в цій школі, я хочу, щоб тільки ця людина була її директором!"

Дніпропетровськ — факти, події, особистості
с.11, 201

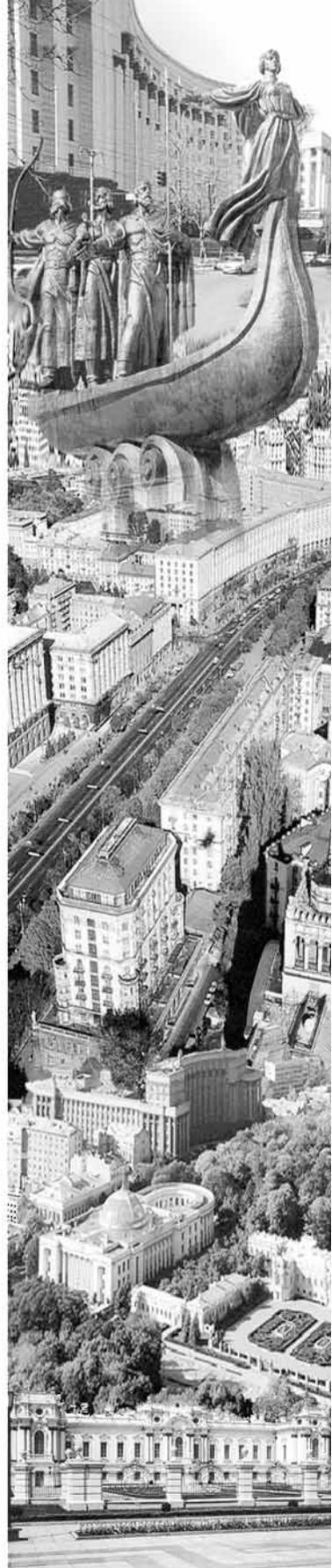

ДЕРЖАВА І ОСВІТА

Дніпропетровська область — одна з небагатьох, де в останні роки продовжується будівництво сільських шкіл.

Першочергова проблема — це збереження та оптимізація мережі шкіл в умовах зменшення кількості дітей шкільного віку.

Важлива кадрова проблема — це підготовка вчителів, які викладають кілька предметів.

Держава
і освіта

РЕГІОНАЛЬНІЙ ОСВІТІ – ЄВРОПЕЙСКУ ЯКІСТЬ

ОСВІТА ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

Сучасна освіта виступає сьогодні важливим показником розвитку людини, суспільства, держави і її конкурентноспроможності. Тому соціально-економічні, політичні стратегії України, курс на світову та європейську інтеграцію вимагають радикальних змін і в системі регіональної освіти як важливої складової вітчизняної освітньої галузі.

Пріоритетами в розвитку освіти Дніпропетровського регіону є забезпечення високого рівня якості освіти за рахунок реалізації комплексної регіональної програми „Освіта Дніпропетровщини” та її підпрограм, розширення інфраструктури інформаційного освітнього простору регіону, запровадження маркетингових технологій у вивченні попиту освітніх послуг та моніторингових досліджень якості регіональної освіти. При цьому ключовими напрямками освітньої сфери визначено: повагу до вчителя, підтримку обдарованої молоді, запровадження єдиної системи тестування вступу до вищих навчальних закладів, доступність якісної

освіти, створення і розвиток національної науково-дослідної та освітньої мережі, автономію і самоврядування вищих навчальних закладів.

У забезпеченні якості освіти суттєву роль відіграє матеріальна та фінансова підтримка розвитку регіональної освіти. Обласною державною адміністрацією постійно проводиться робота з органами виконавчої влади та органами місцевого самоврядування щодо поповнення місцевих бюджетів з метою поліпшення умов утримання закладів освіти.

До позитивних результатів діяльності облдержадміністрації, влади на місцях та органів управління освітою належать:

- вищі, аніж у середньому по державі, показники охоплення дітей дошкільною освітою (в Дніпропетровській області – 65%, в Україні – 48%), що на 6% більше, ніж за той же період минулого року;
- за 10 місяців поточного року завдяки фінансуванню з державного та обласного бюджетів здано в експлуатацію 3 школи-новобудови;
- розвиток мережі шкіл з державною мовою викладання (2005 р. – 81,8%, 2004 р. – 80,8%);
- розширення системи профільного навчання у старшій школі (3 місце в Україні, 65% профільних 10-11 класів);

Віктор СИЧЕНКО

Начальник Головного управління освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації

печення високого рівня якості освіти за рахунок реалізації комплексної регіональної програми „Освіта Дніпропетровщини” та її підпрограм, розширення інфраструктури інформаційного освітнього простору регіону, запровадження маркетингових технологій у вивченні попиту освітніх послуг та моніторингових досліджень якості регіональної освіти. При цьому ключовими напрямками освітньої сфери визначено: повагу до вчителя, підтримку обдарованої молоді, запровадження єдиної системи тестування вступу до вищих навчальних закладів, доступність якісної

- прискорення процесу комп'ютеризації сільських шкіл, впровадження програми "Шкільний автобус". За рахунок обласного бюджету придбано 25 автобусів, за рахунок державного бюджету отримано 2 автобуси. Це дає змогу вирішити питання підвозу більше 600 дітей та вчителів. За рахунок обласного бюджету, при застосуванні процедури відкритих торгів, придбано 33 комп'ютерні класи сучасного зразка, за рахунок державного – 24. Це дозволить підняти рівень комп'ютеризації сільських шкіл з 75,5% до 86%;
- збільшення обсягу фінансування варіативної частини навчального плану (2004 р. – 84,1%, 2005 р. – 93%).

ПОЗИТИВНІ ЗРУШЕННЯ

Освітня галузь Дніпропетровщини за підсумками I півріччя 2005 р. має певні позитивні зрушення. Завдяки збільшенню бюджетного фінансування у 2005 році зміцнюється матеріальна база навчальних закладів, зростає заробітна плата освітян – спостерігається істотне зростання середнього рівня заробітної плати працівників системи дошкільної, позашкільної, загальної середньої освіти. Так, у січні середня зарплата працівників системи освіти складала 394,2 грн., а педпрацівників – 509,3 грн. За підсумками 9 місяців ці показники зросли відповідно до 576,8 грн. для працівників і 723,2 грн. – для

педпрацівників. З 01.09.2005 року впроваджується в дію єдина тарифна сітка. Після перерахунків нових ставок заробітної плати і посадових окладів очікується підвищення заробітної плати педпрацівників до 856,8 грн.

Слід відзначити, що у 2005 році загальний обсяг бюджетних призначень області в галузі „Освіта” складає 932,3 млн. грн., що в 1,34 рази вище від показника 2004 року (698,8 млн. грн.)

СИСТЕМА ШКІЛЬНОЇ ОСВІТИ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

У системі шкільної освіти діє розвинута мережа закладів освіти, яка повністю відповідає потребам населення. В області функціонує **1056** загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі: **1010** середніх загальноосвітніх шкіл, **24** вечірніх та **22** приватні загальноосвітні школи.

Удосконалюється мережа закладів для розвитку здібних та обдарованих дітей. В області діють **23** гімназії, **27** ліцеїв, **2** колегіуми, **27** спеціалізовані школи.

Для розвитку творчо обдарованих дітей за рахунок обласного бюджету були створені та діють **5** загальноосвітніх навчальних закладів, у тому числі **3** ліцеї-інтернати на базі вищих навчальних закладів області: Дніпропетровського національного університету; Дніпропетровської державної медичної академії; Криворізького державного педагогічного університету, де навчається **1375** учнів, з яких **967** із сільської місцевості.

Реорганізовано 11 загальноосвітніх навчальних закладів у заклади нового типу. З них: 1 – у гімназію, 1 – у ліцей.

Переважна кількість шкіл – україномовні. Є також **двомовні (7%)** та **російськомовні (11%) школи.**

В області зросла вартість утримання одного учня в загальноосвітніх навчальних закладах, тепер вона складає **1008 грн. (997 грн. – у 2003 році)**, за головними призначеннями – 1379,3 грн.

Збільшено мережу класів для організації профільного навчання учнів **10-11 класів:** у поточному навчальному році охоплено – **65% учнів** старшої школи, що на **6 %** більше, ніж у минулому навчальному році.

В області створено 16 освітніх округів, які забезпечують оптимальне використання кадрового, матеріально-фінансового забезпечення навчальних закладів. Збільшився обласний показник забезпечення варіативною частиною навчального плану, який становить **93% проти 84%** у минулому навчальному році.

„Якість освіти — це, насамперед, якість педагогічної діяльності” — стрижень кадрової політики в освіті Дніпропетровщини

ПРО КАДРОВУ ПОЛІТИКУ

Кадрове забезпечення є одним із пріоритетних у регіоні. Теза: „якість освіти — це, насамперед, якість педагогічної діяльності” — стала стрижнем у визначенні кадрової політики.

На посадах керівників та спеціалістів управлінь, відділів освіти працюють **161 державний службовець**, з них зі стажем служби до 3-х років — **39%**, понад **17%** — досвідчені фахівці, стаж яких становить понад **15** років. За категоріями:

23% — спеціалісти V категорії;

52% — спеціалісти VI категорії;

25% — спеціалісти VII категорії.

Забезпеченість педагогічними кадрами загальноосвітніх закладів області в 2004/2005 навчальному році становить **99,8%**. За рахунок прибуття 620 молодих спеціалістів закрито вакансії, в тому числі — вчителів математики, фізики, інформатики, англійської мови. Понад **200** вакансій закрито за рахунок довантаження працюючих вчителів та пенсіонерів.

Освітній рівень педагогічних працівників нині складає **85,1 %**. Поступово зростає показник працівників з вищою освітою серед учителів початкових класів. Так, нині він становить у містах — **74%**, у сільській місцевості — **62%**.

УЧНІВСЬКІ ОЛІМПІАДИ ТА КОНКУРСИ

Особлива увага приділяється організації та проведенню Всеукраїнських уч-

нівських олімпіад. У поточному навчальному році у III етапі Всеукраїнських олімпіад взяли участь 2481 учень, у IV етапі — 67 учнів.

Слід зазначити, що в регіоні постійно збільшується кількість переможців IV етапу Всеукраїнських предметних олімпіад та конкурсів Малої академії наук (збільшення на 7% у 2005 р.), що вказує на цілеспрямовану діяльність із творчо обдарованими дітьми (обласна програма „Творча дитина” та „Обдарованість”).

Покращуються умови навчання та виховання дітей в інтернатних закладах обласного підпорядкування, збільшення їх мережі (зокрема для обдарованих дітей).

Вихованці одного з обласних закладів (медичного ліцею-інтернату „Дніпро”) навіть вийшли на міжнародний рівень і стали призерами трьох номінацій VII Міжнародного фестивалю творчості школярів у м. Сан-Ремо.

ОПТИМІЗАЦІЯ ДІЯЛЬНОСТІ ВНЗ

Дніпропетровщина має потужний потенціал вищої освіти. В області налічується 108 наукових установ, серед яких 8 академічного профілю, 11 у вищих навчальних закладах. У наукових організаціях працюють близько 14 тис. спеціалістів, з яких понад 7 тис. дослідників.

У вищих навчальних закладах усіх рівнів акредитації області проведено експерименти з запровадження кре-

дитно-модульної системи освіти, йде підготовка до її використання в навчальному процесі, що відповідає вимогам Болонського процесу.

Проводиться робота з залучення депутатів місцевих рад, представників державних адміністрацій до участі в діяльності приймальних, апеляційних комісій вищих навчальних закладів.

З метою оптимізації діяльності вищих навчальних закладів та громадського контролю за їх функціонуванням впроваджується залучення до процесів ліцензування освітньої діяльності ВНЗ Громадської експертної комісії.

За рахунок державного фінансування підвищено зарплати педагогічних та науково-педагогічних працівників.

За поданням обласної державної адміністрації, рішенням сесії облради від 21 квітня 2005 р. №564-27ЛУ затверджено доповнення до програми „Молодь Дніпропетровщини. 2001-2006 роки”, яким передбачається запровадження обласних іменних стипендій кращим учням ПТНЗ та студентам ВНЗ (на загальну суму 150 тис. грн.).

Розпочато співробітництво з Фондом допомоги українським дітям-сиротам та дітям, позбавленим батьківського піклування. Проведено спільну програму “Стипендії для студентів-сиріт”, у рамках якої 847 студентів-сиріт ВНЗ I-IV рівнів акредитації отримали стипендії в розмірі 200 грн.

ДОІППО – „Лідер сучасної освіти”

Важливу роль у підвищенні якості педагогічної праці відіграє Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти. На базі інституту діє диференційована система підвищення кваліфікації педагогічних кадрів регіону, забезпечується науково-методичний супровід інноваційної діяльності в загальноос-

ВИЗНАННЯ ЗДОБУТКІВ ОСВІТЯН

До здобутків освітян області з повагою ставиться вся Україна.

- Міжнародна виставка в м. Києві „Сучасна освіта в Україні” щороку відзначає збільшення кількості її учасників та переможців Дніпропетровщини (2004 р. – 52, 2005 р. – 61). Міжнародний форум „Світ високих технологій” **золотою** нагородою та **срібною медаллю** відзначив участь закладів освіти області.
- У 2005 році **двоє вчителів** Дніпропетровщини вибороли першість у Всеукраїнському конкурсі „Вчитель року” і стали переможцями в номінаціях „Фізика” та „Українська мова і література”.
- У 2005 р. ДОІППО на VIII Міжнародній виставці навчальних закладів „Сучасна освіта в Україні: 2005” **присвоєно почесне звання „Лідер сучасної освіти”**.

ПРОБЛЕМИ ТА ЗАВДАННЯ РЕГІОНАЛЬНОЇ ОСВІТИ

Разом з тим, у розвитку регіональної освіти є проблеми, які ми намагаємося розв’язати в найближчому майбутньому:

- Стовідсоткове (!) забезпечення шкіл – комп’ютерними класами та педагогічними кадрами.
- Створення в Дніпропетровську регіонального центру оцінювання якості освіти.
- Передача дошкільних навчальних закладів з балансу сільських і селищних рад на баланс міських і районних відділів освіти, що дасть змогу зупинити закриття дошкільних установ і покращити умови виховання дітей.

Таким чином, головним завданням у розвитку освіти Дніпропетровщини стає модернізація системи освіти на всіх її рівнях, підвищення якості та доступності освіти, її наближення до європейських освітніх стандартів.

ЛІЦЕЙ, ЩО ЗАДОВольНЯЄ ПОПИТ БАТЬКІВ І МІНІСТРА ОСВІТИ

Візит Міністра освіти і науки України Станіслава Миколайовича Ніколаєнка до Дніпропетровського ліцею інформаційних технологій був не випадковим. ЛІТ – унікальний інноваційний навчальний заклад обласного центру, що протягом 14 років функціонує в системі безперервної освіти „Ліцей – ДНУ”.

Схвально поставився Станіслав Ніколаєнко до обраної ліцеєм стратегічної лінії – **міцний зв'язок з вищими навчальними закладами.**

Побував міністр і в навчальних кабінетах, де ознайомився з унікальними програмними проектами та мультимедійними програмами випускників ліцею, зацікавився представленими кваліфікаційними роботами (див. фото 2).

Відповідно до потреб учнів, у ліцеї запроваджено техніко-технологічні профілі навчання. З приводу цього Станіслав Миколайович підкреслив, що ліцей – на правильному шляху, бо **Дніпропетровський регіон відзначається високим промисловим потенціалом і спеціалісти техніко-технологічних профілів україні необхідні.**

Саме в такому ліцеї розпочинається підготовка майбутнього кваліфікованого спеціаліста, національно свідомого, готового працювати на розбудову власної держави, – наголосив Міністр.

На фото 1 (зліва направо): учень Гліб Мажара, С.М. Ніколаєнко та А.П. Колодяжний.

Не обійшлося і без експрес-перевірки знань ліцейців. Логічну задачу для учнів 8 класу першим розв'язав Гліб Мажара, за що отримав подарунок – іменну ручку Міністра.

На фото 3: С.М. Ніколаєнко у колі супроводжуючих – В.В. Сиченко, начальник ГУОН, О.В. Сокульської, заступниці голови облдержадміністрації, А.П. Колодяжного, директора ЛІТ, залишає на згадку добрі слова про ліцей.

вітніх навчальних закладах. Так, понад **1000 вчителів** області підготовлені та працюють за програмою „Intel® Навчання для майбутнього” (проти 270 вчителів – у 2004 р.). В області створено мережу експериментальних навчальних закладів, до якої входить майже **100 шкіл**, які досліджують різні проблеми. *Дві з них – експериментальними закладами АПН України, 17 – МОН України, 71 – обласного рівня.*

На Всеукраїнському і Міжнародному рівні проводиться експериментальна робота кафедрою культури здоров'я ДОППО з питань розробки моделі школи культури здоров'я.

Одним із пріоритетних напрямів діяльності ДОППО є робота над обласним науково-дослідним проектом „Модернізація системи освіти сільських адміністративних районів Дніпропетровської області”. Метою проекту є відпрацювання різних організаційно-педагогічних моделей загальноосвітніх закладів сільських районів для забезпечення рівного доступу сільських учнів до якісної освіти. Організовано спільну діяльність з Інститутом педагогіки АПН України з дослідження шляхів модернізації освіти сільських адміністративних районів.

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти у 2005 році став переможцем виставки-конкурсу „Високі технології в освіті”, який проходив у рамках шостого Міжнародного форуму „Світ високіх технологій”, і нагороджений дипломом і золотою медаллю.

ОСВІТЯНСЬКИЙ ДНІПРОПЕТРОВСЬК

Факти, події, видатні особистості

Від
редакції

За всіма даними, Дніпропетровськ – молоде місто. 200-річчя Дніпропетровська (Катеринослава) відзначали в 1976 р. „Город Екатеринослав – всецело творение князя Г.А. Потемкина” – писав Д.І. Яворницький.

Свій сучасний вигляд і статус неофіційної столиці регіону місто почало набувати 110 років тому, підкоряючись зусиллям однієї людини – Олександра Поля. Ще в середині XIX століття це місто, як усім здавалося, назавжди залишиться глибокою провінцією.

Як слабка заміна університету, з 1792 р. в Катеринославі діяло народне училище, вельми убоге „за відсутністю учнів”.

Поворотним пунктом стало відкриття в 1899 р. Вишого гірничого училища, в якому зібралися викладачі такого рівня і широти інтересів, що училище могло вважатися технічним університетом.

Приплив високоосвічених і активних діячів відразу позначився на науковому вигляді Катеринослава. У 1904 р. було відкрито Архівну комісію, яка займалася унікальною роботою з дослідження архівів губернії. У жовтні 1910 р. в місті було відкрито вчительський інститут, який надалі зіграв важливу роль в організації університету. У 1913 році було підготовлено відкриття Вищих жіночих курсів, які почали роботу в 1916 р. за університетською програмою. А в 1919 році почав діяти Університет.

ОЛЕНА ПЕТРІВНА БЛАВАТСЬКА (1831-1891), засновниця теософського руху, народилася в Катеринославі 31-го липня 1831 р.

З ім'ям **ОЛЕКСАНДРА МИКОЛАЙОВИЧА ПОЛЯ** (1832-1890) пов'язана нова сторінка в історії Дніпропетровського краю. Він зробив більше, ніж будь-хто до нього для розвитку Катеринослава: він повернув його до життя.

В 1889 р. у дворянському зібранні Катеринослава розглядалося питання про встановлення прижиттєвого пам'ятника О. Полю за те, що він “пожвавив край і воскресив місто Катеринослав”. Однією своєю упевненістю в блискучому майбутньому краю він зробив більше, ніж багато інших.

ДМИТРО ІВАНОВИЧ ЯВОРНИЦЬКИЙ
(1855 – 1940)

Неперевершений дослідник історії запорізького козацтва, Д.І. Яворницький опублікував близько 50 наукових робіт.

Значною є заслуга Дмитра Яворницького як археолога, який першим провів систематичні розкопки і вивчення археологічних пам'яток Придніпров'я, зокрема на дніпровських порогах.

16 квітня 1929 року Д.І. Яворницький був обраний дійсним членом АН УРСР. Нині його ім'ям названо заснований ним Дніпропетровський історичний музей.

Олена Блаватська

Пам'ятник
Олександрю Полю

Дмитро Яворницький

Держава
і освіта

СОЦІАЛЬНІ ОРІЄНТИРИ ОСВІТЯНСЬКИХ РЕФОРМ ГУМАНІСТИЧНИЙ МАНІФЕСТ

Визначаючи основну змістову характеристику сучасних новацій у сфері освіти, практично всі і теоретики, і практики фокусують увагу на її гуманістичній спрямованості.

Гуманізація освіти, навчання, виховання, школи міжособистісних стосунків учасників освітніх процесів, управління освітою тощо — це далеко не повний пере-

лік різноманітних аспектів реального глобального процесу, який на наших очах змінює образ освіти. Немає ніяких підстав сумніватися в реальності гуманізації освіти, проте конкретний результат цього процесу — формування в школі умов для всебічного розвитку особистості з дійсно гуманістичними світоглядом та моделями поведінки — поки що мало відображається у практичних діях, які визначають напрями освітнянських реформ. Переважна більшість директивних документів, експериментальних програм та конкретних новацій спрямована на вдосконалення нав-

чального процесу. Психологічний клімат, система міжособистісних відносин, комунікативне середовище, людський потенціал саморозвитку та самоуправління школи продовжують залишатися мало задіяними в модернізаційних процесах, а саме від них залежить “людиновимірність” навчально-виховного процесу.

Демократизація українського суспільства, яка здійснюється сьогодні в процесі реалізації ідей “помаранчевої революції”, вимагає системної переоцінки завдань освітнянських реформ саме в контексті формування освітнього середовища гуманізму як ціннісного атрибуту соціальності, що відповідає за “людиновимірність” соціальних та освітніх процесів. Настав час розглядати гуманізм не просто як абстрактну ідею, а як практичну основу перебудови життя в нашій країні загалом та вітчизняній школі зокрема. А процеси ці дуже тісно пов’язані — адже сучасна школа, за загальним визнанням, виконує основні проєктивно-моделюючі функції стосовно суспільства.

Кожна людина, перш ніж вступити у світ дорослого життя, проходить процес соціалізації. І здійснюється він передусім у школі. Саме тут молоде покоління

**Михайло
РОМАНЕНКО**

Ректор Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор філософських наук, професор

З цією темою Михайло Ілліч виступив і в регіональній пресі — див. “Нива знань”. — 2005. — № 3.

формує свої цінності та смисложиттєві пріоритети, виробляє моделі поведінки та комунікації, вчиться цінувати чи зневажати, підтримувати чи протидіяти, створювати чи руйнувати. Весь спектр можливих способів діяльності, оцінки, реакції на ситуації закладається в людині нашої школою. І на практичному, психологічному рівні всі людські якості визначаються системною характеристикою шкільного життя. Якщо там діє людяність, гуманність – це продукує гуманістичний спосіб життя всього суспільства – і через перенесення цих відносин на сім'ю та навколишнє середовище, і через утвердження людьми отриманих гуманістичних цінностей вже в дорослому житті. Осмислений до певного світоглядного рівня гуманізм у школі породжує покоління хороших людей і, відповідно, досконале суспільство, яке з них складається.

Демократичні зміни в Україні, які відбуваються останнім часом, підкреслюють невідповідність вітчизняної школи завданню моделювання гуманістичних соціальних відносин. Попри всі гуманістичні реформи і нововведення, *вітчизняна школа загалом залишається авторитарною й антидемократичною*, мало пов'язаною з реальними потребами людини і суспільства сьогоднішнього дня, з практично відсутніми механізмами громадської саморегуляції, самоактуалізації особистості. Процеси гуманіза-

ГУМАНІСТИЧНІ ПРИНЦИПИ ВІТЧИЗНЯНОЇ ШКОЛИ

Змістом освітнього процесу в школі є життя дітей, у якому вони дорослішають, розвиваються і формуються як особистості. Всі аспекти освітньої діяльності, включаючи процес навчання, виховання і міжособистісної комунікації, підпорядковуються основній меті – саморозвитку дітей – як методи та технології. Цілісність педагогічного процесу в гуманоцентрично зорієнтованій школі визначається саме життям її учнів. Отже, основним критерієм педагогічного процесу в цілому і кожної його складової зокрема є збіг освітньої діяльності та життя дітей.

Школа має забезпечувати умови для того, щоб кожна дитина в ній знаходила простір для розвитку своїх можливостей, могла в повній мірі проявити свою індивідуальність – і в навчанні, і в усіх інших формах шкільного життя. Індивідуалізація освітньої діяльності, її максимальне наближення і специфікація відповідно до потреб кожної особистості – основа освітніх технологій, які застосовуються в гуманоцентрично зорієнтованому освітньому закладі.

Основним результативним критерієм педагогічного процесу в загальноосвітній школі має стати формування зрілої особистості, адаптованої до самостійного життя і діяльності в сучасному інформаційному суспільстві в усіх її проявах – і як працівник, і як громадянин, і як приватна особа. Під цим кутом зору мають розглядатися і наслідки освітньої діяльності в різноманітних сферах навчання та виховання – наскільки педагогічний процес привів дитину до усвідомлення, привласнення та розвитку власної природи, і на основі цього – до утвердження в суспільстві як креативної, активної особистості.

Основним механізмом виконання школою своєї освітньої місії є налагоджування системи партнерства між учнями та педагогічним колективом, в основі якого лежать потреби розвитку учнів і включення педагогів у життя дітей. Створення системи неформальної комунікації, в якій учні та вчителі спілкуються як особистості, а не формальні функції, є основою організації конкретного навчально-виховного процесу. Основним критерієм при оцінці педагогічних технологій та методик, що застосовуються в педагогічній практиці освітнього закладу, є наявність чи відсутність неформальних партнерських взаємовідносин між учасниками педагогічного процесу і їх результативність з точки зору саморозвитку дітей, їх практичної участі у житті школи.

Основною соціальною функцією школи в сучасних умовах є посередництво між дитиною, що розвивається, та культурою з виконанням завдання моделювання та проектування гуманістичних соціальних відносин. Критерій виконання школою основної соціокультурної функції – пізнання і засвоєння дітьми гуманістичних та демократичних цінностей, на основі чого відбувається збір гуманістичних векторів розвитку людини та суспільства.

ПРОГРАМА ПРАКТИЧНИХ ЗАХОДІВ

1. *Внести принцип рівноправності у спілкуванні педагогів та учнів на рівні старшої школи. У багатьох розвинених країнах учні та вчителі звертаються одне до одного на "ти". У нашій школі теж у випадку, коли педагог звертається до учнів на „ти”, має бути забезпечено і право учня на таке ж звернення. Якщо педагог хоче, щоб до нього учні зверталися на "ви", він сам має таким же чином звертатися до них.*

2. *Ввести особистісний вимір профільної спеціалізації, формування варіативної складової навчального плану, факультативів, горизонтальної та вертикальної співпраці освітніх закладів. Вирішальним фактором формування профілів, індивідуалізації та диференціації навчального процесу має стати думка учнів, а не наявність кадрового потенціалу школи. Тільки так можна ввести орієнтири навчання в русло внутрішніх мотивів розвитку дітей.*

3. *Максимально зменшити роль зовнішньої оцінки навчальних успіхів учнів з упровадженням практики самооцінки та самотестування. Упровадити в практику поряд з об'єктивним оцінюванням (відносно стандарту предмета) і практику персоніфікованого оцінювання (відносно особистісних успіхів учнів), орієнтовану на показники особистісного розвитку.*

4. *Переглянути методику проведення уроку в напрямі зосередження зусиль на мобілізації механізмів самостійної активності учнів з відповідними змінами в оцінці діяльності педагогів.*

5. *Упровадити в школи реальне учнівське самоврядування з обов'язковою участю представників учнівського колективу у вирішенні всіх важливих проблем життя школи. Підкріпити його реальними повноваженнями, сформульованими у відповідних документах на рівні системи освіти та окремих освітніх закладів.*

6. *Встановити рівновагу прав та обов'язків учнів і педагогів. Ввести практику оцінювання учнями діяльності педагогів з обов'язковістю врахування цієї оцінки в процесах кадрового зростання, винагороди праці, атестування тощо.*

7. *Організувати реальне управління школою через піклувальні ради, що дозволить забезпечити громадський контроль за дотриманням прав учнів у школі.*

8. *Переглянути критерії оцінки діяльності освітніх закладів та педагогів з тим, щоб гуманістично-особистісні аспекти навчально-виховного процесу склали не менше двох третин загального обсягу оцінювання.*

ції освіти на теренах нашої країни явно не досягли такої критичної маси, яка б дозволила говорити про орієнтацію масової освіти на гуманістичні цінності й ідеали і підпорядковувати їм шкільне життя (див. вріз на с. 13). Більше того, втрачені чіткі орієнтири цього процесу, до яких належить перусудім таке:

Щоб реалізувати вказані гуманістичні принципи у вітчизняній школі, потрібна програма практичних заходів. Як першочергові зміни пропонуємо відносно нескладні організаційні реформи, які здатні започаткувати принципovu трансформацію життя вітчизняної школи на гуманістичних засадах (див. вріз на с. 14).

Усі вказані заходи можуть бути здійснені в межах одного навчального року і забезпечити надійний фундамент подальшої гуманістичної трансформації вітчизняної школи в зняряддя формування розвиненої особистості та гуманістичного суспільства. Тим самим школа стане надійним помічником українського суспільства у справі його гуманістичної та демократичної трансформації на засадах загальнолюдських цінностей. **Від демократичної та гуманістичної школи до демократичного та гуманістичного суспільства** — таким має бути лозунг вітчизняної школи в час, коли відкриваються реальні перспективи створення в Україні суспільства, зорієнтованого на потреби та інтереси кожної людини.

ОСВІТА УКРАЇНИ В КОНТЕКСТІ ЗНАННЄВОГО СУСПІЛЬСТВА

Держава
і освіта

Знаннєве суспільство вимагає суттєвих змін у різних сферах життєдіяльності, а особливо ж – в освіті. Зумовлено це як глибокою сутністю знаннєвого суспільства, так і вимогами до людини, що висуваються новим станом суспільства.

Знаннєве суспільство і, зокрема, пов'язані з ним науково-інформаційні технології в центр уваги ставлять розвиток людини, розвиток особистості. Сам перехід до науково-інформаційних технологій і ефективність їх використання будуть залежати від рівня розвинутої особистості, від того, наскільки особистість здатна до ефективного функціонування саме в умовах науково-інформаційних технологій. Можна стверджувати, що, як ніколи, раніше в історії суспільства рівень розвитку особистості є, з одного боку, основним виміром прогресивності тієї чи іншої країни, а з другого боку, одночасно є основним важелем подальшого розвитку суспільства, подальшого його прогресу. Тому наука як сфера, що продукує нові знання, і освіта як сфера, що олюднює нові знання, робить їх практично дієвими і дозволяє на основі знань формувати сучасну

особистість, повинні стати найбільш пріоритетними сферами в будь-якій країні, яка претендує на конкурентоспроможність.

Система освіти України має багату історію, достойне сьогодення і гарні перспективи для того, аби **готувати людину і суспільство в цілому до життя і діяльності в знаннєвому просторі**. Але це можливо за

умови проведення змін, модернізації освітньої сфери в контексті вимог, що висуває новий час. Назвемо найбільш актуальні з них.

Перше. Необхідність, як ніколи раніше, формувати особистість на основі її здібностей, на основі її сутнісних орієнтацій. Бо саме підготовка на такій основі сприятиме найбільшому індивідуальному розвитку особистості, дозволить людині стати ефективним працівником, а суспільству досягти найбільш динамічного і несуперечливого розвитку. Тому сучасна школа повинна забезпечити самопізнання і саморозвиток

**Василь
КРЕМЕНЬ**

Президент АПН України, академік НАН та АПН України, доктор філософських наук, професор

**АПН –
школі**

На фото:
В. Г. Кремень у президії Загальних зборів АПН

Директор школи, ліцею, гімназії № 5'2005

На цьогорічних грудневих Зборах АПН України "Теорія і практика духовно-морального виховання дітей та молоді"

Доповідь О. Сухомлинської на пленарному засіданні Зборів АПН

дитини з тим, щоб, ставши дорослою, ця людина могла б сповна самореалізуватися. Тобто освіта повинна набути дитиноцентристського характеру. Саме з цією метою перехід до дванадцятирічної середньої загальної освіти супроводжується впровадженням профільної старшої школи. І саме з цією метою при переході до здійснення навчання в контексті вимог Болонського процесу суттєво розширюються можливості студента визначити індивідуальну траєкторію власного навчання

Ми повинні як можна більше наблизити всю справу освіти, навчання і виховання до конкретних здібностей кожної людини. Тоді й людина буде щасливою, бо вона буде займатися улюбленою справою, і суспільство буде ефективним тому, що мільйони людей більш результативно працюватимуть у тих сферах, до яких вони найбільш підготовлені, і самі люди будуть задоволені своєю професійною діяльністю, а отже, значною мірою, своєю долею.

Друге. Необхідність формувати професіонала, здатного до інноваційного типу життя, здатного сприймати інноваційну культуру в цілому. Чому це необхідно? А тому, що однією з особливостей нашого часу, а тим більше майбутнього, є інноваційний характер самого життя і діяльності. Завжди змінювалися знання, змінювалися технології, але ніколи не було такого, як є зараз, коли зміна ідей, зміна

знань, технологій відбувається швидше, ніж зміна одного людського покоління. Тому сьогодні дати знання на весь вік, навчити молоду людину на все життя з тим, щоб вона зберегла конкурентоспроможність протягом усього робочого часу, неможливо. Звідси нові завдання, які стоять перед навчальним процесом будь-де – чи то в середній школі, чи в ПТНЗ, чи в ВНЗ. Не тільки дати певну суму базових знань. Поряд з цим виникають ще дві функції – це функції навчити навчатися, оволодівати самостійно інформацією, знаннями, і друга функція – ефективно використовувати отримані знання в практичному житті (чи то в професійному, чи то в громадському, чи просто в побуті). Тобто ми повинні зрозуміти, що науково-інформаційне суспільство переросте в суспільство знань, де в основі життя і діяльності кожної людини, суспільства в цілому будуть знання, де все будуватиметься на знаннєвій основі і ефективність буде визначатися тим, наскільки діяльність цієї людини побудована на знаннєвій основі. Це важливо для кожної людини як особистості, але тим більше важливо для людини як для професіонала. Сьогодні не можна уявити ефективного професіонала без інноваційного типу дій і мислення. Є відома східна приказка: якщо бажали комусь поганого, говорили, хай би він жив у час змін. Ми повинні зрозуміти, що вступаємо в час

Коллективный портрет участников загалних зборів АПН

змін, і ця змінність є абсолютно органічною складовою нашого життя, і те суспільство, яке у більшій мірі зможе виробити у своїх громадян здатність до сприймання змін, до творення розумних змін, те суспільство, інноваційно найбільш культурне, найбільш розвинуте, буде мати майбутнє – і навпаки. Тому найбільш важливо формувати якраз на цій основі нашу навчальну діяльність будь-яких закладів освіти.

Третє. Новий час вимагає значно вищої толерантності, конструктивності й демократичності від людини. Тому слід як найшвидше перевести освіту з системи авторитарних, а іноді репресивних відносин того, хто навчає, щодо того, хто навчається, до системи толерантних відносин, до того, аби пошанування особистості учня було таким же за значущістю, як пошанування учнем учителя. Ми повинні перевести суб'єктно-об'єктні відносини, які зараз ще часто панують у навчальному процесі різних навчальних закладів і де той, хто навчає – активний суб'єкт, а той, хто навчається, – пасивний об'єкт, до суб'єкт-суб'єктних відносин. Ми повинні зрозуміти, що, сформувавши учня на основі суб'єкт-об'єктних відносин, ми закладаємо пасивне ставлення цього учня (в майбутньому – дорослого громадянина) до життя, здатність діяти за тими ж принципами, які демонстрували щодо нього в школі. І таким чином людина, сформована на цих принципах, ставши в дорослому житті керівником, буде щодо своїх підлеглих діяти на основі суб'єктно-об'єктних відносин, на основі репресивного ставлення, і, навпаки, підлеглий буде вимагати такого ставлення до себе. І це не тільки в мікроколективі, а й у суспільстві в цілому. До тих пір, поки ми не будемо формувати самодостатню особистість, в Україні не буде дійсно демократичного суспільства. Бо демократія буде лише там, де люди здатні і потребують демократичного життя.

Не буде ефективної цивілізованої ринкової економіки, бо ринок, на відміну від попередньої економіки, вимагає активної, цілеспрямованої й відповідальної особистості.

Четверте. Не можна підготувати людину до ефективної професійної діяльності, не задіявши в навчанні сучасні інформаційні можливості. Комп'ютер ніколи не замінить учителя чи викладача, але ефективна пізнавальна діяльність без нього також не можлива. Ось чому так важливо завершити комп'ютеризацію.

Новий час по-новому визначає роль і місце вчителя. Він набуває рис людини, яка стоїть поряд із учнем у його розвитковій й пізнанні.

П'яте. Дуже важливим з точки зору підготовки професіонала в сучасних умовах є співвідношення фундаментальності в підготовці і спеціалізації. Особливо важливо з погляду вступу в Болонський процес, що є абсолютно необхідним, закономірним, тому що Болонський процес – це є адекватна вищій освіті форма глобалізації цих процесів. Але ми знаємо, що в багатьох країнах, які приєдналися до Болонського процесу, є надмірна орієнтація на спеціалізацію і недостатня фундаментальна підготовка. На мій погляд, ми у своїй вищій освіті повинні не допустити втрати фундаментальності, яка є в нашій підготовці. Тому сьогоднішня й майбутнє будуть вимагати від людини не тільки переорієнтації суто технологічної в рамках одного й того ж напряму діяльності, а будуть вимагати необхідності переходу від одного типу професійної діяльності до іншого. Тим більше, що ми бачимо і знаємо, що саме при переході від одного виду професійної діяльності до іншого, ми маємо часто нові ідеї, нові підходи і ефективну роботу.

Шосте. Необхідне формування у майбутньому громадянина і професіонала сучасних ціннісних орієнтацій – це надзвичайно важлива і надзвичайно складна проблема.

Складна, можливо, тому, що в самій Україні, враховуючи її перехідний етап у розвитку, не сформувалась у загальнонаціональному масштабі нова система цінностей, не стала такою, яка б утвердилася в свідомості дорослого населення, навпаки, дорослі дуже часто є носіями системи цінностей, які були адекватними минулому часу і є неадекватними й неправильно орієнтуючими в сучасних умовах.

Ну, скажімо, добро і зло. Здавалося б, така класична пара категорій абсолютно зрозуміла, але в сучасних умовах приватна власність на землю, діяльність успішного підприємця — це є добро чи зло? З точки зору попередньої системи цінностей, це ближче до зла, з точки зору сьогоднішніх, а тим більше майбутніх — це добро. Тому, що успішний бізнесмен — то є великий передовик людського прогресу.

Білл Гейтс. Можна собі уявити, якби не існувало цієї чи іншої подібної людини, то не було б того, що ми маємо в інформаційній системі. І так можна навести приклад за кожним конкретним напрямом діяльності.

У 1909 році російські підприємці створили кодекс підприємця, етичний кодекс комерсанта. У нас немає поки що не тільки цієї ідеї, але й розуміння необхідності поєднання комерції з етикою, з мораллю. Але в усякому разі, щоб мати цивілізований ринок, щоб мати ефективного професіонала на цьому ринку, ми повинні формувати систему цінностей у дитейту, з якою вони зустрінуться в реальному житті, і навіть дещо наперед.

І останнє. Ми повинні готувати людину і професіонала, здатного функціонувати в глобальному життєвому і професійному просторі — як реальному, так і віртуальному. Однією з особливостей нашого часу є суттєве розширення тих впливів (і інформаційних, і особистісних), які має кожна людина не тільки на рівні

країни, але й на рівні планети. Людина спілкується чи безпосередньо, чи через отримання інформації з Інтернету, через інші засоби (телебачення, радіо, ЗМІ тощо). І це має, як будь-яке відкриття, починаючи з вогню, і позитивні, і негативні сторони. Позитивна сторона — це те, що людина отримує інформацію, яка при розумному її використанні сприяє і особистісному розвитку людини. Сприяє тому, щоб перейняти все краще, ефективніше в професійній діяльності інших країн. Але є і великі негативи. Негатив пов'язаний з тим, що для того, щоб людина залишалася сама собою і тим більше ефективно діяла в цих широких комунікаціях та під впливом цих різних інформацій, вона безумовно повинна бути в особистісному рівні значно розвиненіша і самодостатніша, ніж це було раніше. Тому ми повинні готувати людину, здатну, з одного боку, захистити себе в глобальному просторі, і разом з тим здатну ефективно використовувати це спілкування для власного зростання, для власної більш ефективної діяльності. До того ж, прогрес нині вищий далеко за національні межі, він залежить від співпраці націй і людей.

Тут є багато проблем, особливо мовних. Ми повинні в освіті, а потім у цілому в країні зробити мовний прорив. Перш за все, безумовно, ми повинні забезпечити кожного українця знанням української мови, державної, не допустити втрати суспільством знання російської мови. І знати одну із розповсюджених європейських мов. Чим більше людина знає мов, тим більше вона пізнає культуру народів світу, тим більше вона людина. В освіті України зроблено реальні кроки для мовної підготовки молоді.

Є й інші проблеми в розвитку освіти України в контексті вимог знаневого суспільства, на яких слід зосередити увагу суспільства і держави.

Держава
і освіта

ПРОБЛЕМА ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ В ПЕДАГОГІЧНІЙ ТЕОРІЇ І ПРАКТИЦІ

Надія БІБІК

Академік-секретар відділення дидактики, методики та інформаційних технологій в освіті АПН України, доктор педагогічних наук, професор

Самореалізація особистості, адекватний вибір молодою людиною життєвого шляху належать до корінних соціально-педагогічних проблем, які засвідчують стан якості освіти, її фактичну зверненість до людини.

Водночас особистісне спрямування має багато вимірів. Є серед них такі, що лежать на перетині багатьох наукових галузей. Профільна школа з її адресною спрямованістю на потреби й запити старшокласника, необхідність вироблення й узгодження суспільних і особистісних цінностей потребують актуалізації методологічного, психологічного, педагогічного знання.

Треба визнати, що ідея профільного забезпечення запитів учнів, урахування їхніх схильностей до вивчення ряду предметів не нова.

Передумовою зміни образу старшої школи стала запитаність у суспільстві шкіл, які мали змогу створювати сприятливе навчальне середовище, диференціювати освітній процес, враховувати схильність учнів до поглибленого вивчення ряду предметів, надавати освітні послуги у вив-

ченні кількох іноземних мов, інформатики, циклу предметів естетичного ряду тощо. Це, як правило, спеціалізовані школи, гімназії, ліцеї, колегіуми.

Динаміка розвитку мережі таких шкіл на час введення профільного навчання говорить сама за себе. Так, якщо в 1998 р. у містах таких шкіл було 437, то в 2001-му – на третину більше.

Однак зростання мережі відбувається, в основному, за рахунок міст. У селі, скажімо, за даними дворічної давності, на всю Україну було лише 39 шкіл нового типу (гімназії, ліцеї, колегіуми). Чи може в такій ситуації йтися про рівний доступ до якісної освіти?

Нерідко гімназійна чи ліцейна освіта потребує залучення додаткових коштів від батьків, поглиблюючи розшарування учнів на тих, хто може сплатити додаткові освітні послуги, і тих, хто не може.

Окрім того, розширюючи номенклатуру й обсяги вивчення предметів, школи обмежують вибір учнів, оскільки виходять із наявного ресурсного потенціалу, насамперед кадрового, матеріального, навчально-методичного.

Тому законодавче закріплення профільності старшої школи, звичайно, є прогрес-

сивним кроком у напрямку забезпечення її варіативності; широкої диференціації й індивідуалізації навчання, відповідності змісту загальної середньої освіти запитам учнів.

Таким чином, точкою відліку для принципово нової постановки проблеми в контексті реформування освіти став 1999 рік.

Вважаємо за доцільне проаналізувати, що за цей короткий час сутнісно зрушилося в інноваційних перетвореннях практики, якими є набутки теорії профілізації школи, які аспекти проблеми залишилися не з'ясованими.

Теоретичного оформлення ідея набула в Концепції профільного навчання в старшій школі, яка була підготовлена творчою групою науковців Інституту педагогіки.

Концепцію створено з урахуванням вітчизняного і зарубіжного досвіду в організації профільного навчання. Враховано показники переважного вибору учнями профілю навчання протягом п'яти останніх років; проаналізовано дані щодо ефективності діяльності шкіл залежно від урахування ними як суспільного контексту функціонування, так і індивідуальних потреб учнів.

Було опрацьовано й осмислено десятки варіантів пропозицій з різних регіонів України до сутнісних засад профілізації.

Важливо, що Концепція обговорювалася в шкільних колективах, на шпальтах солідних громадських видань.

Самий процес профілізації сучасної школи, звичайно, багатший за теоретичні конструкти.

Ми проаналізували ускладнення в організації профільного навчання (див. табл. 1).

Як переконуємося, учень найбільше налаштований на школу, яка може видати йому соціальні дивіденди на майбутнє.

Отже, була потреба концептуально визначитись із проблемою профілізації

старшої школи. А тепер настав час глибинно, сутнісно відповісти на **особливі запити педагогічної науки і практики**, породжені новою дійсністю.

● Це стосується **дефінітивного опрацювання проблеми**, досягнення адекватного розуміння цілей і змісту профільного навчання. Адже не можна внести точність у міркування, якщо вона не зафіксована у визначенні.

Вихідними теоретичними поняттями концепції є: профіль навчання, напрям профілізації, форми їх організації.

У якому співвідношенні перебувають поняття: профільне навчання й поглиблене вивчення предметів, спеціалізоване навчання, конкретний профіль навчання і напрям профілізації.

Нерідко під **профілем** розуміють набуття школярами конкретної спеціальності — секретаря-референта, водія, перукаря, одним словом, тих, що донедавна давали навчально-виробничі комбінати. Пропагуються як профільні класи медичного напрямку, педагогічного, навіть податкового, де вводяться курси допрофесійного й професійного навчання.

Наголосимо, що, на відміну від професійно зорієнтованого і поглибленого, **профільне навчання дозволяє учням вибрати не один-два предмети, а конкретну пріоритетну галузь для глибшого вивчення, опанування групи, циклу, сукупності предметів на взаємодоповнювальній і підтримуючій основі**, які нерідко забезпечують понятійним апаратом, методами і засобами вивчення один одного.

Таблиця 1

Рангування соціально-педагогічних ускладнень у процесі профілізації шкіл

ресурсне забезпечення (приміщення, обладнання, фінансування курсів за вибором)	69%
відсутність підручників, навчально-методичних матеріалів з профільних предметів	81%
брак кваліфікованих фахівців для роботи в умовах профільної школи	38%
відсутність інтересу в учнів до навчання за профілями	24%

Заміна терміну “профільне навчання” іншими термінами, які мають свій зміст, вносить суперечливі тенденції у розв’язання питань прикладного характеру, гальмує нормотворчий супровід.

● Найбільш дискусійним питанням, довкола якого було і немало залишатиметься сумнівів і суперечок, є втілення концептуальних задумів профільного навчання у зміст освіти, формування навчальних планів та ін., тобто **профільне наповнення змісту** навчання.

За задумом розробників, більша варіативність змісту, гнучкість і маневреність шкіл у формуванні профілю досягається за рахунок виділення не полярних рівнів (найменший і профільний), як передбачалось, а трьох рівнів: **рівня стандарту, академічного і профільного**.

Наявність академічного рівня за своєю змісту дозволяє вийти за жорсткі рамки профільний-непрофільний, розширити межі вибору предметів, близьких до профільного або тих, що лежать на перетині інтересів старшокласників. Наприклад, вибір іноземної мови в хіміко-біологічному чи математичному профілі тощо.

Привернемо увагу до смислорозрізнявальних значень понять „курси за вибором” і „спецкурси”.

У Типовому навчальному плані зазначено години для спецкурсів, тобто курсів **профільного доповнення** змісту. Це, наприклад, ділове мовлення, редагування в філологічному профілі.

Курси за вибором можуть не прив’язуватися до вибраного ухилу навчання, а задовольняти схильності учнів до інших видів діяльності (у математичному профілі – це курси з мов, мистецтва, спортивні тощо).

Стрижневим у формуванні навчального плану є питання складу базових курсів, їх обсягу. Їх число має бути невеликим. Водночас це має бути функціонально повний набір.

Вихідним у конструюванні навчального плану, який забезпечує базовий рівень, була позиція забезпечити фундаментальність

Питома вага освітніх галузей у базовому навчальному плані розподілена таким чином:

- мови і літератури – **23 %**
- природознавство – **15 %**
- математика – **11%**
- основи здоров’я і фізична культура – **10 %**
- суспільствознавство – **9 %**
- технології – **6 %**
- мистецтво – **4 %**.

Безумовно, набір базових загальноосвітніх курсів, які забезпечують мінімальний або достатній рівень загальної середньої освіти, – це, певною мірою, консенсус, зона згоди між учасниками освітнього процесу, що відображає значущі цілі, задачі, функції освіти.

Одночасно – це проект, вихідний матеріал для дослідників, дискусій, збору доказової бази для інших варіантів.

Потребує відстеження й експериментального випробовування варіант навчального плану, де академічний рівень опанування змісту ряду предметів має не стабільну, а рухливу структуру.

Напевно, це зумовить у подальшому труднощі в розробці програм, створенні підручників, виробленні критеріїв оцінювання навчальних досягнень учнів, розробці вимірників, зрештою – підсумкової атестації випускників.

● Треба інтенсивніше рухатися, щоб забезпечити **розробку програм** базових, профільних і спеціальних курсів, цілого аспекту відповідних підручників, методик, засобів навчання, які мають найповніше враховувати різноманітність освітніх середовищ і діапазон індивідуальних потреб учнів.

Академія педагогічних наук готова взяти на себе виконання цього завдання. Але це завдання потребує чіт-

ких державних орієнтирів, узгоджених і скоординованих дій багатьох інституцій.

● Виділимо ще одну з наукових проблем, яку можна якісно розгорнути в міждисциплінарному розгляді найближчим часом. Це **допрофільна підготовка учнів**, яка має вийти за межі шкільних приміщень, розгортатись у сім'ях, мікрорайоні, забезпечити наступність основної школи з закладами професійно-технічної освіти. До речі, оця сув'язь – “школа – ПТУ” надзвичайно актуальна і скупо прописана в Концепції.

На етапі допрофільної підготовки важливо створити умови для випробування учня в різних видах навчальної діяльності, яка має здійснюватися на діагностичній основі і мати за мету не лише виявлення професійних орієнтацій учнів, переважних схильностей у різних галузях знань, але й формування інтересів, потреб, самомотивованого самостійного навчання як усвідомленої навчальної діяльності, що мають знайти розгорнені форми в старшій школі.

На цьому етапі важливою стане своєчасна оцінка комплексу індивідуальних особливостей підлітка з погляду його готовності до успішного навчання за певним профілем; попередження дезадаптації в умовах виникнення навчальних труднощів і стресів, пов'язаних із спілкуванням у новому колективі. Важливо досягти усвідомлення учнем себе як суб'єкта вибору профілю навчання.

Тому допрофільна підготовка потребує психологічного супроводу, соціологічних вимірювань, накопичення бази бажаного у зіставленні з можливим.

Часом риторика про необхідність особистісно зорієнтованої освіти відволікає від необхідності узгоджувати її пріоритети й умови реалізації з регуляторною і конструктивною роллю державних інституцій, наявними матеріальними ресурсами.

З цього погляду освіта, звичайно, соціально-особистісна, що зумовлює значення контексту в розумінні перебігу і результатів профільного навчання.

Постає питання: чи кожна школа має підстави беззастережно здійснювати профілізацію. Відомо, що мода в освіті часом не спрацьовує на результат.

Думаємо, що фахівцям у галузі управління варто вивчити необхідність сертифікації освітніх закладів чи груп, а також і вчителів на предмет наявності об'єктивних підстав для реалізації профільної освіти.

Власне, підготовка вчителя до профільного навчання залишається на периферії наших зусиль.

● Треба не втратити час у вивченні типових ситуацій для **створення умов профільного навчання** у великих і малих містах, у сільській місцевості, у розробці організаційних моделей профільного навчання в різних варіантах: однопрофільних і багатопрофільних школах; профільних школах інтернатного типу; навчально-виховних комплексах; навчально-виробничих комбінатах; у школах, поєднаних з ПТУ; профільних загальноосвітніх школах із ресурсним центром для використання іншими закладами освіти, мікрорайону, регіону, шкільного округу (своєрідна мережева модель організації профільного навчання).

Особливостями відзначатимуться і малочисельні школи, які будуть використовувати ресурси шкільних округів.

Тут може спрацювати відомий крилатий вислів: найкращий спосіб отримати хорошу ідею – мати багато ідей.

● Наступні кілька років школи, а також установи нормативного і наукового супроводу мають враховувати **поступове входження профільності у структуру дванадцятирічної школи**.

У цьому ракурсі важливо розрізняти дві магістралі, якими відбувається рух у напрямку профілізації старшої школи. З одного боку, це

одинадцятирічна структура школи, що буде послуговуватися перехідними навчальними планами і, з другого – дванадцятирічна, яка має концептуальне нормативне забезпечення і логічний початок із 2001 року.

Звичайно, такий перебіг подій вимагатиме серйозного опрацювання перспективних ліній профільного навчання і їхньої адаптації до потреб школи 11-річної структури.

У системі АПН уже здійснено відповідні випереджувальні дослідження (наприклад щодо профільного забезпечення математичної, хімічної і біологічної освіти) і можна вже зараз прогнозувати подальші дослідницькі кроки, зокрема в розробці курсів за вибором, які можуть доповнювати профільні, розвивати базові в різних комбінаціях.

Розпочався зустрічний рух: науки – до практики, практики – до узагальнення продуктивних ідей профілізації.

Державною науково-педагогічною бібліотекою ім. В.О. Сухомлинського виявлено понад півтисячі джерел з розглядуваної проблеми, створено бібліографічний покажчик (у нашому журналі – це такі статті).

Аналіз напрацьованого свідчить про переважання описів конкретного досвіду застосування профілів.

Крім суто прикладних аспектів, постає гостра потреба в дослідженні таких поверхів розуміння проблеми, що дадуть змогу вийти за межі напрацьованих стереотипів, переосмислити добути результати, віднайти кумулятивні рівні поступу, коли розвиток стану проблеми передбачатиме накопичення потенціалу шляхом врахування даних суміжних наук.

Загально визнано, що оновлена освітня система має не лише потамувати потреби конкретних особистостей, але й породжувати культурну норму, стимулювати появу змін у всіх сферах суспільства: науці, культурі, техніці, економіці, суспільстві, сто-

сунках людини з суспільством. Тому основні зусилля педагогічної науки і практики мають бути зосереджені на **формульованому потенціалі** освіти, на її здатності збудити в людині волю до життєтворчості, інтерес до самопізнання і самовизначення.

Шкільний конвеєр має бути переобладнаний на індивідуальний запит.

За В.І. Вернадським, наука – це система з рефлексією. Звернемося до **методологічної і психологічної рефлексії**, що дає змогу розширити діапазон розгляду педагогічних аспектів профілізації школи і набору можливих рішень, з погляду цілого прокоментувати серед них і інтуїтивно знайдені, і ті, що добуто дослідницьким шляхом.

Вихідною тут постає проблема особистості, яка самостійно, вільно і відповідально визначає свій життєвий шлях, свою „споріднену” працю.

Наукова і практична освіта часто орієнтується на теорії і уявлення про особистість, які мають формалізовану абстрактну форму, нерідко відірвану від реальних умов діяльності.

Водночас бачення педагогічної ситуації потребує опори на концепції особистості, в яких її осмислено не лише в біологічних і психологічних характеристиках, а ширше – в контексті життєдіяльності і тих проблем, які постають перед нею.

Ключовою категорією тут постають потреби і здібності особистості. Зазначимо, що ці сфери не набули однозначного тлумачення в науці.

Гострота ситуації в тому, що в суспільстві запитаними стають окремі здібності особистості (пам'ять, виконавська спритність, потяг до влади), вони ж стають предметом спеціалізації на профільному шаблі освіти.

Дані дослідників свідчать, що життєві плани сучасних старшокласників мають реалістичнішу основу, ніж у їхніх ровесників ще 10 років тому, у них дедалі більше домінує установка на власні сили в досягненні ре-

зультатів, тверезіша оцінка наявних умов і своїх шансів¹.

У літературі, у публіцистичних виданнях широко обговорюється питання рейтингу професій. *Чи є потреба орієнтуватися на ці рейтинги?* Зазначимо, що це величини змінні, вони залежать як від особистісного потенціалу учня, так і соціальних чинників, які зумовлюють престиж певного роду діяльності.

Адже є ще інші, досить гострі проблеми, які можуть підняти рівні розгляду дидактичних, методичних, виховних проблем, глибше висвітлити ракурси самореалізації особистості в межах певної культури. Ця культура в широкому розумінні може бути розглянута як сукупна людська діяльність за деякими напрямками. Ці напрями випливають із природи людини і їхнє існування закріплено в суспільстві у вигляді універсальних типів людської діяльності й цінностей, що її зумовлюють. Існує чимало підходів до таких типологій.

Найбільш відомою є класифікація професій Є. Климова.

Хоча досі актуальним лишається підхід, який розроблено на рубежі XIX і XX ст. психологом Е. Шпрингером у його „Ідеальних типах індивідуальності”, де виділено **6 основних особистісних спрямувань**, які можуть реалізуватися в різних видах діяльності, а саме:

теоретична людина, що презентує раціональне, логічне, прагне до пошуку закономірностей у навколишньому світі незалежно від сфери застосування своїх зусиль;

економічна людина — тяжіє до практичного результату в будь-якій діяльності;

естетична — прагне до емоційно-образного відображення світу;

соціальна людина втілює специфічну потребу до організованого спілкування з іншими людьми;

політична людина — надає перевагу діяльності у владі, там, де бувають запитаними лідерські якості;

релігійна — реалізує потребу в пошуках сенсу життя.

Звичайно, реалізація здібностей і потреб відбувається в рамках певної культури, їх палітра надзвичайно різноманітна, особливо у віці, коли відбувається проба самого себе.

Тому освіта, орієнтована на розвиток особистості, досягає своєї мети такою мірою, якою забезпечує ситуацію запитаності особистості, її сил саморозвитку, організовує первинну селекцію, тестування, апробує здібності.

У сучасну суперечливу добу, позначену пошуками й утвердженням суспільних і особистісних цінностей, гострої актуальності набувають також проблеми формування ціннісних орієнтацій особистості. Чи це особистість, яка обирає матеріальну забезпеченість, вигоду, користь, а чи, за Е. Фроммом, це людина екзистенційної орієнтації, що в ідеалі прагне знайти і реалізувати свій життєвий задум?

Таким чином, проблема особистості, з'ясування шляхів її становлення виводять нас на інше коло педагогічних концепцій, які мають філософське забарвлення.

Зокрема, потребують розробки й розвитку наукові уявлення про біосоціальну пластичність людини, широту її можливостей, варіантів індивідуального вибору тощо.

Педагогіка не має зациклюватися на чомусь певному в сутності людини (професійному виборі зокрема). Вона має бачити її наскрізь. Як писав М.В. Гоголь, „висвітлити людину у всіх її силах, а не в одному розумі”. Вона має ввести у свій категоріальний апарат питання соціальної творчості, вияву особистісних якостей і груп базових навичок, які лежать в основі будь-якої діяльності і які ма-

¹ Див.: Життєві плани випускників середніх шкіл та їх реалізація. Науково-метод. посібник / За заг. ред. В.В. Олійника, Л. Даниленко. — К.: Міленіум, 2003. — 204 с.

²Саме за такими напрямками 6 грудня 2005 року в АПН України працював методологічний семінар "Теоретико-методологічні проблеми профілізації старшої школи".

На фото:
Н.М. Бібік (перша справа) у президії Загальних зборів АПН

ПРО ПРОФІЛЬНЕ НАВЧАННЯ В НАШОМУ ЖУРНАЛІ

Бурда М. Нові підходи до організації освіти у старшій школі. Проект концепції профільного навчання у старшій школі. //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №1. – С. 72-77.

Шиян Н. Профільна сільська школа: проблеми та перспективи. //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – № 4. – С. 44-49.

Шукевич Ю. Профілізація освіти у фінансовому ліцеї. //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №6. – С. 69-71.

Самодрин А. Пізнавальний інтерес – сутнісна русійна сила профільного навчання. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2005. – №3. – С. 29-34.

Зоц В. Проблеми демократизації, профільного навчання і сільської школи. //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №2. – С. 28.

Біляк Б., Дуда О. Профільне навчання в загальноосвітніх навчальних закладах. //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №4. – С. 44-47.

ють забезпечити зміст підготовки учнів незалежно від того, чи підуть вони після школи працювати, чи продовжать освіту. **Тобто профілізація має бути не вузькою спеціалізацією.** Профільному вектору учня треба надати розвитку в напрямку формування його мотивації до навчання впродовж життя, вироблення волі до успіху й життєтворчості. У цьому педагогічному концепті продуктивною мо-

же стати теоретична позиція, яка полягає в тому, щоб забезпечити учням набуття досвіду в діяльності, яка **сприяє їхньому професійному самовизначенню незалежно від профілю, в якому він навчається.** Це і є широка профілізація.

Тобто головне завдання – допомогти визначитися зі своїми здібностями і можливостями, створити умови для самореалізації в період шкільного навчання.

Це потребує спрямування на оволодіння різними способами діяльності, ключовими компетентностями, в тому числі, надпредметними вміннями, що дозволять здійснювати миследіяльнісні операції, налагоджувати міжособистісні стосунки, адаптуватися в інформаційному суспільстві.

Такий підхід потребує перегляду й переосмислення всього комплексу напрацьованого, дослідження і завдань, і засобів, і контексту, в якому функціонує сучасна школа.

Отже, найгострішими, невідкладними стають з-поміж інших такі проблеми²:

- досягнення чіткості у визначенні категорій проблеми профільної школи;
- нагромадження досвіду організації профільного навчання в різних умовах;
- розробка всього спектру навчально-методичного забезпечення;
- підготовка й перепідготовка педагогічних кадрів до роботи в умовах профільного навчання.

ПСИХОЛОГІЧНИЙ СУПРОВІД ПРОФІЛЬНОГО НАВЧАННЯ

ТЕОРЕТИЧНІ ОСНОВИ

Держава
і освіта

Профільна підготовка учнів являє собою цілком своєрідну цілісну систему педагогічних заходів, спрямованих як на моральний всебічний розвиток особистості, так і безпосередньо на підготовку людини до повноцінного оволодіння певною професійною сферою. Профільна підготовка як система має істотні відмінності порівняно із загальноосвітньою підготовкою. Ми хочемо наголосити, що ці відмінності дійсно є **істотними і внутрішніми** (імпліцитними), тобто такими, що органічно притаманні цій системі і суттєво відрізняють її від інших. Це, зокрема, означає, що психологічне забезпечення цього процесу буде ефективним і результативним лише в тому випадку, якщо являтиме собою теж цілісну систему, адекватну педагогічному процесу профілізації (професіоналізації). Система ця не може бути простою сумою окремих психологічних заходів, що можуть застосовуватися на певних ділянках цього процесу (окремо – заходи з відбору на ті чи інші профілі навчання, окремо – заходи психологічного моніторингу, окремо індивідуальна діагностика і консультування тощо). При спробі побудувати єдність, додаючи всі ці

планки одну до одної, ми втрачаємо найголовнішу – своєрідність і унікальність особистості молодої людини, заради якої нібито все це і створюється. Виходячи з цього міркування, ми вважаємо, що аналіз психологічних аспектів профільного навчання повинен ґрунтуватися на загальнометодологічних уявленнях щодо розвитку особистості і її „вростання” в ту чи іншу систему профільної підготовки.

Комплекс професійно важливих рис і якостей особистості, які дослідники зазвичай доволі вдало об'єднують інтегративним поняттям „професійна спрямованість”, виявляється, не виникає сам по собі і випадково. Він має свою точку розвитку в контексті генези цілісної особистості. Об'єктивно в ранній юності складаються особливі внутрішні умови, які ставлять професійну спрямованість у центр психологічного розвитку: зміна внутрішньої позиції особистості, формування

**Сергій
МАКСИМЕНКО**

Академік-секретар відділення психології, вікової фізіології та дефектології, доктор психологічних наук, професор

самосвідомості, складні диференційно-інтегральні процеси особистості. Реальним вираженням комплексу професійних якостей (професійної спрямованості) в цьому віці, які є мотивантами діяльності молодшої людини (досл. Л.І. Божович, Є.І. Головахи, І.В. Дубровіної, Н.М. Толстих та ін.).

Вибіркова зорієнтованість особистості на професію починає виконувати регулятивну функцію щодо всіх інших проявів і сторін особистості юнака. Тим самим забезпечується особистісна стійкість, можливість подолання перешкод, побудова нових цілей і засобів їх досягнення. У школярів як наслідок цього виникає стійке вибіркове ставлення до навчальних предметів відповідно до обраної майбутньої професійної сфери діяльності. Ця визначеність навчальної діяльності професійною перспективою виявляється у всіх аспектах учіння. Саме тому залучення юнаків до реального професійного середовища (профільне навчання виступає як його органічний компонент) створює необхідні умови для виявлення професійних якостей – і подальшого свідомого вибору професії.

Таким чином, ранній юнацький вік об'єктивно виявляється сензитивним для розвитку професійної спрямованості, а отже і профільного навчання.

Разом з тим, інтерес до професійної сфери, спрямованість на неї є лише одним аспектом цілісного становлення особистості в цьому віці. Психологічний аналіз профільності навчання мусить виходити з вікових особливостей генези особистості, а це є фундаментальна вимога. Адже будь-які педагогічні чи психологічні впливи будуть гармонізувати особистість лише в тому випадку, якщо вони відповідатимуть об'єктивно існуючим тенденціям її генези. У культурно-історичній теорії психіки людини категорія „вік” описується за допомогою окреслення пробору існу-

вання людини в певний період її життя трьома вихідними точками: „соціальна ситуація розвитку”, „провідна діяльність”, „психічне утворення”. Психологічне забезпечення ефективного і гармонійного руху особистості в цьому просторі і є, власне, те, що може бути назване „психологічний супровід”. Розглянемо це детальніше щодо проблеми, яка обговорюється.

Підлітковий вік, як відомо, завершується появою психічного новоутворення – самосвідомості (Л.С. Виготський). Відбувається те, що І.С. Кон назвав відкриттям свого внутрішнього світу. Психологічний зміст цього відкриття полягає у відокремленні інстанції внутрішнього досвіду, яка і називається „Я”. Загадкове „Я”, яким дитина назвала себе ще в трирічному віці; до цього було злите, ніби „уклеєне” з усім внутрішнім світом. Тепер воно стало окремим.

Це відкриття по-справжньому турбує і переорієнтовує увагу, психічну активність узагалі. Соціальна ситуація розвитку підлітка не передбачає такої поглибленої і спрямованої рефлексії, тому вона перетворюється у фактор, що обмежує психічний розвиток. З другого боку, соціальні умови життя (наближається закінчення 9 класу) роблять першочерговими проблеми майбутнього. Знову-таки, соціальна ситуація розвитку підлітків не сприяє реалізації цього спрямування в майбутньому. Таким чином, психічне новоутворення (самосвідомість) та загострене прагнення до соціальної повноцінності руйнує стару соціальну ситуацію і призводить до створення нової. Схематично її можна зобразити так:

Мій внутрішній світ → Я → Моє майбутнє.

Отже, соціальна ситуація розвитку тепер складається з двох домінуючих переживань:

- Ставлення до зовнішнього світу переживається як спрямованість у своє майбутнє і стурбованість ним.

● Ставлення до свого внутрішнього світу переживається як пізнання й оцінка.

Спрямованість у майбутнє Л.І. Божович назвала афективним центром особистості в ранній юності. Це не просто метафора, а цілком реальна і суперечлива міжфункціональна психологічна система. Це майбутнє стане мотивантним, якщо “наповниться” конкретикою (і головним чином – професійною), яка буде самим юнаком співвіднесена з його особливостями і можливостями; лише в цьому випадку буде реальним прагнення – рух до нього. Наукові факти говорять про те, що *сенс* усього періоду юності полягає в перетворенні дитини на **суб’єкта** власного життя. **Три основні ознаки характеризують людину як суб’єкта власного життя:**

● Це людина, яка сама свідомо ставить завдання, виходячи з власних потреб і прагнень, аналізу життєвої ситуації, у якій вона перебуває та власних можливостей.

● Суб’єкт життя використовує свої способи досягнення завдань. Частина цих способів привласнюється протягом розвитку, а у своїй сукупності вони складають неповторну психологічну конфігурацію – стиль.

● Суб’єкт життя – обов’язково **індивідуальність**. Тобто людина унікальна і неповторна з власною філософією життя.

Рання юність є першим, підготовчим етапом до перетворення людини на суб’єкт власного життя. Майбутнє для юнака – не мрія, а необхідність і обмеження. Виникає проблема вибору, який уперше може зробити сам індивід. Це дуже важливо зрозуміти, адже той самий вибір профільного навчання переживається самим юнаком як глобально-важливий вибір свого життя. Саме тому свідомий вибір напряму життєвого шляху стає переважаючою формою психічної активності в цьому віці.

Профільне навчання уявляється найбільш адекватною соціальною си-

туацією розвитку з цієї точки зору. Адже тут передбачається перший безпосередній контакт з навчальною моделлю професійної діяльності, що наповнює “афективний центр” юнака реальним змістом. Але, з точки зору психологічного супроводу, дуже важливо забезпечити в цій ситуації суб’єкту активність учня, його рефлексивність і можливість вибору та зміну профільності (остання, на жаль, є практично не можливою в наших умовах), що дуже суттєво. У юнака ще тільки починає розвиватися адекватне самопізнання і вибір профілю навчання дуже часто робиться не з власної ініціативи, а під дією зовнішніх факторів – порад батьків, зовнішньої привабливості, престижності закладу тощо. Лише в процесі навчання людина іноді може усвідомити, що вибір неправильний. Але соціальні обставини часто складаються так, що змінити щось важко. Це дуже гостра конфліктна ситуація, пов’язана з майбутнім. Хотілося б застерегти тих, хто вважає, ніби ця проблема може бути достатньо легко вирішена за допомогою так званого психодіагностичного інструментарію: опитувальники і тести, якими б досконаліми вони не були, дозволяють отримати інформацію щодо навичок, умінь і знань (тести), а зовсім не здібностей (які по-справжньому можна виявити виключно в адекватній діяльності; з другого боку, опитувальники виявляють „тут і тепер” лише те, що саме людина думає про свої схильності, бажання, риси, способи поведінки. Тобто все визначається рівнем самосвідомості і здатності до самопізнання, а вона, як ми тільки що зазначили, в цьому віці починає розвиватися. *Діагностувати* (якщо вже вживати цей термін) *слід саме зрілість самопізнання, самовизначення, і рух цих процесів*, а **для цього в сучасній психології інструментарію недостатньо**. Ми бачимо підхід у тому, щоб врахувати генезу – історію розвитку особистості, нахилів, здатностей, рис.

Це врахування дає можливість виявити провідні тенденції, будувати вірогіднісні прогнози і лише потім включати цю особистість в тій чи іншій моделі профільного навчання, які однаково повинні бути гнучкими і, принаймні на початкових етапах, достатньо широкими (це, наприклад, може бути *природничий* профіль, але ніяк не біологічний, хімічний, фізичний тощо).

Однак проблеми психологічного забезпечення профільного навчання цим не обмежуються. Багато їх існує і в процесі його реалізації, тобто у формуванні навчально-професійної діяльності юнаків. З одного боку, профільне навчання нібито найбільш відповідає особливостям вікового розвитку старшокласників, адже класичним стало уявлення про те, що провідною їх діяльністю є навчально-професійна. Ця діяльність, яка і полягає в учінні, зорієнтованому в певний профільний простір. Але ця діяльність тому і є профільною, що вона розвиває всю особистість, призводить до формування центральних новоутворень психіки, а не є такою собі маніпуляцією ремісницького характеру, що зводиться до „натаскування” учня вузькими знаннями: „вбиванням” у нього відповідних умінь і навичок. Натомість, учіння в профільному просторі має сприяти формуванню основного психічного новоутворення – свідомого вибору життєвого шляху. Цим визначається його роль і статус у психічному розвитку юнака: з одного боку, воно ніби втрачає самодостатню значущість – суб’єктивно для учня учіння має цінність лише в контексті планування власного майбутнього (джерело інформації, своєрідний тренінг успішності-неуспішності тощо). Звідси – диференційоване ставлення до навчальних предметів як норма навчання.

З другого боку, провідний характер навчальної діяльності визначає її центральну роль у психічному роз-

витку, і проблеми в учінні однозначно є проблемами розвитку. Тому невстигання, невизначеність з колом необхідних надалі предметів, інші негаразди означають блокування провідної діяльності, а отже, й припинення або серйозні відхилення в розвитку особистості.

Учіння дуже тісно пов’язане з іншою формою провідної діяльності – з самопізнанням. Результати численних досліджень засвідчують цей факт: у ситуації усвідомленого вибору між навчальними завданнями, які (згідно зі спеціальним роз’ясненням педагога) сприятимуть розвитку нових знань і умінь, та іншими, що сприятимуть встановленню учнем власних здібностей, недоліків та перспектив, старшокласники обирають саме останні. Уявляється, що це важливо було враховувати в організації навчання.

Успішність навчального завдання розцінюється старшокласником не з точки зору правильності виконання інструкції і вимог учителя (це характерно для молодших учнів), а як підтвердження ефективності власних, притаманних лише йому одному способів дій. Справа в тому, що учень відкриває для себе *численність смислів* однієї й тієї ж навчальної дії. Одним із цих смислів є те, що дія точно відповідає заданому вчителем зразку і тому оцінюється позитивно, а й іншим смислом виявляється те, що ця ж дія підтверджує правильність індивідуально-специфічної навчальної стратегії і, ще ширше – діяльнісної стратегії взагалі. Саме це дуже суттєво для старшокласника і приносить йому найбільш комфортні психологічні переживання. Добре, коли це переживання підсилюється відповідною оцінкою педагога, але так буває далеко не завжди. Якщо вчитель перебуває в жорсткій інертній позиції і вимагає безумовного засвоєння зразка дій без врахування індивідуальних особливостей учня – це призводить до конфлікту. Визна-

чимо спеціально для вчителів, що така „орієнтація на зразок” абсолютно не притаманна учням старших класів. Тому змінюються і критерії самооцінки в навчанні: якщо в молодшому шкільному і підлітковому віці основними орієнтирами для самооцінки були зовнішні фактори (зразки, вимоги, норми), то в ранній юності домінують внутрішні критерії оцінювання себе у навчанні, в тому числі і уявні – відповідність успішності своєму місцю і становищу в майбутньому.

У процесі навчальної діяльності в старшокласника формується *індивідуальний стиль цієї діяльності*, який, за влучним визначенням В.С. Мерліна, є специфічним психологічним утворенням, що опосередковує мету і мотиви діяльності і забезпечує їх неповторність. Кожна мета, кожна задача (які самі по собі можуть бути дуже схожими у різних учнів) співвідносяться з власними індивідуальними особливостями і, таким чином, „довизначаються” або й „переозначаються”. Визначимо, що формування в ранній юності індивідуального стилю діяльності й індивідуального стилю спілкування є об’єктивно-закономірним процесом. З огляду на це, навчання в цьому віці просто не може бути неіндивідуальним.

І якщо вже говорити про „індивідуальний підхід до навчання”, то він у цьому віці не просто можливий, а обов’язковий.

У зв’язку з тим, що навчальна діяльність старшокласника включається в загальний контекст усвідомленого вибору напряму життєвого шляху, провідну спонукальну функцію виконують не навчально-пізнавальні мотиви, а мотиви досягнення. Саме як сходинку до визначення себе в майбутньому розцінює успіх і невдачі в учинні юнака. Успіх стає домінантним переживанням у навчанні. Проте в психологічних дослідженнях встановлено, що мотив досягнення в цьому віці диференціюється і може

існувати в двох протилежно зазначених для особистості формах. Перша з них має назву „прагнення успіху”, а друга – „страх невдачі”. Виявляється, що лише перша форма мотиву досягнення забезпечує дійсно позитивний рух особистості.

При цьому, переживання успіху в навчанні дуже важливе, воно фіксується в особистості і саме по собі має роль, що виходить за межі власне навчання. Ми хочемо сказати цим, що це переживання, з’явившись у досвіді людини у зв’язку навчання, потім розповсюджується на всі галузі життя, в тому числі і на професійну діяльність. Саме тому воно таке важливе, і формування його у старшокласника є абсолютною необхідністю. Але, разом з тим, важливим є і, так би мовити, шлях до цього переживання. Юнак розширює поле свідомості й усвідомлює буквально все. Усвідомлює він і те, як прийшов до успіху: чи завдяки наполегливій праці і пошуку власних способів дій, чи, що називається, „в обхід” – переписавши завдання, обдуривши викладача і т. ін. Усе це фіксується і переплавляється в *досвід*. Тому так важливо в цьому періоді, *щоб оцінка викладача фіксувала не лише результат*, а й шлях до нього. Психологія вже знає дві дуже важливі речі про цей шлях. По-перше, кожен учень починає з різного рівня і рухається в різному темпі. У плані свідомого самостановлення індивідуальності дуже суттєвим є, *щоб оцінка враховувала саме рух і успіх цього конкретного учня*. Ми маємо на увазі різницю між абсолютною і відносною успішністю, на яку вказував Л.С. Виготський.

Абсолютна успішність є відбиттям співвідношення результату учіння з відповідною нормою. Вона зовсім не враховує індивідуальні особливості учня і його динаміку в навчанні. А в цьому віці саме це останнє і є найважливішим. Воно може бути зафіксованим у відносній ус-

пішності. Воно, фактично, має „вхоплювати” те, наскільки просу- нувся в розвитку цей учень, отри- мавши якийсь результат. На практи- ці це може виглядати приблизно так. Виконання одного й того самого завдання для одного учня може не означати ані просування, ані успіху – воно для нього занадто легке, а для іншого і половина завдання є дійсним рухом і великим успіхом. Якщо їх оцінити з позиції абсолют- ної успішності, перший отримує „5”, а другий – „3”. Це суб’єктивно буде означати, що перший учень упевниться – нагороду можна отри- мати буквально ні за що. А другий зрозуміє ще раз, що йому не дано досягти успіху, хоч як не старайся. Якби ж ці учні оцінювалися з пози- ції відносної успішності – все було б навпаки: першому б пояснили, що він фактично нічого не зробив тако- го, за що йому можна ставити най- вищий бал, зате другого б треба всі- ляко заохотити і визнати соціально його роботу.

На жаль, *все це абсолютно не при- таманне нашій системі освіти і, нам здається, має просто жорсткої наслід- ки* – варто лише подивитися, як пра- гнуть успіху сучасні „бізнесмени”.

По-друге, переживання успіху ґрунтується на діалектичному спів- відношенні здібностей і зусиль учня. Проблемою старшого шкільного віку є те, що учень усвідомлює це склад- не співвідношення, і від того, як він його усвідомить, буде залежати не лише навчання, а й усе подальше трудове життя. Фатальними за своїм значенням є крайні протилежні варі- анти цього співвідношення. Якщо в свідомості закарбується: успіх визна- чається лише здібностями, а зусилля взагалі значення не мають, це озна- чатиме практичну відмову людини від розвитку. Якщо дитину протягом багатьох років навчання „умовили”, що, по-перше, все залежить від здіб- ностей, а по-друге – їх-то у неї і немає – вона „приміряє” до себе

роль „двійкаря” і „невдахи” і такою вже й залишається (хоча, звісно, це якось буде компенсуватися). Тут ви- никає особливий психологічний комплекс – вивчена безпорадність: я не хочу і боюся братися за якусь справу, бо з самого початку впевне- ний (і все моє життя це стверджує), що в мене ніколи нічого не вийде. На цьому полюсі може бути й інша неприємність: якщо дитина повірила в те, що її здібності дуже високі, і не треба у зв’язку з цим докладати ве- лких зусиль, все й так вийде. І дій- сно, якийсь час виходить, що ще більше збиває з пантелику. А дорослі підхваляють, а вчителі все ставлять і ставлять „5”... Кінець кінцем це призведе до того, що людина зовсім неспроможна буде до зусиль і на неї чекає дуже сильне розчарування в цьому житті (дуже яскравий приклад – наші численні „багатообіцяючі” талановиті майбутні спортивні зірки, більшість із яких так назавжди і за- лишаються майбутніми, оскільки зовсім не спроможні до зусиль – просто дуже міцно вкарбовується в свідомості, що цьому індивіду нічого не треба робити, оскільки він і так геній).

Протилежна крайність співвідно- шення, що вивчається тут (здібності нічого не варті – все залежить від зу- силь), здається менш небезпечною. Але в разі, якщо вона стане жорст- кою „програмою” свідомості, це може призвести до серйозних помилок і розчарувань юнака, зокрема, у виборі професії. Адже індивідуальні фізичні, психофізіологічні і власне психічні особливості – не така вже й дрібни- ця, і вони можуть стати міцним бар’єром на шляху до успіху.

У цілому, якщо говорити про усві- домлення юнаком співвідношення „здібності-зусилля”, слід визначити, що саме організація процесу навчан- ня має не декларативно, а реально забезпечити оптимальний варіант цього усвідомлення саме для цієї конкретної особи.

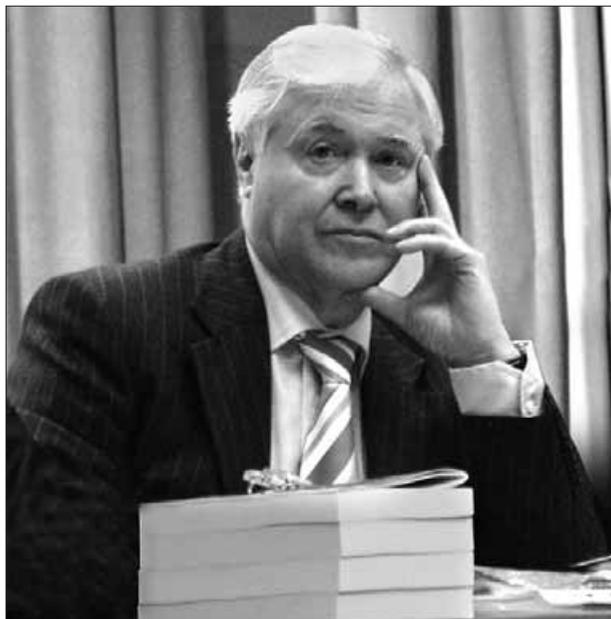
Повернімося до другої форми мотиву досягнення. Навчальна діяльність, мотивована „страхом невдачі”, є діяльністю вимушеною, неприємною і нецікавою. Невдачі трапляються у всіх, але в житті учнів, у яких цей мотив домінує, колись трапилась дуже неприємна річ: учителі або батьки їх налякали, що буцімто неуспішне навчання буде жорстоко каратися, або принесе лихо близьким людям, або скомпрометує дитину перед однолітками. Узагалі, не так уже й важливо, чим саме викликаний був страх, важливо те, що невдача і страх ніби склеїлися у свідомості, утворили комплекс. Тепер же єдине, чого хоче учень, – не отримати погану оцінку і не відчути страху. Це означає, що він весь час у напрузі і йому зовсім не до змісту, швидше б усе це закінчилося. Але ми мусимо сказати більше. Страх результату – зовсім не єдиний страх цих дітей. Згідно з поглядами П. Жане, у подібних випадках ми маємо справу зі страхом дії, тобто учень боїться ще до того, як починає виконувати навчальне завдання.

Слід наголосити також на існуванні проблеми співвідношення профільної і загальної підготовки. Центральна ідея тут полягає в тому, що *профільність* повинна не обмежувати, а розвивати особистість, сприяючи поглибленню рефлексії, ускладненню Я-концепції й інтегративних процесів становлення особистості. Однак реальність зараз зовсім інша – про-

фільні програми часто складаються, виходячи з екстенсивних міркувань (тобто просто збільшується кількість годин на вивчення відповідних предметів, і залишається буквально „слідові” години на вивчення загальних). Особистість при цьому деформується, і в цьому випадку це не питання психології – ніякий супровід не може вирішити тих проблем, що мають вирішуватись у навчанні.

У цілому, **профільне навчання слід визнати безумовно прогресивним явищем, принаймні, у старшій школі, оскільки воно відповідає внутрішнім тенденціям розвитку особистості.** У той же час, це навчання має будуватися (змістовно, як набір „профільв”, методично, технологічно) **від особистості дитини, сприяючи її зростанню, а не обмежуючи і деформуючи.**

На фото:
С.Д. Максименко у президії Першого Всеукраїнського конгресу психологів

1-й Всеукраїнський КОНГРЕС ПСИХОЛОГІВ

Фоторепортаж
Олексія
Вигovskyкого

3

2

4

5

6

Ужитті психологічної громадськості України у жовтні цього року відбулася визначна подія – Перший всеукраїнський конгрес психологів. У роботі конгресу взяли участь 1497 учасників, представники з Росії, Грузії, США.

Було виголошено 597 доповідей. На конгресі підкреслювалась необхідність психологічного забезпечення реформування освітніх процесів в Україні, відпрацювання сучасних психологічних технологій психологічної підтримки дітей та дорослих, розвитку особистості, здатної адекватно діяти в сучасних соціально-економічних умовах.

Зацікавленість викликала робота 52 творчих майстерень, на яких психологи і психотерапевти демонстрували власний досвід роботи з учнями, студентами, дорослими.

У зверненні Конгресу психологів до Президента України, ВР, ЗМІ та українського суспільства, серед іншого, зазначено, що психологічна культура українського суспільства залишається низькою, з цього погляду українці помітно відрізняються від європейців.

Конгрес наполягає на:

- Створенні альтернативних варіантів наповнення інформаційного простору (телебачення, радіо, друк, видання),

Директор школи, ліцею, гімназії № 5'2005

що відповідають гуманістичним засадам виховання.

- Ухвалі закону „Про психологічний захист населення України”.

- Здійсненні психологічної експертизи всіх без винятку соціально-економічних проєктів, державних рішень і законів.

- Запровадженні вивчення основ психології в систему загальної середньої освіти як необхідної базової складової гуманітарної освіти учнів.

- Забезпеченні створення 100-томної „Антології української психології” з подальшим перекладом англійською мовою...

У своєму зверненні до організаторів і учасників Першого Всеукраїнського конгресу психологів **Володимир ЛИТВИН**, Голова Верховної Ради України, зазначив:

Багата яскравими іменами інтелектуальна традиція вітчизняної психології переконує в тому, що саме ця галузь науки покликана сьогодні здійснити якійсь прорив у процесах суспільно-політичного оновлення, передусім – повернути на передові рубежі життя суспільства вічні поняття правди, духовності, моралі, обов’язку та відповідальності.

На стратегічному шляху творення науки, професійної культури, досягнення загальнонаціональної консолідації та гідної позиції України у світі ми бачимо високу суспільну місію психологів.

На фото 1-9:

1. Б.М. Жебровський.
2. Шалва Амонашвілі.
3. В.Г. Кремень.
4. С.Д. Максименко.
5. К.С. Тендеровський.
6. Н.Л. Коломинський.
7. О.Я. Савченко.
8. Л.Ф. Мельник.
9. Н.В. Чепелева.

ФОТОРЕПОРТАЖ

XII Всеукраїнських педагогічних читань „В.О. Сухомлинський у діалозі з сучасністю: проблеми свободи і відповідальності у вихованні особистості” (29 – 30 вересня 2005 р., м. Полтава)

На фото:

1. Робота секцій – куратор **А.М. Бойко**.

2. Урочиста передача естафети педагогічних читань

Переяслав-Хмельницькому університету ім. Г.С. Сковороди, в якому проводитимуться XIII Всеукраїнські педагогічні читання.

3. **О.В. Сухомлинська** та учасники педагогічних читань.

4. Академіки АПН: **О.Я. Савченко**, голова Української асоціації Василя Сухомлинського; **В.Р. Ільченко**.

5. Академіки АПН: **В.О. Пащенко**, **В.Г. Кремень**.

6. Робота секцій – куратор **Б.М. Наумов**.

Фото 1

Фото 2

Фото 3

Фото 4

Фото 5

Фото 6

Фото Володимира Нестеренка

ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

Уже минув той час, коли експериментували в усіх напрямках, копіювали чужі технології та запроваджували їх без наукової експертизи й апробацій. Зараз будь-яка інновація стала сприйматися стримано. Ми починаємо не тільки зважувати нові ідеї та концепції, а й аналізувати, систематизувати їх, співвідносити із вітчизняним і власним педагогічним досвідом.

Л.А. Циганкова, завідувач лабораторії
відділу креативної освіти та інновацій ДООІППО

Іншого шляху, ніж інноваційна діяльність педагогів, для реалізації державних завдань у сфері освіти просто не має.

Інноваційна
школа

МОДЕРНІЗАЦІЯ СИСТЕМИ ОЦІНЮВАННЯ НАВЧАЛЬ- НИХ ДОСЯГНЕНЬ УЧНІВ

Василь КУДИРКО

Проректор з науково-методичної роботи Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Сьогодні здійснюється перехід загальноосвітньої школи на нову структуру, зміст і термін навчання, і одним з першочергових завдань, які сьогодні стоять перед школою, є створення науково обґрунтованих нормативів діагностики навчальних досягнень учнів. Ключовою фігурою в реалізації цих завдань є вчитель. Саме він є основним транслятором модернізаційних процесів у школі, в тому числі і тих, які стосуються змін в оцінюванні навчальних досягнень учнів.

За роки реформ накопичено певний досвід, який дає нам змогу оцінити як позитивні сторони нововведень, так і виявити певні проблеми в системі оцінювання навчальних досягнень учнів. Питання модернізації контролю знань, умінь і навичок учнів завжди було актуальним, таким залишається і сьогодні. Навіть простий перелік, на перший погляд, формальних, організаційних аспектів в оцінюванні навчальних досягнень учнів засвідчує необхідність як дидактичного обґрунтування, так і певних нормативних рамок у їх застосуванні.

Наприклад, такою, на наш погляд, є проблема визначення місця, ролі і

значення поточного оцінювання: виставляти чи не виставляти поточні оцінки в журнал, враховувати чи не враховувати їх при виставленні тематичної оцінки? Якщо не враховувати і не виставляти, то на основі чого ставити "автомат"? Яка "вага" оцінок за практичні, лабораторні і навіть контрольні роботи (які теж, по суті, є поточними оцінками) в оцінці за тему? І це не просто питання ведення шкільної документації (хоча його неврегульованість додає чимало клопоту як учителям, так і керівникам навчальних закладів). Формальне, поверхове ставлення до вирішення цих питань нівелює перш за все виховну функцію оцінки.

На наш погляд, потребує більш чіткого і виваженого підходу вирішення питання щодо форм проведення тематичного оцінювання. Слід пам'ятати, що основним принципом на етапі контролю навчальних досягнень учнів має бути принцип максимальної об'єктивності в оцінюванні. Не відкидаючи так звані нетрадиційні форми контролю, хочемо зауважити, що вікторина чи КВК, без традиційних письмових форм контролю, ніколи не дасть змогу виставити об'єктивну оцінку кожному учневі. захист творчих робіт чи рефератів і виставлення на їх основі тематичної оцінки не відповідають вимозі репре-

зентативності, коли для оцінювання має бути залучений весь матеріал теми, а не окреме питання чи аспект наукової проблеми, яким здебільшого присвячено учнівські роботи.

Отже, більш широке впровадження саме письмової форми оцінювання навчальних досягнень учнів є серйозним кроком на шляху до виконання одного з основних принципів оцінювання – **об'єктивності**. А серед письмових форм контролю найбільшу перевагу має **тестування**.

Безумовно, цей вид контролю не є новим, проте із застосуванням тестової системи оцінювання є проблеми. За даними досліджень, які проводились лабораторією географічної освіти Інституту педагогіки АПН України, систематично тести використовують 28,3 % учителів географії. Низька методична підготовка з техніки використання тестів і відсутність якісних тестів породжують безсистемність у їх використанні й недооцінку в навчально-виховному процесі.

Як і інші форми контролю, тестовий має як свої переваги, так і недоліки.

Серед переваг тестового контролю слід виділити:

- високу технологічність і можливість використання комп'ютерних технологій як для створення тестів, так і для проведення тестування;
- відкритість і доступність змісту, обсягу, рівня складності тестових завдань, що знижує стресове навантаження на учнів і на вчителів;
- скорочення часу на контроль дозволяє вивільнити час для інших видів роботи на уроках;
- економить час вчителя на перевірці письмових робіт;
- дозволяє здійснити оперативний зворотний зв'язок на етапі вивчення нового матеріалу;
- як порівняно нова і сучасна технологія активізує пізнавальну діяльність учнів.

Та найважливішою, на наш погляд, перевагою тестового контролю є те, що оцінка навчальних досягнень учнів не залежить від суб'єктивної думки вчителя чи іншого перевіряючого, тому результати контролю стають більш прозорими та об'єктивними.

Дотримання принципу об'єктивності в оцінюванні навчальних досяг-

нень учнів є надзвичайно важливою умовою здійснення повноцінного навчально-виховного процесу. Без об'єктивної, незалежної оцінки досягнень учнів не вдасться подолати формалізм у діяльності навчальних закладів. Та і для виховання учнів дотримання цього принципу є далеко не другорядним. Пропонуємо кілька прикладів на підтвердження висловленої думки.

У 2003 році в газеті „Освіта” було надруковано проект „Шкільна оцінка очима дітей”, започаткований лабораторією географічної освіти Інституту педагогіки АПН України. Ось думки одного з учнів. Восьмикласник, пропонуючи правила для вчителів, першим пунктом зазначає, що вчитель повинен завжди об'єктивно оцінювати виконану роботу і не має права знижувати або підвищувати оцінку через особисті стосунки. У цілому, 69% учнів на перше місце поставили вимогу об'єктивності оцінювання.

Бачать цю проблему і керівники загальноосвітніх навчальних закладів. За даними Всеукраїнського опитування з проблем модернізації освіти в Україні, яке було проведено в 2004 році, 50% директорів шкіл із запитання „Чи вважаєте Ви чинну систему випускних іспитів об'єктивною та справедливою?” відповіли: „Ні, скоріше ні”. Виправлення ситуації керівники шкіл вбачають у запровадженні

Василь Кудирко вітає переможців обласного конкурсу “Вчитель року – 2005”

зовнішнього тестування, переваги якому перед усним опитуванням (31%) і письмовим (25,7%) віддали 43,7% респондентів.

Міністерство освіти і науки України за підтримки Міжнародного фонду „Відродження” протягом останніх трьох років проводить експеримент щодо зовнішнього тестування навчальних досягнень учнів.

Зовнішнє тестування, яке проводиться на підставі однакових вимог і за однаковою процедурою, дасть змогу одержати об'єктивну оцінку навчальних досягнень учнів. Такий контроль має шанс бути справді чесним, таким, який дасть достовірну інформацію про рівень підготовки учням, батькам, ВНЗ, школі.

Сьогодні створені і створюються збірники матеріалів для зовнішнього тестування для більшості базових дисциплін. Проте основне їх призначення – підготовка абітурієнтів до вступу до вищих навчальних закладів, а школі потрібні збірники якісних стандартизованих тестів з усіх курсів і з усіх навчальних дисциплін. Тоді і поточний, і тематичний, і підсумковий контроль у будь-якій школі України, незалежно від кваліфікації чи бажання вчителя, буде здійснюватись за єдиними тестами, визначеними як Державний стандарт. Гадаємо, що досвід і технологія створення збірників для абітурієнтів стане основою для створення подібних збірників для кожного школяра.

Більшість учителів не потрібно переконувати в прогресивності тестового контролю. Головним завданням для них є ретельний відбір якісних тестових завдань із того велетенського масиву, який щороку поповнюється через методичні видання, журнали, газети, спеціальні збірники. Не секрет, що багато з пропонованого далеко не відповідає сучасним вимогам щодо якості тестів як за змістом, так і за структурою. А невмілий, поспішний відбір готових завдань або непрофесіоналізм при самостійному складанні тестів часто призводять до неприйняття такої форми контролю як учнями, так і їхніми батьками.

При підготовці тестових завдань для поточного чи тематичного оцінювання рекомендуємо вчителям звернути увагу на ряд прийомів, які дозволять мінімізувати негативні риси тестів.

Високий ступінь угадування закритих тестів мінімізується через збільшення кількості варіантів відповіді (при двох відповідях ймовірність вгадування – 50%, при 5 – 20%). У тестах з 2, 3 правильними відповідями із 5 запропонованих вірогідність вгадування складає лише 4%. Ще важче вгадати, коли кожна відповідь правдоподібна і приваблює учня. При роботі з відкритими тестами елемент вгадування зводиться практично до 0.

Навіть добре складений тест і відповідь на нього, на жаль, не дають змоги почути мову учня, прослідкувати за процесом пошуку відповіді. Щоб хоч частково виправити цей недолік тестів, завдання слід так складати, щоб у пошуках правильної відповіді учень змушений був роздумувати. Роздумуючи, учень так чи інакше використовує слова. Значить мова, хоч і внутрішня, певним чином розвивається.

Як компромісний підхід у виборі тестового чи традиційного (письмового, усного) контролю, може бути доповнення тестів завданнями, які потребують розгорнутої відповіді. Проте вона має бути стисла, бо фактор суб'єктивності оцінки буде зростати.

Безперечно, і традиційні, і сучасні підходи до організації і проведення оцінювання навчальних досягнень учнів мають свої переваги і недоліки. Творчо працюючий вчитель вибере для кожного виду оцінювання саме такі форми і методи контролю, які дадуть змогу найбільш об'єктивно оцінити досягнення учня. Проте, зважаючи на впровадження зовнішнього тестування для випускників шкіл, **рекомендуємо активізувати роботу щодо відпрацювання науково-методичної літератури з питань тестового контролю і ширше використовувати тести в навчально-виховному процесі.**

АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ ЛЮДИНИ ТА ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНЕ НАВЧАННЯ: НАУКОВЕ ОБҐРУНТУВАННЯ СЕМАНТИЧНИХ ЗМІН

Інноваційна
школа

Для педагогічної практики особливо важливою стає встановлена автором структура самого поняття “людина”, в якій центрова позиція — не за „особистістю”, а за людиною за суттю. Такий підхід є новим для української педагогічної науки і практики.

Коротко суть розробленої концепції може виглядати так: „Людиною-індивідуальністю народжуються. Особистістю стають. Люди-вершини досягають!”. У цій фразі — суть шкільної програми розвитку дитини, головне призначення педагогічної діяльності та її квінтесенція авторської концепції людини, що пропонується в цій статті.

Концепція людини у педагогічній науці і практиці є центральною. Зрозуміло, що від її наукової розробленості, достовірності та, у першу чергу, відповідності природі людини — її суті і покликанню, залежить, наскільки робота педагогів відповідатиме вимогам сучасності.

На підтвердження актуальності зазначеної в заголовку концепції процитую з нової книги президента АПН В.Г. Кременя: „Ми повинні через зміну парадигми у відносинах учителя і учня, і взагалі у ставленні до людини в суспільстві, розірвати ланцюг неповаги до особистості (курсив наш — О.В.). Ланцюг, який скочує Україну навіть не десятиліття, а століття. ...Безперечно, вчитель має бути готовий до сучасної соціальної ролі— виховати людину (курсив наш — О.В.), ефективно в національ-

ному і глобальному демократичному просторі. ... Насамперед слід відмовитися від вузького погляду на розвиток школяра (курсив наш — О.В.) як переважно інтелектуальний, коли поза увагою залишаються процеси соціального і морального становлення дитини” [9, с.108].

Очевидно, що процес розвитку дитини є як науковою проблемою (бо потребує змінної парадигми людини, а отже, у першу чергу, своїх засад), так і практичною, бо вчитель визнається неготовим до своєї нової ролі — виховання людини.

З’ясування причин такого стану в науці і практиці демонструє таке:

- сучасна українська школа, як, до речі, було і за системи комуністичного виховання, спрямована на до-

**Ольга
ВИГОВСЬКА**

Докент, кандидат педагогічних наук, докторант ЛПУ ім. Т.Г. Шевченка, головний редактор всеукраїнського науково-практичного журналу „Директор школи, ліцею, гімназії”

Директор школи, ліцею, гімназії № 5 2005

ДО ОБҐРУНТУВАННЯ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДИНИ: теоретичний аналіз уявлень різних наукових шкіл

Найчастіше в психолого-педагогічній літературі разом із поняттям „людина” (або замість нього) використовується поняття „особистість”, „індивід”, „індивідуальність”.

Людина на світ народжується вже людиною, – так починається глава „Особистість” у підручнику із загальної психології для студентів педагогічних інститутів [12, с.191]. Заглиблення в аналіз уявлень про поняття „людина” приводить нас до інших понять, а саме: індивід і особистість.

Немовля належить до людського роду, що фіксується в понятті індивід. У понятті „індивід” втілено родову належність людини. Індивідом можна вважати і новонародженого, і дорослого, і мислителя, і ідіота, і представника племені, що перебуває на стадії дикості, і високоосвіченого громадянина цивілізованої країни [12, с.191].

Якщо конкретну людину називають індивідом, то „по суті цим сказано, що вона потенційно людина”.

„Особистість \neq індивід; це особлива якість, якої набуває індивід... у цілокупності відносин ... до яких індивід залучається” в предметній діяльності і спілкуванні, і характеризує рівень і якість представленості суспільних відносин в індивіду [12, с. 192].

Український учений із Харкова Б.Н. Наумов вважає, що сучасні уявлення про ці поняття “можна виразити такою формулою: **людина = індивід + особистість**” [11, с.22].

А.Г. Асмолов пише про те, що взаємини між індивідом як продуктом антропогенезу, особистістю, що засвоїла суспільно-історичний досвід, і індивідуальністю, що перетворює світ, можна охарактеризувати Ільєнківською фразою так: „Індивідом народжуються. Особистістю стають. Індивідуальність відстоюють.” [1]. Цією фразою підтверджується, що **основою, початковою передумовою появи особистості та індивідуальності є біологічний вид людини.**

З огляду на зазначене, формулу Б.Н. Наумова можна доповнити:

людина = індивід + (особистість + індивідуальність). Проте і в цьому випадку ми лише закріплюємо біологічне уявлення про людину; спочатку за нею не визнається нічого людського, особливого.

У радянській психології та біології виходили з того, що особистість – біосоціальна істота, але тут же висловлювалися положення, що гени, спадковість не визначають розвиток особистості. Таку думку поділяли не всі вчені. „Вульгарно-соціологічний напрям, коли в особистості бачать лише „соціальну якість”, є великою перешкодою в осмисленні предмета педагогічної діяльності в загальноосвітній школі – особистості школяра, оскільки цей період життя людини характеризується, перш за все, біологічним становленням індивіда, що має свої об’єктивні закономірності і залежності, які не може заперечувати вчитель у своїй практичній діяльності. Зростання школяра, постійні зміни слуху, зору, бувши результатом біологічного розвитку, безпосередньо впливають на успіх і неуспіх його формування як особистості, на ефективність

(Продовження на с. 43)

сягнення „рівня світових стандартів” – на якісь зовнішні цілі, що не зачіпають глибинну сутність людини, природу дітей, яких маємо розвивати в навчально-виховному процесі;

- вчителя в системі педагогічної освіти, як і раніше, продовжують готувати як предметника, і тому він навіть не уявляє собі, як перетворити викладання предмета в цілісний навчально-виховний процес, аби в ньому дитина розвивалася адекватно своїй природі;
- переважну більшість психолого-педагогічних досліджень присвячено розумовому розвитку, решту – загально-психічному, а розвиток особистості лише декларується. Суттєво, що в усіх цих роботах кожен із дослідників виходить із власних уявлень про сутність розвитку дитини, з того, якою хочемо бачити дитину в майбутньому, а не якою вона є насправді та з фундаментальних законів її розвитку. Наслідком останнього в теорії та практиці стала наявність різноманітних видів виховання школяра та їх програм;
- жодна класична теорія психічного розвитку дитини не досліджує ситуацій сьогоденної педагогічної реальності, коли для обох суб’єктів навчально-виховного процесу – вчителя і учня – створюється новий досвід «світу вперше», що вимагає ґрунтового оновленого фундаменту у вигляді об’єктивних закономірностей як процесу розвитку, так і сутності його базового поняття – людини;
- прагнення зробити шкільну

освіту адекватною новим соціальним вимогам немичуче призводить до перегляду змісту встановлених понять „навчання”, „формування психіки”. Для останнього базовим є, знову ж таки, поняття людини.

Осмилення цих причин зумовлює проблему – невідповідність фундаментальним законам розвитку людини науково-педагогічних засад шкільної та педагогічної освіти, а отже, і педагогічної діяльності, і завдання нашого дослідження – невідкладність їх розробки згідно із зазначеними законами.

У вирішенні цієї проблеми ми також стикаємося з неопрацьованістю багатьох понять, які, з одного боку, є часто вживаними як у практичній роботі педагогів, так і в наукових психолого-педагогічних дослідженнях, а з другого, являють собою фундамент педагогіки. **Саме останнім зумовлюється невідкладність їхньої розробки.**

Тож почнемо з головного – з переосмилення поняття „людина”.

По-перше, розглянемо існуючі наукові підходи до цього (див. вріз на с. 42).

Зіставний аналіз розглянутих нами психологічних теорій розвитку дитини дозволяє в контексті авторської концепції стверджувати таке:

- у психічного розвитку свої джерела і свої рушійні сили, незалежні від спеціального навчання;
- важливою, специфічною для людини формою психічного розвитку є засвоєння загальнолюдського досвіду, яке відбувається в процесі навчання.

Останнє наштовхує на постановку ще одного, надзвичайно актуального завдання –

(Продовження)

навчальної діяльності, оскільки навіть мозок до періоду початку навчання в школі досягає тільки 4/5 свого остаточного розміру” [11, с. 22].

На жаль, але і ця поправка Б.Н. Наумова знову підтверджує саме біологічне уявлення про людину, те, що індивід лише потенційно є людиною.

Зазначимо, що найчастіше у своїй практичній роботі педагог має справу з духовними, соціальними потребами школяра – в самоствердженні, саморозвитку, творчості – тобто з потребами бути особистістю; тому вони і стають пріоритетними в його роботі і часто відволюють педагога від біологічної суті людини. У зв’язку з цим наголосимо, що для нас важлива точка зору З.Л. Рубінштейна про те, що „природним у людині, зв’язком з природним у світі потрібно не нехтувати, а осмислювати” [15, с. 347]. **Як засвідчує наш аналіз, поки що за природне в людині вважають суто біологічне.**

Відмінності між зазначеними поняттями стануть очевиднішими, коли ми розглянемо процес формування особистості школяра, його розвитку. Допоможе дійти суті, на думку автора, подальший аналіз відомих у психології підходів до розв’язання питання співвідношення розвитку і навчання – таких їх декілька.

У центрі *першого підходу* – положення про *незалежність процесів дитячого розвитку від процесів навчання* (Ж. Піаже), *другого* – *ідея збігу цих двох процесів* так само, як двох рівних геометричних фігур при накладанні (Торндайк і У. Джемс).

Закопи розвитку в цих теоріях розглядаються як природні закони, з якими навчання має рахуватись таким же чином, як техніка має рахуватись з законами фізики, і в яких навчання настільки ж безсила змінити будь-що, як найдосконаліша техніка безсила змінити що-небудь у загальних закономірностях природи.

Третій напрям – це коли створюються так звані дуалістичні теорії розвитку (Коффка), які містять два процеси – розвиток як дозрівання і розвиток як навчання. Здійснюючи крок у навчання, дитина просувається у своєму розвитку на два кроки, тобто навчання і розвиток не збігаються.

Принципово нове розв’язання знайшла ця проблема в працях Л.С. Виготського.

Основну тезу теорії Л.С. Виготського можна сформулювати так: *навчання не є розвиток, але правильно організоване навчання дитини веде за собою розвиток, а не пристосовується до його наявного рівня. Навчання повинне орієнтуватися на нові можливості дитини, повинне забігати наперед розвитку. У той же час розвиток дитини ніколи не йде тінню за шкільним навчанням. Між ними – складні динамічні залежності.*

Ці положення – свідчення нового розуміння Л.С. Виготським психічного розвитку, мають велике теоретичне значення і є цінними для нашої концепції.

За думкою видатного українського психолога, чие ім’я носить Інститут психології АПН України, Г.С. Костюка, „розвиток не вичерпується тими змінами особистості, які прямо витікають із навчання. Він характеризується тими «розумовими переворотами» (І.М. Сеченов), які відбуваються в голові учня, коли він навчається говорити, читати і писати, *засвоює соціальний досвід, що передається йому в усній чи письмовій формі.* У результаті цих «переворотів» і виникають *нові якості, нові структури психічної діяльності*” [10; 6, с.63-65].

(Продовження)

У роботах сучасних російських учених В.М. Боритка, І.А. Колеснікової знаходимо такі аргументи: „У педагогічному процесі при орієнтації на особистість іде робота з **частковою (нецілісною – О.В.)** людиною. Педагогічна діяльність при цьому виявляється спрямованою на загальноособистісні, усереднені параметри, залишаючи за дужками унікальний полісистемний початок Людини, взятої в усій повноті проявів” [3; 8, с.117, 118]. Усе більше російських учених висловлюють сумнів щодо достатності поняття „особистість” для розв’язання сучасних виховних проблем, а отже, і того ореолу, яким оточена особистісно зорієнтована освіта. *Варто нагадати, що наша педагогічна наука спрямовує шкільну практику на впровадження саме особистісно зорієнтованого підходу як ефективного засобу реформування української освіти.*

На недостатність поняття „особистість” для вирішення проблем сучасного виховання звертав увагу ще В.С. Шубінський [16], який обгрунтував свою думку тим, що це поняття задає лише параметри соціальних відносин, даючи можливість працювати з частковою, але не цілісною людиною.

Слушним з приводу цього є висновок Б.С. Братуся про те, що відбувається „найтонша і сучасна підміна – підміна людини особистістю, спроба виведення з неї самої підстав людського життя” та його доведення, що особистість – не більш ніж „інструмент, орган, знаряддя набуття людської сутності” [4, с. 9]. Автор цієї статті цілком поділяє уявлення Б.С. Братуся про те, що „особистість” не більш ніж інструмент, хоча і наголошує на тому, що російські дослідники зайняли більш радикальну позицію, а тому перенесли безпосередньо в практику навчання теоретичний факт „підміни людини особистістю, спроби виведення з неї самої підстав людського життя” без належного педагогічного осмислення суті як самого поняття „особистості”, так і мети його використання в практиці виховної роботи. Цим ще більше стверджується необхідність проведення окремого педагогічного дослідження з розробки нової концепції людини, про що і йдеться в цій статті.

Заради справедливості додамо, що українські дослідники цю думку Б.С. Братуся взагалі не помітили.

Зробимо попередні висновки щодо того, що більшим стало зрозумілим. Перш за все, це те, що індивід як поняття не тотожне поняттю „людина”, а особистість залишається самоціллю навіть тоді, коли в тих чи інших концепціях це поняття пов’язане не тільки із соціальною природою, а й біосоціальною. А от з поняттям „індивідуальність” це потрібно розібратися.

Індивідуальність – це поєднання психологічних особливостей людини, що складають його своєрідність, його відмінність від інших людей; вона проявляється в рисах темпераменту, характе-

розробки нової моделі процесу навчання, в якому не лише засвоюватиметься, а й створюватиметься новий досвід, а також дослідження її ролі в розвитку сучасної дитини (та й учителя теж). *Переконана, що саме тут на дослідників чекають присміні несподіванки, а може, й відкриття.*

Здавалося б, навіщо копіюватись у всьому цьому – і так усім зрозуміло, хто така людина, що стоїть за поняттям „людина” та що означає її розвиток. Але саме тут і полягає причина подальших хибних педагогічних уявлень про процес розвитку людини, про суть, роль і оцінку педагогічної діяльності, якщо зупинитися на півдорозі і не довести до повної ясності уявлення про базове поняття – людина.

Тому продовжимо аналіз (див. вріз на с. 43).

Наостанок ще раз про обрану нами для цієї статті проблему.

Особливість розв’язання проблеми виявлення семантичних змін, які потрібно внести до базових понять, полягає ще й у тому, щоб не лише пояснити їхню сутність для нової педагогічної реальності, а й визначити, як повинен діяти педагог, аби якнайкраще розвивати особистість школяра в процесі своєї діяльності, як необхідно йому діяти, щоб не ущемляти унікальність індивіда, індивідуальність школяра. Отже, питання полягає в обгрунтуванні закономірностей цілісного розвитку людини, що розвивається, – школяра, в основу якого і повинна бути покладена розроблена нами нова педагогічна концепція людини.

Про те, наскільки є складним це завдання, можна судити не лише за результатами проведеного нами теоретично-

го аналізу, а й з оцінки як стану наукової розробленості необхідних для його вирішення понять, так і будь-яких намірів зайнятися цим, яку дав відомий російський учений, директор Інституту людини В.П. Зінченко: „Виявити закономірності цілісного розвитку індивіда, особистості школяра як синтезу новоутворень біологічного (фізичного), духовного, психічного і соціального розвитку – ще недосяжна мета для сучасних наук про людину, у тому числі для педагогіки і психології” [7].

Дозволю собі з цим не погодитися і зазначити, що авторською концепцією покладено початок її вирішення (див. віз на с. 46).

Наше уявлення тим і відрізняється, що згідно з ним людина первісно (від народження) є індивідуальністю; кожне немовля вже не схоже на інше, воно – індивідуальність. За таких обставин, дозрівання дитини йде попереду навчання – людина розвивається протягом свого життя разом зі своєю індивідуальністю незалежно від навчання.

СУТЬ АВТОРСЬКОЇ ПЕДАГОГІЧНОЇ КОНЦЕПЦІЇ ЛЮДИНИ (ДИТИНИ)

Людське дитя народжується Людиною, яка від народження має свою індивідуальність. У життєвому процесі укріплюються внутрішні сили людини, вона намагається творчо підходити і до життя, і до себе, змінювати все за власним сценарієм – у людині відбувається становлення її особистості, яка є фактично інструментом набуття людиною сутнісно людського в собі до досягнення нею своєї вершини. Сподіваємося, що саме про це думав М.І. Пирогов, який зазначав:

(Закінчення)

ру, звичках, переважаючих інтересах, у якостях пізнавальних процесів (сприйняття, пам'ять, мислення, увага), у здібностях, індивідуальному стилі діяльності

Отже, індивідуальність – лише одна зі сторін особистості людини.

У зв'язку з цим необхідно розуміти, що індивідуальний підхід – це лише аспект більш загального, особистісного підходу до школяра..., бо обмежується урахуванням індивідуальних особливостей мислення, волі, пам'яті, відчуттів школяра... [12, с.193].

Тільки при добре налагодженому педагогічному спілкуванні учнів і вчителя останньому вдається з'ясувати, як учень „вписується” у класний колектив, яке місце він посідає в ієрархії міжіндивідуальних відносин, що спонукає його до тих чи інших учинків, яких змін зазнає особистість школяра, інтегрована в колектив або не спроможна до нього пристосовуватися. Підхід, націлений на виявлення того, як індивід представлений у колективі і як колектив представлений у його особистості – це особистісний підхід, який і склав згодом основу особистісно зорієнтованого, зведеного на п'єдесталі і наділеного теорією і педагогічною практикою „ореолом”.

Означене класичною психологією місце „індивідуальності” в структурі людини докорінно відрізняється від того, яке їй відведено в нашій концепції. Підкреслимо, що хоча З.Л. Рубінштейн і звертав увагу дослідників на те, що „природним у людині, зв'язком з природним у світі потрібно не нехтувати, а осмислювати” [15, з. 347], треба констатувати, що повною мірою такого осмислення не сталося. Як стає очевидним із нашого аналізу, „природне в людині” якраз і характеризується тими особливостями, що і складають сутність індивідуальності, що і дає нам право вважати новонароджену людину вже індивідуальністю – сьогодні, як стверджується класичною психологією, вона набувається паралельно зі становленням особистості, будучи її аспектом. За такого розуміння їхнім становленням, розвитком має опікуватися навчання – у нас же від народження дитина має індивідуальність, а тому її виникнення й не залежить від навчання.

Найбільш імпує автору розуміння людини, дане В. Оконею. Польський вчений В. Оконь пише про те, що „психологія вийшла на нові шляхи, чого більшість педагогів майже не помітила”...“Вона трактує людину як гармонійно функціонуюче ціле – яке пізнає, відчуває і діє, усвідомлюючи своє „Я”, пов'язане багатьма узами із суспільством і культурою. Найважливішим аргументом саме за таке трактування людини є розуміння сучасною психологією зв'язку між розумовим розвитком людини та її моральністю” [13, с.204]. Саме розкриттю цього зв'язку присвячено фундаментальне дослідження інтелектуальної активності людини російського вченого Д.Б. Богдаєнської [2].

АВТОРСЬКА КОНЦЕПЦІЯ: відмінна ознака

З того моменту, коли в людині проявляється перша особистісна ознака (для прикладу зауважимо, що це може бути будь-який поведінковий патерн, що постійно повторюється), а також коли людина починає займатися самобудівництвом [5], констатується наявність у неї особистості, яка й розглядається нами як інструмент пошуку людської сутності (відповіді на одвічне питання „Хто Я?“) – і так до досягнення нею своєї вершини в собі. Зазначимо, що науковому розумінню особливостей цього етапу в розвитку людини сприяють теорії психічного розвитку дитини, про які вже йшлося вище [6], які, на жаль, до сьогодні є слабо використовуваними в педагогічній практиці, хоча і знайомими.

Є суттєва відмінність між поняттями „індивідуальність” і „особистість” – останнє не є вродженим у людині, а отже, її якість прямо залежить від якості, насамперед, процесів навчання і розвитку.

Отже, у нашому розумінні формула, що зв'язує всі три поняття, піддані нами поглибленому аналізу, виглядатиме так: людиною (індивід + індивідуальність) народжуються, особистістю стають, людини-вершини досягають. Схематично її можна представити так:

людина = (індивід + індивідуальність) + особистість = Людина-вершина

Відповімо на запитання: **а що зміниться у педагогічному процесі, якщо станемо користуватися цією формулою?** Перш за все, має ствердитись очевидно безумовне, сутнісне сприйняття маленької людини-індивідуальності, на яку вже не можна не зважати. Мало того, первісно закріплюється інша позиція як самого педагога, так і представників, що оцінюють його діяльність, – визнання наявності в дитині її індивідуальності з моменту народження. *Така позиція багато до чого зобов'язує всіх причетних до процесу розвитку дитини і передусім це торкається вчителів як партнерів, співсуб'єктів цілісного навчально-виховного процесу; оцінка результатів педагогічної праці тепер відносна, бо опосередковується індивідуальними особливостями школярів, індивідуальними можливостями вчителя [5]. Учителям ще належить навчитися працювати з цим: природовідповідна діяльність повинна восторжествувати в українській школі; поки що вона частіше декларується, оскільки сьогодні метою і головним, безпосереднім результатом школи та вчителя є становлення особистості дитини в навчальному процесі, а „індивідуальність” – всього лише аспект, і цим усе сказано.*

„Дайте внутрішній людині ... час і засоби підкорити собі зовнішню, ... і у вас ... будуть люди і громадяни.” [14]. Завершимо виклад авторської позиції висловом Парацельса: „Лише вершина людини – це Людина”, зі змістом якого ми повністю погоджуємося.

Виходячи з нашого розуміння людини, її призначення і становлення, висловимося щодо цього тезово, перефразовуючи широко відому в педагогічних колах Львенківську фразу, а саме: *„Народжуються людиною-індивідуальністю, яку обстоюють усе життя. Стають особистістю і з її допомогою досягають вершини в собі – Людини”.* Коротко це може виглядати так: *„Людиною-індивідуальністю народжуються. Особистістю стають. Людини-вершини досягають!”.* У цій фразі – суть шкільної програми розвитку дитини, головне призначення педагогічної діяльності та її квінтесенція авторської концепції людини, яка пропонується в цій статті.

Чому ця концепція спонукала до переосмислення крилатої фрази В.С. Львенкова: „Індивідом народжуються, особистістю стають, індивідуальність обстоюють”? Чим вона не задовольняє автора статті? На мою думку, з одного боку, її лаконічність приваблює і вчених, і вчителів, а з другого, розставлені в ній пріоритети щодо поняття, про які йдеться в статті, зважають розумінню завдань сучасної практики виховання та гальмують процес становлення людини через невідповідність йому його фундаменту.

Уважаємо доречним наголосити на кардинальній відмінності нашого розуміння завдань педагогічної діяльності від практикованих підходів як в українській, так і російській нау-

ках. Автор є прихильником тлумачення російськими вченими поняття „особистості” як не кінцевої мети, не суті людини, а лише як інструменту її становлення, але не погоджується з їхніми запереченнями ролі цього поняття у виховній педагогічній практиці. Тож поняття „особистість” автор розглядає як інструмент становлення всього людського в будь-кому – дорослому чи малечі – аж до їх, кожного, власної вершини. Безумовно, в цьому контексті **поняття „людина” – метапоняття, яке у виховній площині проявляє себе назовні як „особистість”**. У ключі авторського тлумачення **поняття людини як метапоняття розглядаються й усі інші поняття – індивід, індивідуальність, особистість**. Для педагогічної практики особливо важливим стає встановлена нами структура самого поняття „людина”, наочно представлена авторською формулою, в якій центральна позиція – не за „особистістю”, а за людиною за суттю, робота педагога за якою покладається на індивідні та індивідуальні особливості дитини, створюються природовідповідні умови для їх подальшого розвитку та створюються умови для розуміння себе як людини, опанування своїми особливостями, отже, розвитку особистості. У зазначеному контексті **педагогічна діяльність справді має спрямовуватися на розвиток саме особистості дитини**, і саме в цьому ключі автор підтримує обране українською наукою спрямування педагогічної практики на особистісно зорієнтований підхід і не поділяє занадто радикальну точку зору російських учених-педагогів щодо заперечення ролі останньої.

Запровадженням цієї концепції у педагогічну практику

автор сподівається викликати до життя органічну потребу в учителях не лише покладатися на фундаментальні наукові психолого-педагогічні класичні теорії та нові розробки вчених, а свідомо знаходити їм належне місце у своїй діяльності з розвитку дітей.

Тож зміна акцентів у трактуванні поняття „людина” спричинить радикальні зміни в педагогічній практиці.

Ця концепція є новою для української педагогічної науки і практики.

Зміна акцентів у трактуванні поняття „людина” спричинить радикальні зміни в педагогічній практиці

ЛІТЕРАТУРА

1. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования. М.: Изд. МГУ, 1984.- 104 с.
2. Богоявленская Д.Б. Пути к творчеству. – М.: Знание, 1981. – 96 с.
3. Борытко Н.М. В пространстве воспитательной деятельности: Монография / Науч. ред. Н. К. Сергеев. – Волгоград: Перемена, 2001. – 181 с.
4. Братусь Б. С. Аномалии личности. - М., 1988.
5. Виговська О. Творча педагогічна діяльність як особистісно орієнтована. Авторська концепція, технологія. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002.– № 4.
6. Вікова та педагогічна психологія: Навч. посіб. / О.В. Скрипченко та ін. – К.: Просвіта, 2001. – 416 с.
7. Зинченко В.П. Человекознание: теория, история, метод // Человек. – 1990. – №2.
8. Колесникова И. А. Педагогическая реальность в зеркале межпарадигмальной рефлексии.- СПб., 1999.- 242 с.
9. Кремень В.Г. Освіта і наука в Україні – інноваційні аспекти. Стратегія. Реалізація. Результати. – К.: Грамота, 2005. – 448с.
10. Максименко С.Д. Особистість: проблема структури (генетичний аспект). /Актуальні проблеми сучасної української психології / За ред. академіка С.Д. Максименка. – К.: Нора-Друк, 2003. – Вип. 23. – 436 с. – С.3-14.
11. Наумов Б.Н. Педагогическая деятельность как целостный процесс. – Харьков: ХГПИ, 1992. – 80 с.
12. Общая психология: Учеб. для студентов пед. интов. /А.В.Петровский, А.В.Брушлинский, В.П.Зинченко и др.; Под ред. А.В.Петровского. – 3-е изд., перераб. и доп. – М.: Просвещение, 1986.- 464с.
13. Оконь В. Введение в общую дидактику. – М., 1990.
14. Пирогов Н. И. Избранные педологические сочинения.- М., 1985.
15. Рубинштейн С.Л. Основы общей психологии: В 2т. – М., 1989.- т.1.
16. Шубинский В. С. Человек как цель воспитания // Педагогика. 1992. № 3-4.

**Інноваційна
школа**

ПЕДАГОГІКА ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

В ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНИХ НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДАХ ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ

**Лідія
ВОЗНЮК**

Старший викладач кафедри
методології освіти і управ-
ління ДОППО

Актуальність проблеми. Сучасний стан розвитку шкільної освіти свідчить про інтенсивність інноваційних процесів, які охоплюють усі сфери шкільного життя. Важливою ознакою таких процесів є науково-дослідна, експериментальна робота педагогічного колективу. Виступаючи позитивних змін у навчальному закладі, вона забезпечує тісний зв'язок психолого-

педагогічної науки з практикою, сприяє розвитку творчого потенціалу вчителя, оновлює навчально-виховний процес. Особливого значення при цьому набуває провідна ідея, яка виступає основою таких змін і кардинально впливає на результативність педагогічної праці. Тому, розглянувши існуючі в Україні педагогічні інновації, значна частина педагогічних колективів закладів освіти Дніпропетровської області для експериментальної діяльності обрали концепцію життєтворчості.

Провідна ідея концепції життєтворчості полягає у вихованні самодостатньої життєво грамотної особистості, яка здатна реалізува-

ти свої потенційні можливості за будь-яких умов і забезпечити, таким чином, продуктивність як власної життєдіяльності, так і середовища, в якому вона життєдіє. Відповідно до цього змінюються і завдання школи, що полягають у забезпеченні особистості учня не сумою певних знань, що в інформаційному суспільстві не є основним критерієм життєвої компетентності людини, а умінням пізнавати себе, навколишній світ; умінням змінювати себе не тільки відповідно до обставин, а постійно рухаючись уперед, тобто еволюціонуючи духовно і фізично через власне самовдосконалення. Таке спрямування на життєвий успіх особистості дає змогу школі реалізувати основні стратегії вітчизняної освіти на сучасному етапі її розвитку і забезпечити європейський рівень якості знань. Адже час високих технологій та складної динаміки поступу людської цивілізації потребує не просто адаптивної особистості, а життєво компетентної людини, яка була б здатна продуктивно і творчо діяти в різних життєвих ситуаціях. Тому виховання „інноваційної” людини потребує і нової філософії сучасної школи. Саме та-

*Мистецтво
жити як фактор
життєвого
успіху*

кою, на наш погляд, і є концепція життєтворчості, яка спрямовує сучасного вчителя на запровадження інноваційних педагогічних технологій, що дають можливість учневі оволодіти важливими для людини XXI століття уміннями самопізнання, саморозвитку, самовдосконалення та самореалізації вже у шкільному віці.

Розробленість проблеми.

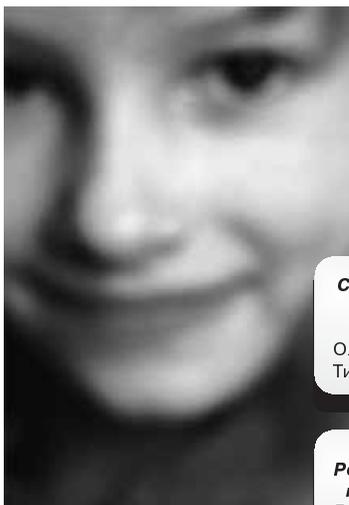
Теоретичним підґрунтям педагогіки життєтворчості стали праці видатних вітчизняних та зарубіжних психологів: Б.Г. Ананьєва, С.Л. Рубінштейна, К.А. Альбуханової-Славської, Л.І. Анциперової. У своїх роботах учені стверджують, що життєвий успіх людини залежить від її здатності керувати власним життям. Сучасні теоретики концепції (Л.В. Сохань, Д.А. Леонтьєв, В.М. Ямницький, О.О. Кронін, І.Г. Єрмаков) розглядають життєтворчість як особливу форму життєвої практики особистості учня через розширення уявлень не тільки про навколишній світ, а й про внутрішній світ людини. Такий досвід набувається через особистісно-зорієнтовану практику взаємодії із світом. При цьому важливого значення набувають напрями такої взаємодії, що характеризуються змістом педагогічної системи школи, її стратегіями, моделями учня та вчителя. Учитель у школі життєтворчості – не просто транслятор знань і моралізатор, а щирий порадник, наставник та натхненник на шляху самостійних пошуків та

формувань життєвих орієнтирів. Тому проблема вчителя, вихователя у такій школі є „альфою і омегою” в реалізації основних ідей життєтворчості.

Слід наголосити, що практика життєтворчості має свої глибокі історичні корені в усіх сферах прогресивної людської думки. Так,

Загалом у Дніпропетровській області 18 експериментальних шкіл життєтворчості

У цьому номері журналу представлено досвід і практичні напрацювання п'яти шкіл

Становлення школи життєтворчості в умовах сільського регіону.

Олександра Титарчук

СТОР. 59

Робота над моделлю громадянського виховання.

Людмила Коробка

СТОР. 71

Школа-гра як один із шляхів розвитку життєтворчості особистості.

Олег Охредько

СТОР. 62

Розвиток самодостатньої особистості через впровадження проектних технологій.

Людмила Шкуропат

СТОР. 65

Проект як чинник творення життєтворчого поля.

Олена Гусєва

СТОР. 69

пошуками людського щастя займалися видатні мислителі Давньої Греції (Піфагор, Сократ, Сенека, Епіктет, Епікур, Платон, Плутарх, Фалес, інші), епохи Відродження (М. Монтень, Еразм Роттердамський, Леонардо да Вінчі, Ф. Петрарка, Т. Кампанелла), Нового часу (Я.А. Коменський, Дж. Локк, Р. Декарт), Просвітництва (Ж.Ж. Руссо, К. Гельвецій інші). Цією проблемою переймалися і вітчизняні просвітителі. Серед них яскравою зіркою виділяється Г.С. Сковорода, видатний український мислитель, засновник концепції кордоцентризму та природовідповідного виховання. Його ідейні пошуки людського щастя дуже тісно переплітаються із основними положеннями сучасної педагогіки життєтворчості. Спільним є розуміння життєвого успіху як наполегливої внутрішньої праці людини, здатності знайти „споріднену працю”, важливості виховання життєво необхідних компетенцій, значення природних задатків у розвитку особистості. Ще у XVIII столітті Г. Сковорода розвинув цілий комплекс педагогічних ідей, які заклали підґрунтя концепції життєтворчості XXI століття. Серед них:

- Щастя твоє всередині тебе, тут центр його закопаний: пізнати себе повно... й здружитися з собою – це є невід’ємний мир, істинне щастя і мудрість досконала. (11, с.374).
- ...Бути щасливим – пізнати себе чи свою природу, взятися за своє споріднене діло і бути з ним у злагоді із загальною потребою (11, с.418).
- Якщо ти твердо ідеш шляхом, яким почав іти... – ти щасливий. Іди, слідує, дивись навкруги, дивись вперед, шукай, стукай, настоюй, але уперто і наполегливо (12, с.342).
- Добре серце – те саме, що невичерпне джерело, яке завше точить чисті струмені, тобто думки (12, с.109).

Вагоме місце в концепції життєтворчості відіграє діяльність особистості. Адже поняття людина і діяльність тісно взаємопов’язані. На це вказували і перші педагоги-експериментатори Е. Мейман і В.А. Лай. Про це свідчить і вітчизняна психолого-педагогічна наука (С.А. Рубінштейн, Б.М. Теплов, К.А. Альбуханова-Славська, В.О. Сухомлинський). Школа Радості В.О. Сухомлинського, його організація пізнавальної діяльності через діяльнісний підхід якнайповніше відповідають провідній ідеї життєтворчості: **тільки активна участь особистості учня в пізнавальному, творчому, виховному процесах, спрямованих на проходження особистісного шляху, дає змогу розвинути здатність до розв’язання складних життєвих ситуацій, проблем, тобто набутти важливих життєвих компетентностей.**

Основоположним принципом діяльнісного підходу є поняття „самоактуалізація”, введене в науковий обіг американським ученим А. Маслоу і активно використовуване сучасними вченими різних галузей на позначення здатності людини до особистісного зростання. Педагогіка життєтворчості в реалізації діяльнісного підходу використовує основну ідею самоактуалізації, яка базується на твердженні, що *в кожній людині від природи закладено прагнення реалізувати свої потенційні можливості і здібності.* А розвинути ці прагнення можливо тільки за умови активної діяльності самого учня. Отже, наполеглива праця учня, його активність, прояв вольових якостей у навчально-виховному процесі закладають одну з найважливіших життєвих компетентностей особистості – самоактуалізацію, що характеризується в життєвій практиці як працездатність і наполегливість у самовиявленні людини і на яку в школах із традиційною системою освіти недостатньо звертають уваги.

Не менш важливим у школі життєтворчості є становлення духовних

цінностей особистості. Слова В.О. Сухомлинського про те, що „світ вступає у вік Людини, і більш ніж коли б то не було ми зобов'язані думати про те, що вкладаємо в душу дитини” (13, с.171) розкривають важливий змістовий аспект педагогіки життєтворчості. Шлях розвитку і становлення духовних цінностей у таких навчальних закладах тісно переплітається із шляхом самопізнання та самовдосконалення. Цьому сприяють демократизація шкільного життя, утвердження корпоративної культури шкільного середовища, гуманізація освітнього процесу. *Духовна складова життєвої компетентності* в педагогіці життєтворчості розглядається через:

- призму якості життя особистості, зокрема її морального аспекту,
- рівень її внутрішньої та зовнішньої культури,
- етику взаємовідносин,
- глибину емоційного сприйняття естетичних почуттів.

Тому орієнтація на культурну спадщину українського народу та світової спільноти, формування гуманістичного світогляду, виховання естетичних смаків є пріоритетом у розвитку життєвих компетентностей особистості.

Слід відзначити, що педагогіка життєтворчості активно використовує у своєму арсеналі такі терміни, як „життєве проектування”, „життєва компетентність”, „життєвий простір особистості”, „стиль життя” тощо. Такий понятійний апарат допомагає учням краще усвідомити значення змісту життєздійснення людини та озброює їх необхідним інструментарієм для успішної життєдіяльності. Таким чином, глибоке розуміння і знання термінології цієї проблеми є однією з умов успішної реалізації концепції життєтворчості.

Отже, можна виділити провідні **принципи педагогіки життєтворчості:**

- Створення дітям ситуації життєвого успіху в усіх сферах шкільної життєдіяльності.

- Намагання відкрити учням позитивні перспективи їхнього життєвого шляху.
- Виявлення і розвиток у кожній дитині її індивідуальних здібностей і обдарувань.
- Використання складних ситуацій, проблем для розвитку життєвої компетентності учнів з орієнтацією на духовні цінності.
- Підтримка ініціативи школярів щодо подолання складних життєвих ситуацій (на уроці, у школі, поза школою).
- Посилення мотивації до самоосвіти та самовдосконалення особистості учня.
- Орієнтація на свободу вибору сфери діяльності учня як у навчальному закладі, так і поза його межам.
- Розширення життєвого простору дітей за рахунок самоактуалізації особистості учня в різних сферах шкільної життєдіяльності.

ЕКСПЕРИМЕНТУЄМО, ТВОРИМО

Концепція життєтворчості з усіма її провідними ідеями є альтернативою традиційній педагогіці і реалізується у навчальних закладах через педагогічний експеримент. Сьогодні у Дніпропетровській області вісімнадцять педагогічних колективів, які склали регіональну мережу експериментальних навчальних закладів з проблеми „Педагогіка життєтворчості як стратегічна основа розвитку сучасної освіти”, досліджують вплив ідей життєтворчості на різні сторони процесу розвитку особистості учня. Серед них: створення інноваційних систем навчання, виховання і розвитку особистості в умовах школи життєтворчості, розробка моделей шкіл життєтворчості, нових педагогічних технологій. Необхідно відзначити, що, незважаючи на різноманітність тематики досліджень, провідною залишається центральна проблема концепції та парадигми життєтворчості –

розвиток особистості дитини, здатної до самотворення.

Не менш важливим у реалізації концептуальних ідей педагогіки життєтворчості є готовність до науково-дослідної та експериментальної діяльності. Аналіз стану педагогічних експериментів свідчить, що тільки за умов грамотної підготовки, організації та керівництва такою діяльністю можливий позитивний її результат. Тому на підготовчих етапах до такої діяльності в усіх навчальних закладах, які претендували на проведення експериментальної роботи, було проведено діагностику рівня готовності педагогічних колективів до інноваційної діяльності. Виявилось, що значна частина вчителів (72%) не готова до дослідницької діяльності. І, як результат, тільки вісім навчальних закладів з двадцяти претендентів у 2002 році змогли приступити до експериментальної діяльності на регіональному рівні. **До підготовчого етапу ми відносимо також глибоке осмислення досліджуваної проблеми учасниками педагогічного експерименту, забезпечення необхідних умов (інформаційних, економічних, кадрових, технологічних) для проведення експериментальної діяльності.** Результати дослідження свідчать, що тільки 35% вчителів були знайомі з концепцією життєтворчості, а решта 65% чули про неї вперше. Не краще були справи і з необхідними умовами для експериментальної діяльності. Не вистачало необхідної літератури (90%), знань; бракувало навичок організації педагогічного експерименту (92%). Сьогодні в рамках експерименту створюються нові програми, авторські методичні розробки, посібники, ведуться індивідуальні та групові дослідження проблем життєтворчості, проектується нові виховні системи. Експериментальні навчальні заклади – активні учасники всеукраїнських та регіональних освітянських виставок, учителі та керівники цих закладів активні учасники міжнародних, всеукраїн-

ських та регіональних конференцій, семінарів, учасники міжнародних та всеукраїнських проєктів, конкурсів „Учитель року” в різних номінаціях. Результати такої інноваційної діяльності часто друкуються на сторінках регіональної, всеукраїнської освітянської преси.

Звернемо увагу на окремі аспекти організації діяльності експериментальних навчальних закладів регіонального рівня. Виходячи з тих позицій, що регіональний рівень дослідження проблем життєтворчості йде від науки до практики, а не навпаки, важливого значення набуває наукове керівництво такою діяльністю. На базі кафедри методології освіти і управління Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти у 2002 році було створено спільну творчу лабораторію кафедри та Інституту педагогіки АПН України, яка і розпочала здійснювати керівництво експериментальною роботою. До змісту діяльності творчої лабораторії було включено:

- Допомогу педагогічним колективам у розробці пакету документів щодо проведення експериментальної діяльності.
- Моніторинг перебігу експериментальної діяльності.
- Моніторинг проблем, пов'язаних з експериментом.
- Розробку інструментарію проектування та аналізу педагогічних дій під час експерименту.
- Експертизу результатів окремих етапів експериментальної діяльності.
- Організацію та проведення проблемних та пошукових семінарів, конференцій, „круглих столів” із досліджуваної теми.
- Участь у роботі предметних та профільних кафедр, шкільних творчих лабораторій, центрів.
- Консультування під час експериментальної діяльності.

Для успішного проведення педагогічного експерименту було розроб-

лено алгоритм змісту діяльності на різних етапах науково-дослідної роботи. До нього увійшли:

- **Діагностико-концептуальний етап** (тривалість – рік або півроку залежно від готовності до інноваційної діяльності всіх суб'єктів педагогічного процесу). Діагностика інноваційного потенціалу вчителя, освітнього середовища школи, вивчення концептуальних засад педагогіки життєтворчості, аналіз розробленості проблеми в педагогічній теорії і практиці, вивчення взаємозв'язків сучасної освітньої парадигми із концепцією життєтворчості, визначення проблематики педагогічного дослідження.
- **Організаційно-прогностичний етап** (тривалість – рік або два). Розробка програми дослідження (визначення теми, її актуальності, мети, об'єкту, предмета, гіпотези, основних завдань, новизни, практичної значущості дослідження, обґрунтування методів дослідження), створення нових організаційних структур, які відповідають за перебіг експериментальної роботи (шкільні координаційні Центри, творчі групи, лабораторії тощо), забезпечення інноваційного середовища для всіх учасників педагогічного експерименту, моніторинг інноваційної діяльності педагогічного персоналу.
- **Практичний етап** (термін тривалості залежить від рівня складності досліджуваної проблеми). Розробка та апробація нового змісту педагогічної діяльності (нові системи, моделі, технології, засоби тощо), моніторинг розвитку життєвої компетентності школярів, відстеження перебігу експериментальної діяльності, корекція експериментальних програм.
- **Узагальнювальний етап** (тривалість – рік). Моніторингові дослідження результативності інноваційних процесів (якість розвитку життєвих компетентностей особистості

учня та вчителя, якість освітнього середовища школи, якість управлінської системи, якість експериментальної програми та її відповідність результатам дослідження).

- **Оформлення результатів дослідження** (тривалість – рік або півроку). Опис інноваційного продукту (технології, моделі, системи та інше) через розкриття задуму, перебігу, та реальних результатів дослідження. До описових доцільно включити аналітичні та прогностичні процедури. Результати дослідження оформлюються у вигляді звіту з використанням аудіо- та відеоматеріалів.

Найбільш поширеними методами педагогічного дослідження з проблем життєтворчості стали: метод спостереження, системно-структурного аналізу, педагогічного конструювання, моделювання, проектування, діагностичні методи (анкети, інтерв'ю, аналіз документів, тестування, співбесіда, експертна оцінка). Та найголовнішим в дослідженні питань життєтворчості є глибоке усвідомлення того, що *науково-дослідна експериментальна діяльність — це не тільки бажання керівника або окремого вчителя чимось виділитися, а колективна взаємодія всього педагогічного персоналу щодо дослідження об'єктивних закономірностей педагогіки життєтворчості.*

ПРОГРАМА ДОСЛІДЖЕННЯ як стратегічна основа педагогічного експерименту

Першим кроком у реалізації педагогіки життєтворчості є підготовка програми дослідження. Це стрижневий документ, який є основою експериментальної діяльності і визначає стратегію і тактику діяльності експериментального навчального закладу. Ми виходили з твердження, що педагогічний експеримент з проблем життєтворчості – це *дослідницька діяльність, яка полягає в перевірці висунутої гіпотези, розгорнутої в умовах шкільного середовища, що включає в*

ПРОГРАМА НАУКОВО-ЕКСПЕРИМЕНТАЛЬНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

середньої школи інформаційного профілю № 114

м. Кривого Рогу

Директор

Шкуронат Людмила Василівна

1. *Тема дослідження.* Розробка педагогічних технологій проектної діяльності, спрямованих на розвиток самодостатньої особистості, здатної до самовизначення та самореалізації.

2. *Об'єкт дослідження.* Навчально-виховний процес у школі інформаційного профілю.

3. *Предмет дослідження.* Психолого-педагогічні умови розвитку особистості в контексті педагогіки життєтворчості. Результативність діалогової методики навчання-методу проектів та її вплив на психолого-педагогічний розвиток особистості.

4. *Мета дослідження.* Вдосконалення навчально-виховного процесу та управління сучасною школою засобами проектної діяльності, спрямованої на розвиток адаптованої особистості, здатної до самовизначення та самореалізації на ідеях педагогіки життєтворчості.

5. *Гіпотеза дослідження.* Ефективність підготовки адаптованої особистості до реального життя досягається за умови ефективного використання педагогічних технологій проектної діяльності та педагогіки життєтворчості.

6. *Завдання дослідження:*

- проаналізувати існуючі в педагогічній теорії сильні та слабкі сторони проектної системи навчання та виховання в контексті школи життєтворчості;
- розробити та експериментально перевірити засоби впливу проектної технології навчання та виховання на рівень підготовки особистості до реального життя та становлення життєвої компетентності;
- виявити критерії ефективності розвитку життєвих компетентностей засобами проектного навчання;
- з'ясувати основні тенденції розвитку учня в умовах впровадження проектної системи у навчання та виховання школи життєтворчості;
- підготувати методичні рекомендації щодо використання педагогічних технологій проектної діяльності у системі шкіл життєтворчості.

7. *Основні напрями експерименту:*

- розробка нових форм та методів управління навчально-виховною діяльністю;
- розробка нового змісту освіти на ідеях педагогіки життєтворчості;
- апробація методів проектів у роботі з батьками та громадськістю.

8. *Методи дослідження:* технологія педагогічного спостереження; метод експерименту; метод діагностування; метод рейтингу; теоретичні методи педагогічного дослідження; метод психолого-педагогічного тестування; метод перехресного вивчення матеріалів; методи анкетування; метод вивчення шкільної документації і учнівських робіт.

9. *Основні показники для вивчення.*

- якість навчання та вихованості учнів;

себе виявлення суттєвих факторів, які позитивно впливають на становлення життєвої компетентності особистості школяра та впровадження їх у практику роботи школи.

Підготовка програми дослідження тісно пов'язана зі значною теоретичною підготовкою як керівників, так і всіх учасників педагогічного експерименту, яка забезпечується ДОППО спільно з Інститутом педагогіки АПН України.

Пропонована Програма науково-експериментального дослідження експериментального навчального закладу допоможе всім, хто цікавиться педагогікою життєтворчості та прагне запровадити її у практику роботи своєї школи (див. врізи на стор. 54-55).

ПРОЕКТНА ДІЯЛЬНІСТЬ У ШКОЛАХ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

Школа життєтворчості — це, насамперед, школа проєктування життєдіяльності особистості. Тому до складових професійної компетентності вчителя такої школи мають входити не тільки набуті фахові знання та майстерність, а й уміння прогнозувати, моделювати, володіти технологією навчання життєвого проєктування. З цієї метою в експериментальних навчальних закладах проводяться педагогічні ради з відповідною тематикою: „Проблеми проєктування розвитку особистості учня”, „Основні завдання проектної педагогіки в школі життєтворчості”, а

також проводяться педагогічні практикуми: „Проектування технологій життєтворчості”, „Сутність педагогічного проектування”.

У кожному експериментальному навчальному закладі створюються свої моделі життєвих проєктів, проте основні етапи проектування життєдіяльності особистості має певний алгоритм: *визначення життєвих цілей, завдань, вироблення програми дій на довготривалий та проміжні періоди життя, прогнозування результатів життєдіяльності.*

Слід зауважити, що педагогіка життєвості в реалізації проєктної діяльності спирається на стандартні процедури технології проектування:

- прояснення проблемної (передпроєктної) ситуації („Якщо хочеш бути щасливим у своєму житті, то необхідно це запланувати зараз”);
- формування структури життєвого проєкту (довгострокового чи короткострокового залежно від терміну);
- побудова логіко-сміслових моделей майбутніх етапів життя (відповідно до вікових категорій);
- розгортання змісту життєдіяльності та її метрологізація.

При цьому особлива увага надається розвитку життєво необхідних здатностей, які допоможуть учням оволодіти технологією проектування. Як відомо, людина пізнає світ через три основні сфери: *пізнання* (наука), *мораль* (розуміння добра і зла), *краса* (гармонія). Від-

- гармонійний розвиток особистості;
- гармонізація стосунків суб'єктів навчально-виховного процесу;
- рівень компетентності та відповідальності за результат;
- рівень якості освітнього процесу;
- вміння користуватися створеними моделями життєвих проєктів упродовж життя;
- рівень розвитку інтелектуальних та творчих здібностей учнів;
- рівень адаптованості до життя учня-випускника.

10. База дослідження. Середня загальноосвітня школа №114 інформаційного профілю м. Кривого Рогу (38 класів, 1136 учнів, 69 педпрацівників).

11. Наукова новизна дослідження полягає в науковому обґрунтуванні та практичній перевірці системи дидактичних засобів у школі життєтворчості з проєктною методикою навчання та виховання; у виявленні взаємодії між учасниками навчально-виховного процесу в результаті впровадження проєктної технології навчання та виховання; у визначенні організаційно-педагогічних критеріїв ефективності методики проєктів; у визначенні ефективності впливу методики проєктів на подальше життя випускника школи та рівні його життєвої компетентності.

12. Практична значущість дослідження.

Практичне значення полягає в збагаченні знання щодо створення інноваційних моделей загальноосвітніх навчальних закладів на основі методу проєктів та в технологізації освітньої діяльності учасників навчально-виховного процесу як ефективного засобу гуманізації управління школою.

13. Вірогідні негативні наслідки експерименту.

Поверхові і формальні зміни оновлення, які не торкаються глибинних аспектів удосконалення навчально-виховного процесу; породження нездорового суперництва під час заключних стадій проєктів; можливе ігнорування вчителя як центральної фігури в навчальному процесі; невідповідність завищеної культури життєвого самовизначення учнів суспільно-політичним та економічним проблемам у державі; недооцінка результатів навчання та виховання за методом проєктів з боку громадськості, батьків.

14. Очікуванні позитивні результати та форми їх подання:

- сприятливі умови для формування компетентної особистості, адаптованої до реалій життя;
- підготовка учнів до входження в контекст сучасної культури, виховання творчої, самостійної особистості, готової до сприйняття нового, здатної до постійної самоосвіти, формування життєвої компетентності;
- активне ставлення випускників школи до професії, свідомий вибір життєвого шляху, стійкий інтерес до праці;
- формування нової моделі особистості вчителя, здатного виховувати людину – творця власного життя;
- поєднання індивідуальної та колективної роботи як умова розвитку особистості та колективу;
- метод проєктів стане школою самоосвіти кожного учня та вчителя.

повідно, розвиток здатності до пізнання істини та самопізнання, здатності до самовдосконалення (самооцінка, самоорганізація, самоуправління тощо), здатності відчувати красу, емоційно-художні переживання закладає підвалини життєвих компетентностей особистості школяра. Для цього в учителя є цілий арсенал педагогічного впливу через урочну та позаурочну діяльність, різні форми співпраці з учнем. Особис-

тісно-зорієнтований підхід у розвитку умінь життєвого проектування є одним із основних. Адже виявлення і розвиток у кожної дитини її індивідуальних здібностей і обдарувань, психолого-педагогічна діагностика її фізичного й духовного здоров'я, моніторинг розвитку життєвих компетентностей особистості є важливими умовами оволодіння технологіями життєвого проектування.

Пропонуємо елементи технологій проектування, які використовуються в системі експериментальних навчальних закладів Дніпропетровської області (див. схеми 1 і 2).

Висновки. Отже, експериментальна діяльність у системі шкіл життєтворчості потребує змістовної перебудови всіх систем внутрішньошкільного середовища від зміни стратегії навчально-виховного процесу, розширення освітнього простору школи, інноваційного характеру педагогічної діяльності до активного запровадження проектних технологій у розвитку життєвих компетентностей особистості учня. Адже розвиток особистості у школі життєтворчості – це складний і багатогранний процес, який не обмежується набуттям школярами тільки базових здатностей через отримання так званих ЗУНів. На перший план у таких школах виходять глибоке осмислення особистістю учня свого „Я” у процесі пізнання світу, знаходження свого місця в соціумі, отримання реального

Схема 1.
МОДЕЛЬ ЖИТТЄВОГО ПРОЕКТУ ЗСШ №27
м. Кривого Рогу

життєвого досвіду самореалізації та проектування власної життєдіяльності вже у шкільному віці.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Онищук Л.А. Гуманізація управлінської діяльності директора школи. – Житомир: Полісся, 2002. – 324 с.

2. Життєва компетентність особистості: Наук.-метод. посібник /За ред. Л.В. Сохань, І.Г. Єрмакова, Г.Н. Несен. – К.: Богдана, 2003. – 520 с.

3. Імідж сучасної школи: Практико-орієнтований посібник. /Ред. кол.: Т.С. Антоненко, І.Г. Єрмаков та ін. – К., 1997. – 539 с.

4. Крок за кроком до життєвої компетентності та успіху: Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції, 16-17 травня 2003 року. /Ред. рада: С.М. Сушко, І.Г. Єрмаков, В.Б. Сизон та ін. – К., 2003. – 204 с.

5. Крулехт М.В., Тельнюк І.В. Експертні оцінки в освіті: Учеб. посібник. – М.: Издательский центр „Академия”, 2002. – 112 с.

6. Мистецтво життєвості особистості: Наук.-метод. посібник: У 2 ч. /Ред. рада: В.М.Доній, Г.М. Несен, Л.В. Сохань, І.Г. Єрмаков та ін. – К., 1997. – Ч.1: Теорія і технологія життєвості. – 392 с.

7. Науково-дослідна робота в закладах освіти: Методичний посібник /Укл.: Ю.О. Туранов, В.І. Ураський. – Тернопіль, 2001. – 140 с.

8. Оцінювання та відбір педагогічних інновацій: теоретико-прикладний аспект. Науково-методичний посібник. /За редакцією Л. Даниленко. – К.: Логос, 2001. – 185 с.

9. Романенко М.І. Гуманізація освіти: концептуальні проблеми та практичний досвід. – Дніпропетровськ: Промінь, 2001.

10. Сазоненко Г.С. Педагогіка успіху. Досвід становлення акмеологічної системи ліцею. – К.: Гнозис, 2004. – 684 с.

11. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К.: АТ „Обереги”, 1994. – Т.1. – 528 с.

12. Сковорода Г. Твори: У 2 т. – К.: АТ „Обереги”, 1994. – Т.2: Трактати. Діалоги. Притчі. Переклади. – 480 с.

13. Сухомлинський В.О. Розмова з молодим директором. – К.: Рад. шк., 1988. – 284 с.

Схема 2.
СТРУКТУРА ТА КОМПОНЕНТИ ЖИТТЄВОГО ПРОЕКТУ

ФОТОРЕПОРТАЖ

Всеукраїнської науково-практичної конференції „Педагогічна майстерність учителя: проблеми і перспективи розвитку” (26 – 30 вересня 2005 р., м. Полтава)

Уперше для завідувачів і викладачів кафедр педагогічної майстерності проведено конференцію, яка вирізнялась серед інших аналогічних заходів її практичною спрямованістю, насиченістю майстер-класами, практичними заняттями в аудиторіях і на природі, численними круглими столами, зустрічами зі студентами, відвідуваннями шкіл, музеїв – в роботі конференції перевага надавалась методикам інтерактивного навчання.

Фото демонструють виняткову зацікавленість учасників конференції заходами майстрів-полтавців з ОІППО та ПДПУ: П.І. Матвієнка, В.Р. Ільченко, Н.І. Білик, М.В. Гриньова, Н.М. Тарасевич, Л.В. Крамущенко та інш.

На фото:
1. М.В. Гриньова, завідувач кафедри педмайстерності ПДПУ
2. Н.М. Тарасевич, старійшина в галузі української педагогічної майстерності
3. М.В. Михайличенко, начальник відділу педагогічної освіти МОНУ

фото Володимира Нестеренка

СТАНОВЛЕННЯ ШКОЛИ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОГО РЕГІОНУ

Інноваційна
школа

Педагогіка життєтворчості

Свою роботу зі створення школи життєтворчості ми почали з розробки концепції розвитку школи. Вона передбачала побудову освітнього процесу так, щоб школа стала школою життєвого розвитку особистості, тому основними принципами діяльності було визначено:

1. **Принцип суб'єктності** — формування людини, яка свідомо здійснює свій життєвий вибір, визначає свою перспективу, ставиться до життя як до розвитку культури.

Від редакції

Широківський район розташований у південно-західній частині Дніпропетровської області. Він межує з Херсонською та Миколаївською областями.

Територія, на якій розташований Широківський район, колись була дном моря. Це одноманітна, злегка хвиляста степова рівнина з неглибокими долинами степових річок і слабким розвитком ярів та балок.

Широківський район — район сільськогосподарського виробництва. Тут створено 39 агроформувань, які мають в обробці 81,1 тис. га ріллі.

У районі 32,8 тис. мешканців, працюють 21 школа, 21 дошкільний та 2 позашкільні заклади, ПТУ, 2 лікарні, 22 клуби та будинки культури, Будинок дитячої творчості, школа мистецтв, 27 бібліотек, стадіон, тенісний корт, дитячо-юнацька спортивна школа.

2. **Принцип рефлексії** як обов'язковий компонент навчально-виховного процесу, що включає як життєдіяльність і діяльність учня, так і його мислення, почуття, ціннісні засади вчинків, мотивів, сенсу життя, життєвого вибору, самовизначення.

3. **Ставлення до дитини як до особистості**, що передбачає право учня на самостійні дії, саморозвиток, власну думку, життєву позицію. Учитель повинен зрозуміти особистісну позицію дитини, визначити в ній гідність людини, право на неповторність.

4. **Принцип діалогічності, позиційності**, який допомагає усвідомлювати, що життя за своєю природою діалогічне; кожна людина веде постійний внутрішній діалог із собою, із сучасником, своєю совістю. *„Бути — значить спілкуватись діалогічно. Коли діалог закінчується — все закінчується”* (М. Бахтін). Істинний діалог відбувається тоді, коли кожна зі сторін володіє такою мірою свободи, яка включає позицію панування—підлеглості.

5. **Принцип більшої цінності питань, проблем**, ніж відповідей, готових рішень, догматичного знання.

**Олександра
ТИТАРЧУК**

Директор Широківської СЗШ №1 Широківського району Дніпропетровської області

Директор школи, ліцею, гімназії № 5 2005

6. Принцип пріоритетності творчої діяльності перед репродуктивною. Важливіше, щоб учень знайшов свій спосіб дії, здійснив „відкриття”, аніж повторив те, що йому запропоновано як зразок.

7. Принцип софійності. У складні періоди розвитку суспільства філософія виступає серцевиною духовності, а філософська освіта учнів повинна сприяти засвоєнню засад філософського світобачення.

8. Принцип духовності. У сфері духовного життя молодого людина здійснює осмислений вибір ідеалів і цінностей.

Після визначення програми розвитку ми з'ясували, якою ж хочемо бачити нашу школу, якщо будемо працювати на основі вищезазначених принципів (див. схему 1).

Як же досягнути цієї мети? Це стало нашим завданням на наступному етапі реалізації проблеми школи „Творення сприятливих умов для життєдіяльності та життєтворчості особистості”, що передбачало вирішення таких питань:

- визначення провідних ідей та корекція накопиченого досвіду;
- визначення концепції розвитку школи, для одержання результату.

Схема 2 відображає особистість нашого випускника як результат успішного розв'язання поставлених завдань.

Шляхи реалізації визначених у проблемі завдань ми сформулювали такі: через психолого-педагогічні семінари, методичні об'єднання, педради, засідання педагогічного клубу, фестивалів педагогічної творчості „Сучасні педагогічні технології – в навчальний процес”, круглий стіл „Особистісно зорієнтовані освітні технології, впровадження їх елементів у навчально-виховний процес”, введення курсів за вибором і спецкурсів: 2 кл. – „Логіка”, 5 кл. – „Риторика”, „Пізнай себе”, 6 кл. – „Азбука здоров'я”, 11 кл. – „Етика і психологія сімейного життя”, 9-11 кл. – валеологічний тренінг „За здоровий спосіб життя”.

Таким ми уявляємо собі початок становлення школи життєтворчості.

Шановний читачу!

Запрошуємо Вас узяти участь у круглому столі “Учителем школа стоїть... та її директором: спонукальна роль освіти у відродженні нації”, який відбудеться за традицією в рамках проведення Міжнародної виставки навчальних закладів “Сучасна освіта в Україні – 2006”.

Про Вашу участь у круглому столі просимо повідомити редакцію за адресами:

03037, м. Київ, вул. Освіти, **6**;

01033, м. Київ, а/с **116**.

E-mail: director@oldbank.com

За цими ж адресами заздалегідь надішліть тези або повний текст свого виступу. Чекаємо також на Ваші пропозиції й поради щодо проведення круглого столу.

Тож, Колего, до зустрічі!

Редакція журналу “Директор школи, ліцею, гімназії”.

“На нашу думку, **найбільшим здобутком є саме прагнення керівників загальноосвітніх навчальних закладів до участі у виставці**. Це свідчить про те, що вони сприйняли реалії сучасного світу і намагаються опанувати нові технології управління. Як результат – створення кожним керівником оригінальної моделі освітньої практики, яка визначається особливостями навчального плану, використанням переважно тих чи інших педагогічних технологій, традиціями, поєднанням окремих елементів навчально-виховного процесу та позакласної роботи тощо. **З таких позицій участь навчального закладу у виставці є ознакою демократизації освіти, адже керівники вільно робить свій вибір і свідомо презентує його професіоналам**”.

Тамара СОРОЧАН, ректор Луганського ІППО

(Журнал “Директор школи, ліцею, гімназії”. – 2005. – №1. – С.74)

СУЧАСНА ОСВІТА В УКРАЇНІ - 2006[®]

ДЕВ'ЯТА МІЖНАРОДНА ВИСТАВКА НАВЧАЛЬНИХ ЗАКЛАДІВ

15-17 ЛЮТОГО 2006 року

АБИТУРІЕНТАМ, УЧНЯМ, СТУДЕНТАМ, ПЕДАГОГАМ І ГРОМАДЯНАМ

ВИСТАВКА ПРЕЗЕНТУЄ ЕЛІТНІ НАВЧАЛЬНІ ЗАКЛАДИ:

- Університети, академії, інститути, коледжі, технікуми, училища
- Професійно-технічні навчальні заклади
- Загальноосвітні школи, гімназії, ліцеї
- Позашкільні навчальні заклади
- Заклади післядипломної освіти
- Наукові і методичні центри освіти
- Інноваційні технології навчання
- Навчальні курси і центри
- Кадровий менеджмент, бізнес-освіту
- Міжнародну освіту
- Банківське кредитування освіти
- Інформаційні і комп'ютерні системи у навчальному процесі
- Сучасні технічні засоби навчання
- Навчально-методичну літературу

КИЇВСЬКИЙ ПАЛАЦ СПОРТУ
площа Спортивна, 1, м.Київ

Організатори виставки: Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України, виставкова фірма “КАРШЕ”

ДОМОВИМО НАВЧАННЯ АБИТУРЕНТА РОБОТУ АКАДЕМІЯ ОСВІТИ ДИРЕКТОР Освіта України Relc.m СУЧАСНА ОСВІТА

ОРГКОМІТЕТ: Україна, 01042, м. Київ, вул. Патрісія Лумумби, 4-Б, оф. 406

Тел./факс: 502-10-26; 502-10-27; 528-22-92; 528-36-16; 425-01-93, E-mail: exhibitions@carshe.com, WWW.OSVITA.CARSHE.COM

ШКОЛА-ГРА

ЯК ОДИН ІЗ ШЛЯХІВ РОЗВИТКУ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ ОСОБИСТОСТІ

Педагогіка життєтворчості

Ушість років дитина з великим бажанням іде до школи, а вже через півроку-рік більшість уроків викликає тільки відразу, втому або інші негативні явища. Чому ж це трапляється? Існують тисячі чинників, які впливають на ситуацію, вони залежать від кожного конкретного випадку. Але є один, який притаманний всім, – це зникнення казковості, таємничості школи, затирається мрія дитини про невідому країну-школу. Який же вихід? Їх існує сотні, але на сьогодні ж одне з них не має

повного втілення в життя. У нашому столітті відбувається перехід до індивідуалізації. І тут на перший план виходить психологія життя особистості, яка ґрунтується на парадигмі **життєтворчості**.

Саме поняття „**життєтворчість**” складається з двох слів „**життя**” й „**творчість**”. Життя – це діяльність людини. Але й гра теж діяльність, особливо в дитинстві. Недарма К.Ушинський звертав увагу: „*Гра не є пустою забавою, це зміст життя дитини, її творча діяльність потрібна для її розвитку. У грі дитина живе, і слід цього життя більше залишається в ній, ніж слід дійсного життя.*”

З другого боку, *гра* – це найвища форма творчості, яка більше всього розвивається в дитинстві. У грі дитина виступає творцем свого життя, і не тільки сучасного, але й майбутнього.

Таким чином, життєтворчість – це гра, і один зі шляхів покращити школу – це наповнити навчально-виховний процес дитячою фантазією, непередбаченістю, інтригою, залишити дитину в дитинстві. Найкращий шлях – це створення **школи-гри** (англ. *schoolgames*).

Для розуміння школи-гри необхідно розглянути теоретичні аспекти поняття „*гра*”. У стародавніх греків слово „*гра*” означало „займатися дитинством”, у євреїв поняття „*гра*” відповідає сміху, пустошам. Г. Спенсер визначав, що гра – це біологічна функція організму тварини та людини. К. Гросс розглядав гру як властивість високорозвинутих організмів. З. Фрейд вважав, що гра – це вираження глибинних інстинктів та потягів. Е. Берн розглядав гру як послідовність трансакцій, заснованих на індивідуальному плануванні. А для Й. Тейзинґа гра – це штучно сконструйована модель, яка імітує ті чи інші сторони діяльності, що забезпечує існування людини.

Психологічна теорія діяльності в рамках теоретичних поглядів Л.С. Вігот-

**Олег
ОХРЕДЬКО**

Директор СЗШ
№ 99 м. Кривого
Рогу Дніпропетровської області

ського та О.М. Леонтьєва виділяє три основних напрями людської діяльності – трудову, навчальну та ігрову. Тому, мабуть, потрібно використати „лезо Оккама” (англійський філософ Вільям Оккам зазначав: „...сутності не потрібно збільшувати без потреби”) і дати просте та об’ємне визначення: „Гра – це діяльність”.

Функціонування школи-гри буде проходити в загальному ігровому просторі, який повинен охоплювати всі сторони шкільного життя. Розглянемо систему школи-гри.

ЗОВНІШНІ ЧИННИКИ

Як каже прислів’я: „Тепла розпочинається з гардеробної”, так і школа-гра повинна охопити всі рівні функціонування освітньої системи. Для цього потрібно визначити ідею самої школи-гри, наприклад, існування шкільного князівства, королівства або якоїсь держави.

Для нормального зовнішнього ігрового простору потрібно:

- оформлення приміщення школи. Навіть незначні атрибути дадуть певний ефект. Наприклад, дати ігрову назву (відповідно до загальної ідеї школи-гри) кабінетам, вказівникам тощо;
- запровадити одиниці вимірювання шкільного життя в ігровій формі – а саме: запровадити віртуальну систему оцінювання через „грошові” одиниці. Система оцінювання та критерії оцінювання повинні перебувати в просторі ігрової

ідеї та співвідноситися зі шкільним життям;

- навіть незначні відмітки (значки, нашивки, бейджі та інше) будуть значно впливати на функціонування школи-гри, особливо для молодших школярів;

Ще одним чинником формування школи-гри буде організація груп – учасників навчального процесу: учнів, батьків та педагогічного колективу. Форми учнівської ігрової організації вже досить відомі і широко застосовуються в практиці – це учнівське самоврядування, яке має безліч варіантів – від учнівської республіки з обранням парламенту і президента в різних формах до звичайного учком. Кожен навчальний заклад має старі традиції, і тільки незначна трансформація дозволить учнівському самоврядуванню вписатися в загальну ігрову ідею школи-гри.

Участь батьківського колективу в ігровій формі шкільної організації в різних формах уже знов-таки існує – від існуючих Піклувальної ради, Батьківського комітету до входження батьків в органи дитячого самоврядування або єдину шкільну структуру. Надання їм необхідної форми не потребує кардинальних змін, а тільки більше зацікавить батьків життям школи. Крім того, залучення батьків потрібне на всіх рівнях – від загальношкільного до класного та індивідуального і професійного. Ігрове забарвлення цього залучення надасть вагомі цінності функціонування школи-гри.

Навіть незначні відмітки (значки, нашивки, бейджі та інше) будуть значно впливати на функціонування школи-гри

**Втілення
ідеї
школи-гри
не потребує
кардинальних
змін
навчально-
виховного
процесу**

Мабуть, найтяжче буде надати ігрової форми системі управління педагогічним колективом та діяльності адміністрації. У силу своїх управлінських функцій та завдань учительське середовище займає консервативні позиції і передбачає застосування авторитарного стилю керівництва, що не збігається з ігровими завданнями та методами. Але це змінюється – проведення нестандартних педрад, нарад в ігровій формі із залученням батьків і учнів, участь учителів в ігровій діяльності допоможе сформувати ігрову модель школи. Наприклад, можна використати ігрове забарвлення у вигляді використання ідей популярного серіалу “Гаррі Потер” (назви кімнат, предметів, учителів та інше).

Таким чином, виконання всіх умов зовнішніх чинників школи-гри дозволить підготувати заклад до впровадження ігрових методик, змінити звичайний ритм життя шкільного колективу.

ВНУТРІШНІ ЧИННИКИ

Внутрішні показники стосуються навчально-виховного процесу, але вони, разом з тим, тісно пов’язані із зовнішніми показниками – функціонування дитячої організації, проведення заходів тощо неможливі без навчально-виховного процесу й участі дорослих.

Втілення ідеї школи-гри не потребує кардинальних змін навчально-виховного процесу у зв’язку з тим, що ігрові методики, мабуть, є найстарішими у світі педагогічними прийомами, що

виникли не тільки задовго до появи педагогіки як науки, а можливо, і виникнення самої людини. Тому впровадження ігрових технологій не буде складним.

Розглянемо як приклад викладання історії в 6 класі, яке буде проходити безпосередньо в навчально-виховному ігровому просторі. Це одна з ігор, що триває протягом цілого року, наприклад “Мандрівник часу” (кожен учень є мандрівником і рухається в історичному часі, вивчаючи властивості кожної епохи і пересуваючись за допомогою відповідних оцінок). Ця гра охоплює всіх учнів і дозволяє не тільки контролювати в завуальованій формі успіхи кожного, а й використовувати як стимул змагання.

Внутрішні чинники – це безпосередньо навчальні ігри – дидактичні, сюжетно-рольові та інші.

Суспільство стоїть перед складною дилемою – з одного боку, виникає потреба у створенні ігрової освітньої системи з ігровими підручниками, методиками, майданчиками та іншим; з другого, як писав А. Макаренко, створення ідеальної гри, що підходить для всіх, – неможливе. Гра стихійна і розвивається відповідно до законів людського суспільства, постійно змінюючись. Саме пошук компромісу дозволить зробити крок у майбутнє.

Модель школи-гри дозволяє побудувати освітню систему та підняти авторитет школи й покращити її діяльність, а насамперед – сформувати у дитині життєтворчий потенціал.

РОЗВИТОК САМО- ДОСТАТНЬОЇ ОСОБИСТОСТІ ЧЕРЕЗ ВПРОВАДЖЕННЯ ПРОЕКТНИХ ТЕХНОЛОГІЙ

**Інноваційна
школа**

Педагогіка життєтворчості

Відомо п'ять основних блоків розвитку особистості: співпраця, законслухняність, позитивна "Я – концепція", воля та мотивація. Працюючи над проектом, без особливих витрат можна сформулювати три стратегічні якості учнів: законслухняність, здатність до співпраці, позитивну "Я – концепцію". Досягти виконання мети навчання, розвитку та виховання можна за умови перетворення учня з об'єкта в суб'єкт навчання та виховання з тією умовою, що педагогічну технологію обрано правильно. Для того, щоб мета школи стала метою учня, слід виховувати в нього потребу в навчанні та підготовці до життя. Саме тому проектна технологія стала провідною в розвитку самодостатньої особистості в нашому навчальному закладі. Важливе значення при цьому надається керівнику проекту – ключовій фігурі, яка несе відповідальність за його реалізацію (див. схему 1). Для цього було розроблено модель готовності до керівництва проектом. Вихідним положенням стало таке твердження: *проекти – це зміни, і всі вони без винятку міняють, модифікують, перетворюють наше*

життя, тому для їх реалізації потрібні енергія, творчий підхід та активність.

Між проектуванням та плануванням є багато спільного, дехто з педагогів-практиків вважає, що це майже одне й те саме. За думкою Мерієма де Сегета, існують декілька моментів створення проектів, що відрізняють їх від простого планування. У проекти обов'язково:

- потрібно оцінювати минуле;
- вирішити, що з минулого є цінним для майбутнього;
- аналізувати всі майбутні умови;
- планувати виконання проекту, прогнозуючи можливі його зміни в майбутньому;
- розробити стратегію майбутньої роботи;
- прогнозувати перешкоди та шляхи їх усунення;
- проектувати, що саме буде змінено в результаті роботи або в учасниках проекту (див. схему 2).

**Людмила
ШКУРОПАТ**

Директор СЗШ
№ 114 м. Кривого
Рогу, відмінник
освіти України,
вчитель-методист,
спеціаліст вищої
категорії

Директор школи, ліцею, гімназії № 5 2005

Метод проектів ми використовуємо в різних галузях шкільного життя. Учасники проектів – члени нашої шкільної спільноти, які досліджують актуальні проблеми педагогіки життєтворчості.

Типовий шкільний проект має п'ять основних характеристик (див. схему 3):

- зусилля;
- неповторність;
- зміни;
- обмеження в часі;
- конкретні результати.

Усі проекти мають унікальний характер, вони з'являються та залишають

після себе конкретні результати, які відрізняються змістовно від повсякденного життя.

Практика свідчить, що двох однакових проектів не буває, кожний з них є неповторним, іноді унікальність відразу можна відмітити, у більшості випадків унікальність є менш наочною.

Головне, що учасники проекту можуть реалізувати через роботу над ним свої потреби (див. схему 4).

Які ж уміння, навички і життєві компетентності розвиваються в учнів під час роботи над проектом? Це:

- формування технічної точності;
- уміння узагальнити проблему;
- формування навичок та вмінь представлення проекту;
- уміння оцінити дії та приймати рішення;
- уміння працювати охайно...

Такий перелік можна ще продовжити, все залежить від змісту проекту, його тривалості, призначення, віку учасників та інших факторів. Важливо, що вчитель або організатор проекту разом з учнями може вирішувати такі проблеми:

- Який напрям розвитку має проект, який прогнозується результат?
- Якою повинна бути роль учителя або організатора проекту: він є керівником протягом усієї роботи або тільки на конкретному етапі?

Схема 1.

Схема 2.

- Як будуть вирішуватися матеріальні аспекти проекту?
- На які етапи планується розподілити роботу над проектом?

Лейтмотивом роботи над кожним проектом може бути фраза: *“Перебуваємо в майбутньому та плануємо відстань, яку потрібно пройти”* – так реалізуються три виміри проекту: **термін, витрати, реалізація.**

Важливим у моделі готовності до керівництва проектом є володіння потрібними теоретичними знаннями. До них ми відносимо:

1. Проектна діяльність завершується реальним результатом (збірником, планом-картою, путівником, фільмом, виставкою, науково-дослідницькою роботою, святом, альбомом тощо).

а) цей результат потрібно реалізувати на практиці;

б) оформлюється відповідно до вимог дизайну;

в) розробляється за допомогою інформаційних технологій;

г) розрахований на зрозуміння з боку оточення;

г) має обов'язкове оформлення.

2. Кожний проект має свою форму та структуру. Форма проекту залежить від теми, мети, змісту...

Науково-дослідницький проект має: пояснювальну записку, титульний аркуш, наукового керівника, анотацію, епіграф, вступ, основну частину, узагальнення, список літератури, додатки (або інше – за специфікою проекту).

Схема 3.

Графічно роботу над проектом можна зобразити так:

ОРІЄНТОВНА ТЕМАТИКА ПРОЕКТІВ,

які реалізуються в СЗШ № 114 м. Кривого Рогу

Гуманітарні науки:

Тема *“Ти сам”*

“Підлітки: їхні проблеми”;
 “Різниця між поколіннями”;
 “Культура молоді”.

Тема *“Відносини між людьми”*

“Люди похилого віку в суспільстві”;
 “Безробітні”.

Тема *“Мистецтво жити”*

“Життя як проект”;
 “Програма життєвих дій”;
 “Стратегії життєвості”.

Тема *“Навколишнє середовище”*

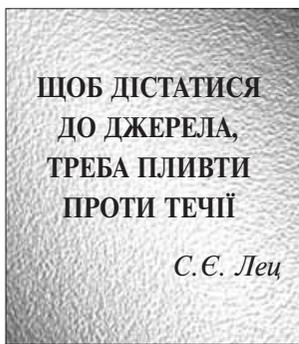
“Можливості дозвілля в нашому місті”;
 “Житлові умови”;
 “Місця для ігор”.

Тема *“Транспорт”*

“Ефективність машин у суспільстві”;
 “Громадський транспорт у моему місті”.

Тема *“ЗМІ”*

“Випуск газети”;
 “Дайджест...”;
 “Постер “Таланти мого класу””;
 “Телепередача ...”;
 “Web-сторінка...”.

Вимоги до відеопроєкту:

- відеопроєкт містить кадри кінохроніки, старої періодики;
- виконуються єдині вимоги до відеоробіт: титри, музичний супровід, монтаж;
- сюжет повинен бути цікавим для відеоглядача;
- дається обов'язкова характеристика відеопроєкту.

Соціальний проєкт має:

- соціальну значущість, яка з'ясується в пояснювальній записці;
- пропозиції щодо організації та вирішення соціальної проблеми;
- схеми, таблиці, інші додатки, що розкривають сутність проблеми та її вирішення;
- аналіз факторів, пов'язаних із темою.

Історичний проєкт має:

- архівні матеріали, що аналізуються та пов'язані між собою;

● усі архівні матеріали скануються, не можна використати оригінальні документи;

● усі документи мають позначку про їх місцезнаходження, назву, належність та ін.

Медіапроєкт має всі характерис-

тики, притаманні жанру: виставка, альбом, каталог, постер, фотовиставка, дається обов'язковий аналіз медіапроєкту.

Пізнавальний проєкт має:

- зв'язок із життям, актуальними потребами учнів, проблемою, яка вирішується;
- дослідницькі елементи, висновки;
- цільовий характер дослідження;
- практичну значущість.

Узагальнюючи вищевикладені положення, виокремимо такі риси проєктів, які ми практикуємо в нашому навчальному закладі:

1. Проєктування може бути теоретичним, практичним та пізнавальним.

2. Діяльність учнів (індивідуальна, групова, парна або колективна) повинна бути самостійною.

3. Обов'язково є зв'язок з реаліями життя та з потребами учнів.

4. Відокремлюються етапи роботи, визначається структура роботи та її терміни.

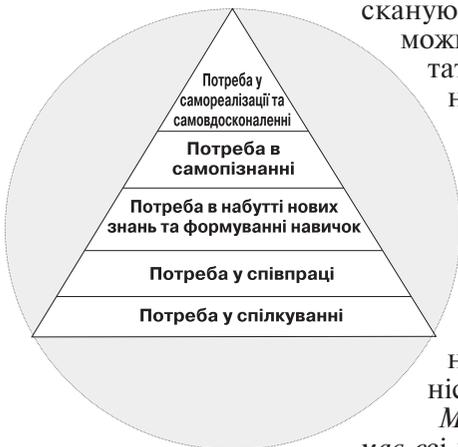
5. У процесі роботи використовуються дослідницькі методи.

6. Необхідна процедура презентації проєкту.

7. Результатом проєкту може стати нова проблема або нове дослідження.

Таким чином, проєктна діяльність у школі життєтворчості стає важливим підґрунтям у розвитку самодостатньої, життєво компетентної особистості.

Схема 4. Реалізація потреб учасників проєкту в результаті роботи над проєктом

ПРОЕКТ ЯК ЧИННИК ТВО- РЕННЯ ЖИТТЄТВОРЧОСТІ

Інноваційна
школа

Педагогіка життєтворчості

Гімназія працює в умовах експерименту із січня 2003 р. Нам хотілося б продемонструвати експериментальні кроки гімназії з втілення проектної технології та її наслідки у розвитку життєвих компетенцій учнів та педагогів, а також кроки в розробці моделі школи життєтворчості в умовах гімназії великого міста, познайомити з досвідом роботи гімназії в умовах перебудованого навчально-виховного процесу.

У цій статті ми прагнемо не декларувати, а продемонструвати кроки гімназії на шляху до створення моделі школи життєтворчості в умовах гімназії великого міста.

Робота гімназії з педагогіки життєтворчості наразі триває на третьому етапі експериментальної роботи регіонального рівня за темою *“Створення моделі школи життєтворчості в умовах гімназії великого міста”*.

Експериментальну роботу сплановано за проектною технологією, що є продуктивною як у навчальній, виховній, так і у методичній, управлінській та ін. сферах. Саме проекти і проектна діяльність вчителів та учнів дозволяє розвивати життєві компетенції учасників навчально-виховного процесу.

Проектною діяльністю в гімназії охоплено:

- діагностичну та моніторингову роботу психолого-педагогічного супроводу;

- планування навчально-виховного процесу, роботи з батьками, з громадськістю тощо;
- календарне планування вчителів з предметів інваріантної частини;
- створення програм спекурсів та факультативів варіативної частини навчального плану;
- навчання та виховання учнів через виконання індивідуальних, парних, групових проектів: дослідницьких, науково-пошукових, художньо-естетичних та ін. (див. вріз);
- методична робота з учителями-предметниками через створення “Програм науково-пошукової роботи вчителя”, комплексу “Педагогічний супровід навчання” та “Педагогічний супровід фізичного розвитку дитини” та ін.

Проектною діяльністю охоплено всі ланки роботи гімназії з учнями 4-7 класів (8-11), частково з учнями 1-3 класів (5-7).

Протягом п'яти років триває в гімназії традиційний конкурс-огляд педагогічної майстерності вчителя “Учитель року”, побудований як проект (індивідуальний – учителя, колективний – педагогів гімназії) (див. вріз).

Пріоритетні принципи системи виховної роботи гімназії:

**Олена
ГУСЕВА**

Заступник директора гімназії
Ленінського району
м. Дніпропетровська

- принцип творчої діяльності, самодіяльності і самостійності;
 - принцип урахування інтересів і потреб дитини;
 - принцип гуманізації взаємин учителя й учня;
 - принцип психологізації виховного процесу.
- Виховна робота в гімназії запланована і здійснюється як єдиний проект “Крок за кроком до життєвої компетентності і успіху” під гаслом: “Виховання розгортається як найширша в світі проблема – проблема життя як творчості”. Проект роз-

рахований на 10 років і складається з 4-х етапів-кроків:

- 1 крок** (2003-2005) – “Становлення особистості як творця і проектувальника свого життя”;
- 2 крок** (2006-2008) – “Виховання всебічно розвинутої особистості, здатної до життєвої самотворчості”;
- 3 крок** (2009-2011) – “Розвиток життєвої компетентності на всіх етапах становлення особистості”;
- 4 крок** (2012-2013) – “Формування і розвиток свідомої особистості з громадянською позицією, готової до конкретного вибору свого місця в житті, здатної змінити на краще своє життя і життя країни”.

ВЧИТЕЛЬСЬКІ ПРОЕКТИ

Традиційний методичний конкурс-огляд педагогічності “Учитель року”, що проводиться в гімназії 5 років, розкриває творчий потенціал вчителя-експериментатора. Так у 2004-2005 н.р. відбувся третій тур конкурсу-методичний ринг “Я в педагогіці життєтворчості”, у 2003-2004 н.р. – “Ярмарок педагогічних ідей “Проект як чинник творення життєтворчого поля”, де було представлено вчительські проекти:

- **мовний проект** для учнів 5-11 кл. “Мова моя солов'їна” (вчитель Шаломова Н.А.);
- “Салютогенез: шляхи до здоров'я” (вчитель Туголукова Н.В.);
- **соціальний проект** “Я громадянин України” (вчитель Демченко О.С.);
- **навчальний проект** “Життя Каролін” (у навчанні французької мови як іноземної) (вчитель Гуртова Н.П.).

УЧНІВСЬКІ ПРОЕКТИ

Учнівські проекти, що втілені в практику роботи гімназії, охоплюють і учнівську науково-дослідницьку роботу, і навчальну, і роботу в складі самоврядування.

Для учнів 8-11 кл. розроблено тематику науково-дослідницьких робіт з усіх предметів, проводяться консультації для учнів, розвиток умінь до виконання такої роботи через спецкурс “Основи науково-дослідницької роботи” (8-9-ті кл.). Проект “Переклад поезій ХХ ст.” (з української російською мовою) учениці 11 кл. Анни Яцкевич переміг на обласному конкурсі “Собори наших душ”; творчий проект “Переклад поезій Ліни Костенко” учениці 11 кл. Ольги Чуніхіної відмічено призовим місцем у конкурсі-захисті робіт у МАН 2004 р.

За проектною технологією побудовано і роботу учнівського самоврядування. Індивідуальна проектна діяльність через втілення навчальної проектної технології охоплює такі ланки роботи учня гімназії:

- **самопланування** роботи з теми уроку, навчальної теми;
- **самомоніторинг** навчальних досягнень;
- **перспективне планування** рівнів вивчення предмета;
- **вивчення навчальних тем** як проекту;
- **тематичного оцінювання** у формі захисту проектів;
- **розробка колективного проекту** через індивідуальну участь гімназистів у створенні своєї частини проекту;
- **написання творів-роздумів**, анкет про власне життєве кредо, життєві орієнтири літературних героїв та ін.

РОБОТА НАД МОДЕЛЛЮ ГРОМАДЯНСЬКОГО ВИХОВАННЯ

Інноваційна
школа

Педагогіка життєтворчості

Навчально-виховний комплекс № 66 м. Дніпропетровська обрав темою експериментальної роботи “Створення системи громадянського виховання в умовах школи життєтворчості”.

Метою громадянської освіти є виховання свідомого, компетентного і відповідального громадянина, який є соціально і політично активною особистістю, повноправним членом громадянського суспільства. Саме для реалізації цієї мети розроблено модель, яка дозволяє в комплексі підходити до її вирішення:

- 1. Введення громадянських курсів у зміст шкільної освіти:** “Людина і суспільство”, “Ми – громадяни України”, “Практичне право”, “Культура життєвого самовизначення”, “Європейський вибір України”, “Рівний – рівному”, “Права людини”. Крім курсу “Людина і суспільство”, вони введені за рахунок варіативної частини навчальних планів. Викладають ці курси вчителі історії та географії, які пройшли підготовку на спеціальних курсах.
- 2. Інтеграція громадянства і базових предметів.** Асоціація вчителів історії “Нова доба” розробила методичний посібник для вчителя “Історія для громадянина”, який

дозволив учителям історії та правознавства нашого навчального закладу створити тезаурус з громадянознавства. Цей тезаурус використовується всіма вчителями навчального закладу на уроках з базових курсів, що посилює виховний потенціал цих предметів у напрямку виховання громадянина.

Учителями іноземної мови і зарубіжної літератури були ретельно вивчені державні програми і на їх основі розроблено рекомендації до уроків, варіанти яких демонструються і обговорюються на “тижнях педагогічної майстерності”.

- 3. Переорієнтація позакласної та позашкільної роботи у напрямку громадянського виховання.** Оскільки виховати соціально активну людину можна тільки залучаючи її до відповідної діяльності, основою виховної системи в НВК є колективна творча справа. Проекти “Зоряний дощ”, “За газетними рядками” “Гладіатори права”, “Я і мій дружний клас”, “Собори наших душ”, “Театральні обрії”, “Зоряне коло”, різноманітні районні, міські, обласні проекти,

**Людмила
КОРОБКА**

Директор НВК
№ 66 м. Дніпропетровська

Директор школи, ліцею, гімназії № 5'2005

діяльність клубів “Дебати”, “Що? Де? Коли?”, КВК допомагають у розширенні світогляду, задоволенні різноманітних уподобань та інтересів.

Традиційними в навчальному закладі стали Міжнародний день прав людини, День Матері, День людини похилого віку тощо, які привертають увагу учнів до проблем суспільства і привчають турбуватися про оточення. Для колективу навчального закладу є природним поєднання урочної та позаурочної роботи. До визначних дат проводяться уроки мужності. До 100-річчя з дня народження Миколи Островського, наприклад, було підготовлено свято “Перегук поколінь”. Багато років працює у школі Музей бойової слави 39-ї гвардійської дивізії, яка форсувала Дніпро в тому місці, де тепер побудовано школу. Музей – центр громадянського виховання. Шкільний театр “Надія” має у своєму репертуарі спектакль “Зенітниця”, присвячений ветеранам. Шкільний кінотеатр демонструє фільми, присвячені Великій Вітчизняній війні. Уроки з історії рідного краю часто проводяться у музеях міста, відбуваються екскурсії місцями бойової та трудової слави.

4. Створення системи учнівського самоврядування. У нашому навчальному закладі існує учнівська республіка “Крила”, на чолі якої стоїть Президентська Рада. Члени Ради очолюють відділи органів учнівського само-

врядування. Їх у нас десять. Усі відділи самоврядування беруть активну участь в освітньому процесі: наприклад, члени відділу засобів масової інформації раз на місяць проводять інформативну годину, редагують газету “Велика перерва”, та “ВУЖ” (Веселий учнівський журнал), випускають “Блискавки” та “Голос чергового” тощо. Сфера діяльності відділу захисту прав та інтересів учнів – організація консультативної служби (разом з адміністрацією), публікація в газеті “Велика перерва” рекомендацій юриста для підлітків, оформлення класних куточків з тематичної атестації. Відділ туристсько-краєзнавчої роботи пропагує екскурсії, походи, роботу гуртків “Гірський клуб” та “Котигорошко”. Для керівників відділів діють школи “Лідер”, “Журналіст”, гуртки “Інформатор” та “Учись навчатися”.

Безумовно, робота в експериментальному режимі потребує від учителя переходу на особистісно-орієнтовані форми і методи роботи. Відбувається зміна форм педагогічних, методичних та виробничих нарад. Вони проходять з використанням інноваційних технологій. Під час канікул обов’язково проводиться тренінг для вчителів різних категорій з проблем кооперативного навчання, проєктивної методики тощо. Учителі, які повернулися з творчого відрядження, по-

казують, чого навчилися, і одночасно навчають інших.

Саме так почалося запровадження курсів “Культура життєвого самовизначення”, “Рівний – рівному”. Учитель географії С.О. Величко пройшла тренінг при ДОІППО і готує серед підлітків тренерів з концепції “Рівний – рівному”. Саме підліток-інструктор (найчастіше це неформальний лідер класу) досягає більшої ефективності у просвітницькій діяльності із запобігання негативним явищам, ніж дорослий: підлітки більше часу спілкуються одне з одним, глибше розуміють потреби свого оточення, в тому числі і субкультурну мову, більше довіряють одне одному. Тому педагоги із задоволенням запрошують на години класного керівника такого інструктора, який власним прикладом показує переваги здорового способу життя.

Активно запроваджуються в навчально-виховний процес інноваційні педагогічні технології. Усі вчителі, які мають педагогічні звання “Вчитель-методист”, “Старший учитель”, працюють за принципом відкритих уроків, вони звільнені від персонального контролю. Широко використовуються управлінські технології щодо залучення вчителів до участі в реалізації колективних та авторських проєктів як шлях до самоствердження і самореалізації.

Серед проблематики тижнів педагогічної майстерності, які щорічно проводяться в НВК, обов’язково один із тижнів присвячу-

ється проєктивним методам. Створення умов для мотивації пошуково-дослідницької діяльності педагогів (включаючи і фінансове стимулювання) стало пріоритетом в управлінні педагогічним колективом. Наприкінці навчального року в НВК проводиться свято “Учитель року”, на якому підбиваються підсумки роботи педагогічного колективу і окремих учителів. Усім переможцям у різних номінаціях вручаються дипломи, грошові премії та цінні подарунки.

До того ж, навчальний заклад має власні дипломи, грамоти і значки. Стимулом до пошуку для учителів стала медаль “Учнівська подяка”, яка вручається за результатами опитування одинадцятикласників учителю, який, на їхню думку, найбільше зробив для розвитку їхньої особистості. Саму медаль виготовляють члени гуртка “Петриківський розпис” за власним проєктом. А для учнів напередодні 8-го березня проводиться “Свято переможців”, на якому нагороджуються цінними дарунками – книгами – переможці турнірів, олімпіад, конкурсів. У залі присутні переможці, їхні друзі, батьки, педагоги.

Таким чином, спільна робота членів колективу, яка спрямована на реалізацію завдань експерименту, об’єднує педагогів, учнів, їхніх батьків, громадськість у єдиний колектив, що дозволяє самостверджуватися кожній особистості та набувати нових життєвих компетентностей.

Учасники
Всеукраїнської
конференції з
проблем сільської
школи.

Інноваційна
школа

КОНЦЕПЦІЯ ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ: НАШЕ БАЧЕННЯ ПРОБЛЕМ І ШЛЯХІВ ЗАПРОВАДЖЕННЯ

Педагогіка життєтворчості

Навчально-виховне об'єднання №136 «Класична гімназія ім. Кирила і Мефодія – початкова школа – дошкільний навчальний заклад – валеологічний центр» є

Валерій ПИСЬМЕННИЙ

Директор навчально-виховного об'єднання №136, Заслужений учитель України м. Дніпропетровська

Олександр МАРУСОВ

Заступник директора навчально-виховного об'єднання №136 з науково-методичної та експериментальної роботи м. Дніпропетровська

експериментальним навчальним закладом Міністерства освіти і науки України з розробки моделі науково-освітньої, дійсним членом Європейської мережі шкіл сприяння здоров'ю з 1996 року, а з 2000 року – у Всеукраїнському експерименті. Ми усвідомили, що основою демократичного ладу є людина, спроможна розкрити свій потенціал, для якої демократія є природним середовищем задоволення особистих та суспільних інтересів. Саме за демократії розквітає громадянське суспільство – сфера самовиявлення вільних індивідів та їх добровільно сформованих асоціацій, для якої властиві горизонтальні, несанкціоновані державою зв'язки між громадянами, що мають справді колективний характер. Сучасна демократія вимагає від особи не лише по-

літичної активності, а й усвідомлення нею власної долі і значення в житті суспільства, а також дії відповідно до власних переконань, цінностей, здоров'я.

Але, незважаючи на вищесказане, слід зазначити, що навчально-виховний процес ще недостатньо спрямований на формування демократичного світогляду. *Серйозною перешкодою на шляху громадянської освіти та виховання є розрив між теоретичними знаннями та повсякденною соціальною практикою, де ще не встановлено єдиних правил гри для організацій та індивідів.* Ось чому школа як осередок громадянської освіти має сприяти розвитку демократичної політичної культури, культури здоров'я, формуванню громадянської компетентності, політико-правових знань, політичних умінь, гідності та відповідальності молодих людей, усвідомленню і визнанню ними демократичних принципів життя та пріоритету прав людини.

Отже розбудова сучасної системи громадянської освіти набуває надзвичайної актуальності, що зумовлена такими реаліями політичного життя:

- спонтанністю, неузгодженістю та безсистем-

ністю зусиль, спрямованих на демократизацію суспільного життя;

- небезпечно низьким рівнем суспільного прийняття демократичного ладу та довіри до нього;
- недемократичністю відносин між державою та суспільством і державою та особою.

Таким чином, метою громадянської освіти є формування особистості, якій притаманні демократична громадянська культура, усвідомлення взаємозв'язку між індивідуальною свободою, правами людини та її громадянською відповідальністю, готовність до компетентної участі в житті суспільства, культура здоров'я.

Одним із основних завдань, яке має бути розв'язане системою громадянської освіти, є забезпечення мінімальної функціональної громадянської освіченості особи. Тому зміст освіти має бути спрямований на здобуття учнями досвіду громадянських вчинків і переживань, основних громадянських умінь, а також на формування емоційно-ціннісного компоненту громадянської культури особистості (див. вріз).

Враховуючи, що демократії не можна навчити недемократичними методами, пріоритетним напрямом громадянської освіти в нашому закладі є реальна демократизація шкільного життя, створення демократичного клімату в класі та школі. Саме такі шляхи й накреслив наш педагогічний колектив.

Основні громадянські уміння:

- реалізовувати своє право на участь у виборах та інших формах демократії;
- обстоювати свої права, беручи участь у діяльності об'єднань громадян та громадських акціях;
- захищати свої права за допомогою державних органів та органів місцевого самоврядування;
- обстоювати свої права, апелюючи до суду, правоохоронних та правозахисних організацій;
- орієнтуватися в умовах вільного ринку; відстоювати свої права як споживача і платника податків;
- використовувати типові прийоми та методи розв'язання проблемних ситуацій;
- диференціювати емоційні та раціональні компоненти власного вибору;
- критично сприймати інформацію, самостійно її аналізувати;
- комунікативні вміння;
- потреба та вміння вести здоровий спосіб життя.

Формування емоційно-ціннісного компоненту громадянської культури особистості містить у собі:

- усвідомлення абсолютної цінності прав людини, свободи особистості;
- усвідомлення себе як громадянина і патріота України;
- почуття власної гідності, гуманізм, толерантність, плюралізм, здатність до компромісу;
- лояльне і водночас вимогливе ставлення до влади, законослухняність;
- активну позицію щодо необхідності брати участь у демократичних перетвореннях;
- усвідомлення себе як особистості, спроможної впливати на ситуацію в державі;
- критичне сприйняття соціально-політичної інформації;
- усвідомлення можливості та цінності самостійного політичного вибору;
- готовність відповідати за власні рішення та їх наслідки;
- усвідомлення взаємозалежності інтересів окремих людей, соціальних груп у суспільстві;
- усвідомлення необхідності вести здоровий спосіб життя та власної спроможності впливати позитивним прикладом на оточуючих.

Шляхи запровадження громадянської освіти:

- навчати вчителів демократичних методів взаємодії з вихованцями, орієнтації на суб'єктний підхід; формувати уміння створити демократичний клімат у класі та школі на засадах взаємної довіри, поваги до прав і свобод, толерантності, створити умови для розвитку почуття власної гідності в учнів, відповідальності, здатності до самовизначення;
- широко впроваджувати проблемно-діалогічні підходи, активні методи навчання і виховання;
- використовувати потенціал шкільної психологічної служби для розвитку комунікативної культури та міжособових відносин, соціальної компетентності, самосвідомості, саморозуміння й толерантності, виховання культури здоров'я у дітей та підлітків.
- З метою поширення ідей громадянської освіти серед усіх учасників освітнього процесу слід зайнятися збором та узагальненням наявних матеріалів, тиражуванням відповідних видань, а також опрацюванням виховних інновацій, апробацією нових технологій на експериментальних майданчиках, поширенням передового досвіду; організацією просвітницьких заходів для батьків з метою впровадження демократичних гуманістичних методів сімейного виховання.

ГРОМАДСЬКО АКТИВНІ ШКОЛИ – механізм активізації місцевих громад

Ерік Бойл
Фонд „Євразія”

Олена Бех
Світовий банк

Євген Бистрицький
Міжнародний фонд
„Відродження”

Світлана Супрун
Фонд Чарльза Стюарта
Мотта

3-5 листопада 2005 року в м. Києві відбулась міжнародна конференція „Громадсько активні школи як механізм активізації місцевих громад – кращі практики” за підтримки Міжнародного фонду „Відродження”, Фонду Чарльза Стюарта Мотта, Фонду Євразія, Організації Contin You (Великобританія).

Громадсько активні школи, або громадські центри, створювалися у різних країнах як відгук на потребу активізації місцевих громад у вирішенні власних потреб, а також реалізації концепції навчання впродовж усього життя. Саме школи, з існуючим у них потенціалом – людськими та технічними ресурсами – стали ініціатором змін у місцевих громадах, залучаючи мешканців до процесів прийняття рішень щодо майбутнього цих громад та суспільства в цілому.

В Україні ініціаторами розвитку партнерських стосунків між школами та місцевими громадами стали громадські організації. Так, у 1999-2000 роках Всеукраїнський фонд „Крок за кроком” спільно з Львівським обласним управлінням освіти та Центром „Перші кроки” (м. Львів) реалізував програму з розвитку малокомплектних шкіл як надавачів послуг місцевим громадам. У 2003-2007 роках фонд „Крок за кроком” реалізує програму „Школа як осередок розвитку громади”, в якій, на сьогодні, беруть участь 52 загальноосвітні школи з 8 областей України.

НОВІ ІНІЦІАТИВИ суспільно активних шкіл

Програми для батьків, діти яких не відвідують дошкільні установи

Загальна мета цієї ініціативи полягає в тому, щоб створити більш ефективне навчальне середовище вдома в тих сім'ях, у яких діти не відвідують дитячих садів, де б їх формально готували до школи. Ця ініціатива прагне надати підтримку батькам і розширити їх знання і практичні навички відносно розвитку маленьких дітей.

Мета цієї нової ініціативи передбачає створення на базі шкіл Центрів для батьків і реалізацію програм заснованих на вивчення батьківських потреб. Програми, що реалізуються Центром, надають підтримку батькам, пропонуючи різну інформацію про дітей і методи виховання, розвиваючи виховні навички батьків. Батьки відвідують семінари, консультації, беруть активну участь в батьківських зустрічах „Батьки – батькам”, мають нагоду отримувати письмову інформацію у вигляді брошур.

Ініціатива „Наставництво”

Новозалучені школи мають недостатньо досвіду роботи як громадсько активні, тому на допомогу їм приходять люди, які надають консультативну допомогу з питань діяльності і розвитку громадсько активної школи. Це – наставники. Вони надають допомогу представникам педагогічного колективу школи, Шкільній Раді, іншим представникам місцевої громади.

Наставники – це порадики, які відкрито та щиро розповідають протеже про свою роботу, допомагають їм вдосконалити свої навички роботи як громадсько активної школи, забезпечують необхідною інформацією та зворотнім зв'язком. Початкова роль наставника полягає у забезпеченні підтримки та заохочення таким чином, щоб протеже мав особу, до якої завжди можна звернутися та на яку можна поклатися.

ПРОБЛЕМНО-ПОЛІЛОГІЧНЕ НАВЧАННЯ У ФОРМУВАННІ СОЦІАЛЬНО АДАПТОВАНОЇ ОСОБИСТОСТІ

**Інноваційна
школа**

Педагогіка життєвосторості

Формування особистості та професіонала, патріота України, який усвідомлює свою належність до Європейської цивілізації і чітко орієнтується в сучасних реаліях і перспективах соціокультурної динаміки, підготовлений до життя і праці в XXI столітті – ось ті підвалини суспільствознавчих дисциплін шкільного курсу, які покликані підготувати старшокласників до адаптації в суспільстві, досягнення умов життєвого успіху.

Якщо раніше держава завжди сприймала особистості як засіб свого відтворення і розвитку, то нині вже стає очевидним той факт, що держава зможе відтворювати себе і розвиватися тільки завдяки особистості, завдяки її позитивним якостям. Кожна особистість стане незамінною і для суспільства і для держави. Тому завдання щодо формування творчої соціально-адаптованої особистості чітко простежується в Законі України „Про загальну середню освіту”.

Серед активних методів, які ефективно сприяють формуванню розвиненої, соціально адаптованої особистості, значне місце посідає проблемно-полілогічний метод навчання, що передбачає

активну участь учнів у процесі проблемно-аналітичної роботи над матеріалом уроку. Його застосування, зумовлене необхідністю збагачення учнів такими знаннями, ідеями і переконаннями, які б орієнтували учнів на вироблення свідомої соціальної позиції, що характеризувалася б у майбутньому громадянською активністю, соціальною відповідальністю, демократичною і гуманістичною спрямованістю (див. схему 1 і 2).

Які ж важелі має вчитель у своїй педагогічній діяльності, щоб сприяти адаптації учнів у суспільстві? Це:

- 1) збагачення змісту особистісно зорієнтованим цікавим матеріалом;
- 2) утвердження справді гуманного ставлення до всіх учнів, бачення в учнях особистості;
- 3) задоволення їхньої потреби у спілкуванні з учителем та однокласниками під час навчання;
- 4) збагачення мислення інтелектуальним почуттям;
- 5) формування допитливості та пізнавального інтересу;
- 6) формування адекватної самооцінки власних можливостей;

Валентина БУЛГАКОВА

Викладач історії Саксаганської гімназії № 91 м. Кривого Рогу, вчитель-методист

**НА МАТЕРІАЛІ
ШКІЛЬНОГО
КУРСУ
ІСТОРІЇ ТА
ІНШИХ
ПРЕДМЕТІВ**

Директор школи, ліцею, гімназії № 5 2005

ЯК ЗНАЙТИ ШЛЯХ ДО ВИВЧЕННЯ КУРСУ „ГРОМАДЯНСЬКА ОСВІТА”?

Л.Л. Базилевська

Методист відділу суспільних дисциплін ДОППО, відмінник освіти України

Значущість шкільного курсу “Громадянська освіта” сьогодні ні в кого не викликає сумніву, ця дисципліна викладається за вибором у 9-11 класах загальноосвітніх середніх навчальних закладів уже більше 5 років і користується серед учнів та вчителів Дніпропетровщини надзвичайним інтересом. Адже ця дисципліна поєднує в собі громадянські знання про функціонування громадян у суспільному полі демократичної держави, дає громадянські вміння та досвід участі учнів у практичному застосуванні таких знань, формує громадянські чесноти, притаманні громадянину демократичного суспільства, створює умови для формування особистості та набуття учнями досвіду громадянської дії, конструктивної взаємодії в громадському житті.

Програмою, затвердженою Міністерством освіти і науки України, передбачено вивчення курсу в обсязі 34 години на рік з таким орієнтовним розподілом робочого часу:

Назва теми	Кількість годин
<i>9 Клас</i>	
Вступ	1
Потреби. Права. Обов'язки	7
Стереотипи. Конфлікти	6
Сім'я. Школа. Оточення	10
Злочинність	6
Підсумкові уроки	2
Резерв часу	2
<i>10 Клас</i>	
Громадянське суспільство	8
Політичні інститути та процеси	8
Демократія та вибори	9
Засоби масової інформації	5
Підсумкові уроки	2
Резерв часу	2
<i>11 Клас</i>	
Ринкова економіка	8
Соціальний захист. Соціальне забезпечення	4
Полікультурність	10
Україна і світ	8
Підсумкові уроки	2
Резерв часу	2

Для того, щоб виховати дітей активними відповідальними громадянами суспільства, **вчителів потрібно використовувати демократичні стратегії у навчанні:** взаємодіяти з учнем на рівних; підтримувати його ініціативу; довіряти учневі більше, ніж собі; спиратися на досвід учня, на почуття його гідності та самоповаги; висувати творчі конструктивні завдання для виконання, використовувати інтерактивні технології навчання; частіше залучати учня до самооцінювання власних досягнень на уроці; розвивати аналітичні та порівнювальні вміння тощо.

Сподіваємося, що наші поради щодо вивчення курсу допоможуть адміністрації шкіл краще зрозуміти його сутність, глибше осягнути методику проведення уроків, зазірнути в майбутнє освітніх реформ.

Як досвід роботи подаємо матеріал учителя-методиста гімназії № 91 м. Кривого Рогу, переможця обласного конкурсу „Вчитель року-2005”, лауреата Всеукраїнського конкурсу „Вчитель року-2005”, в номінації „Історія” Булгакової Валентини Анатоліївни.

7) утвердження прагнення до саморозвитку, самовдосконалення;

8) використання різних способів педагогічної підтримки, прогнозування ситуації;

9) виховання відповідального ставлення до навчальної праці, зміцнення почуття обов'язку і т.д.

Важливу роль у проблемно-полілогічному навчанні відіграє **підготовчий етап**, що передбачає, по-перше, мотивацію навчання.

Чому? Та, насамперед тому, що мотиви містяться у самій навчальній діяльності і пов'язані зі змістом навчання (прагнення дізнатися нове, оволодіти знаннями, виявити сутність явищ), пов'язані з процесом навчання (бажання виявити активність, подолати перешкоди в розв'язанні проблеми). Крім того, мотивація до навчання може бути зумовлена тим, що перебуває поза навчальною діяльністю.

По-друге, під час підготовчого етапу іде формування умінь, навичок самостійної роботи зі шкільним підручником, картами, атласами; умінь самостійно знаходити потрібну інформацію; умінь не лише її переказувати, а й виділяти в ній головну думку.

По-третє, підготовчий етап включає в себе формування понятійного апарату, який під час розв'язання поставленої проблеми, наприклад на уроках історії, дає змогу характеризувати історичну особу, позицію, процес.

По-четверте, проблематично-полілогічний метод включає в себе і поглиблення міжпредметних зв'язків, що є доречним на всіх етапах формування розвиненої соціально адаптованої особистості.

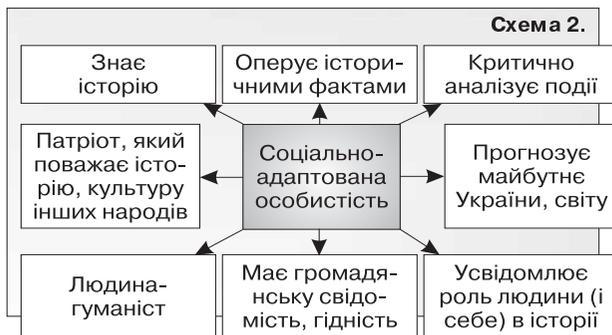
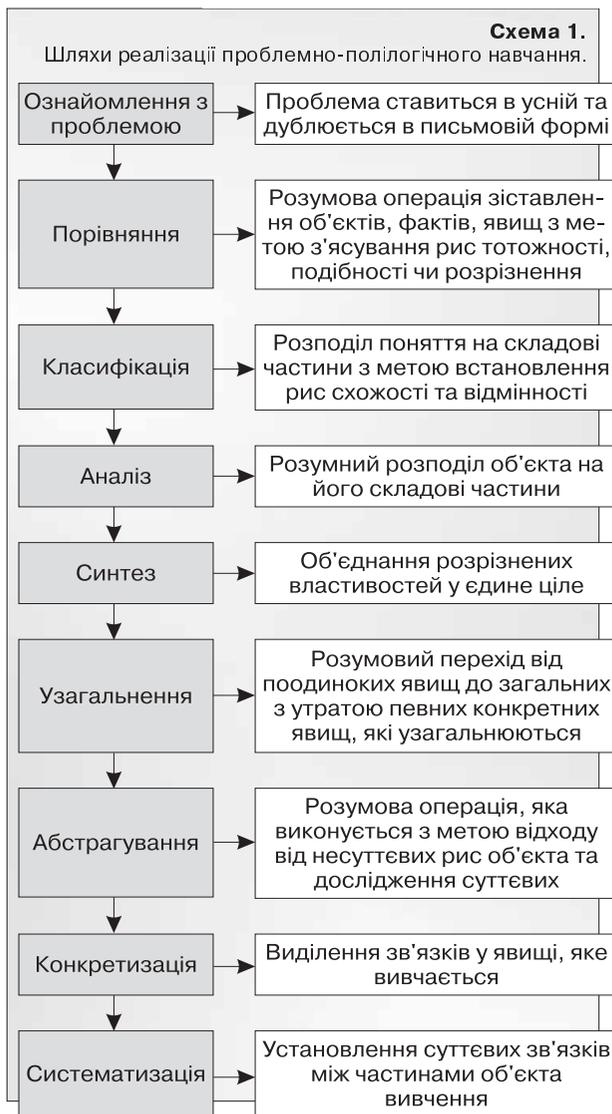
На **ДРУГОМУ ЕТАПІ** учні мають самостійно вести пошук шляхів вирішення проблемних завдань і ситуацій через встановлення причинно-наслідкових зв'язків, спільних та відмінних рис. Відповідь учнів повинна бути аргументованою, спиратися на історичні документи, а висновки – власні судження при толерантності в оцінці історичних осіб, явищ, подій та процесів як однокласниками, так і різними авторами. Тому для вчителя важливо:

1. Навчити учнів бачити в темі структурні підрозділи.
2. Дати їм зразок розгорнутого плану розгляду історії певного народу чи країни.
3. Сформувати навички пошуку причинно-наслідкових зв'язків, спільних та відмінних рис, розуміння історичних понять.
4. Навчити учнів аргументувати, висловлювати спочатку прочитані, а далі власні судження.
5. Складати таблиці та схеми.

6. Давати стислу характеристику історичним особам.

7. Постійно вчити учнів раціональному веденню конспектів.

Усі ці завдання реалізуються з опорою на навички учнів, якими вони оволоділи на підготовчому етапі проблемно-полілогічного навчання [4; 3].

Важливе значення мають асоціативні відчуття учня. Особливо ті, які вже сформувалися в учнів до 10-11 класу. Працюючи над складанням персонологічного портрету тієї чи іншої історичної особи, події, залучаючи до цієї роботи як окремого учня, групу, так і колектив класу, вчитель, насамперед, повинен мати персонологічний портрет учнів, який синтезується в психолого-педагогічний портрет класу, що становить основу для індивідуалізації навчання, розвитку і виховання учнів. Цьому сприяє поглиблення міжпредметних зв'язків уроків історії і курсу „Людина і суспільство”.

На уроках курсу „Людина і суспільство” у вивченні розділу „Людина” я пропоную учням передати в кольоровому малюнку ціннісну характеристику людини, необхідну для її адаптації в суспільстві. Малюнки дають змогу побачити, наскільки адаптованим учень відчуває себе сьогодні. Для одних – ціннісні риси людини заховані у квітку реп'яха, а суспільство – колюче листя. Для інших – ціннісні орієнтації людини являють собою олівці, поміщені у коробку.

Другий етап полілогічного навчання в процесі вивчення історії дасть змогу отримати такі ціннісні орієнтації та ставлення, як:

- позитивна оцінка прогресивних досягнень сучасного людства в різних сферах суспільного життя, які розкривають безмежність його творчого потенціалу і можливості подальшого поступу;
- негативне ставлення до таких соціальних явищ, як війни, міжнародні та міжнаціональні конфлікти, тоталітаризм, фашизм, мілітаризм і шовінізм, голокост, антисемітизм, ксенофобія, порушення прав людини та приниження людської гідності, невиконання норм міжнародного права, права народів на власне самовизначення, національний та соціальний егоїзм, міжнародний тероризм тощо;

- вболівання за людські, культурні та матеріальні втрати, яких зазнало людство у ХХ столітті, за ті біди, яких вона зазнає внаслідок загострення глобальних проблем, за майбутнє людства; переживання за майбутнє народу України, за те, щоб вона пододала свої внутрішні труднощі та зайняла гідне місце у світовому співтоваристві;
- прагнення до сприяння у розв'язанні глобальних та інших проблем людства, України і свого регіону, до власного інтелектуального, морального, професійного зростання, яке б дозволило колишньому випускникові жити та діяти відповідно до вимог сьогодення.

ТРЕТІЙ ЕТАП – це сама проблемно-полілогічна діяльність учнів та вчителя. О.І. Полончук [4] на цьому етапі ставить перед учителем такі дидактичні завдання:

- групове вирішення проблемних ситуацій;
- індивідуальне виконання пошуково-практичних робіт за попередніми шаблонами;
- проблемні історичні діалоги на задану тему;
- нестандартні уроки з максимальною самостійною роботою учнів,
- самоаналіз, рецензування та самооцінка знань учнів;
- тематичний сюжетно-рольовий розгляд теми;
- самостійне одержання частини знань на уроці, в читальному залі, вдома;
- введення елементів історичного прогнозування;
- удосконалення форм контролю знань учнів під час тематичного оцінювання.

При цьому дидактично-пізнавальна проблема ставиться не лише на початку уроку, а й на кожному його етапі. Моделюючи проблемну ситуацію, слід так подати навчальний матеріал, щоб він сприяв уяві особливо-го виду розумової взаємодії, „вклю-

чав” учня у проблемну ситуацію і викликав у нього зацікавлення в розв’язанні проблем. Запитання та завдання, як правило, дозволяють дітям висловити свою точку зору, по-дискутувати. Так, підсумковий урок за темами „Українська революція 1917–1918 рр.” і „Україна в боротьбі за збереження державної незалежності 1918–1920 рр.” я проводжу як урок-мнемотурнір, у формі рольової гри. Учні виступають від імені М. Грушевського і М. Міхновського (Центральна Рада), П. Скоропадського (гетьманат), В. Винниченка і С. Петлюри (Директорія), В. Антонова-Овсієнка (РНК) і А. Денікіна (білогвардійці). У центрі уваги турніру – проблема влади. Відстоюючи переваги того чи іншого періоду в історії Української революції, учні повинні усвідомити принципи приходу до влади саме більшовиків і з’ясувати, чи закономірним був цей процес?

Стандартна ситуація до такої діяльності: „Як би ти вчинив, якби ти був...?” Рациональним у її використанні є свідоме розуміння учнями політичних процесів як громадянами. Другий позитивний аспект цієї форми роботи – у толерантному ставленні до позиції інших і вміння відстоювати свою думку. Не слід забувати, що в такій роботі беруть участь не окремі учні, а групи учнів, на які заздалегідь поділяється клас. Промовець акумулює як свою точку зору, так і точку зору групи. При цьому група формується із урахуванням рівня розвитку та міжособистісних стосунків. Вибирається лідер. Опоненти ставлять запитання, на які відповідає лідер, використовуючи допомогу групи. Опоненти мають право доповнювати, вносити поправки і пропонувати свою точку зору. Тобто мнемотурнір проходить у вигляді *полілогічної дискусії*.

При проблемно-полілогічному навчанні значущим у формуванні соціально адаптованої особистості є такий методичний прийом, як драматизація історичної події. Під час вив-

чення теми „Війна Радянської Росії з Українською Народною Республікою і проголошення незалежності УНР” (історія України, 10 клас) драматизується історична подія „Бій під Крутами”. Учні повинні дати відповідь на таке проблемне запитання: „Як ви думаєте, чому протягом тривалого часу події під Крутами замовчувалися в офіційній історичній науці?”

Для драматизації події слід залучити юнаків 10-11 класів, які не лише мають навички декламування чи ораторського мистецтва, а й зможуть передати трагічність ситуації і незламний дух героїв бою під Крутами 16 (29) січня 1918 р.

Додому учні отримують завдання написати твір-роздум „Чи є в наш час місце для подвигу?”. Ці завдання виконуються із залученням історичних документів.

Залучення історичних джерел для реалізації проблемно-полілогічних завдань є необхідною умовою. Об’єкт учнівського дослідження – історичне джерело – аналізується під різними кутами зору. За цим ідуть лабораторно-практичні роботи. Наприклад, урок історії України в 10-му класі „Другий універсал та його наслідки”. Під час опрацювання витягу з резолюції II Всеукраїнського військового з’їзду учні повинні вирішити проблемне питання: „Чому II Всеукраїнський військовий з’їзд не звернувся до Тимчасового уряду з проханням погодитися на автономію України?”. Робота над цим та іншими документами під час уроку допоможе вирішити основну його проблему: „Чому Центральна Рада пішла на проголошення автономії України?”.

Завдання слід давати диференційовано. Для учнів, які мають високий рівень розвитку та практичне вміння самостійно працювати над історичними джерелами, підходить таке завдання: *проаналізуйте документи та визначте, якими були основні позиції більшовиків, автономістів та самостійників щодо питання самовизначення українського народу*.

Другій групі учнів, які мають здатність до виконання роботи перетворювально-непродуктивного характеру, завдання таке: порівняйте різні точки зору на питання автономії України. *Чия позиція – більшовиків, автономістів чи самостійників була найкращою для України? Обґрунтуйте свою відповідь.*

Третя група учнів, які можуть виконувати завдання репродуктивного характеру, розв'яже таку проблему: *проаналізуйте документи і зробіть висновки щодо відмінностей підходу до долі України більшовиків, автономістів і самостійників.*

Метою вчителя є не лише дослідження навчального матеріалу за допомогою історичних джерел, але й розвиток певних здібностей, умінь і навичок пізнавальної активності та самостійності учнів. А це саме той метод, який конкретно спрацьовує на формування активної соціально адаптивної особистості.

Проблемно-полілогічне навчання передбачає і процес проектування.

Так під час вивчення теми всевітньої історії в 10-му класі „Тоталітарні держави ХХ століття (довоєнний період)” мотивація навчальної діяльності вже передбачає процес проектування:

- Зло, принесене фашизмом на землю, й дотепер пам'ятають в усіх країнах світу. Хочеться, щоб цей урок був застереженням для вас, молодого

покоління, яке не знало страхіть війни та окупації. Замисліться над тим, чи можна було б не допустити приходу фашистів до влади?

При узагальненні і систематизації знань з теми „Встановлення тоталітарного режиму в СРСР” вирішується таке питання:

- Складне сучасне економічне становище України породжує в деякій частини населення думки про те, що краще було б не боротися за незалежність і демократію, а повернутися до методів управління за часів перебування при владі Й. Сталіна. Що ви можете відповісти цим людям?

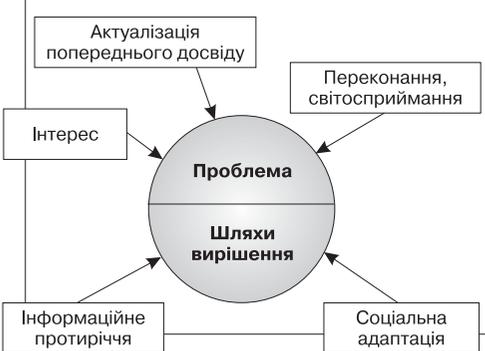
Проектування я використовую і під час проведення *учнівських конференцій*. Одна з них „Глобальні проблеми сучасності”, пов'язана із моделюванням роботи ООН. Така робота передбачає:

- розширення знань учнів про діяльність міжнародної організації ООН у вирішенні глобальних проблем людства;
- розвиток умінь і навичок ораторського мистецтва та історичного мислення учнів;
- виховання толерантного ставлення до думки опонента;
- усвідомлення значущості міжнародної спільноти і кожного особисто в мирному розгляді питань міжнародної політики.

Для загальної резолюції конференції команди проектують шляхи вирішення глобальних проблем людства. Кожен учень може знайти свій спосіб дій, при цьому засвоєння знань відбувається більш глибоко та усвідомлено.

Одним із підготовчих етапів до проведення конференції є написання учнями творів-роздумів на тему „Світ, яким я його бачу”. Під час підготовки до проведення уроку-семінару з історії України в 11-му класі „Чорнобильська катастрофа та її наслідки” учням було запропоновано написати твір-роздум „Людина і природа”.

Схема 4.
Полілогічне навчання

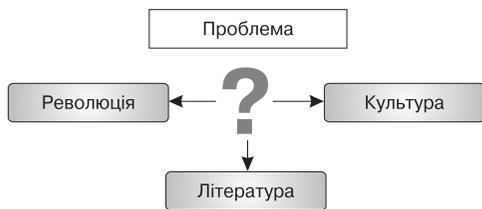

Можна дати і таке завдання: “Як би я став депутатом Верховної Ради України, Президентом України, міським головою, що б я зробив для вирішення екологічної проблеми в нашому місті, регіоні, Україні?”

Або: “Міністерство фінансів, Міністерство охорони навколишнього середовища України звернулися до тебе з пропозицією надати консультацію у використанні 10 млрд. карбованців для охорони навколишнього середовища. Як би ти розподілив ці кошти?”

Ще один варіант завдання: “Уяви, що у величезному залі зібралися всі школярі України. Які б аргументи ти навів, щоб залучити їх усіх до охорони навколишнього середовища?”

Проблемно-полілогічний метод має місце і під час проведення **бінарних уроків** з історії України та української літератури, де поєднуються величезний суспільствознавчий потенціал історії і виховний потенціал літератури, даючи підґрунтя для формування соціально адаптованої особистості. Одним із таких є урок з теми „Культура із духовне життя в Україні 1917-1920 рр.”

Вивчення учнями цієї теми дасть можливість усвідомлено пояснювати зміст головних духовних чеснот людини, характеризувати прояви духовності та бездуховності в людському житті, зіставляти взаємовідносини між людиною і суспільством у різні історичні періоди та в різних процесах.

Узагальнюючи вищесказане, хотілося б відзначити, що проблемно-полілогічне навчання на уроках історії відіграє важливу роль в адаптації учнів у суспільстві через:

- вироблення в учнів цілісного бачення людини і суспільства у їхніх взаємозв'язках з природою на основі узагальнення та систематизації різних знань суспільно-гуманітарного профілю;
- виховання в учнів таких соціальних рис та якостей, як патріотизм, громадянськість, соціальна активність та ініціативність, соціальна відповідальність, толерантність, широта і критичність мислення, вміння гармонізувати свої взаємовідносини і співпрацювати з різними людьми в різних сферах суспільного життя;
- орієнтацію учнів на утвердження ними у своїй діяльності і житті нашого суспільства загальнолюдських і національних гуманістичних і демократичних цінностей;
- збагачення учнів знаннями і вміннями, які б стали достатньою передумовою продовження ними суспільно-гуманітарної освіти з метою поглиблення знань у певній галузі сучасного суспільствознавства, чи спеціалізація у певній сфері суспільної діяльності.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Національна доктрина розвитку освіти України у XXI ст. Проект. – К.: Шкільний світ, 2001.
2. Михайлюк І. Адаптація – умова життєвого успіху. //Завуч. – 2000 – № 37(76). – С. 6-7.
3. Акімова Т.І. Уроки історії і формування розвиненої соціально-адаптованої особистості. //Нива знань. – 2000. – № 3. – С. 25-26.
4. Полончук О.І. Реалізація принципів проблемно-полілогічного навчання шляхом упровадження інноваційних технологій. //Історія та правознавство. – 2004. – № 4. – С. 2-6.
5. Баханов К. Традиції та інновації у навчанні історії в школі. – Запоріжжя: Освіта, 2003.
6. Швидкий А. Від адаптованого виховання до саморозвитку і самовизначення. //Директор школи. – 2001. – № 19. – С. 1, 11-12.
7. Мяло П. Особистісно зорієнтований урок історії. //Завуч. – 2002. – № 5. – С. 7.
8. Сучасний урок. Панорама методичних ідей. /Упоряд. Н.І. Харківська. – Харків: Основа, 2004.

ІННОВАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ НАВЧАННЯ ДРУГА ВИСТАВКА-ПРЕЗЕНТАЦІЯ

На фото: учасники
круглого столу
“Вчитель демок-
ратичної школи:
шведсько-україн-
ський досвід”,
який за традицією
проведений
редакцією журналу
“Директор школи,
лицею, гімназії”. –
Матеріали виступів
його учасників –
у наступних
номерах.

За доброю традицією напередодні святкування Дня вчителя в Києві проходила виставка-презентація найновіших досягнень освіти. Уже другий рік це авторитетне зібрання було присвячене інноваційним технологіям навчання – галузі, надзвичайно цікавій та змістовній як для представників освіти, так і, насамперед, для учнів середніх шкіл, технікумів, коледжів та ліцеїв, абітурієнтів та студентів.

З 28 по 30 вересня 2005 р. в Експоцентрі „Олімпійський” відбулася Друга виставка-презентація – “Освіта України: *Інноваційні технології навчання*”, організаторами якої виступили Міністерство освіти і науки України, Академія педагогічних наук України і виставкова фірма „КАРШЕ”. Виставку-презентацію відкрили Перший заступник міністра освіти і науки України Андрій Миколайович Гуржій, Президент Академії педагогічних наук України В.Г. Кремень. На відкритті Другої виставки-презентації „Інноваційні технології навчання” Президент Академії педагогічних наук України, академік В. Г. Кремень зазначив, що людство вступило в той період, коли зміна ідей, знань і техноло-

гій відбувається значно швидше, ніж зміни в житті людства. Тому здатність сприймати інновації, брати участь у їх розробці і впровадженні стає необхідною передумовою успішної діяльності як окремої людини, так і держави в цілому.

У роботі Другої виставки-презентації, яку відвідали перший заступник Міністра освіти і науки України Борис Михайлович Жебровський та працівники міністерства, взяли участь обвідні навчальні заклади, обласні (міські) управління освіти, міжнародні освітні програми, видавництва, підприємства, фірми, установи, які виготовляють навчально-технічне обладнання для навчального процесу, періодичні професійні видання – більше 150 учасників, практично кожен відвідувач виставки міг підібрати для себе цікаві пропозиції закладів освіти щодо інновацій у навчальному і виховному процесі, післядипломній освіті, сучасних засобах навчання. У роботі виставки взяли участь не лише столичні освітні заклади – свої експозиції на виставці-презентації представили обласні управління освіти Миколаївщини, Полтавщини, Луганщини, Донеччини та Харківщини.

Показово, що активну участь у виставці-презентації та представленні інноваційних робіт узяли Науково-методичні центри вищої, середньої та професійно-технічної освіти Міністерства освіти і науки України, Навчально-методичний центр професійно-технічної освіти в Сумській області спільно зі своїми партнерами – компанією „Хенкель Баутехнік” (Україна) та ДФ „Кнауф-маркетинг”, Навчально-методичний центр Вінницької області, а також Навчально-методичний центр „Консорціум із удосконалення менеджмент-освіти в Україні”, який презентував свої видання щодо надання методичної і практичної допомоги викладачам навчальних закладів у вдосконаленні викладання дисциплін управлінського циклу.

Свої послуги з навчання за кордоном на виставці презентували: Американські Ради з міжнародної освіти ACCELS, компанії „Фієста Тур”, „НалС-Тур”, „STI Україна”.

Вочевидь, варто відзначити той факт, що виставка-презентація „Інноваційні технології навчання” стала змістовною подією не лише для освітянського середовища. Експозицію виставки могли відвідати усі охочі. Протягом трьох днів роботи виставки відбулося 55 „круглих столів” та семінарів за участю керівників і провідних фахівців Міністерства освіти і науки України, науковців Академії педагогічних наук України. Були представлені на обговорення інноваційні розробки освітнього процесу, досягнення навчальних закладів у реформуванні навчального процесу відповідно до рекомендацій Болонської декларації, комп’ютерні програми і навчальні посібники, актуальні проблеми навчально-виховного процесу.

Свої сучасні інтегровані рішення для побудови єдиної освітньої мережі – навчальний програмно-технічний комплекс на базі інтерактивної дошки презентувала компанія „Квazar-

Мікро Техно”, мультимедійне обладнання і мультимедійні технології в освіті – компанії „Медіатек” та „ІТМ”. Державне підприємство „Електронмаш” представило розробку, виробництво, постачання та технічне обслуговування навчальних комп’ютерних комплексів колективного користування, компанія „Спінор Інтернешнл” – розробку та виробництво захисних пристроїв від негативного впливу електромагнітного випромінювання „Литер” представив обладнання „під ключ” повнофункціональних навчальних аудиторій, лінгафонних та мультимедійних клавіс, інтерактивного навчання і відеоконференцій та презентацій, корпорація „Парус” – програмне забезпечення навчальних закладів, компанія „Microsoft Україна” – використання програми Microsoft в навчанні.

Використання інноваційних технологій у навчанні представило на виставці підприємство німецької компанії „Festo” Севастопольського національного технічного університету, яке спеціалізується на виробництві систем для навчання – гнучкого лабораторного обладнання, яке легко переконструювати під будь-яку задачу. Саме на виставці було представлено робочу лінію, яка дозволяє моделювати різні етапи виробничого процесу; навчальний центр „Фесто-Дидактика” представив навчальні системи промислової пневмо- та гідроавтоматики, програмне забезпечення, технічну літературу, навчально-методичні матеріали.

Коломийський експериментальний завод „Прут” пропонував навчальним закладам спеціалізовані екологічні меблі для навчального процесу, Феодосійський казенний оптичний завод – постачання наочних посібників для комплектування спеціалізованих навчальних кабінетів.

У рамках Другої виставки-презентації Оргкомітет у цьому році започаткував проведення конкурсу інно-

Про виставку у
2006 році –
на с. 61

ваційних робіт у номінаціях: *інноваційні технології в навчальному процесі, інновації у вихованні молоді, інновації в післядипломній освіті, сучасні технічні засоби навчання, научно-лабораторне обладнання, навчальні прилади і меблі.* За підсумками експертизи поданих робіт і обговорення на „круглих столах” і семінарах, рішенням експертів Науково-методичних центрів Міністерства освіти і науки України, Міністерс-

тва аграрної політики України, Академії педагогічних наук України та за участю досвідчених педагогів і фахівців переможцям присвоїли Почесне звання „Лауреат конкурсу”.

Проведення таких виставок – підтвердження підвищеної уваги з боку суспільства до процесів, які відбуваються в системі освіти. Як зазначив Перший заступник Міністра освіти і науки України Андрій Миколайович Гуржій під час відвідання експозиції, ці виставки потрібні, і сьогодні ми переходимо до якісно нового стану суспільства – „суспільства знань”, а ці знання продукує саме освіта. Тому розгляд питань, пов’язаних із впровадженням нового покоління методичних, дидактичних засобів навчання, інформатизації, надто важливий і актуальний. Інноваційні методи дозволяють підняти навчання і освіту на якісно новий рівень, забезпечити рівний доступ до освіти. Такі виставки створюють широке поле для дискусій і обміну досвідом працівників системи освіти, сприяють впровадженню нових підходів і технологій в освітній процес.

Друга виставка-презентація „Інноваційні технології навчання” стала свідченням могутнього потенціалу системи освіти, творчого пошуку на шляху впровадження інновацій в освітній процес, і це означає, що у нашої молоді обов’язково буде сформовано здатність жити в реаліях XXI століття.

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

*“Дайте дитині трохи порухатися –
і вона знову подарує вам десять хвилин уваги,
а десять хвилин жвавої уваги,
якщо ви зуміли їх використати, дадуть вам у
результаті більше, ніж цілий тиждень
напівсонних занять”... с.110*

К.Д. Ушинський

*“Здоров’я – це не все,
але все без здоров’я – ніщо”... с.114*

Сократ

ВИХОВАННЯ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я ЧЕРЕЗ ОСВІТУ

Упоступі України до європейської та світової інтеграції з'являється необхідність у модернізації освітньої галузі з використанням найкращих вітчизняних та світових стандартів.

Орієнтація модернізаційних процесів в освіті на новий тип гуманістично-інноваційної педагогіки потребує від загальної середньої освіти виховання нового покоління молоді: творчої, компетентної, соціально-адаптованої до життя здатної до самовдосконалення та самореалізації.

Особливого значення в сьгоднішніх реаліях напруженого розвитку навчання набуває стан здоров'я підростаючого покоління.

На превеликий жаль, стан здоров'я населення України з року в рік погіршується. Тривожним є стан здоров'я дітей та учнівської молоді: відмічається зниження рівня фізичного розвитку та фізичної підготовленості, збільшується кількість хронічних хвороб органів травлення, дихання, зору, опорно-рухового апарату, серцево-судинної та ендок-

ринної систем; зберігається стійка тенденція до зростання нервово-психічних розладів, злоякісних новоутворень та соціально-небезпечних хвороб (туберкульоз, ВІЛ/СНІД, ІПСШ).

Усі ці негативні прояви, у тому числі наркоманія, ранні сексуальні стосунки, ризикована та антисоціальна поведінка, є досить поширеним явищем і серед молоді Дніпропетровщини. За результатами опитування, яке проводилося серед підлітків Дніпропетровської області, **палять тютюнові вироби 46% хлопців та 38% дівчат; знайомі з алкоголем 87% хлопців та 72% дівчат, а 8,6% респондентів епізодично вживають наркотичні речовини.**

Сьогодні немає сумніву, що поряд з генетичними, соціально-економічними, екологічними факторами знижують рівень здоров'я учнів і чинники шкільного життя.

Доведено, що інтенсифікація, екстенсифікація сучасного навчального процесу, ускладнення програм зі шкільних дисциплін, невідповідність методик і технологій навчання віковим та функціональним можливостям школярів, нерациональна організація навчально-виховного процесу (перевантаження навчальним матеріалом як на уроках, так і при виконанні домашніх завдань), велике сумарне добове навантаження на нервову систему негативно впливають на всі компоненти

Віра МОРОЗОВА

Завідувач кафедри культури здоров'я Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, проректор з науково-методичної роботи, кандидат медичних наук, професор

Валентина МУЗИРОВА

Доцент кафедри культури здоров'я, кандидат медичних наук

Лариса ЛАВРОВА

Старший викладач кафедри культури здоров'я, завідувачка відділу здорового способу життя

Наталія МІКУЛАК

Старший викладач кафедри культури здоров'я

здоров'я учнів: уповільнюється розвиток, виснажуються адаптаційні резерви організму, провокується серед школярів зростання хронічних і так званих „шкільних хвороб”, викликається втома, деформується мотиваційна сфера, обмежуються їхні успіхи в навчанні і, врешті-решт, ускладнюється професійна підготовка майбутніх спеціалістів.

Визначальним чинником погіршення стану здоров'я школярів є відсутність у багатьох з них пріоритетної спрямованості на здоров'я та мотивації до ведення здорового способу життя.

Вирішення проблеми здоров'я дітей та учнівської молоді потребує консолідації зусиль закладів освіти, медичних установ, соціальних інститутів, батьківської громадськості. Таким чином, сьогодні – це питання державної ваги.

Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти одним із перших в Україні активно включився у вирішення проблем здоров'я дітей та учнівської молоді. У 1995 році на базі інституту управлінням освіти та науки облдержадміністрації було створено кафедру культури здоров'я, якою керує професор Морозова Віра Валентинівна. Головними завданнями роботи кафедри стали:

- формування у підростаючого покоління світоглядної позиції щодо відповідального ставлення до власного здоров'я та позитивної мотивації на ведення здорового способу життя;
- поглиблення базових

знань щодо дбайливого ставлення школярів до власного здоров'я і здоров'я людей, які їх оточують;

- превентивна спрямованість усіх заходів, занять, технологій щодо формування, збереження і зміцнення здоров'я та профілактики негативних явищ у дитячому й учнівському середовищах;
- перетворення кожного навчального закладу в заклад здоров'я, де всі складові освітнього життя підпорядковані головному – формуванню здорової, фізично та психоемоційно адаптованої до будь-якої ситуації, особистості, здатної до саморозвитку, самореалізації та навчання впродовж усього життя.

Виконання вищезазначених завдань здійснюється кафедрою комплексно, через підготовку кадрів, створення базового методичного забезпечення оздоровчого супроводу в закладах освіти, валеологічну просвіту дітей,

Вирішення проблеми здоров'я дітей та учнівської молоді – це питання державної ваги.

У Дніпропетровській області вже створено мережу шкіл здоров'я, яка об'єднує 35 навчальних закладів

На фото:
автори статті

співпрацю з батьківською громадськістю, організацію активної пропаганди здорового способу життя серед населення, створення мережі шкіл здоров'я та спільну роботу з провідними науковими лабораторіями, інститутами, громадськими, державними та міжнародними організаціями.

В області створено розгалужену систему взаємовигідного співробітництва науковців, молоді, педагогів та ін. з питань навчання здорового способу життя, а саме: з Всеукраїнською благодійною організацією „Громадська рада з соціальних проблем розвитку підростаючого

покоління”, з громадською організацією „Жіночий консорціум ННД–США”, з Європейським Бюро Всесвітньої організації охорони здоров'я та Ради Європи, з Дитячим Фондом Об'єднаних Націй (ЮНІСЕФ), з Міжнародним благодійним фондом „Міжнародний Альянс з ВІЛ/СНІД в Україні”, з громадською організацією “Дитячий фонд „Здоров'я через освіту””, з асоціацією українських учителів Міністерства освіти і науки Саскачевану (Канада), з благодійним фондом “Реабілітаційний центр наркозалежних „Віртуз””, з науково-методичним центром „Алатон”.

Кафедра проводить роботу з підвищення фахового

рівня вчителів з проблем виховання навичок здорового способу життя, попередження шкідливих звичок, асоціальної та ризикованої для здоров'я і життя поведінки у процесі курсової перепідготовки; на факультеті суміжних та додаткових професій за спеціальністю „Фізичне виховання” (спеціалізація „Валеологія”), через аспірантуру, шляхом залучення освітян області до пошукової науково-дослідної та експериментальної діяльності, а також за рахунок проведення спеціальних курсів-тренінгів з навчальних дисциплін „Валеологія”, „Основи безпеки життєдіяльності”, „Основи здоров'я” та за превентивними програмами „Профілактика ВІЛ-інфекції в системі шкільної освіти”, „Диалог”, „Рівний – рівному”. На сьогодні кафедрою вже **підготовлено близько 471 вчителів-тренерів обласного рівня та 26 вчителів-тренерів національного рівня.**

У кожному районі, місті Дніпропетровщини працюють колективи педагогів, які активно проводять традиційні тренінги з питань здоров'я, попередження шкідливих звичок, проблем розповсюдження наркоманії, ВІЛ-інфекції, розробляють власні тренінги, створюють нові тренінгові форми роботи з батьками, вчителями, дітьми та здійснюють трансформацію тренінгів в урочну систему школи.

Для проведення в закладах освіти області оздоровчого супроводу створено необхідну методичну базу, а саме: **обласну комплексну програму „Здоров'я через освіту”**, головною метою

КРАЩІ СИСТЕМИ роботи шкіл здоров'я Дніпропетровської області:

Духовне здоров'я сучасної людини

стор. 92

Модель школи культури здоров'я

стор. 96

Виховання здорового школяра засобами естетико-художньої діяльності

стор. 101

Школа-сад

стор. 104

Система відновлення здоров'я у навчальному закладі

стор. 106

якої є перебудова системи навчання та виховання підрастаючого покоління Дніпропетровщини в здоров'євідновлюючий, здоров'єзміцнюючий, здоров'єзберігаючий процес; **програму „Наша надія”** для валеологічного виховання дошкільників, **програму „Берегиня роду”** для **старшокласниць** з метою покращення репродуктивного здоров'я та формування пріоритету материнства дівчат 8-11 класів; напрямки роботи на 2000-2012 рр. **„Громадянське виховання через формування культури здоров'я”**, а також рекомендації до проведення акції **„Молодь за здоров'я”**, **„Здорова дитина – майбутнє України”**, рекомендації до проведення моніторингу стану здоров'я **„Регіональний паспорт здоров'я школяра”**, **„Регіональний паспорт здоров'я дошкільника”**.

Міністерство освіти і науки України у 2001 р. визначило Дніпропетровську область експериментальною за темою **„Розробка моделі школи культури здоров'я в навчальних закладах України різних типів і рівнів акредитації”**.

В області вже створено **мережу шкіл здоров'я**, яка об'єднує **35 навчальних закладів**, із них **27 міських** і **8 сільських**; **11 шкіл здоров'я** Дніпропетровщини є експериментальними майданчиками Міністерства освіти і науки України, **15 закладів** активно працюють у міжнародному проекті **„Європейська мережа шкіл сприяння здоров'ю”**.

Конкретна постановка цілей та їх реалізація здійснюються в кожній школі

здоров'я індивідуально. Одні навчальні заклади за основу беруть фізкультурно-оздоровчий напрям роботи, інші – психолого-педагогічний, треті – виховують культуру здоров'я школярів на основі громадянського, патріотичного навчання, дуже поширеним виявився комплексний підхід, з використанням різноманітних форм і напрямів здоров'єтворення. Таким чином кожний осередок освіти має змогу реально розбудовувати свою систему валеологічного виховання.

Керівники шкіл здоров'я Дніпропетровської області щедро діляться своїми напрацюваннями, досягненнями, авторськими програмами, творчими здобутками на сторінках журналу **„Директор школи, лицею, гімназії”** і запрошують до співробітництва.

КРАЦІ СИСТЕМИ роботи шкіл здоров'я Дніпропетровської області:

Аспекти здоров'я у багатопрофільній гімназії

112

СТОР.

Формування культури життєвого самовизначення в школі-інтернаті

110

СТОР.

Збереження здоров'я в умовах екологічної кризи: заходи школи

115

СТОР.

Розвиток соціальної адаптації в умовах навчально-виховного комплексу

116

СТОР.

Туризм – засіб формування здорового способу життя

120

СТОР.

ДУХОВНЕ ЗДОРОВ'Я СУЧАСНОЇ ЛЮДИНИ

Виховання культури здоров'я через освіту

Школа віддзеркалює ті процеси, що відбуваються в суспільстві. Принципово нове замовлення на *здорову людину нової генерації* вносить істотні

Ніна САЧАВА

Директор Дніпродзержинського академічного ліцею № 15

зміни в умови функціонування освітнього закладу. В освітній процес вводиться *нова функція – забезпечення здоров'я громадян*, котра визначена в VI розділі

Національної доктрини розвитку освіти „Освіта і фізичне виховання – основа для забезпечення здоров'я громадян”.

Саме в цьому розділі визначаються мета, пріоритети, шляхи *зміцнення й збереження здоров'я* учасників освітнього процесу та *принципи оздоровчої спрямованості* освітніх проектів і стратегій, педагогічних систем і технологій. Модельне уявлення таких нововведень дає можливість визначити особливий вимір та суспільну цінність сучасного освітнього процесу (див. схему 1).

Визначення доцільних законів та закономірностей розвитку школи допомагає сформулювати більш правильне уявлення нового „образу шкільного світу”, матричну основу освітніх моделей,

що повинні базуватися на принципі оздоровчої спрямованості, нових ролевих функцій учнів, батьків, учителів, медичних працівників та адміністрації закладу.

Інноваційні зміни зумовлюють нововведення і в системі управління, і в організації освітнього процесу, науково-методичної роботи. Що ж це за процеси?

Перш за все це:

- адекватна трансформація державних програм оздоровчої спрямованості на освітню сферу, проведення огляду конкурсу „Готовність педагога до роботи в новому нормативно-правовому полі”;
- поступовий перехід від традиційної системи освіти, зорієнтованої на масовість і предметність, до нової гуманної моделі освіти, зорієнтованої на педагогічні стратегії, що відповідають віковим і природним можливостям кожної дитини та базуються на принципі *оздоровчої спрямованості*;
- мотивація ведення здорового способу життя (години здоров'я, превентивні 5-хвилинки);
- створення умов, за яких можна набувати життєві компетентності, котрі допомагають свідомо ставитися до власного здоров'я і здоров'я інших людей, приймати само-

Виступаючи на грудневих щогорічних загальних зборах АПН, Н.М. Сачава склала щиросердну подяку В.Г. Кременю за розробку ним понять філософії в освіті

ФІЛОСОФІЯ ЗДОРОВ'Я

– інтеграція валеологічних знань у зміст інших предметів, шляхи і методи протидії хворобам, педагогічні стратегії, що відповідають віковим і природним можливостям кожної дитини.

стійне рішення щодо зміцнення та збереження особистісного здоров'я;

- забезпечення науково-методичного супроводу та навчально-методичних комплексів для викладання предметів і курсів з основ валеології: „Основи безпеки життєдіяльності”, „Основи здоров'я і фізична культура”, „Основи медичних знань”, „Життєзнавство”;
- інтеграція валеологічних знань у зміст інших предметів;
- життєдіяльність учасників освітнього та соціокультурного процесу на основі створення системи особистої безпеки та збереження власного здоров'я, права на індивідуальну захищеність;
- реалізація оздоровчої функції освітнього закладу: здоров'я-пізнавальної, здоров'я-ціннісно-сміслової, здоров'я-перетворювальної;
- моніторинг освітнього простору, стану здоров'я учнів і педагогів;
- дослідно-експериментальна робота в межах обласного комплексного проекту.

Соціологічні дослідження залежності шкільного життя від швидкоплинних змін в історично-культурному просторі суспільства констатують, що педагоги пов'язують їх лише із фінансуванням школи, зміцненням матеріальної бази, покращенням методичного забезпечення, погіршенням складу учнів, їхнього здо-

Схема 1.
Освіта і фізичне виховання як основа для забезпечення здоров'я громадян (за матеріалами Національної доктрини розвитку освіти)

ПРІОРИТЕТНЕ ЗАВДАННЯ СИСТЕМИ ОСВИТИ

Закласти основи для забезпечення і розвитку різних видів здоров'я:

- ▶ фізичного,
- ▶ психічного,
- ▶ соціального,
- ▶ духовного,
- ▶ особистісного.

Людина з духом відповідального ставлення до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як найвищої індивідуальної і суспільної цінності

Забезпечити набуття кожною людиною науково обґрунтованих знань про:

- ▶ здоров'я і засоби його зміцнення,
- ▶ методи досягнення високої працездатності та тривалої творчої активності,
- ▶ шляхи і методи протидії хворобам.

ШЛЯХИ ДОСЯГНЕННЯ ЗАВДАНЬ

- валеологічна освіта,
- медичне обслуговування,
- оптимізація режиму освітнього процесу,
- екологічно сприятливий життєвий простір,
- залучення до занять фізичною культурою та до масового спорту,
- недопущення насильства,
- комплексний підхід до гармонійного формування всіх складових здоров'я,
- удосконалення фізичної та психологічної підготовки до активного життя і професійної діяльності на принципах оздоровчої спрямованості та індивідуального підходу,
- впровадження в практику результатів наукових досліджень з проблем зміцнення здоров'я, організації медичної допомоги, якісного медичного обслуговування,
- пропаганда здорового способу життя та виховання культури поведінки,
- використання різноманітних форм рухової активності та інших засобів фізичного вдосконалення.

ОЧІКУВАНІ ДОСЯГНЕННЯ

- валеологічна освіченість,
- режим освітнього процесу, що сприяє збереженню здоров'я,
- дотримання педагогічної етики,
- істотне зниження захворюваності,
- фізична та психологічна готовність до активного життя і професійної діяльності на принципах оздоровчої спрямованості та індивідуального підходу,
- прагнення людей до здорового способу життя, культура поведінки,
- достатній та високий рівні профілактичної роботи,
- зменшення впливу шкідливих звичок на здоров'я дітей та молоді,
- рухова активність, фізичне самовдосконалення.

Схема 2. Духовний світ людини

ДУХОВНИЙ СВІТ ЛЮДИНИ

Почуття

приємні (радість, щастя) - прагнення примножити - безпеки, здоров'я, радості, виконаного обов'язку тощо
неприємні (горе, страждання) прагнення уникнути - вищі почуття:
- етичні, естетичні.

Емоції -

це прояв почуттів
1) *за тоном:* позитивні (радість, задоволення досягнутим) негативні
2) *за характером:* нижчі, вищі
3) *за механізмом виникнення:* реактивні, вітальні.

Чуттєвий світ людини

Риси характеру,

якими визначаються:

- суспільна сутність людини,
- ставлення до інших людей,
- духовне сприйняття знання,
- вольові риси характеру,
- ставлення людини до самої себе, до близьких
- ставлення до природних і культурних явищ.

Темперамент

сангвінічний, холеричний, меланхолійний, флегматичний.

Афекти

відчай, нестримна радість, жах, повна розгубленість, приступ невгамовного сміху, відсутність самовладання.

Стрес, гіперстрес, післястрес

корисний стрес, тиск, напруження, здатність людини до психічної адаптації (розлади механізмів адаптації), стійкість до стресогенних чинників, неврози

Настрій

добрий, поганий

Культура почуттів та емоцій

1. Цивілізовано проявляти свою радість або відчай.
2. Уникати стресів, не створювати їх для інших.
3. Тримати себе в руках.
4. Володіти собою та методами психоемоційного розвантаження й активного відпочинку, відновлення.
5. Дотримуватися режиму праці та відпочинку.
6. Володіти і керувати почуттями та емоціями (самопостереження і контроль).
7. Виявляти й приборкувати в себе негативні емоції.
8. Сприймати світ радісно, оптимістично (налаштувати психіку на життєствердний лад).
9. Бути ввічливим з приємною усмішкою.
10. Мати і проявляти почуття гумору, що викликає радісний сміх.
11. Прагнути до активного доволіття, творчого самовираження.
12. Позитивно і толерантно спілкуватися.
13. Доброзичливо ставитися до інших людей, співчувати їм, поважати їхні почуття, належним чином виявляти свої почуття та емоції в різних ситуаціях.
14. Культивувати в собі добрі почуття й долати ті, які виражають негативне ставлення до людей.
15. Вбачати в інших людях добре, пробуджувати в них кращі почуття, допомагати їм у подоланні негідних людського звання проявів своєї особистості.
16. Уміти прощати одне одному.
17. Розвивати естетичні почуття: виробляти добрий смак, духовно прагнути спілкуватися з красою у природі, мистецтві, людських вчинках тощо.
18. Не шкодувати зусиль для самовдосконалення, розвивати позитивні риси свого характеру й відмовлятися від рис характеру, що є негативними.

ров'я, духовним кризовим станом суспільства.

Не виключаючи названих чинників, ми маємо право також визнати, що всі негаразди, невдачі, недоробки пов'язуються з чим або з ким завгодно, тільки не з собою, не зі своєю професійною компетентністю, не зі своєю духовною культурою.

Дійсно, для того, щоб успішно рухатися вперед, необхідно починати „мислити від себе, від людини”, пізнавати сутнісні характеристики та суперечливу гармонію. Саме таке мислення допоможе зрозуміти домінуючу тезу цієї статті: „Духовне здоров'я дитини – життєдайна сила генетичного коду нації”.

Останнім часом нерідко вживається поняття *духовний світ*. Що ж воно означає? Щоб цілісно осягнути його сутність, треба уявити таку структуру (див. схему 2). Слід враховувати, що кожне поняття в цій схемі – це складна система, що утворює свою структурну модель зв'язків, відносин, взаємодії та відтворюється в суспільному житті.

Зміст схеми дає змогу дати загальне визначення духовному світу:

духовний світ людини – це багатоманітність взаємопов'язаних між собою світів: чуттєвого світу, світу свідомості, пізнання, цінностей, творчої сутності людської свідомості (цілей та ідеалів). Це внутрішній світ людини, в якому переважають духовні потреби й

цінності, де людина мріє, фантазує, уявно перетворює його, дбає про те, щоб він став багатшим.

На світі не існує цілком досконалих людей. Проте кожна людина може й повинна займатися самовдосконаленням, розвиваючи позитивні й позбуваючись негативних рис свого характеру. Особливо важливо навчитися робити це вже в юному віці, коли закладається характер. Від характеру (або безхарактерності) людини можуть залежати результати її освітньої діяльності, її успіхи (неуспіхи), досягнення (упущення) у праці й навчанні, її особисте щастя, а часто-густо – щастя близьких їй людей. Ось у чому полягає головна місія педагога – духовного наставника юного покоління людей.

У системі цінностей абсолютною цінністю є *людина*, котра при народженні отримує безцінний дар – *життя*, яке для неї є самоцінністю, а для суспільства – найвищою цінністю. Тому вона має дорожити ним, ставитися до нього дбайливо. До ціннісних вимірів людського життя насамперед належить те, що ми позначаємо поняттям *здоров'я*.

Майже завжди, коли йдеться про здоров'я людини, мають на увазі фізіологічний стан організму, відсутність захворювань тощо. У широкому розумінні вживають поняття етичного здоров'я людини, її душевного стану, що є гармонійною єдністю природних і соціальних складових.

Отже, якщо в першому випадку характеризується стан організму з позиції чіткої взаємодії роботи всього людського організму, то в другому – йдеться про гармонію тіла і душі, певну збалансованість фізіологічних, психічних та духовних процесів людини, що досить влучно було висловлено ще в давнину: *у здоровому тілі – здоровий дух*.

Порушення такої взаємодії призводить до захворювань. Причини порушення закорінені у ставленні людини до свого життя: шанобливе-пре-

зирливе, турботливе – цілком байдуже, у спосіб життя. Спосіб життя характеризується не тільки тим, для чого або задля чого людина живе, а й тим, *як вона живе*. Тому спосіб життя може бути *здоровим*, тобто відповідати потребам природного і соціального в людині, або *нездоровим*, якщо людина (свідомо чи несвідомо) не здатна керувати своїми вчинками, почуттями, емоціями і настроями, порушує гармонію душі і тіла, руйнує свій організм як фізіологічно, так і психічно.

Отже, здоров'я головним чином залежить від способу життя людини, її духовності, світогляду, ставлення до власного здоров'я та до інших людей і природи. Тому в закладі передбачаються такі навчальні заняття, на яких:

- розробляються проекти духовної самореалізації;
- проводяться дискусії та тренінги на теми оздоровчої спрямованості;
- моделюються різні способи життя людини і реконструюються стилі життя;
- досліджуються глобальні проблеми сучасності та визначаються першочергові завдання їх подолання;
- створюються тлумачні словники, довідники духовно-оздоровчої спрямованості;
- відбувається освоєння технології „вирощування понять” у формі піраміди;
- вибудовується логіка дослідницьких запитань;
- освоюються соціальні ролі;
- презентуються навчальні посібники учнями – авторами-упорядниками;
- реалізується програма „рівний-рівному”;
- моделюються картини світу, ідеальні образи людей тощо.

„Щоб бути справжнім педагогом, співпричетним до людинотворення, треба компетентно вивільняти духовні сили Добра внутрішнього світу дитини для її самотворення”.

МОДЕЛЬ ШКОЛИ КУЛЬТУРИ ЗДОРОВ'Я

Виховання культури здоров'я через освіту

Людмила ГОЛОВЧЕНКО

Директор гуманітарної гімназії № 39 з художньо-естетичним нахилом м. Дніпродзержинська

В Україні розроблено модель „Навчальний заклад – Школа сприяння здоров'ю”, створено і впроваджено навчальні плани з підготовки відповідних спеціалістів для роботи в загальноосвітніх та позашкільних навчальних закладах. У переважній більшості закладів забезпечено належні умови для успішної діяльності.

Разом з тим, питання розширення мережі шкіл сприяння здоров'ю залишається актуальним. Як свідчить аналіз, залишається незадовільним стан соматичного здоров'я, спостерігається відсутність культури здоров'я у батьків та педагогічних працівників, поширюється вживання наркотичних засобів та психотропних речовин дітьми й молоддю, зростають бездуховність і жорстокість, статеварозпусти в дитячому та молодіжному середовищах.

З 1999р. гімназія приєдналася до обласного комплексного експерименту „Створення мережі шкіл зміцнення здоров'я та системи неперервного валеологічного виховання”. Гімназія як експериментальний майданчик довела, що високого рівня культури здоров'я можна досягти завдяки духовному елементу, прита-

манному предметам художньо-естетичного циклу.

Наша мета – розробити модель школи культури здоров'я в умовах гуманітарної гімназії, забезпечити формування культури здоров'я у гімназистів, навчити зберігати і зміцнювати здоров'я школярів, батьків, членів педагогічного колективу і їхніх сімей. Щоб втілити цю модель у життя, нам необхідно було:

1. *Науково обґрунтувати вплив предметів художньо-естетичного профілю на здоров'я гімназистів.*

2. *Перебудувати систему навчання та виховання гімназистів у здоров'євідновлюючий, здоров'єзміцнюючий та здоров'єзберігаючий процес.*

3. *Провести апробацію різних методик оздоровчої роботи.*

Програма створення та функціонування запропонованої моделі гімназії розрахована на 12 років і реалізується в декілька етапів.

На I етапі (діагностично-визначальному, 2002-2003 роки) – було впроваджено регіональний паспорт здоров'я на кожного гімназиста, проведено комплексну діагностику фізичного, психічного і духовного стану здоров'я гімназистів; надано необхідні рекомендації батькам щодо лікування та профілактики їхніх дітей, створено медичний центр з послугами лікарів – хірурга,

кардіолога, терапевта, невропатолога, масажиста, фізіотерапевтичного кабінету оздоровчої інгаляції та реабілітаційного центру. Жодна дитина не залишилася поза увагою фахівців. Медики проводять сезонну профілактику гострих респіраторних захворювань шляхом арома-, фіто- та вітамінотерапії.

В осінній період усі учні гімназії п'ють імунізахисні та протизастудні чаї. Навесні та взимку для профілактики авітамінозу в раціон гімназистів обов'язково входять соки та вітамінні відвари, їдальня забезпечує дієтичне харчування гімназистів.

На II етапі (організаційно-діяльнісному, 2003-2004 рр.) було здійснено моніторингове дослідження рівня здоров'я, фізичного розвитку, чинників ризику і розроблено методичну модель формування здоров'я в умовах гімназії.

На III етапі (формуючорозвивальному, 2004-2012 рр.) йде апробація моделі „Гімназія № 39 – школа культури здоров'я”, аналіз та самоаналіз „Карт оцінки та самооцінки здоров'я гімназистів”, складання гімназистами орієнтовної програми самостійного оздоровлення організму.

Заповнюючи „Карту оцінки й самооцінки здоров'я”, гімназисти оцінюють свій стан за найбільш простими, але об'єктивними показниками, замислюються над факторами, які можуть впливати на них, шукають шляхи самовдосконалення. Аналізується „Карта здоров'я” під керів-

ництвом фахівця з медичного центру, що забезпечує адекватний прогноз здоров'я.

До розробки індивідуальної програми самооздоровлення гімназисти підходять комплексно: враховують показники, одержані в процесі вивчення свого організму, його індивідуальні особливості (наявність захворювання, спадкова схильність, тип конституції, біоритми, тип вищої нервової діяльності); оцінюють можливості свого організму (артеріальний тиск, пульсовий тиск, частота пульсу, дихання до і після фізичного навантаження, співвідношення належного біологічного і календарного віку, зросту і маси тіла, максимальна затримка дихання до і після видиху, гранично допустиме індивідуальне фізичне навантаження). Гімназисти включають до програми заходи щодо запобігання найбільш поширеним захворюванням, ко-

З метою підтримки прагнення гімназистів зберегти і зміцнити здоров'я, в закладі виділено 3 процеси, або три „С”, на базі яких ці прагнення реалізуються:

1. **Самопізнання** індивідуальних можливостей, а також особливостей організму, власного рівня культури здоров'я.

2. **Самооцінювання**, тобто вміння співвідносити одержані в результаті самопізнання уявлення про індивідуальні показники культури здоров'я з потрібними показниками.

3. **Самооздоровлення** – дієве ставлення до самого себе, до свого здоров'я.

Процеси самопізнання, самооцінювання і самооздоровлення не тільки пов'язані один з одним, а й взаємозумовлені. Самостійне вивчення свого організму, оцінка його можливостей дозволяють зробити прогноз щодо здоров'я і використання певних оздоровчих факторів. У той же час, прагнення до зміцнення здоров'я передбачає більш глибоке вивчення його стану.

ригуючи таким чином свій спосіб життя. Медики дають рекомендації щодо раціонального харчування, додержання його режиму, рухової активності, чергування розумового навантаження з відпочинком, достатнього перебування на свіжому повітрі та інших факторів, що зумовлюють повноцінність сну. Лікарі включають до програми тренінги, які запобігають перевтомі, підвищують працездатність, сприяють зміцненню нервової системи та профілактиці неврозів.

Структурні зміни в навчальному процесі здійснюються через запровадження таких курсів, як „Валеологія” (з 1 по 11 клас), „Основи здоров'я”, „Основи безпеки життєдіяльності” (з 1 по 11 клас), спецкурсу „Культура здоров'я”, упровадження профілактичної програми „Школа проти СНІДу”.

За ініціативою управління освіти і науки міської ради на базі гімназії створено міський тренінговий центр щодо підготовки тренерів з проблеми ВІЛ/СНІДу (національним педагогом-тренером-координатором Мороховою І.П. підготовлено 40 фахівців). Завдяки впровадженню проекту гімназисти отримали достовірну інформацію про ВІЛ/СНІД. Тренінги допомогли їм краще пізнати одне одного, позбутися негативних рис характеру, розвинути в собі силу волі, рішучість, впевненість, толерантність, подолати сором'язливість, оптимізувати самооцінку. Усе це допоможе їм відмовитися від ранніх статевих стосунків, тютюну, алкоголю, наркотиків, уміти протидіяти дискримінації і спонукатиме підтримувати людей, які живуть з ВІЛ.

У рамках проекту гімназисти 8-11 кл. подивились і обговорили відеофільми: „Ранні статеві стосунки і їх наслідки”, „Другий шанс” (про тютюнову залежність), „Істина про наркотики”, „Ненароджений, щоб жити” (про аборти), „Привіт – я тут!” (про статеві стосунки між коханими), „Життя до народження” (зародження

життя на клітинному рівні). Таким чином, інтерактивна методика впровадження проекту допомагає учням на основі життєвих навичок набути „поведінковий імунітет” щодо збереження і зміцнення здоров'я. Гімназисти брали активну участь у підготовці відеоматеріалів для майбутніх мультимедійних підручників під керівництвом Морохової І.П.

Уроки хореографії сприяють профілактиці захворювань опорно-рухової системи, а саме: сколіозу та плоскостопості, розвивають гнучку та міцну поставу.

Уроки художньої праці розвивають сенсомоторику рук, зцілюю впливають на нервові клітини.

Проводяться валеоплазути та фізкультхвилинки на уроках, рухливі ігри, танці на перервах.

У гімназії працюють екологічна агітбригада, театральна, образотворча, літературна і хореографічні студії, хор, спортивні секції з футболу, волейболу, шейпінгу, гуртки „Юні валеологи”, „Фітотерапія”, існує кімната довіри „Світлиця”, де учням надає анонімну своєчасну допомогу валеолог. Система виховних заходів також спрямована на активізацію потреби в здоровому, активному способі життя. Це – тематичні години спілкування, захисти плакатів і малюнків („Ми – проти СНІДу”, „Тютюнопалінню – ні!”), зустрічі з лікарями, психологами.

Учителі гімназії разом з медичними працівниками на основі результатів обстеження та педагогічних спостережень зробили висновок, що предмети художньо-естетичного циклу позитивно впливають на фізичне, психічне, духовне, розумове здоров'я учнів. Наприклад, уроки музики не тільки дають естетичну насолоду учням, але і зміцнюють їхнє здоров'я. Адже при правильному індивідуальному підборі та правильному слуханні музика – це найкращі психічні ліки. Чудово для здоров'я, коли день починається та закінчується музикою.

Крім того, виховання музикально-

го ладового та метроритмічного почуття пов'язане з утворюванням у корі головного мозку людини складної системи нервових зв'язків, з розвитком здатності її нервової системи до дуже тонкого регулюванню процесів збудження та гальмування (а разом з тим й інших внутрішніх процесів), які протікають в організмі. Ця здатність нервової системи лежить в основі будь-якої діяльності, в основі поведінки людини. Помічено, що вокальне виховання позитивно впливає на фізичний стан дітей.

Особливе значення на музичних заняттях має рух. Ф.Шалаяпін стверджував: „*Жест – це не порух руки, а порух душі*”. Більш точно сказати не можна! Тому на уроках музики вчитель приділяє велике значення руху рук, особливо руху кистей рук. Встановлено, що кисті рук мають представництво в корі головного мозку, кількісно рівне тому, яке має все тіло людини, якщо виключити вокально-мовний апарат. Будь-який рух, який контролюється зором (ефект спостереження) та при цьому супроводжується мовленнєвим рухом, мовленнєвою командою, стає більш вільним і разом з тим більш естетичним рухом. Діти роблять сильний та слабкий удар. Ці рухи супроводжуються виразним „вираком” спеціально дібраних чи підказаних дітьми слів-антонімів: голосно – тихо, холодно – жарко та ін. Це підключає до руху руки мовленнєві рухи, сприяє їх емоційності, пластичності, вмінню думати.

Інша й більш розвинена форма рухів застосовується, коли виробляються й удосконалюються вокальні навички. У цьому випадку викладач використовує метод наочної алгоритмізації. Схему-алгоритм подано на плакаті у вигляді вокального етюду у визначеному музичному розмірі. Одночасно вона є розпорядженням про виконання ряду вокально-рухових операцій, виконання яких у названій послідовності (темп, ритм, розмір) і в заданій тональності (найчастіше до-

мажор) призводить до задалегідь запланованого результату, а точніше – до організації оптимальної роботи голосового апарату гімназиста у вокальному режимі, іншими словами – до постановки голосу, розвитку вокальних навичок, а також загальних музичних здібностей.

Під час цієї роботи звичайно удосконалюються нервово-м'язовий апарат дитини, координації рухів, управління. Разом з тим, розвиток уваги, точність, економність рухів, вимогливість до їх естетичності, до якості дій, що виконуються, піднімає рівень підготовленості дитини до будь-якої іншої навчальної, а також трудової діяльності. Завдяки добре розвинутій м'язовій чуттєвості, перш за все голосового органу та рук, у дітей народжуються – і під час співу, і в мовленні – природні та ширі позитивні емоції. Таким чином, робота на уроці музики стає і для вчителя, і для дитини більш привабливою і радісною. Звичайно, це позначається і на результатах. **І найголовніше – уроки музики позитивно впливають на здоров'я дітей.**

Кожна дитина по-своєму і музикант, і поет, і художник. Школярів приваблює самий процес перетворення білого „аркуша-мовчуна” в малюнок, що має розповідний зміст і певну думку. Юний художник відчуває себе чарівником, який доторканням пензля перетворив звичайний аркуш паперу в картину, що може хвилювати і радувати людей. Якщо під час аналізу малюнка вчитель підкреслює саме цей момент, то у дітей це викликає підйом загального емоційного тону і стимулює бажання подальшої активної діяльності.

Варто підкреслити роль образотворчого мистецтва в розвитку зору. Японські педагоги вважають, що кольорове сприйняття в образотворчому мистецтві надає можливість найбільш широко та глибоко розвинути органи відчуттів людини, її мислення та творчі здібності. У процесі роботи вчитель ставить мету – формування в

учнів радості життя, насолоди мистецтвом, а також розвиток тих відчуттів, які з'являються у людини при сприйнятті чарівного, комічного, трагічного.

Система „мозок-око-руки” формує „зоровий слух”, гостре око – формує просторове мислення, відчуття гармонії, пропорції, відчуття матеріалу, радість гарно оформленої роботи.

Ми вважаємо, що пред-

мети художньо-естетичного циклу позитивно впливають на фізичний та духовний розвиток особистості. Під час уроків валеології, фізичної культури, музики, образотворчого мистецтва, хореографії, театру заспокоюється нервова система, пробуджуються душевні сили, зростає наснага, що дає змогу підвищити результативність розумової праці. Про це свідчать показники якості успішності гімназистів та показники вступу випускників до вищих навчальних закладів.

Система оздоровчої роботи педагогів і лікарів гуманітарної гімназії № 39 з художньо-естетичним нахилом свідчить, що тільки в тісній співпраці всіх зацікавлених сторін (батьків, лікарів, учителів), інтегруючи оздоровчо-профілактичний, медичний, художньо-естетичний чинники у навчальний процес, використовуючи принципово нові підходи в організації навчальної діяльності гімназиста, можна досягти основної мети сучасної освіти: виховати всебічно розвинену особистість, адаптовану до складних сучасних соціальних умов.

Оздоровчу програму в закладі високо оцінили не тільки в місті, області, а й у Міністерстві освіти і науки, нагородивши гімназію Почесною грамотою за впровадження інноваційних технологій щодо формування культури здоров'я, позитивної мотивації на здоровий спосіб життя учасників навчально-виховного процесу.

МИРОПРОЦЕСОРНИЙ ГОДИННИК-ТАЙМЕР “ДЗВІНОЧОК-01”

*Автоматичний, енергонезалежний,
програмований
для управління дзвінками
навчального закладу*

- дозволяє виконувати дзвінки згідно з встановленим розкладом автоматично;
- підтримує 5-денний і 6-денний розклад та дозволяє робити додаткові дзвінки в будь-який день тижня, крім неділі;
- дозволяє працювати з 3-ма різними розкладами (передсвяткові дні, скорочені уроки тощо);
- підтримує хід годинника і зберігає розклади при відключенні мережі.
- Максимальна кількість дзвінків – 64.

**ТЗОВ НВЦ “Системотехніки”,
м. Львів**

тел. (8-0322) 22-5269
тел. 8-097-8385 150

E-mail: egolichenko@mtm.lv.ukrtelecom.net

ВИХОВАННЯ ЗДОРОВОГО ШКОЛЯРА

Педагогіка
ШКОЛИ

Виховання культури здоров'я через освіту

Згідно з експериментальною програмою виховання здорового школяра засобами естетико-художньої діяльності в нашій школі було апробовано модель організації різних форм навчально-виховної та позаурочної діяльності. Планування експериментальної роботи здійснювала творча група вчителів, керівників гуртків, психологів школи на чолі з науковим керівником кандидатом психологічних наук О.П. Шестопаловою.

Концептуальні основи експериментальної діяльності передбачають:

- визначення індивідуальних особливостей учня, укладання його психолого-фізіологічного паспорта;
- діагностику стану функціональних систем організму учнів;
- своєчасне виявлення латентних ознак розладів і відхилень у стані здоров'я з метою оперативної їх ліквідації самостійно чи за допомогою закладів охорони здоров'я;
- щорічний контроль за динамікою психофізіологічних показників організму учнів до і після закінчення навчального процесу;
- розробку і впровадження в навчально-виховний процес школи програм

визначення факторів ризику виникнення емоційних відхилень для кожної категорії учнів та створення профілактичних програм;

- розробку та впровадження педагогічно-валеологічних програм у навчально-виховний процес школи, в основу яких покладено здоров'єзберігаючі технології навчання.

Базою для реалізації експериментальної програми, насамперед, став центр дитячої творчості (ЦДТ), який є структурним підрозділом ЗШ №15. У центрі працює 14 гуртків за різними напрямками. У роботі гуртків використовуються методи експресивної психотехніки: вокалотерапія, музикотерапія і танцювальна терапія (див. схему 1).

Використання експресивних психотехнік передбачало розв'язання таких оздоровчих завдань щодо психологічного і соціального здоров'я школяра: зниження рівня тривожності, агресії, підвищення соціальної адаптивності учнів, запобігання емоційним розладам. Експресивна психотехніка – це одна з форм прояву активності дитини в різних сферах діяльності:

**Валентина
ШЕВЧЕНКО**

Директор загальноосвітньої школи I–III ступенів № 15
ім. М. Решетняка,
м. Кривий Ріг

Директор школи, ліцею, гімназії № 5'2005

грі, співах, танцях. Саме через них розвиваються здібності – фізичні, інтелектуальні, формуються естетичні й моральні почуття, особистість учня в цілому.

Вищезгадана модель управління здоров'єзберігаючими психолого-педагогічними технологіями передбачає особистісно-зорієнтований підхід, що оптимально враховує індивідуальність дитини. Одним із таких напрямів є використання психологічною службою ігор, які є найбільш адекватні для корекції емоційних і поведінкових відхилень у розвитку дітей молодшого і середнього шкільного віку. Саме ігрова корекція, за нашими спостереженнями, виявилась найбільш адекватною технікою для цієї вікової категорії. Використання ігор є перехідною ланкою для впровадження таких експресивних психотехнік, як елементи танцювальної терапії, хореографії. Застосування „мови танцю” дозволяє створити атмосферу, в якій розкриваються глибинні особистісні конфлікти підлітків, у тому числі проблеми кохання, самотності, віднайдення підлітком свого місця між однолітками, що є гостро актуальними в цьому віці.

Іншим шляхом оздоровлення школяра є використання у відповідних гуртках елементів музикотерапії, які є впливовими засобами поліпшення емоційного реагування, розв'язання комунікативних проблем підлітків. Сутність елементів музикотерапії полягає у впрова-

дженні імпровізацій, створенні своїх мелодій, своєрідних вокальних вправах.

Використання в гуртках декоративного розпису, фітодизайну, м'якої іграшки, дизайну одягу, елементів арт-терапії дозволяє створювати атмосферу вільної творчості. На заняттях використовуються техніки, що дозволяють стимулювати фантазію, конструктивні здібності. Особливо дітям подобаються техніки створення ескізів, такі як робота над глиняними моделями, малювання пальцями та інші.

У процесі експерименту перевірялась ідея можливості проживання якоїсь важливої події через логіку і послідовність конкретних дій. Головна традиція школи – “17-го вересня” – організовується як музично-драматична містерія, яка відбувається на світанку; її сценарій відтворює трагічні події 1943 року, коли було розстріляно молодих підпільників – учнів середньої школи №15. При підготовці сценарію ми керуємось основною ідеєю психодрами – реалізацією творчого потенціалу людини через створення потрібних умов для спонтанного вираження почуттів. Важливим принципом є відхід від заформалізованості деяких „виховних заходів”, що залишають учасників байдужими, відсутність патетичних промов, акцент на використанні ретельно підібраних музичних творів, записів реальних звуків того далекого ранку, інших елементів театралізації, що дозволяють досягти відчуття реалістичності того, що відбувається. Отже, переживання

учасників містерії спонтанні, виникає відчуття емоційного зв'язку, патріотизм стає не абстрактним поняттям. Як правило, кожного року спостерігаємо підйом громадської активності учнів після проведення містерії „17 вересня”. Цей настрій ми намагаємось не втратити і продовжити в інших формах виховної роботи, зокрема в роботі шкільного парламенту, шкільного музею, центру дитячої творчості, волонтерського руху.

Практичним результатом ефективності впровадження експресивної психотехніки може слугувати соціологічне опитування, що показало підвищення інтересу дітей до шкільного життя, до занять у гуртках ЦДТ. Окрім того, ми порівняли показники академічної успішності дітей, що відвідують гуртки ЦДТ, та тих, що їх не відвідують. Була отримана статистично значуща різниця (за t-критерієм Ст'юдента на 99% рівні надійності) на користь тих дітей, що відвідують гуртки. Особливо помітною є різниця між академічною успішністю з літератури й відвідуванням гуртків за художньо-естетичним напрямом.

Переживання учасників містерії спонтанні, виникає відчуття емоційного зв'язку, патріотизм стає не абстрактним поняттям. Як правило, кожного року спостерігаємо підйом громадської активності учнів після проведення містерії „17 вересня”

На фото:

Головна традиція школи – “17-го вересня” – організовується як музично-драматична містерія, яка відбувається на світанку

ШКОЛА-САД

Виховання культури здоров'я через освіту

Лариса БУГАЙ

Директор Привовчанської загальноосвітньої середньої школи Павлоградського району Дніпропетровської області

Колектив Привовчанської загальноосвітньої середньої школи, беручи участь у експерименті, розробляє модель школи культури здоров'я в екологічно несприятливих умовах Західного Донбасу.

Протягом 19 останніх років педагогічний колектив та учні створюють і вдосконалюють навколо будівлі школи сад безперервного цвітіння „Магнолія” для сприяння саморозвитку, збереженню, зміцненню здоров'я, розвитку в учнів, працівників школи потреби в самопізнанні та пропаганди здорового способу життя серед жителів села й колективів інших шкіл району.

На сьогодні маємо понад 200 видів декоративних рослин: плодові дерева і кущі, 30 видів лікарських рослин.

Подвір'я школи гарне о будь-якій порі року. Уже з-під снігу в березні (а буває і в лютому) визирають дзвіночки білих пролісків, крокусів – шафран. За ними радують око екзотичні хіонодокси, пушкінії, дивує рожевим кольором бадан товстолістий; горять на сонці горицвіти... А далі настає справжнє буяння квітів, дерев, кущів. Улітку зацвітають ехінацея пурпурова, лаванда, ромашки, гайлардії, чистець, павловнія, катальпа. Восени милуємося не лише красою квітів, а й плодів та ягід. І що

ближче до зими, тим виразніше і красивіше виглядають вічнозелені ялинки, сосни, туї, ялівець, кипарисовик, тис ягідний. Так цільний рік.

Оздоровча програма в школі є базовою для формування дієвого творчого ставлення школярів до свого здоров'я, найбільш повного розвитку духовних, фізичних, психічних можливостей особистості.

З уведенням 0,5 ставки медичної сестри в школі було створено групу учнів, які п'ють оздоровчі лікувальні чаї, здебільшого це рослини, зібрані в нашому саду і направлені на зміцнення імунної системи учнів.

Складаючи навчальний розклад уроків, у цьому навчальному році, з 8 класу, поставили спарені уроки, які допомагають більше розвантажити учнів при підготовці домашніх завдань.

При розподілі в часі різних видів діяльності враховуємо циклічність фізіологічних функцій організму. Оскільки період зменшення активності припадає з 12 до 15 год., то в цей час ми поставили динамічні паузи, які допомагають відпочинку учнів. Під час цих пауз учні ходять босоніж по доріжках з каштанів та камінців, проводять самомасаж спini та виконують вправи з гімнастичною палицею, з метою якнайбільше розвантажити м'язи спini. Виділено години гурткової роботи на реабілітацію зору та порушення осанки.

КОРОТКА ВІЗИТКА:

У школі **140 учнів**, **95 учнів** залучено до науково-дослідницької роботи. Працюють **10 гуртків** за інтересами учнів. Основу матеріальної бази складають більше **200** рослин та **11** комп'ютерів.

У планах цього навчального року – введення в дію інгалятора, за допомогою якого можна проводити ефективнішу фітотерапію.

Паралельно до виконання цих завдань виникають і вирішуються інші, що посилюють плив краси рослинного світу на людину. Форми квітників – в основному, природні гайки, галявинки; хоча є і клумби, рабатки; між групами рослин – стежки довільної форми, прокладені з таким розрахунком, щоб мати доступ до кожної квітки, аби доглянути її і помилуватися нею о будь-якій порі року.

Рослини, які вже розмножили і маємо їх доволі, даруємо, а найчастіше садимо самі в садибах ветеранів, вдів, інших шанованих людей села; нагороджуємо ними вчителів та учнів-квітників.

Краса подвір'я зобов'язує подбати про шкільні інтер'єри, про те, щоб хоч якось прикрасити стандартну будівлю школи, а головне – зовнішня краса зобов'язує дбати про гармонію в стосунках між людьми, про красу і радість спілкування як найважливішу складову щастя людини.

Школа працює над такими основними напрямками роботи щодо збереження та зміцнення здоров'я учнів:

- посильна фізична праця, рух на свіжому повітрі – відсутність гіподинамії;
- відпочинок завдяки зміні видів діяльності: від розумової на уроках до фізичної у квітниках;
- спілкування на декількох рівнях у спільній справі: вчитель-учні, дорослий-дитина, старшокласники-малеча, хлопці-дівчата, і навіть такий рівень, як людина-рослина (не просто слабший, а незахисний живий організм, який загине без турботи того, хто його посадив, і втілення в практику свого життя принципу, що його проголосив Антуан де Сент-Екзюпері: ми відповідаємо за тих, кого приручили, кого любимо);
- рослини, які ми посадили і доглядаємо, вже віддячують своїм друзям: зелений колір десятків відтінків – відпочинок для зору; різнокольорові барви, різноманітна форма дерев і кущів – радість для ока і мозку людини в умовах промислової прямокутної архітектури, яка спотворює навіть села, колись такі мальовничі;
- фітонциди, що їх виділяють вічнозелені рослини, сприяють оздоровленню органів дихання, радують чудовими пахощами;
- фізична праця, а головне та насолода, яку дарують красиві рослини і їх композиції, сприяють психологічному розвантаженню, є антистресовими;
- споглядання квітів, інших рослин, догляд за ними розширюють і поглиблюють знання учнів, учать жити у злагоді з природою, її законами;
- яку б професію не обрали школярі в майбутньому, багато з них все життя матимуть хобі, яке є гарною альтернативою пияцтву та іншим засобам забуття від незгод життя, можливість зробити своє дозвілля цікавим, змістовним, красивим і корисним; інші вирізнятимуть красу серед буденності, володітимуть умінням навіть у звичайній калюжі бачити дзеркало, в якому відбиваються зірки;
- всі попередні завдання стосувалися переважно духовних надбань, але є й суто прагматичні: рослини, що ми їх спочатку придбали як декоративні, тепер дарують нам свої вітамінні та радіопротекторні плоди, листя, квіти: горобина, айва японська, барбарис, рута, гісоп, м'ята, календула та інші. Традиційна медицина попереджає про необхідність обережного ставлення до напоїв з вітамінних та лікарських рослин. Ми згодні, вчимо дітей обережності. Проте впевнені, що жодна з таких рослин не завдасть більшої шкоди, ніж кока-кола, фанга і спрайт, за які ще й немалі гроші треба платити. До того ж енергетика рослин, які розповсюджені в нашій місцевості, буде для нас найбільш відповідною.

СИСТЕМА ВІДНОВЛЕННЯ ЗДОРОВ'Я В НАВЧАЛЬНО- МУ ЗАКЛАДІ

Виховання культури здоров'я через освіту

Людмила СБОЄВА

Директор ліцею НІТ № 2
м. Дніпродзержинська,
Заслужений учитель
України

Сьогодні освіта України отримала соціальне замовлення на виховання конкурентноспроможної, здорової, гармонійної особистості. Конкурентоспроможність її визначається не тільки наявністю знань, інформації, а й умінням їх застосувати, компетентністю. З цією метою в ліцеї НІТ №2 міста Дніпродзержинська обрано два головних напрями діяльності: інформаційні технології та збереження, зміцнення, відновлення здоров'я учасників педагогічного процесу. З 1999 року в ліцеї працює центр здоров'я.

Центр здоров'я ліцею

працює за такими напрямками:

- первинна профілактика захворювань;
- вторинна профілактика загострень;
- формування культури здоров'я в учасників освітньо-виховного процесу.

У рамках виконання завдань первинної профілактики захворювань розроблено комплексну програму первинної профілактики сколіозу. Виділено групу ризику, яка досліджується протягом трьох років. Залежно від віку дітей у групах ризику вживаються різні заходи, спрямовані на попередження формування сколіозу.

У дошкільному відділенні – це сезонне оздоровлення в профілакторії із застосуванням ЛФК, сухого басейну, масажу; контроль вихователів за періодичністю зміни пози під час ігор, прогулянок, у харчуванні – достатня кількість кальцію, білків, сезонна вітамінотерапія, імуномодуляція, санація осередків інфекції, контроль за фізичним розвитком дитини, підвищення санітарно-гігієнічної компетентності батьків з питань формування хребта, постави.

У шкільному відділенні до цих заходів додаються

Сухий басейн – це не тільки масаж, а й яскраві враження

заняття в групі коригувальної гімнастики, фізкультхвилинки на уроках, розподіл навантаження на м'язи спини (ранці, рюкзаки), контроль та самоконтроль постави на уроках.

Результатом такої роботи стала реабілітація дітей із сколіозом та відсутність прогресування цієї хвороби.

Протягом п'яти років служба харчування виключає йодовану сіль, проводить сезонну вітамінізацію їжі, готує дієтичні страви, що сприяє попередженню йододefіциту та гіповітамінозу як чинників багатьох захворювань. Протягом трьох років у ліцеї досягнуто позитивних результатів первинної профілактики серцево-судинних захворювань: кількість дітей, що страждають ожирінням, зменшилась із 28 до 13, а із зайвою вагою – із 52 до 29. Це досягнуто завдяки розширенню фізичної активності та адекватного харчування. Позитивно вважається відсутність зриву компенсації у цієї групи дітей: відсутність непрацездатності у зв'язку з захворюванням серця і судин.

Проводиться робота щодо санітарно-гігієнічного навчання, формування культури здоров'я дітей і підлітків. **Життєві навички, що сприяють здоров'ю, це:**

- свідома установка на здоров'я;
- необхідні компетентності, знання;
- володіння вміннями і навичками здорового способу життя.

Ключові компетентності, що сприяють здоров'ю, популяризуються як серед ліцеїстів, так і серед їхніх батьків на заняттях університету здоров'я (див. схему 1).

Нормалізація самооцінки і тривожності (див. схему 2) свідчить про взаємозв'язок цих особистісних показників із формуванням інтелектуальних і емоційно-вольових навичок, що сприяють соціальному благополуччю.

У ліцеї НІТ № 2 склалася система використання комп'ютерної підтримки при викладанні загальноосвітніх предметів. Програмні засоби для вивчення дисциплін загальноосвітнього циклу цілеспрямовано створюються для включення в цілісну навчальну діяльність лабораторією інформаційних технологій у співробітництві з учителями та старшокласниками.

Окремим напрямом роботи вчителів ліцею є **створення програм тренажерного типу – базової складової програмованого навчання**. Технологія написання технічного завдання на складання програм тренажерного типу ґрунтується на головних положеннях теорії поетапного засвоєння знань П.Я. Гальперіна: визначення зони найближчого розвитку учня, опорних елементів знань, опис етапів ово-

Знати показники артеріального тиску повинен кожний ліцеїст.

Знімаючи тягар негативних емоцій – поліпшуємо працездатність.

Фізична активність корисна в будь-якому віці.

Лікуюсь, не відчуючи болю.

Це приємніше, ніж уколи.

Це не тільки корисно, а й смачно.

лодіння навчальною дією та міри необхідної допомоги на кожному етапі.

Програми-тренажери дозволяють учню відпрацювати вміння та навички не тільки в посиленому темпі, але й на доступному рівні. Поточне завдання перебуває в зоні найближчого розвитку учня, тобто спирається не на завершений процес розвитку, а на

той, що є в стадії розвитку. Таким чином, кожне завдання під силу дитині і водночас вимагає мисленнєвої активності.

Той факт, що дитина може скільки завгодно разів (у межах, що передбачені гігієнічними нормативами роботи на комп'ютері) повторити виконання програми (або її окремого етапу), дозволяє їй позбутися тривожності, страху перед незадовільною оцінкою.

Використання комп'ютера як тренажера передбачає безперервний та ефективний зворотний зв'язок. Програма навчання складається залежно від успіхів, досягнутих учнем. Як тільки вони починають відповідати нормативним показникам, система перемікається на відпрацювання наступного елемента знань. Тренажер використовується, як правило, для формування та розвитку навчальних навичок. Ця фаза навчання найбільш стомлива та працемістка. Рационально організувавши її у вигляді гри (діалогу з комп'ютером), ми тим самим встановлюємо певний психологічний зв'язок між ігровою ситуацією та пізнавальною діяльністю, що спочатку підвищує лише зовнішню мотивацію. Але поступово здійснюється перенесення мотивації з зовнішньої форми на внутрішню. Мотивованим стає самий процес пізнання. Ця тенденція підсилюється й усвідомленням учнем того, що найбільш важке – по-

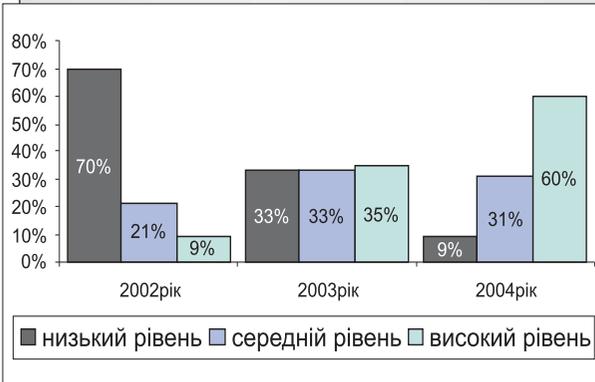
Схема 1.

Ключові компетентності, що сприяють здоров'ю

навички раціонального харчування	навички рухової активності та загартування	навички ефективного спілкування
санітарно-гігієнічні навички	навички організації режиму праці та відпочинку	навички попередження конфліктів
навички самоконтролю	навички мотивації успіху та тренування волі	навички співчуття (емпатії)
навички самоусвідомлення та самооцінки	навички управління стресами	навички поведінки в умовах тиску
визначення життєвих цілей і програм	аналіз проблем прийняття рішень	навички співробітництва

Схема 2.

Динаміка самооцінки старшокласників на прикладі 11-А класу

заду. Навички накопичено, з'являється потреба в їх реалізації. Навчання стає по-справжньому цікавим. Формальна гра перетворюється на внутрішньопредметну, вже не потрібен зовнішній „допінг”.

Комп'ютерне оцінювання рівня навчальних досягнень, умотивоване та справедливе, не викликає у дітей сумнівів у його об'єктивності, запобігає виникненню конфліктних ситуацій, негативного ставлення до процедури перевірки знань навіть у випадку незадовільного результату.

Застосування нових інформаційних технологій у навчанні допомагає вирішити і таке болюче питання, як навчальне перевантаження учнів. Одним із шляхів зниження навчального навантаження учнів є розробка комплексів програмних засобів для самостійної позакласної роботи та виконання домашніх завдань. Принцип створення таких комплексів полягає в тому, що для кожного уроку в структурі теми, що вивчається, створюється окреме домашнє завдання: теоретична частина – презентація PowerPoint, і практична частина – тренажер або контролер. Учителями математики та хімії ліцею зроблено висновок, що при виконанні домашніх завдань за допомогою таких програмних засобів час, який витрачається на самостійну підготовку, зменшується на 20%, при загальному зростанні рівня навчальних досягнень на 15 відсотків.

Досвід упровадження комп'ютерної підтримки викладання основ наук у нашому ліцеї дає змогу зробити висновок, що *переваги застосування нових інформаційних технологій проявляються саме у вирішенні психолого-педагогічних проблем*, які пов'язані з розвитком особистості учнів і підвищенням ефективності процесу навчання. Тому педагогічний колектив ліцею вважає комп'ютерну методику навчання невід'ємною складовою здоров'єзберігаючої освітньої технології.

ДОСВІД ОСВІТЯН ДНІПРОПЕТРОВЩИНИ – У НАШОМУ ЖУРНАЛІ

1. Олена Павленко. Чи потрібен Вам імідж, директори? // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2001. – №1. – С. 100-105.

2. Анатолій Сологуб. “Організація індивідуально-групового навчання в сучасному ліцеї”. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2001. – №5-6. – С. 64-70.

3. Ольга Виговська. Креативна освіта: Круглий стіл у Саксаганському природничо-науковому ліцеї. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – №4. – С. 108-111.

4. Олена Остапчук. “Нехай сили змін завжди будуть з нами”. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – №3. – С. 67-74.

5. Микола Наказний. Структура цілісного особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу в навчальному закладі. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2002. – №4. – С. 40-47.

6. Микола Наказний. Методичне забезпечення особистісно зорієнтованого навчання. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №1. – С. 54-60.

7. Наталія Гонтаровська. Інтеграція системи позаурочної діяльності в освітнє середовище. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №1. – С. 64-68.

8. Анатолій Сологуб. Управління часом учнів у креативній педагогічній системі. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №2. – С. 29-30.

9. Наталія Гонтаровська. Концепція проекту “Інтегрована система освіти”. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №4. – С. 48-53.

10. Олена Остапчук. “Інноваційний розвиток педагогічних систем в умовах модернізації освіти”. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. – №5-6. – С. 151-161.

11. Микола Наказний. Формування здатності працювати в команді. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №4. – С. 61-65.

12. Анатолій Сологуб. Особистий щоденник, як засіб самотворення учня. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №5. – С. 78-82.

13. Ольга Виговська. Інтерв'ю з директором Технічного ліцею Миколою Наказним. – Шлях директора до науки, або Чим може допомогти директору освітанська виставка. // Директор школи, ліцею, гімназії. – 2004. – №5. – С. 83.

ФОРМУВАННЯ КУЛЬТУРИ ЖИТТЄВОГО САМОВИЗНА- ЧЕННЯ У ШКОЛІ-ІНТЕРНАТІ

Виховання культури здоров'я через освіту

Наталія КАРЛЕНКО

Директор Криворізької
загальноосвітньої санатор-
ної школи-інтернату №8
I–II ступеню,
м. Кривий Ріг

Криворізька загальноосвітня санаторна школа-інтернат №8 – спеціалізований навчальний заклад санаторного типу, де навчаються й оздоровлюються діти з малими і затихаючими формами туберкульозу.

Школа-інтернат розташована в соціально небезпечному районі, недалеко від місць продажу та споживання наркотиків. У зв'язку з цим значно зростає необхідність формування у дітей свідомого і дбайливого ставлення до свого здоров'я, формування валеологічного світогляду, вміння самостійно піклуватись про своє здоров'я.

На кожному уроці проводяться валеохвилинки, розроблені вчителем валеології та методичними об'єднаннями закладу. Валеохвилинки тривають 3-5 хвилин, але вони підвищують рухову активність учнів. Це комплекси вправ на розвиток постави, корекції зору, розвиток

порухатися – і вона знову подарує вам десять хвилин уваги, а десять хвилин жвавої уваги, якщо ви зуміли їх використати, дадуть вам у результаті більше, ніж цілий тиждень напівсонних занять”.

У школі-інтернаті постійно діє агітбригада „Молодь за здоровий спосіб життя”. Лідерами учнівського самоврядування випускаються буклети щодо здорового способу життя. До співпраці запрошуються лікарі-спеціалісти та представники правоохоронних органів. Для батьків щомісяця проводиться засідання батьківського всенавчу „Здорова сім'я”. Випускаються інформаційні бюлетені „Секрети здоров'я”.

Валеологом протягом року з учителями та вихователями проводяться практичні семінари щодо розвантаження учнів в урочний та позаурочний час, моніторинги здоров'я та складання паспортів здоров'я на кожного учня школи.

Стали систематичним проведеном заняття з дітьми девіантної поведінки, які складають „групу ризику” і яких виявлено під час діагностично-профілактичної роботи. Завдяки корекційно-відновлювальній роботі діти навчилися ідентифікувати свою поведінку щодо себе та інших. Це сприяло самовдоскона-

д и х а л ь н о ї системи, регуляцію психічного стану та інше. Як казав К.Д. Ушинський: „*Дайте дитині трохи*

Результати анкетування на тему **“Наркотики в твоєму житті”**

7 клас (25 учнів)	
- знають, які бувають наркотики	76%
- мають родичів, що вживають наркотики	16%
- вживали наркотики особисто	0%
- мають намір вживати наркотики в майбутньому	0%

ленню, особистісному розвитку та формуванню адекватної системи цінностей.

Одноденний тренінг „Як правильно приймати рішення” дав можливість раді лідерів поширити поняття щодо лідерства та усвідомити свої можливості в спілкуванні з однолітками, отримати практичні поради щодо мотивації людей у прийнятті рішення у виборі між шкідливими звичками та корисними справами.

На базі школи-інтернату спільно з міським центром планування сім'ї створено клуб для молоді щодо пропаганди здорового способу життя „Діалог”. Учасниками клубу є учні 7-9 класів. На цих зустрічах учасники набувають знань щодо профілактики шкідливих звичок серед однолітків засобами волонтерства. При обговоренні проблеми створюється атмосфера довіри, спокійного сприйняття кожної думки, логічно обґрунтовуються позитивні та негативні сторони сказаного.

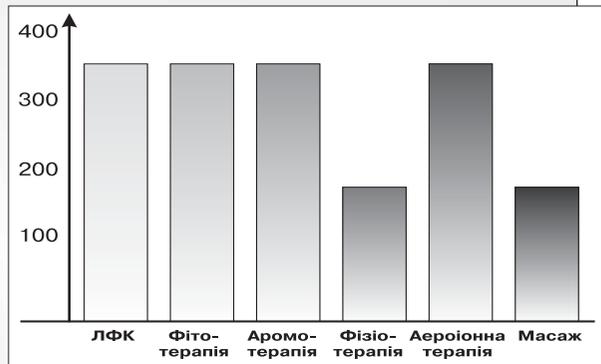
У комплексі осінньо-весняного оздоровлення дітям включались гомеопатичні препарати для профілактики вірусних інфекцій та підвищення імунітету, фітозбори „Зимовий ранок”, „Весняний віночок”, „Літня прохолода”, „Валеотон”, а також була включена ароматерапія з елементами міорелаксації та вживанням срібної води, препарати йоду для профілактики захворювань щитовидної залози.

Застудливість порівняно з I півріччям зменшилася на **16,55%**, а порівняно з II півріччям минулого нав-

чального року зменшилася на **30,54%**.

Криворізька загальноосвітня санаторна школа-інтернат № 8 з 1 вересня 2005 року стала учасником проекту Євросоюзу „Культура життєвого самовизначення”. Цей проект складається з курсу тренінгів для 1-9 класів, під час яких діти отримують навички соціально-ефективної поведінки. Курс орієнтує дітей на досягнення життєвого успіху, підвищує їхню самооцінку, формує лідерську позицію.

ДІАГРАМА охоплення лікувально-реабілітаційними процедурами учнів

Порівняльна таблиця захворюваності на застудні захворювання

	I півріччя 2003-2004 н.р.	I півріччя 2004-2005 н.р.
гострі респіраторні захворювання	146	139
гострий фарингіт	5	5
гострий бронхіт	16	14
гострий трохеїт	4	1
	II півріччя 2003-2004 н.р.	II півріччя 2004-2005 н.р.
гострі респіраторні захворювання	167	116
гострий фарингіт	3	-
гострий бронхіт	16	9
гострий трохеїт	4	2

АСПЕКТИ ЗДОРОВ'Я У БАГАТОПРОФІЛЬНІЙ ГІМНАЗІЇ

Виховання культури здоров'я через освіту

**Наталія
ПОЛЕВІКОВА**

Директор багатопрофільної
гімназії № 33
м. Дніпропетровська

Ще Гіппократ казав, що людина є продуктом системи відношень, які склалися в навколишньому світі. Сьогодні світ, який нас оточує, ставить перед людиною підвищені вимоги: забруднення навколишнього середовища, темпи сучасної цивілізації, генетична схильність до тих чи інших захворювань, нестабільні соціальні та суспільні взаємостосунки – все це знижує здатність адекватно реагувати на зміни навколишнього світу. Усі ці явища призводять до сумних наслідків – погіршення здоров'я, зменшення тривалості життя людини. Вихід? Здоров'я треба вчити.

Кожний навчальний заклад розробляє свою концепцію розвитку. Я хочу виділити три основних мо-

менти, які в подальшому визначили напрям роботи всього педагогічного колективу нашої гімназії з формування здорового способу життя учнів. Насамперед ми опрацювали понятійне значення слова „здоров'я” та стали однодумцями в тому, що це багатогранне поняття, яке говорить не про відсутність хвороби, а про гармонійний розвиток фізичного, духовного, інтелектуального, соціального, емоційного, психічного начала людини. Другий момент – активна участь дитини в цьому процесі. Основоположною стала парадигма – „моє здоров'я залежить від мого ставлення до нього, буде здоров'я – буде здоровою моя родина, моя нація”. Третім постулатом стало те, що ми відразу визначилися – питаннями формування в учнів культури здоров'я повинен займатися весь колектив. Крім того, робочий ритм гімназії повинен бути підпорядкований оздоровчій функції, яку має виконувати школа.

Розглядаючи концептуальні підходи до зміни змісту освіти у зв'язку з тими завданнями, які поставили перед собою, ми зупинилися на *дидактичній інтеграції*. Центральна ідея дидактичної інтеграції – це можливість побудови моделі навчання на базі одного предмета. Цим предметом

для нас стала валеологія. У результаті роботи в цьому напрямку всі вчителі-предметники, використовуючи можливості предметно-інтегративного навчання, на своїх уроках дають дітям додаткові знання з питань здоров'я, формуючи валеологічне світосприйняття. Крім цього, в практику увійшли уроки з міжпредметними зв'язками: література – історія, російська мова – математика, географія – біологія тощо. Але й ці уроки підпорядковані одній меті – формування культури здоров'я, пропагування здорового способу життя.

Працюючи над інтеграцією змісту, ми дійшли до технологій, які зберігають здоров'я, тобто до створення умов максимального розкриття творчого потенціалу учня шляхом посилення мотивації навчання та його індивідуалізації. У гімназії заохочуються, пропагуються нестандартні форми роботи, а саме: рольові ігри, дискусії, тренінги тощо. На таких уроках активне навчання є основним видом діяльності, унаслідок чого дитина бере особисту, персональну участь у розробці позиції щодо свого здоров'я.

Окремо хочеться сказати про тренінгову систему. Це принципово нова форма викладення матеріалу. Хтось може порівняти тренінг з роботою в групах, але це хибна думка. Умови проведення тренінгу є такими, що кожний учасник опиняється у позитивному середовищі, вільному від слів „не можна”, „проти” тощо. Усі рівні, думка кожного приймається, вислуховується, за дитиною (і за дорослим) залишається право вибору власної поведінки в різних ситуаціях, розглядаються альтернативні рішення. На тренінгах створено умови, де немає ніякого тиску, а це шлях духовного сходження особистості. Логіка такого шляху неодмінно пов'язана з прийняттям ненасилля як життєвої позиції. На тренінгах створюється єдина команда для досягнення мети, де кожний збирає свою індивідуаль-

ність, але робить у спільну діяльність персональний внесок. У результаті йде інтелектуальне, емоційне, душевне взаємозбагачення, а це ще один з головних принципів функціонування системи освіти.

Гімназія працює як відкрита система, яка безперервно розвивається та самонавчається. Ми беремо участь у різноманітних міжнародних проєктах та програмах, зокрема: „Школа проти СНІДу”, „Рівний – рівному”, „Молодь за здоров'я”, входимо в Європейську мережу шкіл сприяння здоров'ю. Беруть участь у цій роботі і члени педагогічного колективу, і дитячого: є педагоги-тренери, є учні-тренери. У ці проєкти ми входимо єдиним колективом, тому що йде об'єднання довкола спільної справи, яка сприяє взаєморозумінню, формує активну життєву позицію, дає вміння та навички працювати в колективі.

Тому зовсім не випадково в гімназії було утворено дитячу демократичну республіку, як прояв дитячого самоврядування. Розроблено основні законодавчі документи, працюють міністерства, у тому числі і здоров'я, спорту, екології. Створено волонтерські групи. Є дитяча громадська організація. За роки роботи в умовах шкільного самоврядування формуються вміння критично мислити і діяти, а головне – приймати відповідальність. У школі дитина відповідає за свої вчинки, сьогоднішній день свого класу, завтра – вона вже буде готова відповідати за дії у своїй країні, за збереження життя на Землі. Відповідальність оптимізує поведінку дитини, робить її небайдужою. Тобто **формується соціальна компетентність, а це основа соціального здоров'я людини.**

Готує дітей до виконання різноманітних соціальних ролей, спрямовує їх суспільно корисну діяльність і профільна освіта, яка проводиться в гімназії вже 10 років на базі Придніпровської Академії будівництва та архітектури (ректор – академік Большаков В.І.). Під час ознайомлення з

різноманітними предметами економічного, автомеханічного, гуманітарного циклів під керівництвом викладачів ВНЗ, діти не тільки дізнаються більше про майбутні спеціальності, але й отримують можливість полегшити свою адаптацію до системи навчання у вищому навчальному закладі, яка дуже відрізняється від шкільної. Таким чином знижується можливість виникнення стресової ситуації (за даними Всесвітньої організації

охорони здоров'я, 45% усіх захворювань пов'язано зі стресами). І головне – наші випускники порівняно з дітьми, які не здобули профільну освіту, більш адекватно реагують на зміни умов, насамперед у навчанні, і швидше включаються у роботу іншої, набагато більшої соціальної системи.

Ведучи мову про профільність, не можна не сказати про індивідуалізацію навчання. Кожен учень має свій індивідуальний навчальний план, куди входить інваріативна частина (спільна для всіх дітей певного класу згідно з його профілем) і варіативна, яку учень формує сам із запропонованих йому спеціальних курсів, факультативів, індивідуальних занять тощо. Свобода вибору тільки сприяє творчому розвитку дитини, її подальшій реалізації.

Безумовно, для того, щоб школа виконувала свої оздоровчу, освітню та виховну функції, необхідно мати не

просто педагогічний колектив, а колектив, який сам перебуває в стані безперервного навчання, тільки тоді він буде здатним діяти. Тому ми намагаємося вчитися, відвідуємо семінари, курси – використовуємо будь-яку можливість підвищити свій професійний рівень.

Наступною умовою ефективної діяльності гімназії є зміни в управлінні, а саме – введення суспільно-державної форми правління. Треба визнати, що держава не може повністю профінансувати освітній та виховний процеси, тому з'являється ще одна зацікавлена сторона – це підприємницькі структури, спонсори, меценати, наші батьки, громадські організації, які пропонують використовувати не тільки свій матеріальний, але й інтелектуальний, духовний потенціал. Таким чином вони також мають право на соціальне замовлення – особистість із відповідними характеристиками, а також на участь в управлінні освітнім процесом. Управління гімназією поступово переходить від державно-адміністративного до суспільно-державного.

„Здоров'я – це не все, але все без здоров'я – ніщо” – казав Сократ. Школа – це одна з перших сходинок багатоступеневої системи формування компетенцій у плані здорового способу життя. Як її пройде дитина – дуже важливо, тому що для держави, для нації здоровий спосіб життя – ідеологія соціальної стабільності та економічного процвітання.

ЗБЕРЕЖЕННЯ ЗДОРОВ'Я В УМОВАХ ЕКОЛОГІЧНОЇ КРИЗИ: ЗАХОДИ ШКОЛИ

Педагогіка
ШКОЛИ

Виховання культури здоров'я через освіту

Наша школа першою в Дніпропетровській області вжила термінових заходів щодо збереження і зміцнення здоров'я дітей в умовах школи.

З цією метою в школі створено відповідну матеріально-технічну базу:

- два спортивних зали, тренажерний зал, обладнаний профілакторами Євмінова;
- кабінет валеології, кабінет фізіотерапії, соляна шахта, часниковий інгаляторій;
- спальні для учнів початкової школи, басейн (перебуває на реконструкції), сауна;
- добре обладнані спортивні майданчики;
- валеокафе „Четвертий вимір”.

Обов'язковою для всіх учнів школи стала ранкова гімнастика за різними комплексами як у кабінетах, так і на свіжому повітрі. Традиційними стали курси вітамінотерапії для учнів, фіточай для педагогів, тренінгові форми уроків валеології, уроки фізкультури із застосуванням босоходіння по піску, хвої, снігу на „стежині здоров'я.”

Медперсонал (лікар, дві медичні сестри, інструктор ЛФК) забезпечує ведення паспортів здоров'я учнів, індивідуальних щоденників здоров'я, співробітництво з „Клінікою зору”, роботу фізіотерапевтичного кабінету.

З 2002 року в літньому виїзному таборі на березі Чорного моря відпочивають та оздоровлюються учні й педагоги школи.

З 2003 року в школі працює загін „Екологічна варта” (в рамках Всеукраїнської дитячої спілки „Екологічна варта”). Шкільний екоатр „Паросток” – постійний переможець міських і обласних конкурсів екологічних агітбригад. Також ефективно діє агітбригада „Активісти – антиСНІД”.

Учні школи стали учасниками міжнародної програми освітнього проекту “Вчителі та учні досліджують рослини в космосі „Brassika and Butterfly””.

Тісна співпраця з батьками, шкільним активом та громадськістю забезпечує формування позитивної мотивації на здоровий спосіб життя. Діючи на засадах партнерства, школа являє собою могутню силу для здійснення необхідних позитивних змін, щоб дійсно бути „Школою радості і здоров'я”, школою здорового способу життя.

Людмила ЗАГОРДНЯ

Директор середньої загальноосвітньої школи № 44 м. Дніпродзержинська

Директор школи, ліцею, гімназії № 5/2005

РОЗВИТОК СОЦІАЛЬНОЇ АДАПТАЦІЇ

в умовах навчально-виховного комплексу

Педагогіка
школи

Виховання культури здоров'я через освіту

Освіта протягом усього життя стоїть на чотирьох стовпах: навчитися пізнавати, навчитися робити, навчитися робити разом, навчитися жити. Навчитися жити для того, щоб сприяти розквіту власної особистості і бути здатним діяти, проявляючи незалежність, самостійність мислення і особисту відповідальність.

Людмила ПИСЬМЕННА

Заступник директора НВК "Дивосвіт" із санаторними групами і класами м. Жовті Води

Український філософ Возняк зазначив, що дитячі роки — не "підготовка до життя", а саме життя й, можливо, найкраща його частина. Тому, на його думку, педагогічний процес доцільно розглядати не як власне "педагогічний", а як "життєвий процес", процес життєтворчий, де особистість творить саму себе і своє життя.

Оволодіння мистецтвом життєтворчості виступає як жорсткий імператив XXI століття насамперед із соціальних причин: світ стає складнішим, динамічнішим. Світ стає іншим. І поки що не простежується тенденції до загасання швидкості змін. Очевидно, що адаптуватися до нових умов може тільки людина з широким особистісним діапазоном

можливостей, розвиненим інтелектом, здатна до творчого способу свого індивідуального самоздійснення.

Сама проблема соціальної адаптації не може існувати інакше, ніж у площині взаємодії особистості і середовища. **Існує три провідні види адаптації:**

1. Зовнішній світ узгоджується з потребами особистості.

2. Особистість змінюється, щоб пристосуватися до середовища.

3. Індивід шукає сприятливе середовище.

Мета діяльності навчально-виховного комплексу „Дивосвіт” із санаторними групами і класами — створення умов для становлення кожної дитини, що навчається в закладі, розвитку творчої, здатної до соціалізації, гуманістично спрямованої і фізично досконалої особистості.

Соціальна адаптація є однією з проблем, що відстежується упродовж експерименту.

За період навчання в школі дітям як мінімум тричі доводиться переживати процес адаптації (хоча в широкому розумінні пристосовуватися доводиться постійно — до нових предметів, учителів, кабінетної системи навчання і т.ін.): *1 клас, 5 клас, 10-11 клас.*

Можна відмітити такі сфери життєдіяльності ди-

*Дитячі роки
— саме
життя
й, можливо,
найкраща
його частина*

тини в школі пристосування на першому етапі перебування в школі:

- оволодіння навичками навчальної діяльності;
- налагодження дружніх контактів з однокласниками;
- встановлення довірчих відносин з учителями;
- пристосування до нового режиму життєдіяльності;
- формування адекватної поведінки.

Характер поведінки дитини в кожній із названих сфер шкільного життя є критерієм соціальної адаптації.

Фактори, які впливають на адаптацію дітей до школи:

- Зміст навчання і методика викладання.
- Особистість учителя і стиль педагогічного спілкування з дітьми.
- Стан здоров'я, а особливо стан нервово-психічного здоров'я дитини.
- Низький рівень готовності дитячого організму до шкільного життя (одна з причин, яка ускладнює адаптацію – негативність).
- Перебування в дитячих садочках комплексу (полегшує адаптацію до школи).

РЕЗУЛЬТАТИ ДОСЛІДЖЕННЯ

Спостереження показують, що пристосування різних груп дітей проходять по-різному і відрізняються і швидкістю, і стійкістю. Про ступінь адаптації дітей до школи говорить утомлюваність, успішність, стан здоров'я. За спостереженнями лікаря і психолога, швидше всіх адаптуються до школи діти з класів розвивального навчання. Навчальна активність у них має постійно виражений характер, спокійний, емоційний стан, високий рівень успішності і низький рівень захворюваності. Діти, що навчаються за традиційною методикою, адаптуються протягом 3–4 місяців.

Відомо, що в період адаптації значна частина дітей хворіє. Відбувається це тому, що порушення емоційного стану знижують функціо-

нальну активність кори головного мозку, що призводить до зменшення регуляторних можливостей специфічного імунітету.

Діти санаторного класу – частіше за все це діти, які мають хронічні захворювання або належать до категорії хворобливих. Як правило, такі діти часто через хворобу пропускають школу, відстають від програм, не встигають, унаслідок чого мають пригнічений емоційний стан, що в свою чергу стає причиною того, що дитина знов захворіє.

Теоретичні та експериментальні дослідження показали, що необхідно розробити і застосувати систему заходів, забезпечуючи якомога безболісний процес адаптації дитини до школи. Такі заходи розроблені і діють в комплексі.

- Функціонує клуб „Дошколярик”, у якому саме вчителі, які будуть працювати з дітьми в I класі, проводять заняття. І це дуже важливо, тому що діти мають змогу познайомитися з учителем, з його вимогами, звикнути до стилю його викладання.
- На початку навчального року вчителі I класів вичитують курс „Введення в шкільне життя”.
- Розроблено заходи щодо наступності школи і ДНЗ.
- З дітьми садочків працюють психолог і лікар. Психолог комплексу розробляє програму підготовки дітей до шкільного навчання. Мета цієї програми – виявити дітей, що потребують спеціальної уваги до їхнього розвитку, забезпечити індивідуальний підхід до них з перших днів перебування в школі.
- Доцільне розташування I санаторного класу на базі оздоровчо-реабілітаційного центру комплексу.
- Діти дуже важко звикають до тривалого статичного положення. Тому приділяється велика увага регламентації їхньої рухової активності: ранкова гімнастика, рухливі ігри, динамічні паузи, фізкультурні хвилинки.

- Гра як форма організації життєдіяльності дитини є умовою і критерієм швидкості і ступеню пристосування дитини до нового оточення. У початковій школі введено вивчення курсу “Казкотерапія”. Спеціалізовані казки допомагають навчанню, знімають негативні емоційні прояви, корегують поведінку і сприяють терапії в гострих стресових ситуаціях.
- Розклад навчальних занять узгоджують із лікарем, що дозволяє враховувати відповідність навчального навантаження віковим можливостям дітей.
- Працює клуб „Родинне коло”.

Дорослішання молодших підлітків як у фізичному і розумовому, так і в моральному та соціальному аспектах пов'язане з труднощами переходу від початкової до середньої школи. Учні 5-х класів не можуть легко й швидко адаптуватися до нових вимог школи та сім'ї, до нових предметів і вчителів, збільшених фізичних і навчальних навантажень, до зміни колективу класу (три класи розформували на два). Молодший підліток ще не в змозі самостійно здолати ці проблеми й потребує активної доброзичливої підтримки та допомоги передусім психологічної.

Саме в цей період шкільний психолог має з'ясувати причини труднощів кожної дитини та накреслити шляхи для їх подолання: виявити інтереси, здібності, індивідуальні особливості дитини з метою профілактики фізичної та розумової перевтоми, розвитку невропатичних і соматичних захворювань, оптимізації міжособистісних стосунків на всіх рівнях (учень – учень, учень – учитель, учитель – батьки, учень – батьки).

Ці питання повинні вирішуватися під час проведення психолого-педагогічних семінарів „Наступність навчання і виховання 3-5 класів” на нарадах при директорові, на психолого-педагогічних консиліумах.

Психолог повинен проводити обстеження учнів 5-х класів за допомо-

гою методики „Визначення особистісної адаптованості учнів до зовнішнього та внутрішнього світу”.

Великою допомогою дітям у цей період є вивчення курсів „Технологія життєтворчості” і „Пізнай себе”.

Для підвищення ефективності заходів щодо профілактики шкільної дезадаптації, що особливо яскраво виявляється під час переходу з початкової школи до школи II ступеня, доцільно активізувати роботу в 3 класі:

- відвідування уроків у 3-х класах для спостереження за дітьми;
- призначення класного керівника майбутніх 5-класників ще в 3 класі;
- бесіди з учнями про майбутній перехід до 5 класу та можливі труднощі;
- ознайомлення з учителями-предметниками;
- складання для класного керівника 5-го класу психолого-педагогічних характеристик на кожного випускника початкової школи;
- індивідуальне консультування батьків, дітей, психологічне обстеження, розробка рекомендацій для батьків, учителів.

Для проведення комплексних заходів з адаптації учнів 5-х класів дуже важливо, щоб психолог встановлював контакт з класними керівниками. Участь психолога в організації та проведенні психологічних семінарів для вчителів і батьків, батьківських зборів, засідань МО сприяє психологізації всього навчально-виховного процесу в школі, допомагає ліквідувати ситуації, які психологічно травмують дітей.

Адаптивність старшокласників відбувається на основі залучення підлітка до всіх видів діяльності, які входять у структуру навчально-виховного процесу.

Критеріями адаптованості старшокласників можна вважати:

- соціальну адаптацію до навчально-пізнавальної діяльності;

- прийняття загальнолюдських цінностей, моральних норм і традицій;
- потребу в самовихованні;
- активність (основні форми активності, ініціатива і відповідальність);
- участь у суспільно корисній праці;
- безконфліктність міжособистісних стосунків;
- реальний професійний план.

Сферою виявлення активності старшокласників є дозвілля. Дозвілля слід розглядати як інститут соціалізації особистості.

Що ж у нас в комплексі сприяє соціальній адаптації старшокласників? Це:

- Профільність класів (природничі).
- Широка мережа студій, клубів, гуртків.
- Спецкурси, факультативи.
- Школа "Лідер".
- Система самоврядування.
- Вивчення системи зовнішнього тестування.

Адаптованість особистості характеризується відсутністю у неї відчуття тривоги, неадаптованості – його наявністю. У дітей в 11 класі різко зростає почуття тривоги, у зв'язку з відповідальністю, яку вони відчувають за проектування, будівництва власного життя, вибір життєвого шляху. В умовах мінливого стану нашого суспільства, який супроводжується втратою традиційних орієнтирів і способів здійснення індивідуального життя, вибір життєвого шляху стає дуже складним, а для значної частини молоді, яка вступає в життя, закінчується зламом їхньої життєвої долі, вибором соціально неправильного шляху. Суспільство перебуває у такому стані, у якому більшість громадян не може вирватися з лабетів залежності від зовнішніх обставин життя і взяти життєву долю в свої руки.

Випускники комплексу повинні бути готовими до:

- свідомого вибору професії;
- адекватного вирішення власних проблем;

- до адекватної участі в розв'язанні проблем держави.

Дуже важливо, щоб у процесі навчання і виховання у молоді формувалися погляди на престижність тієї чи іншої професії, того чи іншого заняття з урахуванням об'єктивних суспільних потреб і особистих можливостей.

Важливе педагогічне завдання полягає в тому, щоб вивчати, аналізувати нахили дітей, коло їхніх інтересів, здатність долати труднощі та досягати поставлених завдань і залежно від цього змінювати стратегію допомоги – навчати, як підвищувати чи знижувати рівень домагань, співвідносити їх з реальними можливостями. І саме використання інноваційних педагогічних технологій сприяє виконанню цього педагогічного завдання:

- розвиток критичного мислення;
- інтерактивні технології – тренінги, ділові ігри, рольові ігри;
- технологія самовдосконалення особистості.

Можливо, під час навчальних занять робити це важко, але є класні години, години спілкування, і, може, в 9-11 класах ці години слід більше присвячувати вибору майбутніх професій, обговорювати і моделювати майбутні життєві шляхи, організувати лекції з роз'яснення цілей і завдань ринкової економіки, проводити ділові ігри, які моделюють управлінські, економічні, психологічні, педагогічні ситуації, дають можливість їх проаналізувати і відпрацювати оптимальні дії в майбутньому. Ринок диктує свої умови, пропонує такі місця, які потрібні йому, а нашим випускникам належить вибирати із запропонованого з урахуванням своїх інтересів, нахилів, можливостей.

Кожен, хто вступає в життя, має набути необхідних знань і навичок й реалізувати їх у практичній діяльності. Лише в цьому випадку можливий саморозвиток особистості, її саморух.

ТУРИЗМ –

засіб формування здорового способу життя

Виховання культури здоров'я через освіту

Тамара ФІЛЬ

Директор Томаківської загальноосвітньої середньої школи №1 Томаківського району Дніпропетровської області

Кожна людина несе певну відповідальність за здоров'я всього людства, усе людство певною мірою відповідальне за здоров'я кожної людини.

Томаківська загальноосвітня середня школа № 1 розташована в 30-тикілометровій зоні Запорізької АЕС і теплової електростанції; розташована на відстані 18–20 км від промислового центру Запоріжжя, хмари диму якого заволокують і наше селище. Шахти Нікопольського марганцево-рудного басейну врізаються прямо в поля нашого району, район перетинають ділянка Придніпровської залізниці та автотраси. Таке техногенне навантаження на території селища призводить до забруднення повітря, водних та земельних ре-

сурсів, що негативно впливає на здоров'я населення.

Навчання здорового способу життя в нашій школі передбачає комплекс систематичних заходів, спрямованих на підвищення рівня фізичного, психічного і духовного здоров'я, подолання негативних наслідків впливу забрудненого середовища на організм дитини, зниження загальної захворюваності дітей шкільного віку засобами валеологічної освіти і виховання, вивчення довідки, створення школи культури здоров'я, усвідомлення школярами здорового способу життя.

Важливою складовою роботи з реалізації завдань цих напрямів є робота туристичного клубу "Тайфун", який працює при школі і:

- Щороку проводить традиційні спортивно-туристичні свята, присвячені Всесвітньому дню туризму та Всесвітньому дню здоров'я;
- Щозими організовує оздоровлення дітей на гірсько-лижному спуску Закарпаття для 50 чоловік;
- Щоліта оздоровлює більше 100 учнів школи на Чорному морі та в горах Криму;
- Щоранку проводить у школі для всіх учнів веселу музичну зарядку;
- Щороку організовує близько 10 походів та поїздок по Україні та до близького зарубіжжя.

В енциклопедії слово “туризм” (від французького тур – прогулянка, поїздка) визначається як один з видів активного відпочинку, який є мандрівкою у вільний час з метою пізнання тих чи інших районів і сполучається в ряді випадків з елементами спорту. Ось це поняття і лежало в основі створення нашого спортивно-туристичного клубу.

Туристично-спортивною роботою охоплено сьогодні всіх учнів нашої школи.

Турклуб охоплює такі види спорту та туризму: пішохідний туризм з елементами гірського та спелеології, водний (байдарка, катамаран), велосипедний, орієнтування на місцевості, лижний.

Члени клубу беруть участь у змаганнях із техніки пішохідного туризму, велотуризму, цивільної оборони, пожежної безпеки, безпеки руху, надзвичайних ситуацій, школи виживання – Всеукраїнської гри-випробування “Котигорошко”.

Членами клубу є туристичні родини – династії, батьки яких у свій час були турклубівцями і не залишають його, а залучають і своїх дітей.

У нашому турклубі практикуються походи різновікових груп. Старшим членам клубу вони додають упевненості, допомагають в самооцінці сил, а молодшим – сміливості при підтримці старшого товариша. Усі члени клубу об'єднані одним словом „дружба”, бо старших школярів, у свою чергу, підтримують батьки, що також є його членами. Доброю традицією стало приймати до турклубу і посвячувати в туристи маленьких першокласників, які проходять окремі випробування: вивчення спорядження туриста-пішохода, тренування, участь у змаганнях з туртехніки, міні-велогонку та перший похід з першим вогнищем та кашею.

Туристи клубу працюють над фізичним розвитком, загальною фізичною підготовкою, самовдосконаленням, ведуть боротьбу з негативними звичками, формують у себе навички здорового способу життя, вивчають топографію, основи туртехніки і вихо-

дять у поході по рідному краю: спочатку одноденні, з 3-4 класу – дводенні. Члени клубу п'ятикласники після закінчення 5-го класу вперше виїжджають до Криму у далекий 7–10-тиденний похід при підтримці батьків-туристів та туристів-старшокласників.

Турклуб організовує залежно від району подорожі, її тривалості, мети та інших показників походи:

- *лінійні* – проходять через кілька баз, розташованих у районі походу;
- *кільцеві* – починаються і закінчуються в одному пункті;
- *радіальні* – коли група перебуває на одній туристській базі і звідти робить ряд походів та екскурсій.

Великою популярністю користуються родинно-клубні походи. Вони відкривають великі виховні можливості, особливо в плані формування понять про переваги здорового способу життя на прикладі батьків.

Розумне комплексне використання природних факторів – сонця, повітря і води, зміна обставин і вражень під час турпоходів сприятливо впливають на дітей, зміцнюють організм, створюють бадьорий, життєрадісний настрій. До нас приходять багато дітей, які мали або мають проблеми зі здоров'ям. Під керівництвом лікаря-педіатра ми komponуємо групи реабілітації або релаксації для участі в спеціальних походах, мандрівках, екскурсіях. Так діти, що мали проблеми зі здоров'ям, протягом навчального року хворіли на ларингіт, фарингіт, бронхіт – запрошуються в походи по Криму, що включають разом із технікою пішохідного туризму елементи спелеології та тижневу стоянку на північно-західному узбережжі Чорного моря в районі с. Піщаного Бахчисарайського району. Відвідання печер Чатир-Дагу дає змогу дітям подихати вологим повітрям карстових печер, що оздоровчо діє на дихальну систему. Вправи та гартування, водні процедури біля моря зміцнюють здоров'я дітей. **Діти, які раніше не могли обійтись без інгалятора, швидко забувають про свої проблеми.**

**На жаль,
клуб не має
матеріальної
бази...**

**Ми мріємо
про нові мо-
тузки, осо-
бисті систе-
ми страху-
вання**

Пам'ятки старовини — мовчазні свідки давнини, побачені в походах, допомагають нашим вихованцям зрозуміти й оцінити велич минулого та сьогодення України.

Велику увагу туристичний клуб "Тайфун" приділяє нетрадиційним формам виховної роботи. Так, крім регулярних тренувань та занять технікою туризму, бесід та заходів щодо формування навичок здорового способу життя, ми проводимо традиційні в нашому клубі масові заходи:

- спортивно-туристичні

свята зі змаганнями на дистанціях з техніки пішохідного туризму, фігурного водіння велосипеда, міні-велогонок;

- конкурси наметових місцевостей, кашоварів та здорової похідної їжі, туристичної пісні, туристичних газет;
- Робінзонада (виживання в природних умовах);
- вогнища друзів;
- осінній та весняний бали.

Наші туристи листують з друзями з Москви, Києва, Львова, Орла. На запрошення виїжджають до цих міст на екскурсії, причому обов'язковою умовою є виконання вимог, висунутих комітетом сприяння формуванню навичок здорового способу життя.

Туристи нашого клубу беруть активну участь у різних спортивно-туристичних змаганнях, обласних зльотах туристів-краєзнавців, зональних змаганнях з водного туризму (м. Нікополь, м. Орджонікідзе — річка Кам'янка, Токовський кар'єр) та інших.

Крім спортивної та туристичної роботи члени турклубу займаються ще й суспільно-корисними справами. Велосипедисти клубу надають допомогу управлінням мисливців та рибалок в охороні та догляді за дикими тваринами наших мисливських угідь, виготовляють та облаштовують годівнички для диких тварин і пахів на мисливських угіддях району. Зокрема, в цьому році зусиллями турклубівцями було виготовлено і влаштовано чотири годівнички для косуль, дві — для фазанів. Велосипедисти до

перших снігів патрулювали, оберігаючи звірів від бракон'єрів та підгодовуючи тварин. З появою снігу проводили патрулювання на лижах. Весною наглядали за збереженням тиші в угіддях в період розмноження тварин. Така діяльність прищеплює дітям любов до природи рідного краю, дбайливе ставлення до його цінностей, стимулює інтерес до пізнання довкілля, гартує дітей.

Турклуб "Тайфун" також проводить велику роботу з військово-патріотичного виховання членів клубу. Так у рамках Всеукраїнської операції "Пам'ять" турклуб провів семиденний похід місцями бойової слави району, зокрема лінією фронту, що проходила в роки ВВВ територією нашого району. Турклубівці відвідали в кожному селі, розміщеному уздовж лінії фронту, братські могили, музеї, поклали квіти, проводили мітинги. Перед населенням сіл проводили виступи агітбригади, які пропагували здоровий спосіб життя.

Велику роботу турклуб проводить щодо відродження традицій нашого народу. Тут діти святкують Різдво, готуючи одне одному подарунки, як у хорошій дружній родині, щедрують у родинях турклубівців, співають колядки.

Наш турклуб відвідують також діти, схильні до правопорушень, їхню енергію та фантазію намагаємося спрямувати на корисні справи. Доручення турклубу, довіра товаришів, доброзичливість і ввічливість членів турклубу змінила по-

ведінку та ставлення до свого здоров'я багатьох хлопців. Увесь свій вільний час вони займаються справами клубу, беруть активну участь у громадському житті школи, докладають зусиль у здобутті спортивних та туристичних перемог. Двоє таких наших вихованців досягли високих результатів: мають на власному рахунку безліч перемог та відзнак, а також підкорення Кавказу у складі експедиції ДДЮЦМС (керівник експедиції Ігнатенко В.П.)

НАШІ ПРОБЛЕМИ

На жаль, *клуб не має матеріальної бази і тримається на спонсорських коштах батьків та ентузіазмі керівника* Ружицької Лариси Володимирівни. За 23 роки його існування жодного разу не було придбано ні інвентаря, ні спорядження, ні обладнання. Діти тренуються на особистому спорядженні керівників, придбаному за їхні особисті кошти, на ньому ж будується і робота наметового табору в Криму, і підготовка до будь-яких змагань. Ми мріємо про нові мотузки, особисті системи страхування, намети і тенти для них, спальні мішки, котли, штормівки, килимки, карабіни, робочі рукавиці, захисні каски, компаси, аптечку, ліхтарі, рюкзаки, спускові пристрої, єдину форму... А поки що працюємо багато і плідно, дбаючи в першу чергу про зміцнення здоров'я дітей та формування у них навичок здорового способу життя у школі культури здоров'я.

Довіра товаришів, доброзичливість і ввічливість змінила поведінку та ставлення до свого здоров'я багатьох хлопців

Г.Г. Науменко, президент Руху

О. П. Омельченко, співголова осередку руху, директор ЛТТ

В. В. Дзябенко, відповідальний секретар руху

М. П. Савченко, вчитель гімназії східних мов

ЄВРОПЕЙСЬКИЙ РІК ГРОМАДЯНСЬКОЇ ОСВІТИ В УКРАЇНІ

У листопаді у Києві до п'ятнадцятирічного свого ювілею та на відзначення Європейського року громадянської освіти Українським рухом "Педагоги за мир та взаєморозуміння" проведено XI сесію Університету культури миру. У київській гімназії східних мов педагоги-миротворці обговорювали проблеми сучасної громадянської освіти. На сесії було прийнято звернення до Президента України Віктора Ющенка, з головними положеннями якого знайомимо наших читачів (див. с. 126).

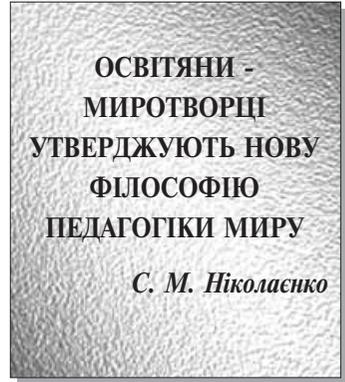
У контексті обговорення питань налагодження взаємодії державних і громадських організацій найбільше привернув увагу цікавим фактажем та позицією освітянського керівника виступ *Олексія Петровича Омельченка*, який до початку цього навчального року майже шість років був начальником обласного управління освіти і науки Луганської обласної державної адміністрації.

Він згодився розповісти про взаємини між обласним управлінням освіти і науки та Всеукраїнським рухом більш детально. Ось що він розповів.

— Організація "Педагоги за мир і взаєморозуміння" має великий потенціал і значні можливості. У нашій області ця організація виве-

ла мене на ряд серйозних проєктів, і область одержала гарні інвестиції завдяки цьому. Це будівництво центру соціальної адаптації сиріт із психоневрологічними відхиленнями, оздоровлення сиріт, причому не де-небудь, а на курортах Австрії, в Альпах, організація обстеження та лікування сиріт, для чого було проведено ряд таких операцій, яких у нас в Україні ніхто взагалі не робить. У моєму робочому дні праця саме над цими проєктами займала вагомі частину часу та зусиль. Так, справді, багато клопотів: і листування з іноземцями, і перемовини, і поїздки за кордон, і спілкування з представниками влади, і робота з громадськістю, і багато чого іншого. Проте є й результат – загалом можна сказати, що на конкретні програми для підтримки дітей у нашій області виділено понад три мільйони євро. І жодну копійку не витрачено на щось інше – всі кошти витрачалися саме на потреби дітей. Ці гроші, безперечно, для області не були зайвими, могли б бути витрачені на інші програми, але обласне керівництво вирішило інакше – і тепер завдяки діяльності нашої організації чимало школярів мають змогу потамувати свої потреби. Цей приклад переконує, що начальник обласного управління має бути діловою людиною, знати, як добути кошти і куди їх найперше витратити. Потрібні й спеціалісти, які можуть працювати з іноземними доброчинними товариствами, знають іноземні мови, вміють такі товариства шукати, домовлятися з ними. З перших днів я прийняв на посаду голови обласного комітету “Педа-

гоги за мир і взаєморозуміння” Юлію Віталіївну Кліпко й радію, що не помилився в ній. На перший погляд, вона спокійна, скромна жінка, але водночас дуже наполеглива, уміє підтримувати інтерес до цієї справи у начальства, зокрема й обласного, ходити по інстанціях та здобувати кошти для дітей.. Так, на Заході більше гуманізму. На жаль, у нас такого ставлення до дітей поки що немає. Навпаки, нас вражає те, з якою любов’ю іноземці ставляться до наших дітей, як радо їм допомагають, підтримують. Найцікавіший і найбільш пам’ятний приклад – австрійці. Вони мають єдину мету – допомогти дітям, памятаючи, як після війни їм допомагав увесь світ. Самі австрійці дуже люблять дітей. Для них дитина – це святиня, вони дуже страждають, коли бачать, у яких умовах доводиться жити нашим дітям, особливо ж тим, що позбавлені батьківського піклування. Жоден австрієць, на відміну від наших із вами співвітчизників, не зможе байдужо пройти повз дитину, що порпається на смітнику.. Найбільше, що вражає в австрійцях, – це їхнє щире прагнення допомогти, підтримати, посприяти. Підсумовуючи, міг би сказати, що ці здобутки є результатом нашої спільної праці..

Розмірковуємо над текстом звернення до Президента

ЗВЕРНЕННЯ ПЕДАГОГІВ-МИРОТВОРЦІВ ДО ПРЕЗИДЕНТА УКРАЇНИ*

**Український
рух
“Педагоги за
мир та
взаємо-
розуміння” –
Лауреат
премії
Миру
ЮНЕСКО**

**Чекаємо
визнання
освіти в
державній
політиці
України
пріоритетом
№ 1**

Директор школи, ліцею, гімназії № 6 2005

Шановний *Вікторе Андрійовичу!*

Українські освітяни підтримують Ваші державотворчі починання, намагання сприяти взаєморозумінню між громадянами східних і західних регіонів країни, визнанню країни на світовому рівні, становленню громадянського високодуховного, конкурентноспроможного суспільства, формуванню національно свідомого, гідного свого поклонання народу України.

Проте намагання освітян самотужки вирішити свої проблеми, рух педагогів-активістів, новаторів і науковців щодо розбудови нової школи виявляються, на жаль, малоефективними та недостатньо впливовими на перебіг суспільних подій. Аби докорінно змінити ситуацію, треба надати цій значущій роботі державної ваги, а урядовцям країни – реально підтримати українських педагогів.

Освіта – стратегічна галузь, і косметичними заходами її не врятувати.

Системні зміни на краще у країні слід починати з освіти, а в ній – з учителя: Він має стояти на тій висоті, з якої буде здатним виграти бій за високорозвинену, конкурентноспроможну державу. Лише тоді у країні навколо вчителів буде створено ат-

мосферу поваги й шанування!

Сьогоднішні втрати в освіті – це завтрашні проблеми суспільства, країни. Якщо думають про майбутнє країни, то будують школи, дбають про своїх учителів. У нас – найдешевша вища педагогічна освіта. Хоча усім відомо: скільки та в що вкладаємо, те й маємо. На сьогодні проблема якості педагогічних кадрів – найгостріша!

Ми кордоцентрична нація – думаємо і діємо серцем. Тож з наболілим, вистражданим – проблемами освіти, вчителя, українського суспільства – звертаємося від сердець усіх освітян-миротворців до серця Вашого як вчительського сина з проханням – виступити гарантом розвитку Української держави, надати освіті як стратегічній галузі пріоритетності не на словах, а на ділі. Ви довели свою спроможність рішучими діями допомагати шкільництву.

Чекаємо від Вас рішучих дій щодо визнання освіти в державній політиці України пріоритетом № 1. Зробивши ставку на освіту, ми надамо нашим громадянам шанс відбутися як народу, бо фактично інвестуватимемо у власні майбутні інтелектуальні та виробничі ресурси, збережемо національну культуру й досягнемо економічного розвитку та міжнародної поваги.

*Текст складено О.Виговською. Подається скорочено.

УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

Хибність стилю поведінки окремих педагогів полягає в переконанні, що вони знають відповіді на всі запитання і зобов'язані передати їх „необізнаним”. Такі вчителі забувають, що „чужа” правда, як правило, не сприймається за істину... С. 177

Управління
школою

ОСОБЛИВОСТІ ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІЦЕЮ В СТРУКТУРІ ЛІЦЕЙ–ВИЩИЙ НАВЧАЛЬНИЙ ЗАКЛАД

Досліджуючи організацію діяльності ліцею в системі неперервної професійної освіти, ми виокремили низку особливостей його функціонування, які в порівнянні із загальноосвітньою школою визначають ліцей як заклад профільної та допрофесійної підготовки учнівської молоді. До таких особливостей нами віднесено:

1. Функціонування ліцею як загальноосвітнього навчального закладу підвищеного рівня.

2. Роботу консультативної ради для новоприбулих учнів 7-х класів та їхніх батьків, які бажають продовжувати навчання в ліцеї.

3. Курсову підготовку як етап узагальнення та систематизації знань учнів до I-го відбіркового туру.

4. Відбіркові тури як спосіб перевірки рівня навчальних досягнень учнів з профільних предметів.

5. Спарене використання годин інваріантної складової навчального плану як резервна можливість учня при підготовці домашнього завдання.

6. Використання п'ятихвилинного резерву навчального часу для додаткових індивідуальних та групових занять.

7. Різномірневу організацію навчально-виховного процесу для учнів 8-9-х та 10-11-х класів (2 етапи).

8. Залучення професорсько-викладацького складу працівників вищих навчальних закладів до навчально-виховного процесу ліцею.

9. Взаємодію ліцею у складі навчальних науково-виробничих комплексів та науково-практичного центру з проблем неперервної професійної освіти.

10. Психолого-педагогічний супровід творчого зростання ліцеїстів.

ФУНКЦІОНУВАННЯ ЛІЦЕЮ

як закладу підвищеного рівня

Структура роботи в ліцеї розглядається сучасними вченими як два взаємопов'язані напрями практичної діяльності вчителя й учня. Науковий напрям виступає як засіб визначення кардинальних підходів до розвитку загальноосвітніх процесів і виступає як основа прикладних досліджень, а методичний — як

**Микола
НАКАЗНИЙ**

Директор Технічного ліцею м. Дніпродзержинська, кандидат педагогічних наук

засіб становлення індивідуальних педагогічних систем учителя й учня.

Такий підхід дав можливість побачити не тільки кінцеві результати навчально-виховного процесу, науково-методичної, дослідної роботи, а й визначити їх основну мету: організація підвищення фахової компетентності та кваліфікації педагогічного колективу згідно з рівнями, визначеними чинним законодавством; надання дійової допомоги вчителям у розвиткові їхньої педагогічної майстерності як комплексу професійних знань, умінь і навичок відповідно до Державних стандартів.

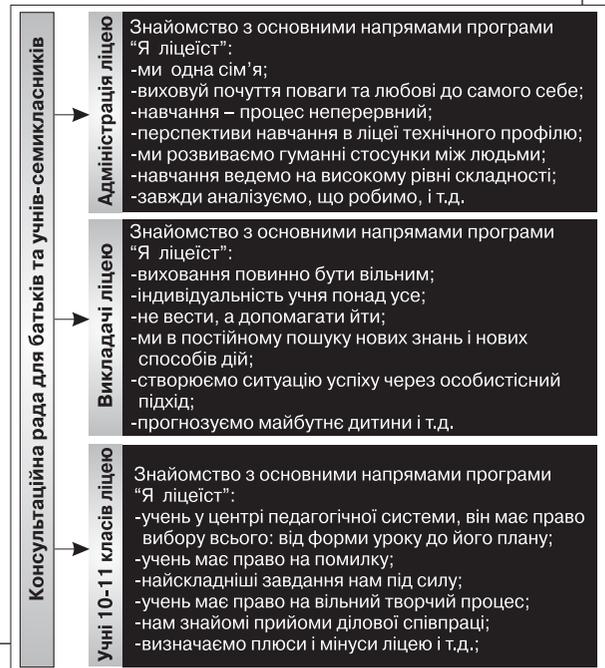
Функціонування загальноосвітніх закладів підвищеного рівня розкриваються в роботах Ю.К. Бабанського, А.М. Єрмоли, І.П. Жерносека, М.Ю. Красовицького, С.В. Крисяка, О.М. Моїсеєва, М.М. Поташника та ін. Аналіз цих праць дозволив нам представити основну групу завдань загальноосвітнього закладу підвищеного рівня у вигляді схеми (див. схему 1).

Таким чином, цілісний дійовий механізм навчально-виховного процесу, науково-методичної та дослідної роботи повною мірою впливає на основну мету, зміст навчально-виховного процесу в цілому, удосконалює накопичений досвід педагогічного колективу, орієнтує особистість на реалізацію своїх освітніх інтересів шляхом поглибленого

Схема 1. Основні завдання ліцею як загальноосвітнього навчального закладу підвищеного рівня

Схема 2. Склад учасників консультативної ради та основні напрями її діяльності

вивчення предметів технічного профілю.

РОБОТА КОНСУЛЬТАЦІЙНОЇ РАДИ для новоприбулих учнів 7-х класів та їхніх батьків

Оскільки прийом учнів на навчання до ліцею технічного профілю здійснюється з 8-го класу, в закладі з 1 березня кожного року працює Консультаційна рада для учнів-семикласників та їхніх батьків.

Склад учасників Консультаційної ради та основні напрями її діяльності представлено нами за допомогою схеми 2.

Зазначимо, що мета Ради зосереджена на пропагуванні накопиченого досвіду колективу з організації навчально-виховного процесу, науково-дослідної, експериментальної роботи, доведенні думки про те, що результативність освітньої системи дає можливість мати високий рівень навчальних досягнень учнів і допомагає визначити майбутній напрям професійної діяльності.

Визначення основних напрямів діяльності Консультаційної ради дало можливість розробити технологію організаційної підготовки її функціонування, яка включає в себе такі етапи:

1. **Аналіз** відповідності навчального закладу, в якому буде навчатися дитина, можливостям та здібностям особистості.

2. **Визначення** мети подальшого навчання в ліцеї і прогнозування її на майбутній вибір напрямку професійної діяльності.

3. **З'ясування** необхідного інформаційного банку даних про навчання в комплексі "ліцей – університет", спілкування з представниками консультаційної ради.

4. **Конкретизація** подальшого плану дій: консультація психологічної служби, курсова підготовка до вступних турів, підготовка до першого вступного туру.

5. **Реалізація** своїх можливостей за допомогою особистого звернення новоприбулих учнів та їхніх батьків до членів Консультаційної ради. Індивідуальні консультації того чи іншого відділу ради.

6. **Висновки, рекомендації** консультаційної ради, підготовка та проведення вступних турів, за бажанням – курсова підготовка до першого вступного туру.

7. **Зарахування** до ліцею технічного профілю.

Крім цього, Консультаційна рада надає різнопланову допомогу учням, а саме:

- виявляє загальний рівень знань з профільних дисциплін;
- вказує шляхи самостійної підготовки до вступних турів;
- забезпечує необхідною методичною літературою, яка розробляється в ліцеї.

КУРСОВА ПІДГОТОВКА як етап узагальнення знань учнів до I-го відбіркового туру

Метою цього етапу є не тільки підготовка учня загальноосвітньої школи до вступних турів з профільних дисциплін, а й підвищення рівня навчальних досягнень з профільних предметів.

Аналізуючи більш складні теми курсу фізики, математики та інформатики, ми визначили основні напрями діяльності вчителя, який забезпечує якість знань курсової підготовки семикласників. Учитель курсової підготовки:

1. Узагальнює знання учнів з профільних предметів.

2. Відслідковує учнів, які мають прогалини в знаннях, але їхній рівень сприйняття навчального матеріалу досить високий.

3. Виділяє мікрогрупу учнів-семикласників, яка має здібності до вивчення математики, фізики та інформатики.

4. Знаходить учнів, що можуть швидко зорієнтуватися в незвичних для них навчальних ситуаціях і мають нестандартні підходи до розв'язання того чи іншого завдання, вміють розв'язувати змістовні задачі, які вимагають комплексного використання декількох формул.

Крім цього, існує чергова група, відвідування якої дозволяє учням, які запізналися до тієї чи іншої групи, подолати прогалини і потрапити до групи за вибором батьків та учнів.

Таким чином, курсова підготовка в ліцеї виступає як механізм узагальнення й систематизації знань учнів і дає можливість підготуватися до першого відбіркового туру з профільних предметів.

ВІДБІРКОВІ ТУРИ

як спосіб перевірки рівня навчальних досягнень учнів з профільних предметів

Оскільки навчання в ліцеї здійснюється згідно з технічним профілем, який передбачає поглиблене вивчення математики, фізики та інформатики, то вступ до закладу проводиться з числа тих учнів, які мають здібності до цих предметів та добре засвоїли програмовий матеріал за відповідний курс загальноосвітньої школи та під час курсової підготовки.

За допомогою письмового тестування ми виявляємо учнів, які дійсно зорієнтовані на фізико-математичний профіль навчання. Слід зазначити, що учні, які не пройшли перший тур вступного тестування, запрошуються на наступні тури (інтервал між турами становить 2 тижні). Це дає можливість, по-перше, повторити засвоєний матеріал, тобто систематизувати його, а по-друге, подолати прогалини в знаннях з тієї чи іншої теми, тобто вивчити необхідне з метою подальшого виходу на наступний тур.

Таким чином, проведення значної кількості вступних турів з середини травня по вересень дає можливість

активізувати роботу семикласників у період підготовки до вступних турів, визначити прогалини в знаннях та отримати потрібну консультаційну допомогу, усвідомити реальну необхідність вступу до навчального закладу, а головне – залучити учнів до пізнання свого “Я” шляхом періодичного самоаналізу та самопідготовки.

СПАРЕНЕ ВИКОРИСТАННЯ ГОДИН ІНВАРІАНТНОЇ СКЛАДОВОЇ НАВЧАЛЬНОГО ПЛАНУ

Тривалість одного уроку для учнів школи II та III ступеня становить 45 хвилин, двох – 90. Основною формою організації пізнавальної діяльності учнів у ліцеї є урок-пара: $2 \times 40 + 10 = 90$. Скорочені спарені уроки допомагають розв'язати питання оптимізації щоденного навантаження в умовах п'ятиденного режиму навчання. Три-чотири пари з перервами між ними по 10 хв. (великою перервою 30 хв.) та перервами між півпарами у 5 хв. дозволяють оптимізувати режим роботи й відпочинку учнів та педагогів. Проведення уроків парами дає можливість учням готуватися до трьох предметів замість 5-6-и у традиційній системі навчання.

Під час проведення спарених скорочених уроків учитель ліцею, як і викладач вищої школи: забезпечує органічну єдність запропонованого матеріалу, представляє навчальний матеріал у цілісному інформаційному блоці; виділяє з усього матеріалу суттєву інформацію; визначає логіку формування головних понять, які відображають релевантний зміст матеріалу; підбирає методи та засоби пізнавальної активності учнів, які дозволяють учителю виконувати роль посередника між проблемним питанням і вмілою допомогою, що виведуть особистість до кінцевого результату. Тобто спарене використання годин інваріантної складової навчального плану дає можливість не тільки якісно під-

Таблиця 1.

ЕТАПИ ОРГАНІЗАЦІЇ ТВОРЧОЇ НАВЧАЛЬНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ УЧНІВ У ЛІЦЕЇ

I етап: 8-9 класи	II етап: 10-11 класи
Виконання завдань творчого характеру в урочний та позаурочний час (творчі роботи з основ наук, реферати, короткі повідомлення, доповіді для семінарів, конференцій тощо).	1 Організація спланованої роботи в Науковому товаристві ліцею за напрямками: а) науково-дослідний; б) методичний.
Підготовка дидактичного матеріалу для якісного забезпечення навчально-виховного процесу: ігрових матеріалів, творчих кросвордів, тестів за профілем, таблиць і т.д.	2 Творча співпраця з професорсько-викладацьким складом вищих навчальних закладів регіону з метою організації науково-дослідної роботи на різних факультетах обласного відділення Малої академії наук України.
Залучення до олімпіадного руху, участь у I-IV етапах Всеукраїнської олімпіади учнівської молоді з основ наук.	3 Активна робота в турнірах, семінарах, науково-практичних конференціях вищих навчальних закладів, регіональних і Всеукраїнських олімпіадах, III етапі Всеукраїнського конкурсу-захисту науково-дослідних робіт МАН.
Робота в клубах за інтересами, відвідування факультативних занять, індивідуальна робота з призерами олімпіад, додаткові консультації з профільних предметів.	4 Індивідуалізація навчально-виховного процесу з питань поглиблення знань за відповідними напрямками діяльності.
Навчання в заочній фізико-технічній школі при Київському відділенні Московського фізико-технічного інституту, участь у різних турнірах і конкурсах ("Левеня", "Кенгуру" тощо).	5 Участь у турнірах, семінарах, науково-практичних конференціях вищих навчальних закладів України, у міжнародних конкурсах різних рівнів тощо.
Оволодіння комп'ютерною грамотністю для вибору майбутнього професійного напрямку діяльності.	6 Цілеспрямована профорієнтаційна робота викладачів вищих навчальних закладів з ліцеїстами.

готувати домашнє завдання лише з 3-4-х предметів, а й адаптувати особистість до майбутньої системи навчання вищого навчального закладу.

Використання п'ятихвилинного резерву навчального часу для додаткових індивідуальних та групових занять розкрито автором у публікації в журналі "Директор школи, ліцею, гімназії" – 2002. – №4. – С. 40-47.

РІЗНОРІВНЕВА ОРГАНІЗАЦІЯ НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНОГО ПРОЦЕСУ ДЛЯ УЧНІВ 8-9-х ТА 10-11-х КЛАСІВ (2 етапи)

Навчально-виховний процес у ліцеї технічного профілю потребує спеціальної організації, при якій би враховувались особливості індивідуалізації навчання, його особистісна спрямованість. Тому нами розроблено два етапи організації творчого процесу в ліцеї: робота з розвитку творчих здібностей учнів 8-9 класів на II ступені навчання; робота з розвитку творчих здібностей учнів 10-11 класів на III ступені навчання.

Якщо змістові складові двох етапів, наведених у таблиці 1, схожі між собою, то рівень самої організації, глибина підходів, шляхів вирішення другого етапу значно вищі порівняно з першим (див. табл. 1).

Слід підкреслити, що на кожному етапі учні поділяються на умовні мікрогрупи:

- за здібностями та нахилами;
- за рівнем розвинутої з певних напрямів діяльності;
- за особистими можливостями у вивченні того чи іншого предмета.

Таким чином, різнорівнева організація навчально-виховного процесу в ліцеї технічного профілю дозволяє диференціювати навчально-виховний процес, надати учням необхідну допомогу в навчанні, задовольняє їх потреби в поглибленому вивченні будь-якого предмета, враховує індивідуальні можливості кожної особистості.

ЗАЛУЧЕННЯ ПРОФЕСОРСЬКО-ВИКЛАДАЦЬКОГО СКЛАДУ

до навчально-виховного процесу ліцею

Доцільність залучення професорсько-викладацького складу працівників полягає не тільки в забезпеченні високого, вкрай необхідного для ліцеїстів рівня навчання, а й у тому, що такий спосіб викладання ведеться з урахуванням вимог вищої школи, де згодом навчатимуться випускники ліцею, що є одним із атрибутів концепції неперервної освіти.

Слід підкреслити, що значна увага викладачів вищих навчальних закладів та ліцею технічного профілю приділяється розробці сучасних технологій, вдосконаленню методичного забезпечення особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу, а саме: створенню навчально-методичних комплексів з профільних дисциплін, виданню збірників тестових завдань, лекційних матеріалів тощо. До вищезазначеного додамо, що науковий та інтелектуальний потенціал викладачів вищих навчальних закладів найповніше реалізується в умовах лекційно-практичної технології викладання профільних дисциплін, що запроваджена з дня заснування ліцею і підпорядкована такому надзавданню: кожен учень має можливість спілкуватися з двома, а за бажанням – і з трьома фахівцями профільних дисциплін, вибираючи собі найбільш прийнятний спосіб співробітництва.

ВЗАЄМОДІЯ ЛІЦЕЮ

у складі навчальних науково-виробничих комплексів та науково-практичного центру з проблем неперервної професійної освіти

Навчальні науково-виробничі комплекси при вищих навчальних закладах формуються як добровільні об'єднання, засновані на різних формах власності. *По-перше*, вони забезпечують координацію спільної діяльності навчальних закладів, підприємств, ор-

Таблиця 2.

Основні етапи спільної діяльності експериментального наукового центру з проблем неперервної професійної освіти та ліцею технічного профілю

Етапи діяльності	Орієнтовні завдання на кожному етапі діяльності
1 орієнтовний	1. Вивчення стану підготовки методичного забезпечення закладів з розвитку творчої обдарованості (ліцеї), де поглиблено вивчається математика, фізика та інформатика.
2 підготовчий	2. Надання практичної допомоги творчим групам з написання навчально-методичної та науково-педагогічної літератури, навчальних програм. 3. Розробка навчально-програмної документації для різнорівневої індивідуалізації учнів з урахуванням сучасних вимог до змісту професійного навчання та до базового стандарту освіти.
3 теоретичний	4. Проведення науково-практичних конференцій, семінарів, "круглих столів", практикумів з питань методичного забезпечення комплексу з математики, фізики та інформатики. 5. Сприяння підвищенню професійного рівня викладачів – членів науково-практичного центру. 6. Організація виставок науково-дослідних робіт учнів, кращих методичних розробок, зразків науково-методичного забезпечення з профільних предметів.
4 практичний	7. Відбір талановитої молоді і рекомендації її на навчання у вищі навчальні заклади технічного профілю.
5 інформаційний	8. Ознайомлення громадськості через педагогічну пресу та інші засоби масової інформації з діяльністю науково-практичного центру та його науковими розробками.
6 аналітичний	9. Аналіз зарубіжного досвіду з питань методичного забезпечення профільних дисциплін (математика, фізика, інформатика) у закладах з розвитком творчої обдарованості. 10. Налагодження міжнародних зв'язків з освітніми установами та організаціями країн світу з питань розвитку педагогічної науки, розроблення й апробація новітніх педагогічних технологій тощо.
7 творчий	11. Сприяння обміну спеціалістами, учнівською молоддю для навчання і підвищення кваліфікації, проведення спільних науково-практичних заходів з освітніми навчальними закладами регіону.
8 мікрорегіональний	12. Співпраця з вищими навчальними закладами України, що здійснюють підготовку спеціалістів для роботи в професійних навчально-виховних закладах технічного профілю.

Редакційний
колектив вітає
Миколу
Олексійовича
Наказного,
нашого постій-
ного автора, з
особистою
перемогою –
захистом
кандидатської
дисертації!

ганізацій та установ з реалізації Закону України “Про освіту”. По-друге, впроваджують систему ступеневої підготовки фахівців за наскрізними навчальними планами та програмами. По-третє, ефективно використовують кадри, навчально-лабораторну та виробничу бази вищих навчальних закладів, спільно проводять науково-дослідні роботи, проводять їх апробацію, тобто виступають як експериментальні навчальні заклади (див. табл. 2).

ПСИХОЛОГО- ПЕДАГОГІЧНИЙ СУПРОВІД ТВОРЧОГО ЗРОСТАННЯ ЛІЦЕЙСТІВ

Критерієм ефективності діяльності психологічної служби є підвищення якості освітньо-виховного процесу, створення умов для розвитку й самореалізації учнів

та вчителів на основі систематичної групової та індивідуальної психодіагностики, вивчення запитів до ліцею з боку учнів, батьків, суспільства, держави.

Психолого-педагогічний супровід творчого зростання учнів дає можливість:

- створити для всіх учнів однакові стартові умови;
- виявити психофізичні особливості учнів, їхні стосунки в різних сферах спілкування, мотивацію до навчання;
- налаштувати учнів на адекватне сприйняття ситуації, попереджуючи конфлікти та стреси.

Визначені нами особливості функціонування ліцею технічного профілю як закладу профільної та допрофесійної підготовки молоді дозволили створити *відкриту систему творчого розвитку особистості*.

Поглиблюючи рівень знань з того чи іншого предмета, ліцей технічного профілю сприяє фундаментальній науково-практичній підготовці, яка допомагає свідомому вибору професії залежно від рівня розвитку та можливостей кожного суб'єкта навчально-виховного процесу. Він формує курс педагогічної діяльності, постійно dbає про підвищення професіоналізму педагогічного колективу, *створення науково-методичного комплексу з профільних дисциплін, забезпечує зв'язки та єднає загальнодержавну систему освіти з системою закладу з розвитку творчої обдарованості*.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Єрмола А.М. Технологія організації науково-методичної роботи з педагогічними кадрами. – Х.: Гімназія, 1999. – 128 с.
2. Жерносека І.П. Науково-методична робота в середніх загальноосвітніх навчальних закладах. – К.: ВІПОК, 2002. – 88 с.
3. Моисеев А.М., Моисеева О.М. Заместитель директора школы по научно-методической работе/ Под ред. М.М.Поташника. – М.: Педагогическое общество России, 2001. – 250 с.
4. Наказний М.О. Структура цілісного особистісно зорієнтованого навчально-виховного процесу в навчальному закладі //Директор школи, ліцею, гімназії. – 2003. - № 4. – С. 40-47.
5. Остапчук Е.Е. Организация научно-методической работы в лицее. – Кривой Рог.: Изд-во “Иви”, 2000. – 132 с.
6. Повышение квалификации педагогических кадров /Под ред. И.Ф. Жерносека, М.Ю. Красовицкого, С.В. Крысюка. – К.: Освіта, 1992. – 190 с.

ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛЯ: НАСЛІДКИ СЕМАНТИЧНИХ УЯВЛЕНЬ

РЕЗУЛЬТАТИ ТЕОРЕТИКО-ПРАКТИЧНОГО ДОСЛІДЖЕННЯ

Управління
школою

Дослідження, спрямовані на підвищення якості знань, вихованості і розвитку дітей, орієнтують практику шкільництва на те, що всі проблеми учнів можуть розв'язатися в діяльності вищого рівня – творчій, яку й має опанувати вчитель.

Нас зацікавило питання, а як насправді – це так, чи ні? Прояснити цю ситуацію – головне завдання цієї статті.

Проведений нами аналіз науково-педагогічних праць показав, що значну їх частину присвячено дослідженням характеристик і рівнів самої творчої педагогічної діяльності, якими саме й оволодівають педагоги під час свого навчання у ВНЗ, у системі підвищення кваліфікації та в шкільній практиці, а також проблемам розвитку творчого потенціалу в учителів, студентів, учнів. Щоб продемонструвати роль, яку відводять дослідники зазначеним поняттям, процитую деякі роботи (див. вріз на с.136).

Як свідчать теоретичні дослідження з проблем навчання вчителів педагогічної діяльності, вони опановують її на кількох рівнях: від репродуктивного до новаторського, причому лише вищі її рівні спроможні за-

довольнити потреби в ній. В інших класифікаціях, наприклад у Н.В. Кузьміної, знаходимо цьому підтвердження, бо вона зазначає, що лише педагогічна діяльність 5-го рівня – вищого, системно-моделюючого діяльність і відносини – може задовольнити потреби у ній. Таких учителів, які здатні її опанувати, лише 2-4%. Не побільшало їх і сьогодні. Чому? Спробуємо відповісти і на це запитання.

У дисертаційному дослідженні автора визначено рівні та стилі педагогічної діяльності, типологію вчителів, що зумовлюється основною, провідною функцією вчителя, яка спричинюється його педагогічною позицією, а саме: контролер, спостерігач, діяч, вихователь, творець. За авторською діагностичною методикою, серед учителів України виявлено, що “контролери” і “спостерігачі” складають по 21,4%, “діячів” – 27,6%, “вихователів” – 16,1%, “творців” – 13,5% [1].

Ольга
ВИГОВСЬКА

Доцент, кандидат педагогічних наук, докторант ЛПУ ім. Т.Г. Шевченка, головний редактор Всеукраїнського науково-практичного журналу „Директор школи, ліцею, гімназії”

Директор школи, ліцею, гімназії № 6 2005

СЕМАНТИЧНІ УЯВЛЕННЯ КВІНТЕСЕНЦІ ТВОРЧОСТІ ВЧИТЕЛЯ

Розвиток творчого потенціалу учнівської (студентської) молоді у навчальній діяльності є сучасною метою навчального процесу [3, с. 15].

Професійний розвиток майбутнього спеціаліста значною мірою пов'язаний з розвитком його творчого потенціалу, рівень розвитку якого позначається не тільки на його професійній діяльності, а й на самому процесі його життя, самореалізації як засобу самоутвердження через самовираження і саморозвиток [7, с. 264-265].

Я.А. Коменський зазначав: „Ніхто не може зробити людей мудрими, крім мудрого, ніхто красномовними, крім красномовних, ніхто моральними чи благочестивими, крім морального та благочестивого” [5].

В.А. Моляко обґрунтовує важливість творчості в педагогічному процесі: „*По-перше*, творчість сприяє відпрацюванню вмінь вирішувати задачі, орієнтуватися у нових умовах, долати труднощі; *по-друге*, стимулює розвиток інтересів до діяльності, оскільки завжди пов'язана з відкриттям нового, знаходженням раніше невідомого” [6, с. 47].

І.А. Зязюн звертає увагу на те, що „у сучасній школі важливо здійснювати функцію проєктування ходу індивідуального інтелектуального розвитку кожного учня. На перший план переміщуються такі форми діяльності педагога, як розробка індивідуальних стратегій учіння, навчально-педагогічна діагностика, індивідуальне консультування” [4, с. 22].

У психології творча педагогічна діяльність розглядається як вид перетворювальної діяльності. В.І. Загвязинський творчу педагогічну діяльність розглядав як процес створення чогось нового, М.М. Поташник – як раціональний вибір учителем форм, методів, засобів, умов оптимізації педагогічної діяльності.

Автор цієї статті розглядає *творчість як умову становлення самого педагога*, його самопізнання та розвитку як особистості.

Означимо лише два базових положення концепції, а саме: суть та визначення творчої педагогічної діяльності як поняття. Тож, **творчою називають педагогічну діяльність, у якій під час її здійснення на правах її цілі та результату та за рахунок її засобів твориться її суб'єкт – учитель**. Учитель у творчій педагогічній діяльності є не тільки створювачем умов для розвитку своїх вихованців, що є обов'язковою, але недостатньою умовою для здійснення ним творчої педагогічної діяльності, але і виявляє себе як саморозвивальна істота, яка реалізує головне право людини бути вільною, свідомою, здатною до будь-яких змін у власній діяльності, тобто бути вільною й у власній педагогічній діяльності.

Виділено й етапи творчого процесу педагогічної діяльності, а саме: цілепокладання, віртуальний полілог, рефлексивний етап. Цілепокладання розглядається як прерогатива суб'єктів творчої діяльності; віртуальний полілог – як умова пізнання і самопізнання з метою розвитку і саморозвитку їх творчого потенціалу; рефлексивний етап – як постановка нестандартних задач і пошук шляхів їх вирішення, який закінчується самоосмисленням суб'єктами себе, процесу, результату [1, 32].

Виявлена провідна функція у діяльності вчителів обґрунтовує зміст діяльності, взаємозв'язок між різними елементами в її структурі та її рівень: від нижчого – “контролер” – до вищого – “творець”. **Набуття якостей і рис останнього є мрією та ідеалом більшості вчителів.**

Педагогічна наука під ідеалом діяльності вчителя розуміє його творчу педагогічну діяльність, яка характеризується найбільшою кількістю елементів знань, умінь та навичок педагога. Такого ідеалу він досягає зі значним досвідом роботи і в уяві багатьох освітян є найвищим рівнем педагогічної майстерності. Зрозуміло, що кожен учитель прагне досягти у своїй діяльності ідеалу.

За традиційною логікою проведеного нами дослідження (1988 – 1995 рр.) процес самовдосконалення вчителів уявляється як поступове зростання можливостей учителя здійснювати педагогічну діяльність від її нижчого рівня до вищого – творчого (див. вріз на с. 137).

ФУНКЦІОНАЛЬНА МОДЕЛЬ ТВОРЧОГО ПОТЕНЦІАЛУ ВЧИТЕЛЯ

Первісно у своєму дослідженні ми виходили з такої гіпотези: мрія вчителів бути творцями індукує відповідне бажання у дітей, тобто для учнів теж важливо, щоб їхні вчителі були творчими, а отже, це й має підтвердити наше дослідження.

Цікавим виявився експериментально встановлений

нами факт наявних очікувань у дітей щодо ролі вчителів у їхніх взаєминах, коли учні зазначили, що бажають для себе бачити: *одні* – вчителя-контролера, *другі* – спостерігача, *треті* – діяча, *четверті* – творця, *інші* – вихователя. Переконаючі в останньому додають отримані автором за його методикою дані про те, яких учителів (за провідною їх функцією) бажають мати діти **5-11 класів** шкіл декількох районів м. Києва і Київської області – всього обстежено близько **600 учнів** ЗНЗ.

Проведене нами експериментальне дослідження виявило, що лише від **25 до 50% учнів 5-11 класів** обирають своїми вчителями *вчителів-творців*. Ми вважали, що *вчителів-контролерів* учні не потребуватимуть зовсім. Нас здивували дані, що серед дітей київських шкіл нараховуються до **12,5%**, які прагнуть цього, крім того, від **40% до 60%** учнів хочуть бачити своїх учителів *“спостерігачами”, “діячами”, “вихователями”* (див. табл. 1).

Водночас, за авторською діагностичною методикою, серед учителів України, як ми вже бачили, виявлено, що *“контролери”* (К) і *“спостерігачі”* (С) складають по **21,4%**, *“діячів”* (Д) – **27,6%**, *“вихователів”* (В) – **16,1%**, *“творців”* (Т) – **13,5%**.

Порівняємо дані таблиці щодо потреб учнів у вчителях різних функціональних типів з наявним функціональним розподілом серед самих учителів (див. діаграму на рис. 1): *усереднені дані*

РІВНІ ДІЯЛЬНОСТІ ЧИ ЇЇ КОМПОНЕНТИ

У констатувальному експерименті нами встановлено і розподіл учителів за мірою інноваційності, рівнями творчості, який є ідентичним функціональній типології вчителів: до *творчого рівня* діяльності віднесено **13,5% учителів**, до конструкторського – **16,1%**, до *раціоналізаторського* – **27,6%**, а до *репродуктивного* – **42,8%**.

У зв'язку з тим, що ця класифікація рівнів діяльності широко використовується як учителями, так і вченими-педагогами [7], дозволює собі дещо розповісти про історію її розробки. Розроблено її ще у 1987 році на кафедрі педагогічної творчості НПУ ім. М.П. Драгоманова за таких обставин: скориставшись виявленими В.І. Бондарем і М.Ю. Красовицьким критеріями передового педагогічного досвіду, я доповнила їх ще й конструкторським рівнем за аналогією до виділених В.Г. Разумовським типів творчих задач [1].

Зазначу, що *діяльність учителів ні раціоналізаторського рівня, ні тим більше репродуктивного, не в змозі відповідати викликам сьогодення, а за нашими даними таких серед учителів – 70,4%*.

З такою заявою мовби погоджуються і самі педагоги, коли **70%** їх відверто заявляють про свою неготовність задовольняти сучасні вимоги до вчителів, та потреби суспільства щодо діяльності педагогів (Л. Пуховська).

Сьогодні слід визнати, що й світ змінився і педагогічна реальність стала іншою, тож логічно, що й вимоги до вчителя нові, бо змінюється його функція у професійній діяльності: з транслятора знань він перетворюється не лише на організатора самостійної пізнавальної діяльності учнів, а й людинотворчого процесу, в якому він ще в ролі координатора і партнера учнів. Зрозуміло, що задовольнити запити сучасної спільноти може лише вчитель, який володіє різними стилями виховання та навчання, умінням їх ефективно поєднувати у процесі його професійної діяльності.

Професійна підготовка вчителя може бути лише багатомірною, багатофункціональною, багатofакторною, багатоваріантною.

На жаль, **практичний її компонент залишився без змін**. Сучасна система підготовки вчителя, як і раніше, переважно зорієнтована на забезпечення його спроможності працювати з одноконтекстним середовищем. Враховуючи обсяг статті та призначення публікації, не будемо далі наводити довгих цитувань авторів на підтвердження їхніх позицій та авторського висновку про те, що всі зазначені рівні мало відносяться до суті педагогічної діяльності, а їх наявність у педагогічних концепціях – взагалі загальмовує розуміння автентичної педагогічної діяльності, суті педагогічного процесу, технології його здійснення. Щоб переконати читача в цьому, поділюся результатами нашого експериментального дослідження 1997 – 1998 рр. [2], за якими встановлені нами попередньо **рівні діяльності (від нижчого до вищого – від контролера до творця) вже є не рівнями, а компонентами цілісної педагогічної діяльності, характерною ознакою якої є єдність навчання і виховання.**

Таблиця 1.

Розподіл потреб учнів різновікових класів за провідними функціями вчителів

Функції вчителів у пед. діяльності (ПД)	"Контролер" К	"Спостерігач" С	"Діяч" Д	"Вихователь" В	"Творець" Т
<i>Вчителі</i>					
Кількість вчителів, носіїв цієї функції	21,4%	21,4%	27,6%	16,1%	13,5%
<i>Учнівські класи (в кожному відібрано по 30 учнів) за паралелями</i>					
5-і	9,8%	20%	23%	10,2%	37%
6-і	6,5%	7,8%	17,2%	18,5%	50%
7-і	12,5%	17%	20,5%	15%	35%
8-і	8%	2,1%	45%	19,9%	25%
9-і	3%	25%	36%	10%	26%
10-і	2,2%	27%	25%	7,8%	38%
11-і	6%	15%	27%	19%	33%
<i>Усереднені дані для учнів 5 – 11 кл.</i>	6,8%	16,7%	24,7%	12,9%	34,8%

Рис. 1.

Діаграма усереднених даних потреб-пропозицій щодо функцій учителів у педагогічній діяльності (ПД)

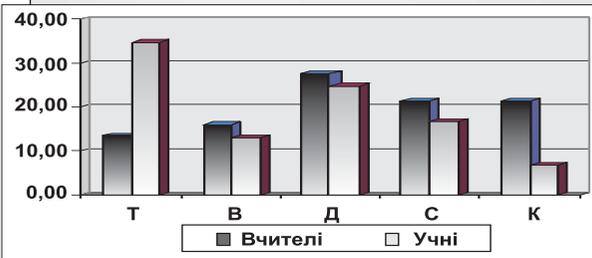

Рис. 2.

Діаграма кількості учнів у 5-11 класах, які обирають функцію вчителя-творця

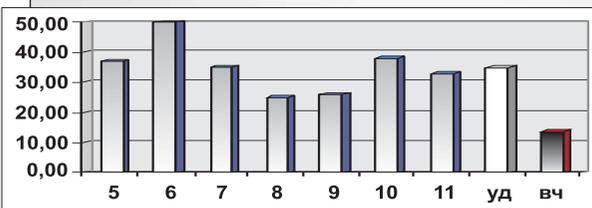
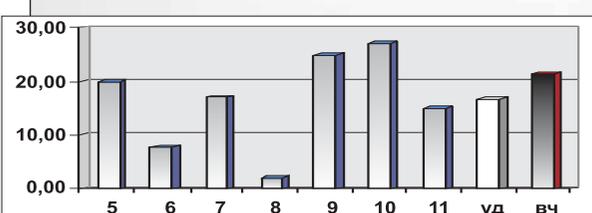

Рис. 3.

Діаграма кількості учнів у 5-11 класах, які обирають функцію вчителя-спостерігача

для учнів 5-11 класів *демонструють наявну більшість учителів* (фактично, незначну їх перевагу), ніж попит учнів *щодо вихователів, діячів, спостерігачів, контролерів*, тоді як *для творців – пропозиції значно менші*, ніж потреби у дітей. Тож дані *діаграми підтверджують значущість підготовки саме вчителів-творців.*

У той же час, слід наголосити, що усереднені дані не є достатньо інформативними, а отже, і об'єктивними, якщо нас цікавлять конкретні учні конкретного класу – тому їх можна застосовувати лише для з'ясування характеру тенденцій та їхніх спрямувань. Проілюструємо зазначене даними рис.3. Введемо умовні позначки: УД – усереднені дані для учнів усіх класів; ВЧ – кількість вчителів у %, які надають цій функції переваги. Стає очевидною *відмінність конкретного аналізу від усередненого*: якщо обмежитися аналізом останнього, то для занепокоєння нема ніяких підстав – *кількість учителів-спостерігачів перевищує потребу в них з боку дітей.* Якщо придивитися пильніше до даних *діаграми на рис.3*, то побачимо, що вчителі не зможуть задовольнити потреби учнів 9-х і 10-х класів у "спостерігачах", бо вчителів значно менше – *тож, значущою є підготовка і вчителів-спостерігачів.*

Продовження аналізу даних таблиці 1 для різних класів учнів за показником попит-пропозиція дозволяє побачити дещо іншу карти-

ну, ніж ми її намалювали спочатку: *спостерігаємо повну задоволеність* лише у контролерах, *спостерігачів*, як уже раніше з'ясовано нами, *бракує 9-10 класам, діячів – учням 8-9 класів, вихователів – 6, 8, 11 класам*, а *творців бракує усім*: найменша можливість задовольнити потреби *шестикласників (25%)*, для *5, 7, 10-11 класів* потреба може бути задоволеною *на 30%* і найбільше – на *50%* – задоволеність у творцях *8-9 класів*.

Тож і виходить, як і в дитячому вірші: („Мамы всякие важны, мамы всякие нужны”). Так і щодо вчителів – кожен з них має володіти всіма зазначеними функціями в повному комплекті, бо в реальній ситуації у класною колективі діти різні, з різними уявленнями про все і про вчителів також, та й потреби у них різні, а вчитель один і має задовольнити усіх.

Зазначене ще раз підтверджує необхідність побудови моделі педагогічної діяльності залежно не від раз і назавжди виявлених закономірностей відповідно до вікових особливостей дітей (за усередненими даними), а від конкретної психолого-людської ситуації конкретного класу та обґрунтовує необхідність володіння кожним учителем різноманітними типами діяльності.

Тож наша модель педагогічної діяльності не є стаціонарною, **ми стверджуємо необхідність розуміння поняття творчого потенціалу вчителя як готовності до здійснення ним одночасно в синтезі всіх виявлених нами видів педагогічної діяльності, міра поєднання яких визначається потребами дітей конкретного класу.**

Відразу зазначу, що *таке розуміння творчого потенціалу вчителя є новим для української науки і практики, а підготовка вчителів з таким потенціалом – важке практичне завдання, яке знайшло своє вирішення в умовах проведеного нами формульованого експерименту у ВНЗ та ЗНЗ.*

Авторська концепція хоч і нова для української науки і практики, але

вже має своїх прихильників. Так, у своїй монографії Л.І. Даниленко, цитуючи цю концепцію О.І. Виговської, зазначає:

„...учитель у творчій педагогічній діяльності є не тільки створювачем умов для розвитку своїх вихованців, але й виявляє себе як особа, яка саморозвивається і реалізує право людини бути вільною, свідомою, здатною до будь-яких змін у власній педагогічній діяльності. Учитель-творець свідомо поєднує в собі функції всіх типів учителів (контролер, спостерігач, діяч, вихователь тощо)” [3, с. 46].

МАТЕМАТИЧНИЙ ОБРАЗ ФУНКЦІОНАЛЬНОЇ МОДЕЛІ ДІЯЛЬНОСТІ ПЕДАГОГА В КОНКРЕТНОМУ КЛАСІ

Цілісну діяльність педагога потрібно розглядати як синтез різноманітних педагогічних функцій, склад і значущість яких не є постійним, а змінюється від вікових особливостей і психологічно-людської специфіки кожного класу і школи в цілому, що дозволить здійснювати саме таку педагогічну діяльність, яка задовольнить потреби всіх без винятку учнів конкретного класу.

Функціональну модель діяльності педагога в конкретному класі можна представити як суму складових цілісної педагогічної діяльності з коефіцієнтами, що визначають вагу кожної складової для цього класу.

Для прикладу візьмемо один із 5-их класів – 5-а.

Модель діяльності педагога у 5-а, в якому 30 його учнів надали функціям вчителів саме такі переваги, які зафіксовано в таблиці 1, буде такою:

$$\frac{3}{30} K + \frac{6}{30} C + \frac{7}{30} D + \frac{3}{30} B + \frac{11}{30} T, (1.1)$$

де **K, C, D, B, T** – функції в діяльності вчителів, яким надають перевагу учні того чи іншого класу.

Вважаю за потрібне попередити тих, хто полюбляє математику: якщо

Творчий потенціал вчителя — це його готовність здійснювати одночасно у синтезі всіх виявлених нами видів педагогічної діяльності, міра поєднання яких визначається потребами дітей конкретного класу

ви перетворите звичайні дробу в десятковій (наприклад, ось так:

$0,1 K + 0,2 C + 0,23 D + 0,1 B + 0,37 T$), то семантика тлумачень цієї моделі і зазначеної в 1.1 дещо відрізнятимуться. Модель, виражена звичайними дробами, орієнтована на дітей, а десятковими — на вчителів.

Дійсно, з математичної точки зору очевидно, що сума коефіцієнтів у моделі такої цілісної педагогічної діяльності дорівнюватиме 1, а самі коефіцієнти при кожному з її видів визначатимуть частку в загальному іміджі вчителя його зусиль, уваги, часу тощо, які слід докласти саме в цьому класі для реалізації цієї функції. Справді, лише в цьому контексті і виправдано користування нею.

З педагогічної ж точки зору, коефіцієнти у вигляді звичайних дробів свідчать про кількість і якість виборів дітей та наочно демонструють образ діяльності педагогів, що є адекватним цьому класу учнів.

Для порівняння запишемо модель діяльності педагога і для 6 класу:

$$\frac{2}{30} K + \frac{2}{30} C + \frac{5}{30} D + \frac{6}{30} B + \frac{17}{30} T, (1.2)$$

Отже, для кожного педагога, що працює в цьому класі, функціональний образ діяльності вже відомий — він запитаний учнями цього класу.

Є й ще одна особливість такої моделі — для одного і того ж класу вона може змінюватися відповідно до наявного стилю взаємин між дітьми і вчителем, отже, відображає не лише загаль-

нокласний, а й індивідуально-педагогічний характер.

Водночас, отримані нами статистичні дані щодо пріоритетів учительських позицій для учнів проявляють позицію дітей і щодо самих себе через усвідомлення причин бажаної для них ролі вчителів — їхню індивідуальність. Повернемося знову до прикладу з 5-а класом. Відповідно до моделі діяльності (1.1) троє учнів обрали для себе вчителів-контролерів, бо їм бракує власної волі в досягненні будь-яких результатів, а ще троє — вихователів, на яких вони покладають відповідальність за себе, шість дітей прагнуть самостійності "під контролем", без втручання в їхні справи, активну життєву позицію займають 18 учнів: прагнуть дій, а 11 з них налаштовані на зміни навколишнього, на творення всього, що в собі і навколо.

Завдяки проведеному експериментальному дослідженню можемо стверджувати необхідність розуміння поняття творчого потенціалу вчителя не як здатності до реалізації вищого (творчого) рівня педагогічної діяльності, а як готовності до здійснення одночасно в синтезі всіх виявлених нами видів педагогічної діяльності, міра поєднання яких визначається потребами дітей конкретного класу.

Це кардинально змінює уявлення педагогів та науковців про творчий потенціал учителя, за яким не може бути загальної моделі як творчого вчителя, його потенціалу, так і творчої педагогічної діяльності, бо вони в

кожного вчителя свої і встановлюються ним самим відповідно до особливостей дітей, з якими вони працюють.

У такий спосіб ми підвищуємо вимоги до вчителя як творчого та до здійснення ним педагогічної діяльності як синтезу інших видів діяльності.

Зазначу, що в такий спосіб автор намагався переконати вас, шановний читачу, в тому, що **традиційно-однолінійному контексту в підготовці молодого вчителя, яким закладається одномірний напрямок і в професійному зростанні вчителів, однофакторність та однофункціональність їхньої готовності до здійснення ним педагогічної діяльності, вже настав час відійти у минуле.** Його пануванням у ВНЗ ми розплачуємося неготовністю педагогів до сучасних вимог. Цим пояснюється і той факт, що кількість учителів, які володіють системно-моделюючим рівнем, попри всі новації, так і не збільшується.

Мовби про нашу сьогоднішню ситуацію йдеться в афоризмі І.П. Павлова – у нас прекрасні вчителі, але за власним свідченням 70% з них, вони не відповідають викликам сьогодення. Час наголосити, що результати проведеного нами формульованого експерименту констатують появу значної кількості саме так підготовлених учителів – більше половини (50%) у нас тих, хто опанував системно-моделюючий рівень власної діяльності.

Також можемо стверджувати, що і встановлені рівні для педагогічної діяльності,

якими послуговуються методисти й керівники шкіл, наприклад під час атестацій, мають відійти в минуле, бо лише тому вчителю під силу вирішення сучасних завдань освіти, якого ми називаємо майстром, творцем, а отже – самодостатнім професіоналом, а це і є єдино можливий, до того ж необхідний та достатній, рівень для цілісної діяльності сучасного вчителя. Ця діяльність не може

бути виміряною якимись зовнішніми критеріями – кількістю найвищих оцінок учнів, учасників олімпіад тощо – а вимірюється станом роботи вчителів щодо їхньої спроможності допомагати кожній дитині вирощувати в собі свою особистість, отже, наскільки вона стає здатною творити себе і своє життя. Щоб зрозуміти особливості такої роботи, наведу слова Віктора Франкла про те, що вивчати дитину неможливо, з нею можна лише спілкуватися. Так само і *працю вчителя можна оцінити, лише пізнавши (ознайомившись і зрозумівши!) підводну частину тієї діяльності-айсберга, маленьку частину якої ми бачимо під час 45-хвилинного дійства.* Ця думка має стати підставою для переосмислення конкурсів „Учитель року”: ніхто не заперечує, що вони потрібні, але ж треба чітко назвати те, що демонструється вчителями, бо підвалини цього конкурсу не відповідають ні суті педагогіч-

**ПРИ ХОРОШОМУ
МЕТОДІ І НЕ ДУЖЕ
ТАЛАНОВИТА ЛЮДИНА
МОЖЕ ЗРОБИТИ
БАГАТО, А ПРИ
ПОГАНОМУ МЕТОДІ І
ГЕНІАЛЬНА ЛЮДИНА
ПРАЦЮВАТИМЕ
ДАРЕМНО**

І.П. Павлов

Не може бути загальної моделі як творчого вчителя, його потенціалу, так і творчої педагогічної діяльності, бо вони в кожного вчителя свої і встановлюються ним самим відповідно до особливостей дітей, з якими вони працюють

Лише тому вчителю під силу вирішення сучасних завдань освіти, якого ми називаємо майстром, творцем, а отже — самодостатнім професіоналом, а це і є єдино можливий, до того ж необхідний та достатній, рівень для цілісної діяльності сучасного вчителя

ної діяльності, ні тим більше — педагогічній майстерності.

Сьогоднішня педагогічна практика демонструє безліч деформацій у семантиці базових понять педагогічної діяльності. Тому нашим завданням для цієї статті стало привернення уваги до цих фактів і демонстрація наслідків у шкільній справі, до яких це може привести.

Наведу один відомий освітянам факт з педагогічного життя, який актуалізовано в розмові зі студентами 5 курсу фізико-математичного факультету після проходження ними останньої педагогічної практики. Щоб зберегти імідж гарного вчителя, майстра педагогічної справи, дирекція школи призначає його в “блискучі” класи, де діти прагнуть здобути середню освіту, змотивовані на навчання, активні в соціальному житті школи, класу й ін. — тож, за критеріями оцінювання ефективності роботи педагога, а донині це результати навчання таких дітей, імідж вчителя не постраждає і він залишиться визнаним професіоналом.

Цей факт дозволяє нам запропонувати деякі логічні твердження, а саме: існують дитячі колективи, “складні, проблемні” класи, робота в яких, навіть майстерна, не зможе відповідати критеріям, за якими визначають її найвищий рівень. *Тобто: працюєш як Майстер, а визнання цього не отримаєш через “слабких” школярів, які не показують для цього необхідних результатів.*

Парадокс! Але осмислення причин, що призвели до його виникнення, дозволяє констатувати наявність протиріччя між сутнісною педагогічною діяльністю та критеріями її оцінки. Прагнення ж учителями досягти свого “Олімпу” спотворює сутнісну педагогічну діяльність, породжує багато перекручень у педагогічному середовищі, живить формалізм в оцінці діяльності педагогів, призводить багатьох педагогів до негативного стану через існуючу необхідність в оцінці їх та їхньої діяльності. Мабуть тому половина вчителів вважає, що встановленню гармонії в колективі сприяло б зменшення контролю їхньої діяльності з боку адміністрації; **96,3% учителів** не подобається відвідування останньої їхніх уроків, бо саме адміністративний контроль принижує гідність вчителя.

Можна було б звинуватити в цьому самих директорів, але ж, очевидно, що **директори** не через вади власної особистості чинять так, а тому, що **змушені реалізувати нормативно зумовлену систему контролю та оцінки діяльності вчителів, яка потребує докорінної переробки.**

Порівняльний аналіз факторів та явищ педагогічної практики, з одного боку, традицій підготовки та перепідготовки вчителів, а також вимог до педагогічної діяльності з боку суспільства та педагогічної науки, а з протилежного — нормовані вимоги системи контролю та оцінки діяльності вчителя яскраво **свідчить про недосконалість методо-**

лого-теоретичних засад як самої педагогічної діяльності, її контролю, так і підготовки до неї.

Закласти свою цеглинку в справжній, сутнісний фундамент педагогічної діяльності – мета і завдання також і автора цієї статті.

Наостанок зазначу, що ситуація ускладнюється ще й тим, що педагогічна наука не готова запропонувати, як учителю працювати, щоб він зміцнював і свою душу, і кожної дитини, як навчити його цього, якою має бути його підготовка, щоб вона була фундаментальною, а вчитель – конкурентноздатним, щоб він, нарешті, був спроможним опікуватися своєю головною справою – допомагати дитині всіма можливими педагогічними засобами ставати освіченою, вихованою, проявляти притаманні їй здібності й розвивати їх і робити це на природовідповідному ґрунті.

Здавалося б, ну чим може допомогти робота з розробки понять учителю, директору школи і, взагалі, яка різниця, що кожен з нас в них вкладає, головне в тому, що і як ми робимо. Можна було б і погодитись, якби не існувала пряма залежність між тим, що робимо, і який образ, уявлення про те, що робимо, маємо.

За цих обставин **зроблена мною спроба розібратися** разом з колегами з тими **поняттями, які описують** нашу повсякчасну турботу – **власну педагогічну діяльність**, з її оцінками, коли її відносять до того чи іншого рівня (творчого чи репродуктивного, новаторського

чи конструктивного), з поняттями творчого потенціалу як і творчої педагогічної діяльності **є виправданою і надзвичайно актуальною.**

Але ж теорію у нас не люблять – тих, хто, справедливо, знається на ній, – одиниці (сподіваюсь – поки що).

А почати, як завжди, треба з себе. Ще наприкінці 80-их років директором Інституту Людини В.П. Зінченко було зазначено, що нема проблем учнів, а є проблема вчителів. Через чверть століття для нашого суспільства зазначена проблема є напрочуд актуальною – **проблему вчителів досі не розв'язано.** Очевидним наслідком є професійна невідповідність учителя сучасним змінам у суспільстві.

Тож ситуація така, коли треба і вченим, і вчителям разом творити нову педагогічну реальність – це вимога часу!

Пануванням у ВНЗ традиційно-однолінійного контексту у підготовці вчителя ми розплачуємося неготовністю педагогів до сучасних вимог

ЛІТЕРАТУРА

1. Выговская О.И. Творческая педагогическая деятельность в целостном учебно-воспитательном процессе: Дис...канд. пед. наук.: 13.00.01. – К., 1995. – 203 с.
2. Виговська О.І. Експериментально-теоретичне обґрунтування концепції творчого потенціалу вчителя //Наукові записки: Зб. наук. ст. – К.: НПУ, 1998. Вип. 4. – С. 70-74.
3. Даниленко Л.І. Модернізація змісту, форм та методів управлінської діяльності директора загальноосвітньої школи. Монографія. – 2-е вид. – К.: Логос, 2002. – 140 с.
4. Зязюн І.А. Інтелектуально-творчий розвиток особистості в умовах неперервної освіти //Неперервна професійна освіта: проблеми, пошуки, перспективи: Монографія /За ред. І.А. Зязюна. – К.: Віпол, 2000. – С. 11-57.
5. Коменский Я.А. Избранное собрание педагогических произведений. – Т.2. – М.: Педагогика, 1982. – 576 с.
6. Моляко В.О. Концепція виховання творчої особистості //Радянська школа. – 1991. – №5 – С. 47-51.
7. Сисоева С.О. Технологізація освітньої діяльності в умовах неперервної професійної освіти. //Неперервна професійна освіта /За ред. І.А. Зязюна. – К.: АПН України, Інститут педагогіки і психології професійної освіти, 2000. – 273 с.

Управління
школою

СТВОРЕННЯ ОСВІТНЬОГО СЕРЕДОВИЩА

ЯК НЕОБХІДНА УМОВА МОРАЛЬНО- ДУХОВНОГО РОЗВИТКУ ОСОБИСТОСТІ

Виховання морально-духовної зрілості людини – це тривалий і багатогранний процес, значний період якого припадає на шкільне життя. Величезного значення у зв'язку з цим набуває ідея створення шкільного освітнього середовища дитини, де цілеспрямовано і послідовно забезпечується цілісний процес фізичного, психічного, морального та духовного розвитку особистості.

Головною особливістю такого проєкту освітнього середовища є єдність і співвіднесення структурних складових із освітньою, оздоровчою культуротворчою та соціальними сферами розвитку особистості, які визначають структуру, функції і зміст діяльності навчально-виховного комплексу, до складу якого входять: дошкільний заклад, спеціалізована школа естетичного профілю, гімназія, центр позашкільної роботи, спортивно-оздоровчий центр, виробниче об'єднання учнів.

Визначення саме таких різноманітних структурних підрозділів, які паралельно взаємодіють у рамках одного навчального закладу, дозволили нам комплексно вирішити проблему організації освітнього середовища, за яким у процесі діяльності, спілкування, життя дитина створює свій всесвіт.

З позицій завдань морально-духовного виховання – це така інтегрована система, яка сполучає в собі історико-культурний, власне соціокультурний та перспективно-розвивальний чинники.

У такому освітньому середовищі морально-духовне зростання дитини є процесом плекання добродійної, вільнолюбної та свідомої особистості на теренах ціннісних ідеалів істини, добра і краси.

Виходячи з цього, планується роль педагогічно керованої діяльності дитини, в межах якої формуються її соціально ціннісні психічні властивості, а також координується її позитивний вплив на інших учнів дитячого співтовариства.

Методологічною базою у вирішенні цих питань стала

**Наталія
ГОНТАРОВСЬКА**

Директор навчально-виховного комплексу № 28 – експериментального навчального закладу Міністерства освіти і науки України, кандидат педагогічних наук

розроблена і впроваджена нами *Концепція культурологічного розвитку особистості*.¹ Головна її ідея полягає в тому, що стрижневі освітні й виховні доміанти морально-духовного розвитку особистості проектуються та реалізуються в культуротворчому, поліхудожньому середовищі за умов організації активної художньої, творчої діяльності суб'єктів навчально-виховного процесу, в якому відтворюється виховання особистості, здатної до самовизначення й самоствердження в різних сферах життєдіяльності.

Ми розглядаємо дитину як справжній суб'єкт культури, як активнодіючу частину соціокультурного середовища, що впливає на характер її розвитку та стан перетворень.

Культурологічна орієнтація освіти і виховання спрямована на гуманізацію та гуманітаризацію освіти, впровадження демократизму в навчально-виховний процес. Вона дозволяє вирішувати головні завдання антропоцентричної школи, в якій кожен конкретний учень стає суб'єктом постановки комплексних завдань програмування своєї життєдіяльності, тобто стає суб'єктом власного життєтворення.

Головним надбанням у процесі культурологічного розвитку особистості стає ціннісно-сміслова свідомість із сформованою здатністю індивіда на перетворювальну функцію в існуючому навколо людини життєвому просторі.

Розробка змісту культурологічного розвитку особистості трансформується в її комплексну діяльність в освітній, оздоровчій, художньо-творчій та соціальній сферах життя. Таким випробним майданчиком життєдіяльнос-

ті для кожної дитини стало комплексне освітнє середовище з різними змістовними напрямками з оволодіння основами наук, мистецтв, ремесел, фізичної культури.

У навчально-виховному комплексі діяльність учнів планується згідно з їхніми потребами та можливостями:

- **освітня діяльність** може плануватись у спеціалізованій школі чи гімназії, після основних занять на спецкурсах у школі чи в національному університеті, у режимі самоосвіти за програмою науково-го учнівського товариства;
- **художньо-творча діяльність** починається на первинному рівні за змістом художніх дисциплін-мистецтв, продовжується в різнопрофільних аматорських студіях і завершується професійним опануванням одного або декількох видів мистецтв у спеціалізованих школах (художня, хореографічна) та поліхудожніх об'єднаннях учнів;
- **оздоровча діяльність** кожної дитини проводиться під медико-психологічним патронажем і планується з урахуванням стану здоров'я, його корекції та профілактики захворювань. Вона здійснюється в системі реалізації власної програми оздоровлення, яка складається з обов'язкових тематичних занять із засвоєння здорового способу життя, щоденних уроків фізичної культури, враховує спеціальні заняття спортом за інтересами, у разі потреби включає діагностичні, профілактичні або лікувальні заходи;
- **соціалізація дитини** здійснюється у всіх структурних підрозділах навчально-виховного комплексу, передусім в умовах виробничого підприємства, де відбувається апробування здібностей та стабільності інтересів у сфері навчально-виробничої гри, вибір життєвого

¹ Гонтаровська Н.Б. Концепція культурологічного розвитку особистості в НВК № 28 м. Дніпропетровська // Мистецтво та освіта. – 2001. – №3. – С.36-39.

шляху через набуття початкових професійних навичок, формування відносин з дорослими та ровесниками у сфері колективної виробничої діяльності.

До процесу управління культурологічним розвитком особистості залучаються не тільки фахівці різних спеціальностей: науковці, педагоги, медичні працівники, психологи, соціальні педагоги, а й родина вихованця, за безпосередньою участю якої вибудовуються особистісні програми з визначенням ближньої та перспективної зон розвитку.

З метою проектування власного простору моральної діяльності учня, можливості своєчасного втручання та коригування проблемних ситуацій, нами сформовано систему психолого-педагогічного моніторингу процесів розвитку особистості, створено Модель медико-психолого-педагогічного патронажу.

Багаторічна робота в означених вище напрямках набула характеру лонгитюдного дослідження, змістом якого є відстеження процесів розвитку особистості (особистісних новоутворень), міжособистісних стосунків кожного учня і становлення класних колективів у контексті морально-духовного зростання особистості.

Здобуті протягом психолого-педагогічного моніторингу дані виступають як аналітичні матеріали, на підставі яких відтворюється картина ефективності педагогічно керованої діяльності особистості. Нами обрано психолого-соціологічні критерії морально-духовного розвитку та соціально-психологічної адаптації на психологічному й соціальному рівнях.

Ми простежили вплив інноваційних педагогічних технологій на окремі **психолого-соціолого-педагогічні феномени** в їх віковому розгортанні. Наприклад: розвиток креа-

тивності в умовах культурологічного середовища набуває динамічного характеру і за його межами. Наші випускники, студенти вищих навчальних закладів демонструють більш високі рівні креативності порівнянно з іншими.

Дієвим засобом організації індивідуальної роботи з кожним учнем є *Індивідуальна картка розвитку*, яка відображає головні етапи розвитку дитини. На засадах цієї інформації створюємо субмоделі медико-психолого-педагогічного супроводу обдарованих дітей, дітей „групи ризику” та дітей, що мають нормативні відхилення в розвитку (або ненормативний розвиток). Подальшим етапом є розробка „Індивідуалізованих програм розвитку”, за якими проводяться необхідні коригуючі заходи.

Головним практичним надбанням експериментальної роботи стало те, що **по-перше**: розвивальне освітнє середовище за формальною структурою означеного навчально-виховного комплексу стало дійсно ефективним адаптованим навчально-виховним середовищем, школою життя для кожної дитини, де під впливом системи педагогічно керованої діяльності учнів відбувається благодатний поступовий процес сходження дитини до власної морально-духовної зрілості; **по-друге**: сім'я, школа, дитяче середовище стали виступати єдиною ієрархічною системою, для яких визначено єдину головну мету, єдині завдання в досягненні морально-духовного розвитку особистості; **по-третє**: створено систему соціального захисту дитини на рівні навчального закладу, яка частково допомагає вирішувати проблему низького соціально-економічного становища сім'ї вихованців і відповідно до вимог часу забезпечує рівний доступ школярів до якісної освіти, духовних і культурних цінностей.

УПРАВЛІННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЮ РОБОТОЮ

Управління
школою

У культурно-освітній діяльності кожного педагогічного колективу відбувається трансформація поглядів, які пов'язані з виникненням нової моделі інформаційного суспільства і нової якості людського потенціалу.

Нове суспільство розвивається на основі нових потреб і категорій життя, до яких входять: інтеграція й глобалізація соціальних, економічних і культурних процесів, входження України у світовий економічний та інформаційний простір, у часовому вимірі якого рівень освіченості, культури, толерантності, конкурентоспроможності кожної людини набуває вирішального значення.

Відповідно до цих умов виникає потреба в актуалізації нових мотивів педагогічної діяльності, спрямування вектора шкільної освіти у площину особистісного розвитку — „освіта для людини”. Домінантою стає культуротворча, розвивальна місія школи, її варіативність і відкритість, переосмислення всіх факторів, від яких залежить якість освіти: закономірностей цілісного навчально-пізнавального процесу, ролей функцій педагога і школяра, змісту, методів, форм, системи контролю й оцінювання, моделей управління тощо.

Все це вимагає кардинальних змін у післядип-

ломній професійній освіті вчителя. Зокрема, доцільно подолати традиційний бар'єр науково-методичного забезпечення авторитарної педагогіки та спрямувати професійні орієнтири вчителя на культурно-творчу діяльність у проблемному полі інноваційного, гуманного типу освіти.

З цією метою в Дніпродзержинському академічному лицейі №15 акценти в роботі з учителем перенесено зі стандартних, інваріантних станів в інноваційне річище, де самі викладачі черпають духовні сили для новаторських ідей, розробляють перспективні освітні моделі в різноманітній науково-методичній практиці або співвідносять власний досвід з еталонним, взірцевим.

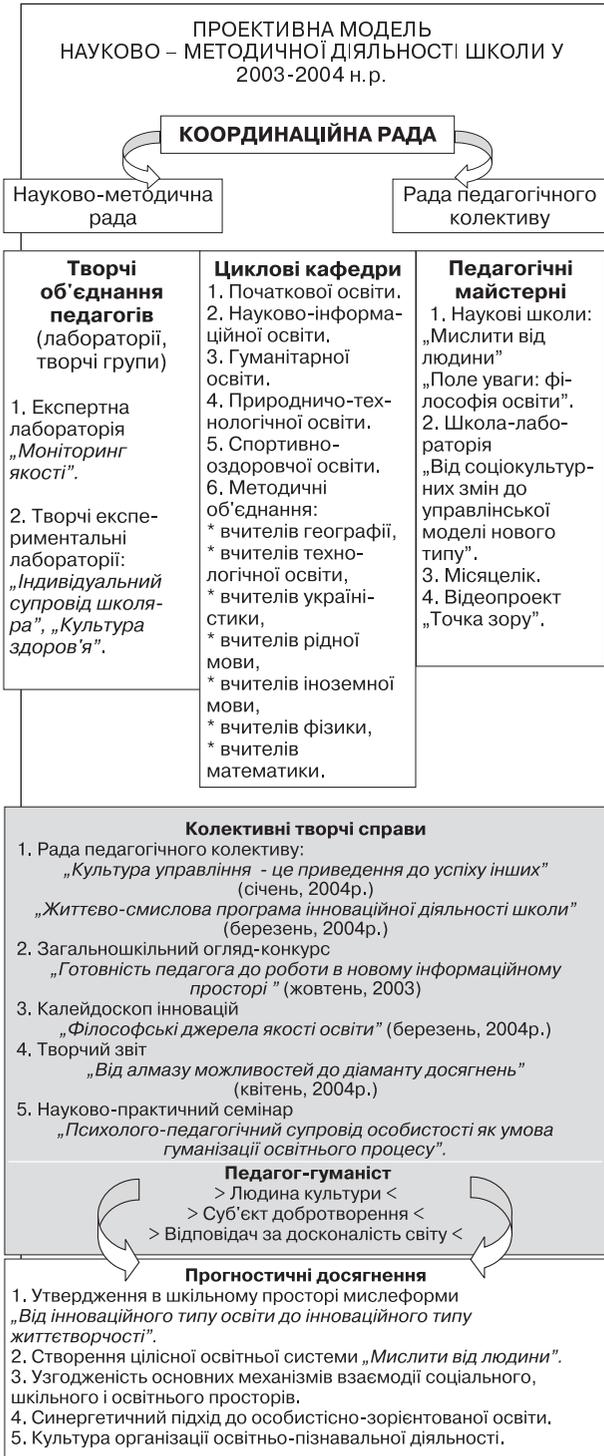
Нові підходи до організації науково-методичної роботи в школі дають можливість викладачу оновлювати, удосконалювати, поглиблювати професійну підготовку в прийнятний для нього спосіб, у тому числі на базі шкільних спецкурсів, дистанційного навчання в наукових школах при АПН України та ДОІППО із застосуванням інформаційних технологій. При цьому замовником збага-

Ніна САЧАВА

Директор Дніпродзержинського академічного лицейі №15

Директор школи, лицейі, гімназій № 6'2005

чення своїх професійних компетенцій стає сам педагог, якому науково-методична рада школи створює сприятливі умови, передбачає систему стимулів, підтримує новаторські пошуки.

Під цим кутом зору роль учителя здобуває нову якість. Він не тільки залучає дітей до наукових надбань людства, а й стає носієм культури, вселюдських цінностей, ідеї державотворення і демократичних змін. Таким чином, учитель не обмежується викладанням власного предмета, а й виконує мікророльові зв'язки у контексті соціокультурного простору.

Тому в процесі науково-методичної роботи практикуються рольові ігри, які є активними формами вільного професійного самовияву педагогів. Завдяки таким іграм педагоги залучаються до визначення мети-прогнозу „Ідеальний образ особистості вчителя” та створення проєктивної моделі науково-методичної діяльності школи (див стор. 149).

У теорії та практиці управління науково-методичною роботою в школі велике значення надається визначенню актуальної мети, пріоритетним напрямом і плануванню роботи, в якому повинна знайти відображення не тільки соціальна зумовленість.

МЕТА

Орієнтація свідомості педагога на образ професіонала, здатного працювати в інноваційному, гуманному освітньому просторі, виконувати добротворчу місію.

ПРІОРИТЕТНІ НАПРЯМИ

Культуротворча домінанта становлення педагога-гуманіста, професіонала в контексті соціокультурного простору.

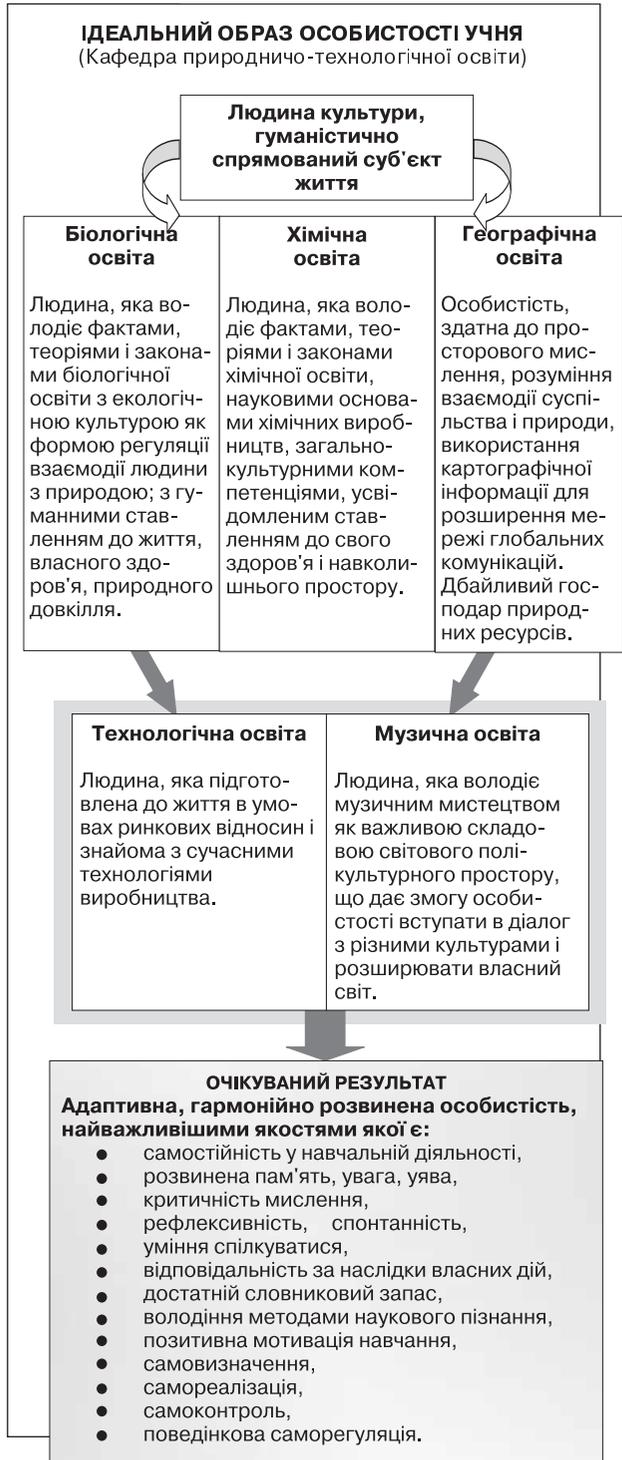
1. Інформаційне поле, в якому гармонізуватимуться науково-предметні, світоглядно-методологічні, дидактичні та психологічні поліваріантні знання.

2. Фундаментальність професійних компетенцій педагога, які в практичному контексті забезпечують правильний вибір педагогічної позиції, освітньої системи, технології з орієнтацією на *персоналізацію* науково-методичної роботи, що означає:

- усвідомлення всіма учасниками спільної діяльності особистісних внесків, які зробили інші люди, тобто обізнаність учителів з тим, хто є автором культурного здобутку, методичної розробки,
- реальна оцінка значущості особистого внеску в загальну справу.

3. Модернізована модель управління науково-методичною роботою на основі:

- нової етики: рівноправний, партнерський стиль взаємодії, визначальною рисою якої є: життєтворчість на ідеях добра, утвердження людської гідності, довіра, співпричетність, толерантність у незапрограмованому діалозі, моделювання життєвих ситуацій, авансування успіху,
- нових принципів мотиваційного управління:

- „мислити від людини для людини”,
- „поле уваги – ціннісні основи особистості, людського буття”,
- „від ідеї до доброї дії”,

- нових філософських функцій,
- різних типів організаційних культур.

4. Заохочення педагогів до дослідження провідних науково-методичних проблем різних рівнів.

Регіональний рівень:

„Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості як умова гуманізації навчально-виховного процесу”.

Міський рівень:

„Формування інноваційного стилю управлінської діяльності, гармонізація

стосунків учасників педагогічного процесу”.

Шкільний рівень:

„Філософія освіти школи гуманістичної орієнтації”.

МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ПРОБЛЕМНОГО ПИТАННЯ

Координація зусиль педагогів, зосередження їх уваги на дослідженні науково-педагогічних проблем різних рівнів за допомогою варіативного вибору таких форм роботи:

- Лабораторний практикум „Аналіз результатів дослідження науково-методичної проблеми”.
- Педагогічна рада.
- Методичні діалоги.
- Прес-конференції з науковцями.
- Методична сесія.
- Педагогічні читання.
- Презентація творчих ідей.
- Виставки „Творчі знахідки”, „Атестаційна спадщина-2004”.
- Науково-практична конференція „Від мови наукової теорії до інноваційної практики”.
- Дискусійна трибуна.
- Психологічні практикуми, семінари за запитом, консиліуми.
- Експертна лабораторія „Моніторинг якості”.
- Видавнича діяльність. Співпраця з педагогічними видавництвами, телекомпаніями.
- Проблеми науково-методичні семінари.
- Науково-методична кафедра.
- Педагогічні майстерні.

УПРАВЛІННЯ НАУКОВО-МЕТОДИЧНОЮ РОБОТОЮ

МЕТА. Налагодження персоніфікованого професійного, наукового, аналітичного, психологічного супроводу управлінських рішень.

Ключ реалізації.

19. Оновлення і вдосконалення функцій, структури, змісту науково-методичної роботи з урахуванням громадської думки.

Голова і представники науково-методичної ради школи.

20. Розробка структурно-логічної моделі роботи над провідною науково-методичною проблемною областю „Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості як умова гуманізації навчально-виховного процесу”.

Голова науково-методичної ради, керівники циклових предметних кафедр, методичних об'єднань.

21. Підготовка і затвердження низки нормативно-правових документів.

Положення:

- Положення про школу-лабораторію „Від соціокультурних змін до управлінської моделі нового типу”.
- Положення про педагогічну олімпіаду „Навчально-методичний супровід школяра”.
- Положення про огляд-конкурс циклових кафедр.
- Положення про творчу експериментальну лабораторію “Супровід школяра”.

Адміністративна і науково-методичні ради школи.

Плани роботи:

- План психолого-педагогічного семінару „Психолого-педагогічний супровід розвитку особистості”.

Психолог школи.

- План експертної лабораторії „Моніторинг якості”.

Керівники творчих лабораторій.

- План творчої експертної лабораторії „Культура здоров'я”.

Голова, представники науково-методичної ради, керівники кафедр.

- План циклової предметної кафедри: науково-інформаційної освіти, початкової освіти, гуманітарної освіти, природничо-технологічної освіти, спортивно-оздоровчої освіти, класних організаторів.

Керівники методичних об'єднань.

- План методичного об'єднання вчителів географії, технологічної освіти, україністики, рідної мови, іноземної мови, математики, фізики.

- План науково-практичного семінару „Рольова самореалізація”, „Дерево проблем”, „Калейдоскоп педагогічних образів”.

22. Трансформація педагогічної діяльності в продуктивну методику. Створення методичних посібників: „Професіонал-супроводжувач”, „Авторські проекти”.

Голова, представники науково-методичної ради, керівники предметних циклових кафедр.

23. Апробація й затвердження нормативно-правових і інструктивно-методичних документів:

- Про організацію науково-методичного супроводу учня;
- Про організацію науково-методичного супроводу педагога.

Адміністративна і науково-методичні ради школи.

24. Модернізація системи науково-методичної роботи на основі поєднання шкільної освіти і науки: складання кошторисів фінансування наукової діяльності школи відповідно до потреб її експериментальних досліджень.

Підкувальна, науково-методична ради школи.

25. Поглиблення співпраці та кооперації школи і наукових установ шляхом організації роботи наукових дистанційних шкіл:

- „Мислити від людини” - керівник школи Бех І.Д., дійсний член АПН України, доктор психологічних наук, директор Інституту проблем виховання АПН України;

- „Поле уваги: філософія освіти” - керівник школи Романенко М.І., кандидат філософських наук, ректор ДОППО.

Адміністративна, науково-методична ради школи.

26. Запровадження комплексно-цільової програми, що сприяє інтеграції освіти і науки: „Професіонал”.

Адміністративна, науково-методична ради школи.

27. Залучення до наукової діяльності обдарованих школярів, слухачів МАН. Забезпечення умов для активної участі в різноманітних формах науково-методичної роботи.

Заступники директора школи, керівники кафедр, методичних об'єднань.

28. Урізноманітнення співпраці з методичною службою ДОІППО і педагогічних працівників у справі поширення в роботі нетрадиційних форм організації науково-методичної роботи.

Голова науково-методичної ради.

29. Фундаменталізація педагогічної освіти за допомогою гармонізації науково-предметних, світоглядно-методологічних, дидактичних, психологічних знань для оволодіння вчителем. З цією метою провести:

- Педагогічну олімпіаду “*Методологія освіти інноваційного, гуманного типу*”.
- Оцінку результативності особистісно зорієнтованих освітніх систем “*Інструментарій вивчення особистості дитини – 12-бальна шкала оцінювання НДУ*”.
- Оцінку практичної реалізації різних видів супроводу школяра.
- Конкурс концептуальних карт “*Концептуалізація педагогічної діяльності*”.

Координаційна науково-методична рада школи.

30. Прилучення до перспективних моделей педагогічного досвіду і набуття власного в науково-експериментальній практиці школи.

Поле уваги: „Поліваріантність освітніх моделей, систем і технологій”, „Атестаційна спадщина – 2004”, „Інновації”.

Адміністративна рада школи, атестаційна комісія.

31. *Віртуальні дистанційні подорожі:*

- Методичний кабінет Відділу преси, освіти і культури посольства США в Україні з метою ознайомлення з інтерактивними технологіями навчання (апробація технологій).

Заступник директора з науково-методичної роботи.

- Загальні збори АПН України з метою ознайомлення з основними напрямками наукових досліджень з педагогічних і психологічних наук.

Директор школи, заступник директора з науково-методичної роботи.

- Засідання вченої ради ДОІППО з метою представлення результатів дослідження авторської ідеї.

Директор школи, заступник директора з науково-методичної роботи.

32. Передплата науково-популярних газет і журналів.

Директор школи, завідувач бібліотеки.

33. Проведення аукціонів авторських ідей за участю науковців.

Науково-методична рада школи.

34. Розробка й апробація багатоваріантних програм неперервної педагогічної освіти. Запровадження програм через різні форми навчання: дистанційну; самоосвітню; канікулярну (денну); заочну.

Координаційна рада з науково-методичної роботи.

35. Визначення базових кафедр для розробки багатоваріантних програм неперервної педагогічної освіти.

Координаційна рада з науково-методичної роботи.

36. Створення змістовних тематичних модулів і навчально-методичних комплексів: „*Супровід школяра*”, „*Інноваційна діяльність*”.

Координаційна рада з науково-методичної роботи.

37. Висвітлення професійної діяльності вчителів-новаторів на телебаченні.

Адміністративна рада школи.

38. Започаткування співпраці з науково-методичними журналами МОН та АПН України.

Директор школи, заступник директора з науково-методичної роботи, керівники циклових предметних кафедр.

39. Упорядкування:

- енциклопедичного довідника “*Авторський проект*”;
- тлумачного словника “*Авторська школа*”.

Директор школи, науково-методична рада, завідувач бібліотеки.

40. Актуальний мікрофон:

Як на вашу думку, чи зможе науковий супровід педагога змінити вектор такої думки: „Ми живемо в період, коли зміна ідей, технологій, знань відбувається швидше, ніж зміна поколінь людей?”

Заступник директора з науково-методичної роботи, керівники циклових предметних кафедр.

Мета – прогноз

ІДЕАЛЬНИЙ ОБРАЗ ОСОБИСТОСТІ ВЧИТЕЛЯ

- Володар світоглядних принципів педагогіки доброторення, планетарно-відповідального способу мислення, просторово-часових закономірностей природничо-технологічної освіти.
- Носій духовного поля культури людської гідності, в системі цінностей якої переважають: добро, повага до життя, людей, власного здоров'я і природного довкілля.
- Добротворець, організатор діалогу культур, удосконалювач світу ідей, людей і речей.

НОВІ РОЛЬОВІ ФУНКЦІЇ ПЕДАГОГА – ПРОФЕСІОНАЛА:

Гуманіст	● педагог, пройнятий ідеями гуманізму, людяний у своїх діях і ставленні до дітей, переконаний у їхніх необмежених можливостях і здібностях до самовдосконалення, поважаючий гідність особистості, створюючи для цього толерантне поле взаємодії, виявляючи співпричетність до долі кожної дитини.
Науковець-дослідник	● носій наукової інформації, який базує особистісний розвиток дитини на принципах психолого-педагогічної науки; ● проєктант сучасного уроку на психологічних основах дослідницької діяльності; ● організатор обміну культурними фондами, діагностичної основи освітньої діяльності; ● творець власного досвіду роботи.
Психолог	● носій знання вікової психології людини, як передумови комфортної взаємодії; ● людина, яка тонко розуміється на внутрішньому світі дитини; ● педагог, який компетентно відстежує соціальний статус учня, динаміку його психологічного розвитку;
Супроводжувач	● утворювач психологічного комфорту. ● супутник, який спільно визначає індивідуальну траєкторію розвитку особистості; ● професіонал, який володіє системною логікою психолого-педагогічного супроводу учня; ● супровідник у лабіринтах складного життя.
Соціолог	● педагог, який компетентно утворює нову парадигму взаємодії зростаючої людини з навколишнім світом – парадигму спілкування, зміст якої полягає в діалоговій взаємодії (партнерстві); ● помічник дитини в гармонізації особистісного та соціального простору, в освоєнні соціальних ролей, у виборі системи життєвих цінностей, демократичних способів взаємодії.
Організатор	● утверджувач культурних перетворень у школі, ініціатор нової організаційної культури: ● культури влади - інструктажі за картками, алгоритмами, організація створення проєктів, конструювання навчального матеріалу; ● рольової культури - розподіл ролей і ознайомлення з вихованням функцій; ● культури, орієнтованої на людину - організація роботи за індивідуальним рівневим проєктом; ● культури, орієнтованої на діяльність (командний метод роботи) - організація роботи лідерів команд.
Носій мови	● мовленнєва особистість з достатнім словниковим запасом; ● утверджувач державної мови у світовому співтоваристві.
Методист	● педагог, який з погляду методики послідовно і систематично взаємопов'язує способи, прийоми і методи пізнання й перетворення світу з метою доцільного проведення уроку або навчально-методичного супроводу учня.
Валеолог	● педагог, який компетентно ґрунтує освітню систему на теорії культури здоров'я, біоенергетичної системи людини, забезпечуючи оздоровчу спрямованість шкільного життєвого простору, орієнтацію на відповідальне ставлення дитини до власного здоров'я і здоров'я оточуючих як до найвищої індивідуальної і суспільної цінності.

ПІДГОТОВКА ВЧИТЕЛЯ НОВОЇ ГЕНЕРАЦІЇ: координація зусиль ВНЗ

На засіданні асоціації виступив *Міністр освіти і науки України С.М. Ніколаєнко*. Усі присутні відчули у його виступі, як він уболіває за нашу спільну справу, передусім з позиції батька. Станіслав Миколайович на життєвих прикладах окреслив проблемні місця в освіті. Є над чим подумати і нам з Вами, шановний читачу.

Знайомимо Вас з основними тезами виступу Міністра.

- Абсолютно зрозуміло, що без якісної педагогічної освіти нічого не буде. Не буде ні вчителя, ні учня, ні науки, ні майбутнього для нашої держави. І тому на засіданні Вашої асоціації від МОНУ практично всі, хто відповідає за освіту і науку в Україні.

- Сьогодні педагогічній освіті потрібен свіжий ковток повітря.

- Особливе навантаження буде лягати на інститути вдосконалення майстерності вчителів. Один із заступників директора інституту, як і один із заступників начальників управління освіти, буде опікуватись безпосередньо цією проблематикою

- Потрібно сьогодні відмовлятися від перенасичення нашого вчителя просто сумою знань, бо їх все одно дати не можливо.

- В школі предметцентризм, в вузі предметцентризм, в результаті дітей цей вчитель боїться.

- Проблема і для Міністерства, і для наших шкіл, для педагогічних університетів — це підготовленість, готовність нашого педагога до виховної діяльності. Багато вчителів як чорт ладану бояться класного керівництва.

- Сьогодні найголовніше — це все-таки питання, пов'язані із підготовкою нашого вчителя до ведення осмисленої науковообгрунтованої виховної роботи, позакласної роботи.

- Щодо державного бюджету, це приблизно 183 млн., значна частина з них буде відправлена в регіони. Але я категорично виступаю проти, щоб всі кошти були потрачені на придбання металевих коробок із електронним начинням.

- Завдання наше — зробити інформаційні ресурси, мережі, для того, щоб з'явився інтерес і цікавість учителя, педагога до користування цим. Бо хоч постав у клас по 10 на кожного учня, а яка з цього віддача?

- Треба, щоб асоціація сміливо заявила про конкретні пропозиції, які ми сьогодні готові підтримати.

Я просив би внести серйозні конкретні пропозиції щодо експериментування і реформування нашої педагогічної освіти.

Ми ж гори пишемо дисертацій, в результаті школа як була на рівні 60-х років, так вона там є і зараз. Думаю, що нам треба спільно серйозно думати про педагогічні експерименти.

У залі Вченої ради
НПУ ім. М.П. Драгоманова

На початку грудня в НПУ ім. М.П. Драгоманова зібралися ректори педагогічних ВНЗ з метою утворення асоціації. Ініціатор її створення, а віднині й її голова *Віктор Петрович Андрущенко*, ректор НПУ, відкриваючи засідання, сказав:

„Наша асоціація організована для координації зусиль педагогічних університетів у плані підготовки вчителя ХХІ століття... Коли життя підводить будь-кого до того, що треба вести дитину до школи, то він у своїй родині каже: я хочу повести її в хорошу школу, до хорошого вчителя. Так от наше завдання — підготувати саме такого хорошого вчителя. Коли ми разом сконцентруємо наші зусилля на відпрацюванні моделі нового вчителя, на впровадженні інноваційних технологій його підготовки, коли ми збагатимося досвідом один одного — і з Глухова, і з Бердянська, і з Дрогобича, і з Тернополя, і з Харкова і багатьох інших центрів підготовки сучасного вчителя, ми зможемо запропонувати нашому Міністерству разом з Академією педагогічних наук модель підготовки такого вчителя, якого прийме ХХІ століття, якого потребує наше суспільство.”

Оцінку цьому факту дав президент АПН Василь Григорович Кремень: „Очевидно, що МОН покладає великі надії на вашу організацію. Я в свою чергу запевняю, що АПН всіляко буде співпрацювати з асоціацією, тому що у нас з педагогічними університетами є багато спільного”.

НАУКОВО-МЕТОДИЧНА РОБОТА В ШКОЛІ

Управління
школою

У Національній доктрині розвитку освіти, державній програмі "Вчитель" та інших нормативно-правових документах питання оновлення змісту і форм професійної діяльності педагогічних працівників, активізації методичної роботи розглядаються як важливі проблеми, як необхідні умови модернізації всієї системи освіти.

Найбільшої уваги вимагає саме шкільний рівень підвищення кваліфікації педагогів. Якби технології не впроваджувалися в навчальний процес, якими б широкими не були можливості матеріально-технічної бази, головною дійовою особою галузі був і залишається вчитель, якому належить ключова роль в освіті.

Надання методичної допомоги педагогам школи базується на глибокому, всебічному, науково обґрунтованому аналізі їхніх запитів щодо підвищення професійної майстерності, що забезпечується діагностико-прогностичним підходом. На основі діагностики моделюються структура, зміст і форми методичної роботи.

Чарльз Дарвін писав: *"Виживає не найсміливіший і не найрозумніший, а той, хто найкраще відгукується на зміни, які відбуваються"*. Спроєктувавши біологічний закон на шкільну систему, можна зробити висновок, що на сучасному етапі розвитку освіти важливого значення набуває принцип оперативності, мобільності методичної роботи, що передбачає гнучке ре-

агування на всі інноваційні зміни; модернізацію науково-методичної роботи, яка сприятиме продукуванню нових педагогічних ідей і технологій.

На сьогодні науково-методична робота школи – це складна система найрізноманітніших форм і методів підвищення фахового рівня педагогів, обов'язковий компонент післядипломної освіти, елемент управлінського механізму.

Індивідуальні, групові, колективні форми методичної роботи організовано і сплановано таким чином, щоб відбувалася взаємодія всіх методичних підрозділів, творчої співпраці всіх членів педколективу.

Поряд з усталеними та перевіреними практикою традиційними формами організації методичної роботи (див. схему 1) використовуємо нетрадиційні, інноваційні, які активізують творчу ініціативу вчителів, забезпечують високий рівень засвоєння ними сучасних теорій і педагогічної практики:

- *Семінар-тренінг особистісного зростання, заняття якого проводяться за трьома модулями: „Учіння + навчання”, „Психологічні*

**Світлана
МАНУЙЛЕНКО**

Заступник директора Николаївської загальноосвітньої школи I-III ступенів Софіївського району Дніпропетровської області

Директор школи, ліцею, гімназії № 6 2005

Схема 1.
Технологічна карта методичної роботи

Схема 2.
Система підготовки вчителів школи до пошукової діяльності

Умови функціонування системи підготовки до пошукової діяльності	Шляхи реалізації дослідницьких програм
Наявність соціального замовлення на підготовку вчителів до роботи в умовах інновацій.	Організаційно-правове забезпечення інноваційної діяльності на районному рівні.
Формування готовності педагогів до пошукової діяльності як підсистеми в професійній готовності вчителів.	Забезпечення єдиного підходу до відстеження впровадження інновацій та оцінки їх ефективності.
Проектування та організація процесу підготовки педагогічних кадрів до пошукової діяльності як підсистеми в методичній роботі.	Моніторинг готовності та ефективності пошукової діяльності педагогів.
Удосконалення забезпечення підготовки педагогів до пошукової діяльності.	

вміння в роботі вчителя”, „Педагогіка співробітництва” (див. схему 2).

- **Методичний дайджест.** Спільне засідання методичних об'єднань школи з демонстрацією кращих форм роботи, апробованих на засіданнях протягом навчального року. Обмін досвідом з різноманітних науково-методичних питань, кращих методичних напрацювань (див. схему 3).
- **Тренінг професійної майстерності.** Проведення тренінгових занять з метою практичної апробації методів та форм організації навчально-виховної роботи у процесі опрацювання педагогічних технологій.
- **Кваліметрична лабораторія школи.** Моніторинговий супровід навчально-виховного процесу.
- **Психолого-педагогічний дискусійний клуб „Репортаж з останньої партії”.** Погляд на організацію навчально-виховного процесу з позиції учня, на основі анонімного анкетування, „скриньки дитячих проблем”.
- **Декада діагностики, регулювання та корекції** з різноманітних науково-методичних питань. Діагностика, апробація рекомендацій, регулювання і корекція власної діяльності.
- **Постійно діючий науково-теоретичний семінар „Інноваційні технології навчання”.**
- **Консультаційна група.** Консультування педагогів, учнів, батьків із широкого кола педагогічних, соціально-психологічних, методичних питань, застосування сучасних педагогічних технологій.

- Група адміністративної підтримки, склад якої різноплановий: від учителів, які потребують посиленого методичного патрунування, до тих, які працюють “за довірою”.

Використовуємо такі форми науково-методичної роботи, як виставка педагогічної творчості, фестиваль методичних ідей, методичний турнір, конкурси професійної майстерності, уроки-покази, панорами педагогічних ідей і знахідок, методичні тижні.

З-поміж ефективних форм слід відзначити роботу тимчасових творчих груп, школи підвищення професійної майстерності, методичних об'єднань. І, звичайно, педагогічної ради як способу колегіального розв'язання шкільних проблем, пускового механізму мобілізації зусиль педагогічного колективу до інноваційної діяльності, трибуни передового педагогічного досвіду, школи професійної культури, засідання якої проводяться в інтерактивних нестандартних формах: ділової гри, метаплану, тренінгу, методичного дня (див. додатки 1-7).

Не менш важливим є аспект взаємозв'язку методичної роботи з самоосвітою, атестацією вчителів і курсовою перепідготовкою. Самоосвіта педагога забезпечує підвищення професійної майстерності, а в результаті — безперервний саморозвиток особистості самого педагога.

Навчальний заклад сьогодні — це передусім школа самореалізації і самоактуалізації особистості, бо його головна мета — виявити творчі здібності дитини, а це потребує оновлення змісту і форм професійної діяльності педагогічних працівників, творчої, продуктивної системи їх підготовки.

Схема 3.

План роботи школи керівників методичних об'єднань на навчальний рік

	ТЕМА ЗАСІДАННЯ	ПІДГОТОВЧИЙ ЕТАП	ПРАКТИКУМ З ПСИХОЛОГІЧНОЮ ПІДТРИМКОЮ	РЕЗУЛЬТАТИ ЗАСІДАННЯ
Вересень	Професійне діагностування вчителів як фактор наукової організації підвищення їхньої кваліфікації.	Анкетування і тестування.	Педагогічний тренінг „Інтерактивне діагностування.”	Створення атмосфери колективної співпраці. Розробка діагностичних карток.
Жовтень	Модель інтерактивного навчання.	Аналіз уроків учителів, які використовують інтерактивні методи. Опрацювання методичної літератури.	Дискусія „Інтерактивні форми навчання: данина моді чи неохідність?”	З'ясування ставлення керівників МО до проблеми. Опрацювання моделі інтерактивного навчання. Методичні рекомендації.
Листопад – грудень	Елементи інноваційних технологій у діяльності вчителів школи	Аналіз застосування елементів інноваційних технологій педагогічними працівниками школи.	Ділова гра „Сучасні педагогічні технології.”	Створення адаптованих програм за провадження елементів педагогічних технологій.
Лютий	Сучасний урок. Шляхи досягнення Ефективності.	Анкетування „Підвищення ефективності уроку.”	Аукціон ідей.	Розробка рекомендацій. Створення каталогу „Форми і методи підвищення ефективності уроку”.
Березень	Конфлікт. Шляхи подолання.	Лекція психолога.	Соціально-рольовий тренінг.	Створення підбірки методик психологічної допомоги.
Травень	Планування роботи методичного об'єднання.	Анкетування, діагностування.	Ділова гра „План роботи МО”.	Створення проекту плану роботи. Аналіз діяльності в поточному навчальному році.

ПЛАН-СІТКА

роботи педагогічного колективу Миколаївської середньої загальноосвітньої школи над обласною науково-методичною проблемою "Педагогіка особистості - основа гуманізації освіти"

Місяці розділи	вересень	жовтень	листопад	грудень	січень	лютий	березень	квітень	травень
Інформаційно-методичне забезпечення	Мікродослідження	Створення банку даних літератури за темою	Виставка літератури за темою. Огляд новинки методичної літератури					Мікродослідження	
Робота з пед.кадрами	Створення МО, проблемних творчих груп. Діагностування	Тематичний методичний день "Технологія особистісно зорієнтованого уроку"	Тематичний методичний день "Системи контролю і оцінки знань учнів"	Надання допомоги вчителям у корекції змісту навчання з метою посилення особистісно зорієнтованого напруження і виховання учнів	Корекція планів самоосвіти вчителів. М/день "Розвиток навичок самостійної діяльності учнів"	Пошук ідей розвитку школи. Узагальнення досвіду роботи вчителів. "Творчий портрет вчителя" (методична виставка)		Круглий стіл "Гармонізація стосунків учасників педагогічного процесу"	
Наради при директорові	Організація роботи пед.колективу над науково-методичною проблемою	Забезпечення учнів підручниками	Виконання навчальних програм						
Методична рада, творчі групи, МО	Аналіз роботи над науково-методичною проблемою у минулому н.р. та завдання на наступний	Вивчення нормативно-директивних документів МО	Засідання МО	Засідання МО «Діяльність учителя шлях до особистості учня»					
Педрата, семінари, пед. читання	Семінар "Особистісно зорієнтоване навчання учнів початкової школи"	Семінар "Поняття професіоналізму, майстерності і творчості педагога"	Зміст та основні принципи громадянського виховання	Педрата "Психолого-педагогічні аспекти організації сучасного уроку"	Народно-ознавчі форми формування громадянськості у школярів	Семінар "Індивідуально-зорієнтована допомога учням у реалізації їх освітніх проєктів"			
Оперативно-методичні наради	Дискусія "Поняття професіоналізму, майстерності і творчості педагога"	Етика і психологія взаємодії вчителів і учнів	Активні форми і методи роботи як засіб розвитку нових компонентів пед. техніки	Індивід. психологічні фактори успішності пед. діяльності	Вільний час як засіб розвитку особистості. Практикум "Вивчення інтересів і нахилів"				

МОНІТОРИНГОВІ ДОСЛІДЖЕННЯ
ПЕДАГОГІЧНОГО КОЛЕКТИВУ ШКОЛИ

АСПЕКТИ					
НАУКОВО-ТЕОРЕТИЧНА ПІДГОТОВКА	МЕТОДИЧНА ПІДГОТОВКА	ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНА ПІДГОТОВКА	НАВЧАЛЬНО-ВИХОВНИЙ АСПЕКТ	ОРГАНІЗАЦІЯ ПОЗАКЛАСНОЇ ВИХОВНОЇ РОБОТИ	ГРОМАДСЬКО-ПЕДАГОГІЧНИЙ АСПЕКТ
Знання теоретичних основ науки в контексті предмета. Знання наукових методів. Знання історії розвитку науки та її сучасних досягнень. Знання змісту освіти.	Знання методики викладання предмета. Володіння методами і прийомами навчання. Вміння обґрунтовано вибрати педагогічну технологію й оцінювати її ефективність.	Знання психологічних і вікових особливостей дітей. Знання розвитку школярів. Знання нових педагогічних технологій, теоретичних основ педагогіки і психології.	Оптимальність змісту інформації, яку подає вчитель на уроці. Реалізація триєдиного завдання уроку. Використання прийомів навчання. Заохочення до розумової діяльності, самостійності, творчі використання новацій.	Планування позакласної роботи, позакласних заходів. Результативність позакласної роботи.	Виконання громадських доручень. Особисті якості.

НАПРЯМИ	<ul style="list-style-type: none"> ▶ Оцінка професійної спрямованості особистості вчителя. ▶ Психологічні типи вчителів та їхній вплив на педагогічну діяльність. ▶ Стимулюючі та перешкоджаючі фактори професійного становлення педагогів. ▶ Визначення ціннісних орієнтирів учителя. ▶ Просвітницька та психопрофілактична робота з педколективом.
----------------	---

ДИФЕРЕНЦІЙОВАНИЙ ПІДХІД ДО ОЦІНЮВАННЯ ЯКОСТІ ПЕДАГОГІЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

ТЕХНОЛОГІЧНА СХЕМА ПЕДАГОГІЧНОЇ РАДИ* З ЕЛЕМЕНТАМИ ТРЕНІНГУ.

I. ЕТАП РОЗРОБКИ.

Розробка змісту.	Оголошення про педагогічну раду, реклама, підготовка оформлення.	План підготовчого етапу.	Спрямування діяльності психолога.	Планування допомоги батьків, учнів.	Створення творчих груп.
------------------	--	--------------------------	-----------------------------------	-------------------------------------	-------------------------

II. ЕТАП ПІДГОТОВКИ.

Вивчення теорії, ППД.	Анкетування, пакет запитань для самоаналізу, тестові задачі.	Відвідування уроків.	Визначення та розподіл творчих завдань.	Вироблення рекомендацій.	Створення тестотеки, тестогам, гістограм.
-----------------------	--	----------------------	---	--------------------------	---

III. АДМІНІСТРАЦІЯ, КЕРІВНИКИ ТВОРЧИХ ГРУП.

Допомога групам у підготовці.	Відвідування уроків.	Теоретичний семінар.	Підготовка наочності.
-------------------------------	----------------------	----------------------	-----------------------

IV. ЕТАП ЗАСІДАННЯ.

Вступне слово ЗД.	Виступи творчих груп з теми педагогічної ради.	Виконання тренінгових завдань.	Вироблення рішень та рекомендацій.	Виступ експертів.	Прийняття рішення.
-------------------	--	--------------------------------	------------------------------------	-------------------	--------------------

VI. ЕТАП ПІСЛЯДІЯ.

Виконання рішень, рекомендацій	Контроль за виконанням рішень.	Аналіз і рефлексія.
--------------------------------	--------------------------------	---------------------

* Ілюстрації педагогічних рад – у додатках 6 і 7.

ТЕМА: СПІЛЬНА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛИ ТА СІМ'Ї ЩОДО ЗБЕРЕЖЕННЯ І ЗМІЦНЕННЯ ФІЗИЧНОГО ТА ПСИХІЧНОГО ЗДОРОВ'Я ДІТЕЙ

ПЛАН ПІДГОТОВКИ ДО ЗАСІДАННЯ

№	Зміст роботи	Відповідальний за виконання	Термін
1	Створити творчу групу для підготовки педради	заступник директора	
2	Оформити виставку літератури з теми педради	бібліотекар, заступник директора	
3	Випустити інформаційно-методичний вісник „Технології оздоровчого навчання на уроці”	заступник директора	
4	Провести засідання психолого-педагогічного семінару „Психічне здоров'я дитини та шляхи його збереження”	психолог	
5	Скласти графік і забезпечити проведення уроків та позакласних заходів, з метою обміну досвідом організації оздоровчої роботи та валеологізації навчально-виховного процесу	заступники директора	
6	Провести діагностичне анкетування педагогічних працівників „Рівень валеологічної організації уроку”	психолог	
7	На нараді при директорі заслухати питання стану здоров'я учнів школи на основі даних останнього медичного огляду	медсестра	
8	Провести презентацію програми „Рівний – рівному” щодо формування здорового способу життя	психолог	
9	Провести заняття батьківського всеначу з теми педради	класні керівники	
10	Підготувати проект рішення педради		

ПРОЕКТ РІШЕННЯ:

1. Розробити шкільну програму „Здорові діти – багатство нації” для планово-прогностичної організації та координації оздоровчої роботи. *Заступник директора з НВР.*
2. Продовжити практику використання годин варіативної складової навчального плану на предмети валеологічного спрямування, фізичного, психічного, соціального розвитку учнів. *Адміністрація школи.*
3. Запровадити систему валеологічного моніторингу. *Медсестра, психолог.*
4. Продовжити роботу з виконання заходів районної комплексної програми „Здоров'я через освіту”. *Педагогічний колектив.*
5. Розробити рекомендації „Прийоми валеологізації навчання”.

Вчитель біології.

МЕТА:

- інформаційне забезпечення вчителів з питання валеологізації навчально-виховного процесу школи;
- використання на практиці передового педагогічного досвіду щодо збереження і зміцнення фізичного та психічного здоров'я дітей;
- підвищення фахової майстерності та психолого-педагогічної підготовки вчителів;
- аналіз умов забезпечення психофізичного здоров'я учнів школи.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ:
педагогічна рада з елементами тренінгу.

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ:

1. Виступ заступника директора школи „Формування, збереження та зміцнення здоров'я підростаючого покоління”.
2. Аналіз виконання районної комплексної програми „Здоров'я через освіту”. Виступ директора школи.
3. Мозковий штурм „Здоров'я – це...”
4. Вправа „Колесо життя”.
5. Самоаналіз валеологічної організації заняття (обговорення результатів діагностичних анкет).
6. Робота в групах:
 - вправа „Модель здоров'я”;
 - презентація роботи груп.
7. Вправа „Джигсоу -1”:
- Валеологізація навчального процесу.
- Аспекти валеологічної освіти.
- Структура оздоровчої роботи в школі.
- Заходи та форми проведення оздоровчої роботи.
8. Вправа „Складові здоров'я вчителя”.
9. Виступ заступника директора з виховної роботи „Організація спільної діяльності родини та освітнього закладу для оздоровчо-виховної роботи”.
10. Підсумок роботи.

ТЕМА: СУЧАСНИЙ УРОК: ПРОБЛЕМИ, ПОШУКИ, ЗНАХІДКИ, ПЕРСПЕКТИВИ

МЕТА:

- вивчення та використання на практиці сучасних досягнень педагогіки й психології щодо оновлення змісту, форм і методів проведення уроку;
- розвиток ініціативи і творчості, новаторських пошуків педагогів щодо підвищення ефективності уроку;
- надання практичної допомоги педагогічним кадрам в оволодінні сучасними методами викладання;
- підвищення фахової майстерності та психолого-педагогічної, методичної підготовки вчителів;
- сприяння виробленню в учителів умінь і навичок самостійної роботи з метою безперервного підвищення своєї кваліфікації.

ФОРМА ПРОВЕДЕННЯ: педагогічна рада на основі започаткування роботи творчих груп.

ТЕХНОЛОГІЯ ПРОВЕДЕННЯ:

- Вступне слово ведучого.
- Робота творчих груп над метапланом.

Робота над 1 пунктом метаплану.

● Виступ заступника директора з навчально-виховної роботи „Урок у нашій школі: досягнення, проблеми, перспективи”.

● Презентація виставки „Мій досвід удосконалення уроку”.

● Відеокалейдоскоп „Шкільне сьогодні”.

2 пункт. Групова робота.

- Мозковий штурм „Сучасний урок – це...”
- Виступи представників груп:
 - методи навчання;
 - форми організації навчальної діяльності;
 - мотивація навчальної діяльності;
 - співробітництво вчителя й учня;
 - урахування вікових психологічних особливостей учнів.

● Складання моделі „ідеального” уроку.

3 пункт. Групова робота.

Презентація дельфі-ідеї. До засідання педагогічної ради в групах письмово проходило обговорення проблем, що зменшують ефективність проведення уроків.

4 пункт. Групова робота.

Вправа „Два – чотири – всі разом”: що необхідно зробити, щоб усунути недоліки у проведенні уроків, покращити організацію навчально-виховного процесу, підвищити рівень викладання предметів?

5 пункт. Які ресурси маємо, щоб реалізувати пропозиції, зазначені в розділі 4?

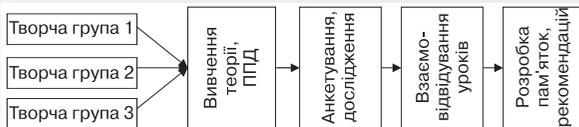
- Обговорення в групах.
- Презентація наявних можливостей.

● Перспектива вдосконалення.

III. Підсумок засідання.

IV. Проект рішення.

Структура підготовчого етапу:

МЕТАПЛАН

Тема педради
(проблемне питання)

1. Якою є ситуація в дійсності?

2. Якою повинна бути ідеальна ситуація?

3. Чому в дійсності ситуація не є такою, якою вона повинна бути (причини)?

4. Що необхідно зробити, щоб усунути причини?

5. Які ресурси ми маємо, щоб реалізувати ці пропозиції?

ПРОЕКТ РІШЕННЯ.

1. Активно впроваджувати в практику роботи принципи особистісно зорієнтованого навчання, новітні педагогічні технології.

Педагогічний колектив.

2. Розробити рекомендації „Шляхи підвищення ефективності уроку”.

Творча група.

3. Провести тиждень педагогічної майстерності „Мій досвід удосконалення уроку”.

Заступник директора з НВР.

4. Провести семінар-практикум „Психологічний супровід школяра”.

Психолог.

5. На засіданнях методичних об'єднань систематично розглядати питання підвищення ефективності сучасного уроку.

Керівники МО.

6. Удосконалювати практику поширення передового педагогічного та перспективного досвіду з проблеми підвищення ефективності уроку.

Заступник директора з НВР, керівники МО.

7. Поповнювати інформаційний банк спеціальної літератури з проблем удосконалення сучасного уроку.

Заступник директора з НВР, керівники МО.

8. Провести шкільний конкурс „Учитель року 2005”.

Заступник директора з НВР.

УПРАВЛІНСЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ КЕРІВНИКА ШКОЛИ

ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Аналіз основних положень нормативних документів дозволив нам визначити три найбільш важливі вимоги, які ставить держава перед освітянами і які ми заклали в систему життєдіяльності колегіуму:

1. *Забезпечення якості освіти.*

2. *Збереження здоров'я всіх учасників навчально-виховного процесу.*

3. *Виховання людини, здатної адекватно реагувати на всі зміни, що відбуваються в суспільстві.*

Таким чином, основною перспективою організації

управління школою є свідоме управління змінами за допомогою науково обґрунтованого механізму передбачення, регулювання, пристосування до мінливих зовнішніх умов функціонування закладу. Адміністрація колегіуму вважає найбільш доцільним програмно-цільове, стратегічне управління, яке покликане не лише забезпечити функціонування, а й розвиток колегіуму в майбутньому.

Сьогодні наш колегіум має статус експериментального навчального закладу.

Головна мета експерименту – визначення основних умов і створення особистісно зорієнтованої моделі школи, яка максимально сприятиме самопізнанню, саморозвитку і самореалізації особистості в умовах школи здоров'я.

Особлива увага в організації науково-методичної роботи в нашому закладі приділяється самоосвітній діяльності вчителів. Управління самоосвітньою діяльністю здійснюється через співбесіди з учителями “Моделювання особистої педагогічної діяльності вчителя”, участь учителів у шкільному конкурсі “Учитель року”, “Класний керівник року”, виставки педагогічної творчості, звіти про роботу курсів, факультативів, об'єднань, атестацію пе-

Тетяна ТРЕТЬЯКОВА

Директор колегіуму №11 м. Новомосковська, вчитель вищої категорії, учитель-методист, Відмінник освіти України, лауреат обласної педагогічної премії

ВІЗИТКА ШКОЛИ

У колегіумі працює **40** учителів.

Середній вік колективу – **44** роки.

Усі вчителі мають вищу педагогічну освіту.

55% учителів – вищої категорії,

50% учителів мають педагогічне звання “Учитель-методист”, “Старший учитель”.

21 вчитель колегіуму нагороджений знаком “Відмінник освіти України”,

20 – грамотами Міністерства освіти і науки України.

дагогічних працівників; звіти на щорічній науково-практичній конференції “На шляху інноваційних перетворень”. Результатом такої діяльності є 28 узагальнень досвіду вчителів колегіуму, занесених до обласної картотеки “Освітянська спадщина Придніпров’я”.

Реалізації підходів особистісно-орієнтованого навчання сприяє діяльність психологічної служби закладу, метою якої є психодіагностична та корекційна робота, підвищення психологічної культури всіх учасників навчально-виховного процесу. Психологічний супровід навчального процесу починається з визначення готовності учня до шкільного навчання, прогнозування можливих труднощів у навчанні дітей, розробки стратегії адаптації учнів до школи та пропедевтики шкільних труднощів. Протягом навчання в школі I ступеня ведеться моніторинг індивідуального особистісного розвитку учнів, дані якого фіксуються в картках учителя та психолого-педагогічній карті психолога. На основі цих даних здійснюється особистісно-орієнтований підхід в організації навчально-виховного процесу, формуються групи для корекційно-розвивальної роботи з активізації пізнавальних процесів та формування емоційно-вольової сфери. При переході учнів з I на II, з II на III ступені навчання проводиться системна діагностика, наслідки

Засідання творчої групи

Театр моди “Аніта”

Спортивне свято “Тато, мама, я – спортивна сім’я”

якої аналізуються на мікропедадрадах, де виробляються педагогічні стратегії розвитку класу в цілому і окремих категорій учнів.

У психологічній просвіті батьків особливий акцент робиться на знайомство з психологічними основами виховання та розвитку дітей. Зустрічі з психологом проводяться для батьків кожної вікової категорії учнів, на яких вони знайомляться з основами розвивального навчання, особливостями підліткового віку, ефективними прийомами спілкування з дітьми тощо. Для батьків майбутніх першокласників проводиться тренінг з формування навчальних умінь дітей.

Робота з атестації педагогічних кадрів проводиться в колегіумі в три етапи:

1. **Підготовчий** – інформаційно-методична підготовка педагогічних працівників.
2. **Оцінювальний** – вивчення професійної діяльності педпрацівників учасниками навчально-виховного процесу.
3. **Підсумковий** – підбиття підсумків, оформлення документів.

На першому етапі адміністрація закладу знайомить учителів з Положенням про атестацію. Для забезпечення своєчасної оперативної інформації в методичному кабінеті створено стенд “Атестація”. На перших засіданнях атестаційної комісії розглядаються подані заяви на проходження атестації, затверджується план засідань комісії, здійснюється розподіл обов’язків між її членами.

Протягом **другого періоду** здійснюється комплексне оцінювання роботи кожного педагогічного працівника, що атестується. До оцінювання залучаються адміністрація школи, психолог, керівники науково-методичних об’єднань школи, учні, батьки, члени атестаційної комісії.

Щорічно на засіданні педагогічної ради заслуховується звіт про роботу вчителя над самоосвітньою проблемою, післякурсним завданням, звіт про роботу в міжатестаційний період, проводяться виставки творчих напрацювань учителів.

Відслідковування діяльності вчителя, що атестується, разом з адміністрацією здійснює психолог колегіуму. Вивчається рівень володіння вчителем психолого-педагогічним інструментарієм, створення сприятливого психологічного клімату, рівень психологічної взаємодії всіх учасників навчально-виховного процесу, організовується визначення рейтингу вчителя серед колег, учнів, батьків, надається консультаційна допомога. Традиційним стало проведення декади вчителів, що атестуються, під час якої кожен з них презентує власний досвід роботи в різних видах навчально-виховної діяльності.

Під час **третього етапу** відбувається узагальнення матеріалів вивчення системи роботи вчителів, що атестуються. Ці матеріали узагальнюються адміністрацією школи в наказах. Кращий досвід роботи вчителів заноситься до картотеки колегіуму “Перлини педагогічної творчості” або ж рекомендується до занесення в каталог “Освітня спадщина Придніпров’я”.

Психолог колегіуму, керівники науково-методичних об’єднань складають відгуки про роботу вчителя, що атестується. На основі узагальнених матеріалів складається атестаційна характеристика.

Важливе значення в управлінні колегіумом відводиться контролюю-діагностичній діяльності, яка має плановий системний характер.

В управлінській діяльності адміністрація колегіуму використовує **різноманітні форми контролю:**

– **оперативний** – перевірка стану ведення класних журналів, факультета-

тивів, курсів за вибором, поурочних планів (вибірково або при підготовці матеріалів учителів, що атестуються, тощо); здійснюється контроль за проведінням індивідуальних та групових консультацій; планово, двічі на рік, перевіряються плани роботи класних керівників, вихователів ГПД та інше; тематично, під час відвідування уроків, співбесід тощо здійснюється перевірка перебігу виконання планів роботи класних керівників, вихователів ГПД та ін.;

— *фронтально-оглядовий* контроль здійснюється з метою з'ясування професійного рівня на початок і кінець навчального року. Здійснюється аналіз планів роботи науково-методичних об'єднань, а також огляд кабінетів з метою виявлення технічного і навчально-методичного забезпечення тощо;

— *класно-узагальнювальний* контроль, який обов'язково закінчується мікропедрадою “Робота класного керівника і колективу учителів з організації навчально-виховного процесу”. Наступний крок — це відвідування уроків з метою перевірки виконання рішень мікропедради, аналіз результативності організації навчально-виховного процесу в класі;

— *фронтально-персональний* контроль — аналіз роботи вчителя, який проводиться до атестації або з метою знайомства з учителем, що тільки-но розпочав роботу в школі.

Використовуються такі форми контролю, як: *колективний контроль* — під час підготовки матеріалу атестації, перевірки стану ведення учнівських зошитів, щоденників тощо; *взаємоконтроль* — наставництво, контроль керівника науково-методичного об'єднання за діяльністю членів науково-методичного об'єднання тощо.

Цілеспрямований системний контроль забезпечується веденням карт

контролю за виконанням наказів по школі, рішень педагогічних рад.

Аналіз результативності управлінських рішень проводимо на засіданнях педагогічних рад, науково-методичних об'єднань, нарадах при директорі, оперативних нарадах, у методичних бюлетенях, узагальненнях досвіду, наказах по школі, через інформаційний центр, науково-методичну раду.

З метою забезпечення дієвого контролю за виконанням управлінських рішень у Положенні про загальношкільні конкурси “Учитель року”, “Класний керівник року” здійснюється оцінювання участі вчителів у науково-методичних місячниках, КТС, поповненні методичної бази кабінету, аналіз організації самоосвітньої діяльності вчителя, керівництво науково-дослідницькою діяльністю школярів, володіння українською мовою, визначення рейтингу вчителя за оцінкою учнів, батьків, адміністрації, аналіз виконавської дисципліни (за наказами по школі).

З метою вдосконалення рівня управлінської діяльності, її результативності, використовуючи матеріали польсько-українського проекту центру освітньої політики та інституту політичних технологій “Самооцінювання роботи школи”, провели самоаналіз діяльності колегіуму. Аналіз отриманих результатів дав можливість визначити перспективу розвитку колегіуму на основі програмно-цільового, адаптивного управління.

У березні 2005 року проводилася державна атестація колегіуму №11. Загальний висновок атестаційної комісії щодо рівня освітньої діяльності колегіуму: “Рівень освітньої діяльності колегіуму №11 високий. Заклад вважається атестованим з відзнакою”.

Управління
школою

ШКОЛА-РОДИНА: ВІД КОНЦЕПЦІЇ ДО ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Ольга АМЕЛІНА

Директор Чкалівської ЗСШ
Нікопольського району
Дніпропетровської області

*Найвища
оцінка діяль-
ності такої
школи —
“як у рідній
хаті”.*

В умовах розбудови Української державності надзвичайного значення набуває інноваційний розвиток сільської школи як важливої складової загальної середньої освіти, бо саме інноваційна діяльність є вимогою шкільного сьогодення.

Якщо школа хоче оновити весь навчально-виховний процес, вона стає на шлях експерименту. Ось чому п'ять років тому школа обрала для себе, свого колективу (а це — учні, батьки, вчителі, громадськість села Чкалово) напрям створення школи нового типу — української національної школи-родини. Для реалізації обраного напрямку роботи було визначено і взято за науково-теоретичну основу „Концепцію національної школи-родини” за редакцією академіка П.П. Кононенка (1995 р.).

Школа-родина — це школа, життєдіяльність якої наближена до родинної, де про кожну дитину піклуються, турбуються, її люблять і дбають про її моральне і фізичне здоров'я. Найвища оцінка діяльності такої школи — „як у рідній хаті”.

СИСТЕМА НАВЧАННЯ І ВИХОВАННЯ В ШКОЛІ-РОДИНІ

Освіта і виховання в школі-родині — національ-

ні за сутністю, змістом, мають людинотворчий і державоствердний характер. Навчально-виховний процес здійснюється на основі державної політики в галузі освіти і виховання, національних і загальнолюдських цінностей, наукових педагогічних досягнень, народної педагогіки, філософії родинності і будується на визнанні цінності кожної молодої людини — суб'єкта відродження України як держави.

У школі-родині весь навчально-виховний процес є єдиним, цілісним, але індивідуалізованим. Це означає, що навчання і виховання зливаються в єдине річище. Ці процеси не мають чіткого відмежування, а тільки специфічні індивідуальні відмінності і складають собою єдину цілісну систему (див. схему 1).

Упродовж багатьох років у вихованні дитини на перше місце ставили школу, потім сім'ю, громадськість. Однак у результаті суспільних і економічних змін життя впевнено ставить на чільне місце саме сім'ю і родину, батьків як перших і природних вихователів своєї дитини. Саме родина є першою школою виховання, де плекаються моральні якості, шануються звичаї, традиції, зберігається пам'ять роду. З родини йде життя людини. Без родини, сім'ї, батьків виховати мо-

рально здорову дитину неможливо.

НАВЧАЛЬНИЙ ПРОЦЕС у школі-родині будується так, що педагоги разом із батьками й учнями використовують базовий і варіативний компоненти відповідно до робочих навчальних планів, складених на основі типових, затверджених Міністерством освіти і науки України. Індивідуалізація і диференціація навчання забезпечується виконанням інваріативної і варіативної частини Державного стандарту загальної середньої освіти. Варіативна частина формується безпосередньо громадою школи-родини відповідно і виходячи з експериментальної роботи та проблеми школи. До її складу входять такі курси: валеологія; європейський вибір України; народознавство; етика і психологія сімейного життя; основи комп'ютерної грамотності; основи екології.

Варіативне навчання дає можливість дітям отримати особистісно зорієнтовану освіту, виходячи з їхніх індивідуальних здібностей та інтересів.

Основою життєдіяльності школи-родини є **українознавство** – спеціалізований інтегрований курс, виховна навчально-інтегрована система, спрямована на формування національної свідомості і самосвідомості, розуміння учнями рушійних сил розвитку України.

Досвід школи свідчить, що саме українознавство може дати дитині і батькам можливість усвідомити себе

українцями, громадянами своєї держави. Саме для цього ще в 2001 р. школа ввела цей курс у варіативну частину навчального плану, створила центр українознавства, тісно співпрацює з Інститутом українознавства, академіком П.П. Кононенко, редактором програми цього курсу. У школі вивчаються такі курси:

- 1 клас. Я і мій рід, мій край.
- 2 клас. Українська природа.
- 3 клас. Українська мова.
- 4 клас. Український народ.
- 5 клас. Наша Батьківщина. Серце України – столиця Київ.
- 6 клас. Українська історія.
- 7 клас. Українська держава.
- 8 клас. Українська культура.
- 9 клас. Українська культура.
- 10 клас. Українська нація.
- 11 клас. Україна і світ.

Головне завдання педколективу сьогодні – надати українознавчого змісту

Схема 1.

Структурно-логічна модель школи-родини

ПЕРЕДУМОВИ СТВОРЕННЯ ШКОЛИ-РОДИНИ

I етап. Вересень 1995 – вересень 1996 рр.

Працюючи над попередньою проблемою „Гуманізація стосунків між учителем і учнем”, колектив школи здобув певний педагогічний досвід. Було проведено психолого-педагогічні семінари, педагогічні читання, нестандартні та інтегровані уроки, виховні години. Проведеній роботі сприяло й учнівське самоврядування у формі учкомі і постійно діючих учнівських комісій.

II етап. Вересень 1996 – вересень 1997 рр.

Умовні межі проблеми розширилися. Чітко визначилась категорія важковиховуваних або педагогічно занедбаних дітей (їх стало 25). З цими дітьми проводилася роз'яснювальна і профілактична робота, надавалась допомога в навчанні, корегувалась і контролювалась їхня поведінка, ставлення до вчителів, однокласників, батьків.

Учителі і вихователі дійшли думки, що не тільки занедбані та важковиховувані діти стоять перед проблемою реалізації свого “я”, а й інші учні школи.

III етап. Вересень 1997 – вересень 1998 рр.

Школа стала опорною з правових питань у районі, більше 10 років не мала правопорушників. Вона була однією з небагатьох, вихованці якої не стояли на обліку в дитячій кімнаті міліції та не притягувались до кримінальної відповідальності.

У квітні 1998 року було проведено загальношкільні батьківські збори, на яких було прийнято рішення включити до участі в організації і проведенні навчально-виховного процесу батьків як активних і рівноправних учасників.

IV етап. Вересень 1999 – вересень 2000 рр.

Активізувалася робота батьків у класах, особливо початкової школи, почав неформально діяти батьківський комітет.

У цей період було створено картотеку педагогічного досвіду інших шкіл-родин України.

V етап. Вересень 2000 – вересень 2001 рр.

У виховний процес школи впроваджуються традиції, звичаї, досвід сімей та родин села. У навчальний процес вводиться новий курс – українознавство.

VI етап. Вересень 2001 – вересень 2002 рр.

Батьки стають активними учасниками життєдіяльності школи. Розпочато підготовку і розробку Концепції експериментальної роботи.

Перед колективом постає завдання – наповнити українознавчим змістом весь навчально-виховний процес школи.

VII етап. Вересень 2002 – вересень 2003 рр.

Створюється родинний мікроклімат через класи-родини (3-а, 3-б, 4 класи). Живемо за народним календарем (створено Місяцелік). Проведено комп'ютеризацію школи.

Активізувалася робота учнівських організацій: піонерської організації „Веселкова” та учнівського самоврядування старшокласників „Темі”.

У 2003 р. школа стала експериментальною регіонального рівня.

VIII етап. Вересень 2003 – вересень 2005 рр.

Українознавство викладається за новою програмою (2004 р.). Учителями школи розроблено систему уроків, виховних заходів, свят українознавчого змісту.

Створено клас-родину (4 клас). При Чкаловській сільській раді з ініціативи школи створено батьківсько-громадську асоціацію „Родинність”.

всьому навчальному процесу. Аспект українознавства чітко окреслюється на уроках історії, географії, української мови і літератури, народознавства, образотворчого мистецтва, музики, валеології, у початковій школі – на уроках “Я і Україна”.

Учителями школи розроблено систему уроків українознавчої тематики з різних курсів і предметів:

Українознавче виховання дитини в сім'ї.

Історичне минуле рідного краю.

Традиції материнського виховання в школі-родині.

Формування українознавчих і родинних цінностей на уроках української літератури в школі-родині.

ВИХОВНИЙ ПРОЦЕС

школи-родини ґрунтується на засадах органічного поєднання національного із загальнолюдським, виховання учнів громадянами і патріотами. Домінантним є все (форми, методи, завдання), що пов'язане з родинністю і народними традиціями.

Мета всіх учасників виховного процесу – створення в кожному класі, в школі родинного мікроклімату. Найцінніше – це духовний зв'язок із дітьми, який з'явиться лише в такому родинному середовищі, де панують любов і злагода, де батьки завжди знаходять час для спілкування з дітьми. Коли зважити на сьогоднішній занепад духовності, родина є чи не єдиним порятунком.

Родинно-сімейне виховання передбачає:

- формування моральних цінностей з позиції добра, справедливості, гідності, правди, честі, людяності;
- створення сприятливої трудової атмосфери в сім'ї; праця дітей з ранніх літ на благо сім'ї;
- прилучення дітей до чарівного світу знань через національні казки, пісні, прислів'я, думи;
- піклування про нормальний розвиток відчуттів і сприймань дитини;
- турбота про те, щоб кожна дитина всебічно розвивалася, володіла рідною мовою, знала рідний край;
- залучення дітей до активної участі в народних святах, обрядах, виховання в них народної свідомості і характеру, національної культури та свідомості.

Батьки наших учнів є активними учасниками життєдіяльності школи. При цьому визначається пріоритетність родинних виховних цінностей та розділяється відповідальність за виховання і навчання дитини з родиною. Саме батьки забезпечують зв'язок виховного процесу: родина – дитячий садок – школа – позашкільні заклади села. Залучення як батьків, так і інших членів родини (бабусь, дідусів, сестер, братів, інших родичів) до участі в шкільних навчальних і виховних заходах, постійна співпраця і батьківська підтримка, погодження всіх питань щодо організації шкільного життя з батьківською громадськістю, партнерство в прийнятті рішень створюють специфіку школи-родини.

За останні роки в школі склалася певна система роботи з батьками.

У школі-родині вивчаються історія і культура кожної родини. Починаючи з початкової школи, дитина створює своє родовідне дерево, сягаючи 4-го, 5-го покоління своїх родичів, оформляється матеріал “Родинознавство”. Цю роботу очолює і проводить учитель історії.

У кожному класі вивчаються родинні традиції і звичаї. Ними є любов до народної пісні, вишивання, гаптування, приготування українських страв, садівництво, різьба по дереву тощо. Зразком любові до української пісні є найкращий у районі народний гурт будинку культури “Веселка”, де учасники знають і співають більше 100 народних пісень. Це магуся й бабусі, які щиро передають свою любов до пісні дітям.

У школі з метою продовження народних і родинних традицій розроблено та затверджено ДОППО індивідуальні програми гуртків “Вишиванка” та “Саморобка”. З 2002 р. школа розробила і створила Місяцелік, який розподіляє народні свята на три цикли: осінній, зимовий, весняний. Найулюбленішими у школі стали свята: Різдво Божої Матері, Покрова, Пилипівка (осінні), Свято Андрія, або Калита, Святого Миколая, Різдво Христове, Меланки, Стрітення (зимові), а весною святкуємо Явдохи (День сонця), Чистий четвер, Благовіщення, Пасху, День матері і родини.

У виховному процесі школи-родини велику роль відіграють учнівські органи самоврядування. Це піонерська дружина “Веселкова” та республіка старшокласників “Темп”. Вони забезпечують активну участь кожного вихованця в різних видах діяльності: навчально-пізнавальній, ціннісно-орієнтаційній, трудовій, художньо-естетичній, спортивно-оздоровчій, суспільно-гуманістичній і краєзнавчій. Для дітей працюють різні гуртки з предметів та за інтересами, спортивні секції, філія музичної школи, бібліотека, читальний зал.

Отже, школа-родина на цьому етапі зосереджує увагу на розробці і впровадженні технологій родинно-шкільного виховання, де школа повинна допомогти сім'ї, батькам відновити традиційний статус української родини.

Управління
школою

НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ШКОЛИ:

ОРГАНІЗАЦІЙНО-ПРАКТИЧНІ АСПЕКТИ

Автор має на меті обґрунтувати доцільність використання в шкільному осередку науково-дослідницької діяльності як ефективної форми післядипломної педагогічної освіти вчителів. Посилаючись на конкретні результати впровадження дослідницької роботи у практику роботи школи, автор переконливо доводить: виховання наукового стилю мислення через творчу взаємодію вчителя й учня у процесі роботи над дослідженням є визначальним чинником становлення особистості педагога-дослідника

Людство увійшло в таку фазу свого культурно-історичного розвитку, коли визначальним у розвитку кожного з елементів цілісної соціальної системи є не лише національні потреби, а й загальносвітові стандарти. Кардинальні зміни, що відбуваються у світі, зумовили потребу в переосмисленні змісту вітчизняної освіти і формуванні нової генерації педагогів. Власне, основна проблема освітянських реформ — це проблема становлення особистості педагога, здатного ефективно працювати в нових соціальних умовах.

Широке впровадження новітніх інформаційних та комунікаційних систем в усі сфери життєдіяльності сучасної людини радикально змінює функції вчителя в навчальному процесі: педагог перестає бути основним джерелом знань і чільне

місце посідає його управлінська функція як організатора самостійної освітньої діяльності учнів. Роль „оракула” в новому інформаційному суспільстві вже неприваблива і неефективна. Все більшої актуальності набуває педагогіка співробітництва, конструктивність якої буде визначатися спільним (вчителя й учня) пошуком істини [17, с. 9].

Упровадження науково-дослідницької діяльності в практику роботи школи надає роботі з обдарованими дітьми системного і динамічного характеру (див. вріз 1). Крім того, функціонування в загальноосвітньому закладі учнівської наукової спілки дає можливість педагогам оволодіти сучасними управлінсько-організаційними технологіями. Адже педагогічні і соціологічні дослідження показують, що близько **80 відсотків** педагогів-практиків не готові сьогодні до роботи з обдарованими дітьми.

**Олена
МАРЧЕНКО**

Науковий співробітник
Дніпропетровського
обласного інституту
післядипломної
педагогічної освіти

На початку навчального року нами було проведено анкетування серед учителів – слухачів курсів перепідготовки педагогічних кадрів Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти. До опитування було залучено **126** учителів різних спеціальностей.

В анкеті було передбачено питання стосовно специфіки реалізації принципів дослідницької діяльності у навчально-виховному процесі. Опитувані мали визначитися щодо своєї готовності до діяльності наукового керівника і доцільності впровадження науково-дослідницької діяльності учнів у практику роботи школи.

Відповідаючи на інші питання, вчителі повинні були вибрати з наведених тверджень одне, найбільш значуще. Так, педагогам пропонувалось поміркувати над першочерговим завданням, яке повинен розв'язувати науковий керівник у процесі творчої співпраці з учнем-дослідником (№2), а також умовами, в яких така співпраця буде найбільш ефективною (№6). У відповіді на питання №1 респонденти мали визначити зміст позитивного впливу дослідницької діяльності на становлення особистості учня, а в питанні №5 пропонувалось вибрати із наведеного переліку найбільш поширену проблему, пов'язану із запровадженням дослідницької діяльності у школі. Якщо жоден із варіантів не

Вріз 1.

ДО ТЕОРІЇ ПРОБЛЕМИ

На дослідження як один з основних засобів задоволення потреби в пізнанні і реалізації принципів самоосвіти вказували В.А. Енгельгард, В.С. Мухіна, В.Ф. Паламарчук.

Структуру учнівської науково-дослідницької діяльності ми розпізнаємо і в концепції активного навчання Д. Дьюї. Він розробив концепцію „повного акту мислення”, сутність якого в тому, що учні мають відчуті конкретні ускладнення, визначити проблему, сформулювати гіпотезу її подолання, одержати розв'язок проблеми чи її частини, перевірити гіпотезу шляхом спостереження чи експерименту. Прикладом організації такої діяльності може слугувати *метод проектів*, розроблений учнем Дьюї, американським педагогом В. Кіппатріком [4, с. 13].

Всі означені дослідники однозначно і тверджени щодо ефективності використання дослідження як елементу системи освіти. Проте проблема реалізації принципів науково-дослідницької діяльності у навчальному процесі залишається недослідженою як у теоретичному, так і в методичному аспектах.

Вріз 2.

Проведене анкетування виявило такі результати:

- На питання, чи *потрібна дослідницька робота учнів у загальноосвітньому навчальному закладі*, 68% учителів дали ствердну відповідь, 13% – заперечну, 19% – не визначились.
- Про свою *готовність до здійснення наукового керівництва дослідницькою діяльністю учня* заявили 27% учителів, про неготовність – 69% учителів, 14% – не визначились.
- Учителі вважають, що впровадження науково-дослідницької діяльності в практику роботи школи дозволяє формувати активну, творчу особистість – 31%; розвивати мислення учнів – 27%; виховувати людину, яка зуміє реалізувати себе в суспільному й особистому житті – 12%; забезпечувати умови для повноцінного формування знань, умінь і навичок, передбачених освітніми стандартами – 16%; виховувати високоморальну особистість, що зорієнтована на цінності науки – 10%; власний варіант – 4%.
- Учителі акцентували увагу на таких труднощах, пов'язаних із запровадженням дослідницької діяльності у школі: висока зайнятість через значні навантаження як в урочний, так і в позаурочний час – 34%; відсутність методичного забезпечення – 25%; відсутність чіткої програми дій – 22%; відсутність матеріального заохочення – 15%; небажання учнів займатись дослідницькою діяльністю – 2%; власний варіант – 2%.
- На думку педагогів, робота вчителя – наукового керівника буде ефективною за умови вдосконалення науково-методичного забезпечення – 31%; врахування адміністративних інтересів і запитів учителя – 24%; широкого залучення вчених до цього процесу – 13%; активної позиції вчителів і адміністрації – 15%; підтримки з боку держави – 13%; власний варіант – 4%.

влаштовував опитуваного, він мав запропонувати власний (див. вріз 2).

Як видно з результатів тестування, вчителі усвідомлюють важливість реалізації принципів дослідницької діяльності у навчально-виховному процесі, проте неготовність значної кількості педагогів до такої роботи пов'язана з відсутністю психологічної і методичної підготовки, а також чітко структурованої моделі організації наукових товариств у школі.

Як ефективний шлях розв'язання цієї проблеми нами запропоновано впровадження „Школи наукового керівника” у структуру методичної роботи навчального закладу, що дасть змогу вчителям освоїти методологію дослідження і закони співробітництва, потрібні для спільних творчих пошуків.

Навчальні заняття для вчителів – майбутніх наукових керівників доцільно проводити у формі тренінгу. Адже для педагогів особистий досвід – важливе джерело отримання знань, тому вони значно ефективніше навчаються під час групового обговорення і вирішення проблем, ніж під час пасивного слухання. Завдання навчання, чітко окреслені у підсвідомості дорослих „учнів”, спонукають до розв'язання тих завдань, які ставлять перед нами події реального життя і які можна успішно використати на практиці.

Організація занять у формі тренінгу сприяє створенню теплої, доброзичливої атмосфери у вчительському колі, активізує пізнання, заохочує педагогів до генерування ідей, творчості, вироблення оригінальних рішень.

Плануючи освітню роботу з педагогами, керівник шкільної наукової спілки повинен враховувати, що тренінгові заняття є ефективним засобом інформаційного „занурення”, яке відбувається, як правило, на початку діяльності вчителів як наукових керівників. У подальшому доцільно

чергувати індивідуальне консультування з проведенням „круглих столів”, семінарів-практикумів, аукціонів ідей, творчих звітів. До участі в таких заходах бажано залучати вчених, спеціалістів ВНЗ.

Безперечно, допомогти дитині стати на шлях науки зможе лише той учитель, який у процесі роботи над дослідженням виступає як носій досвіду організації діяльності, а не як „джерело беззаперечних” знань. Обидві сторони взаємодії є суб'єктами, тобто активними діями, тому позиція кожного з учасників дослідницького процесу не може бути пасивною [13, с. 68].

Це позиція особистості, яка здійснює самостійний пошук у творчій взаємодії з іншим учасником дослідження. Важливою умовою наставницької діяльності в такій ситуації є наявність у педагога власного досвіду дослідницької роботи, „переживання ним напруги пошуку і радості відкриття, щоб викликати їх у своїх учнів” (Д. Пойя).

Співтворчість юного дослідника і наукового керівника стає спільною діяльністю двох суб'єктів над науковим об'єктом, у результаті якої вони отримують або самоцінне нове наукове знання, або нову якість уже відомого знання. Відтак відбувається не лише передача інформації від суб'єкта-педагога до суб'єкта-учня, але виникає і зворотний інформаційний зв'язок: від учня-дослідника до педагога-наукового керівника. Лише за наявності таких доброзичливих партнерських стосунків створюється сприятливий психологічний мікроклімат, який забезпечує ефективність дослідницької діяльності в цілому.

Проте складність реалізації цієї ідеї в середньостатистичній школі пов'язана з багатоманітними несприятливими чинниками, найсуттєвішим із яких є недостатні методичне забезпечення науково-дослідницької діяльності.

Як відомо, жоден батько не вимагатиме від дитини високої техніки плавання у відкритому морі, доки не навчить її триматися на поверхні. До того ж, він сам має бути добрим пловцем, щоб з успіхом навчати сина. На жаль, педагогічна практика засвідчує, що в більшості випадків школярі та їхні наставники вирушають у бурхливий океан Науки без належної підготовки. У найкращому випадку така діяльність не завдасть ніякої шкоди, залишивши присмак нереалізованих бажань і жалю за втраченим часом.

Уникнути такої ситуації можна лише за умови ґрунтовного освоєння педагогами й учнями теоретичних знань та вироблення практичних умінь і навичок, потрібних для наукової діяльності, з урахуванням специфіки її реалізації в освітньому середовищі.

Отже, діяльність шкільного наукового товариства вже на початковому етапі функціонування пов'язана з вирішенням цілого ряду проблем: яким чином забезпечити кваліфіковане наукове керівництво дослідницькими проектами учнів, як уникнути формального ставлення вчителів і учнів до реалізації завдань товариства, як врешті-решт сформувати потрібні для науково-дослідницької діяльності вміння і навички?

Відповідь на ці питання буде знайдено, якщо в навчальному закладі створити для цього сприятливі умови.

Умови ефективної діяльності шкільного наукового товариства:

● Наявність лідера, навколо якого відбувається консолідація інтересів і творчих пошуків окремих представників педагогічного колективу. Саме за умови сформованості такої творчої групи можливе розгортання цілеспрямованої дослідницької діяльності учнів, об'єднаних у наукове товариство.

● Кваліфіковане педагогічне ке-

рівництво дослідницькими проектами учнів, яке має здійснюватися з урахуванням особистісного інтересу та можливостей школяра, без втручання у дослідницький процес, коли за учнем залишається право вибору як сфери, так і методів та альтернативних варіантів дослідження.

● Нагальною потребою є залучення вчених до керівництва науковими дослідженнями учнів, такого керівництва, яке відтворить ситуацію рефлексії і проектування власної діяльності у носіїв освітнього процесу.

● Ефективна система управління, яка об'єднує у загальному контексті всі ланки і напрямки науково-дослідницької діяльності у школі. Продуктивність цієї системи значною мірою залежатиме від чіткої позиції адміністрації школи, яка має врахувати:

- необхідність створення для вчителів гнучкого графіку роботи і відпочинку;
- потребу у відповідній матеріальній базі для проведення дослідження;
- важливе значення морального і матеріального заохочення.

● Реалізація актуальних для педагогів та учнів запитів і очікувань. Для педагогів це може бути професійне спілкування, фахове зростання, задоволення потреби в самовдосконаленні тощо, для учнів – спілкування, зростання авторитету серед однолітків, особистісна самореалізація, професійна визначеність.

● Наявність єдиного поля цінностей у членів педагогічного колективу. Внутрішня переконаність педагогів є засобом виявлення їхніх особистісних якостей під час занять з учнями, запорукою ефективної діяльності. Формування такого „поля” в загальноосвітньому закладі є складним процесом, що залежить від багатьох факторів: специфіки навчального закладу і наявних у ньому традицій, соціального статусу суб'єктів дослідницької діяльності, життєвих прагнень педагогів і учнів.

● Якісне методичне забезпечення функціонування товариства. Підготовка вчителів до творчої співпраці з учнями в царині науки є однією з найважливіших умов ефективності дослідницької діяльності. Освоїти методологію дослідження і закони співробітництва на шляху до спільної мети вчитель зможе у „Школі наукового керівника”, введення якої у структуру методичної роботи є одним із першочергових кроків керівника наукового товариства.

● Не менш важливим є і формування в учнів комплексу вмінь і навичок, який забезпечить результативність науково-дослідницької роботи. З цією метою необхідно ввести до варіативної частини навчальної програми відповідний факультатив.

● Створення власних традицій. Учні й педагоги, об'єднані спільними пошуками в різних предметних галузях, повинні відчувати причетність до загальної великої справи і усвідомлювати значущість свого внеску до скарбниці творчих здобутків товариства. Саме тому шкільні науково-практичні конференції, на яких відбувається презентація і захист дослідницьких робіт, Тижні Науки, посвята учнів у науковці, різноманітні конкурси дослідницьких проєктів, свято День Науки є обов'язковими складовими успішної діяльності товариства. Необхідно потурбуватися також і про створення атрибутики і гімну шкільної наукової спілки, а також систематичне ведення літопису творчих досягнень юних дослідників [10, с. 27].

Суттєвим завданням для педагога у процесі організації дослідницької діяльності учнів стає пошук відповіді на питання про способи формування внутрішньої мотивації, тобто переведення зовнішньої потреби дослідження невідомого у внутрішню потребу.

Педагогічна практика свідчить, на жаль, про поширення такого підходу

до організації дослідницької діяльності, коли домінантною метою є розв'язання нових соціально-значущих чи актуальних для науки проблем, а не розвиток особистості учня. У такому випадку дослідження не становить для дитини, як правило, ніякого інтересу, а мотив „це треба робити, тому що обов'язково треба” стає руйнівним.

Педагог повинен організувати роботу таким чином, щоб поштовх до дослідницької діяльності учня відбувся „зсередини”, інакше творчий процес буде зведено до формальних операцій, які не принесуть сподіваного педагогічного результату. Учитель, як людина більш досвідчена, завжди може зацікавити учня тими дослідницькими проблемами, якими він сам займається, але об'єднання творчих зусиль повинно відбуватися на добровільних засадах і цілком усвідомлено.

У процесі організації шкільного наукового товариства слід враховувати відмінність мотивації дослідницької діяльності учнів та наукових працівників. Коли мотивацією науковця є пошук абсолютної істини, то дитяча мотивація переважно зумовлена інтересом до предмета, емоційно-почуттєвим сприйняттям та вибором майбутньої професії. Учні надзвичайно складно триматися далекої мети, він потребує постійного підкріплення своєї пошукової діяльності в реальній дійсності. Тому так важливо зробити правильний вибір теми дослідження, яка безпосередньо пов'язана з актуальними інтересами і проблемами підлітка.

Не можна оминати увагою і проблеми тих шкіл, де учнівське дослідження є обов'язковим елементом освітньої шкільної системи. Педагог опиняється у складному становищі: необхідно знайти або побудувати такий мотиваційний простір, який би сприяв формуванню в кожного окремого учня інтересу до проведення дослідження. Обов'язковість у цьому

випадку не спрощує, а надзвичайно ускладнює педагогу завдання організації спільної дослідницької діяльності. Тому залучення учня до реалізації дослідницького проекту має відбуватися після ґрунтовної діагностичної і освітньої роботи, метою якої є вивчення здібностей і нахилів майбутнього дослідника, а також „занурення” його у специфіку наукової діяльності через факультативні заняття з основ методики наукового дослідження. Адже одним із найбільш поширених „бар’єрів” на шляху дослідника-початківця є недостатня сформованість відповідних прийомів та методів наукового дослідження – відсутність навичок спостерігати, класифікувати, узагальнювати, будувати моделі, ставити та вирішувати проблеми, висувати гіпотези, робити висновки тощо.

Отже, опинившись у ситуації вільного вибору певного виду додаткової навчальної діяльності, учень свідомо зважає свої можливості і визначає сферу інтересів, а робота над дослідженням відбувається вже за принципом „я роблю, бо це мені цікаво”, а не „так треба”.

Учитель не повинен вести учня до результату „за руку”, а як людина більш досвідчена в пошуку відповідей на питання, що ставить перед нами життя або ми самі вважаємо для себе актуальними, має знайти ефективний спосіб спільними зусиллями досягти поставленої дослідницької мети. У самій формулі співробітництва закладено секрет успіху: *ні учень, ні вчитель не знають, яким буде кінцевий результат дослідження, вони є рівноправними партнерами у процесі пізнання „істини”, який стає для них кроком до нових знань і саморозвитку.*

Хибність стилю поведінки окремих педагогів полягає в переконанні, що вони знають відповіді на всі питання і зобов’язані передати їх „необізнаним”. Такі вчителі забувають, що „чужа” правда, як правило, не

сприймається за істину. Пошук „спільної” правди створює таку ситуацію, коли знання, здобуті у творчій співпраці з учителем, стають для учня істинними. Педагог у процесі дослідницької роботи має зосередити увагу не на фіксації і вдосконаленні своїх знахідок, а на постійному їх запереченні й переосмисленні, інакше буде втрачено інтерес до цієї проблеми. Зазначимо, що внутрішня мотивація і зацікавленість педагога в дослідницькій проблемі є не менш важливою, ніж збагачення мотиваційної сфери учня-дослідника [10, с. 56]. Отже, перш ніж приступати до освітньої роботи з основ наукової творчості в педагогічному колективі, керівнику шкільної спілки науковців слід особливу увагу приділити саме мотивації педагогів до цієї нелегкої праці. Важливим рушійним фактором у дослідницькій роботі для вчителя – наукового керівника є усвідомлення власного професійного зростання, відчуття невпинного пошуку нового в царині фахової діяльності. Крім того, наставницька діяльність зобов’язує педагога відповідати ролі професійно компетентної і високоморальної особистості, що стає поштовхом до ґрунтовної самоосвіти і постійного збагачення свого внутрішнього світу.

Виходячи з цього, методична робота керівника шкільного наукового товариства має бути підпорядкована реалізації таких пріоритетних завдань:

- формування дослідницької стратегії педагогічної діяльності, комплексу дослідницьких та комунікативних умінь і навичок;
- вироблення стійкої мотивації педагогів до науково-дослідницької діяльності;
- розробка і реалізація на семінарських заняттях найбільш оптимальних методів освоєння педагогами теоретичних знань і практичних умінь, потрібних науковому керівнику в школі (рольові ігри,

ЛІТЕРАТУРА

1. Божович Л.И. Проблемы формирования личности. – М. – Воронеж, 1995. – 354 с.
2. Выготский Л.С. Лекции по психологии. – СПб.: Союз, 1997. – 144 с.
3. Выготский Л.С. Педагогическая психология / Под. ред. В.В. Давыдова. – М.: Педагогика, 1991. – 480 с.
4. Дьюи Д. Психология и педагогика мышления / пер с англ. Н.М. Никольская. – М.: Лабиринт, 1999. – 192 с.
5. Энгельгард В.А. Познание явлений жизни. – М., 1984. – 256 с.
6. Козлова О.Г. Методика інноваційного пошуку вчителя: Навч.-методичний посібник. – Суми: Мрія. -1,1998. – 96 с.
7. Липова Л., Морозова Л. Діагностика дитячої обдарованості та психолого-педагогічні особливості обдарованих дітей// Рідна школа. – №5. – 2003. – С.9-11.
8. Максютя Н. Е. О формировании культуры мышления / Республиканский центр мировоззренческого образования молодежи. – Луцк, 1992. – 163 с.
9. Марченко О.В. Научно-исследовательская деятельность учнів: Методичний посібник. – Дніпропетровськ: Наука і знання, 2005. – 140 с.
10. Марченко О.В. Перші кроки до науки: Навч. методичний посібник. – Дніпропетровськ: Наука і знання, 2005. – 122 с.
11. Павленко О. Пошуково-дослідницька діяльність учнів у навчальному закладі// Рідна школа. – 2003. – №9. – С.21-24.
12. Паламарчук В.Ф. Школа учит мыслить. – М.: Просвещение, 1987. – 208с.
13. Паламарчук В.Ф. Як виростити інтелектуала. – Тернопіль: Навчальна книга – Богдан, 2000. – 150 с.
14. Погоріла І.О. Становлення виховних систем гімназій у контексті життєтворчості особистості: Практико-орієнтований посібник. – К.: Пульсари, 2003. – 277с.
15. Пиаже Ж. Психология интеллекта// Избранные психологические труды. – М.,1994. – С.205.
16. Рибалко В.В. Психология розвитку творчої особистості. –К., 1996. – 235с.
17. Романенко М.І. Вимоги сьогодення// Рідна школа. – 2003. – №9-10. – С.3-15.

модельовання ситуацій, аналіз конкретних випадків з практики, „мозковий штурм”, психодрама тощо).

Отже, *дослідницьку діяльність у контексті шкільної освіти слід розуміти як процес творчої взаємодії двох суб'єктів (особистостей) з метою пошуку відповіді на невідоме, у процесі якої відбувається взаємна трансляція культурних цінностей і результатом якої є формування світогляду.* Завдяки участі в роботі шкільного наукового товариства новим змістом наповнюється самоосвітня діяльність учителя, для якого післядипломна освіта набуває системного і безперервного характеру. *Досвід впровадження науково-дослідницької роботи старшокласників у практику роботи школи свідчить про високу ефективність цієї системи як механізму підвищення кваліфікації педагогів.*

У перекладі з латини „школа” – це драбина, шаблями якої піднімається учень до вершини знань. Професійні якості і досвід учителя-наставника, для якого невпинний пошук істини і радість відкриття нового є змістом педагогічної діяльності, стануть надійною підтримкою юній людині в цій подорожі. Адже вона має жити та діяти відповідно до гуманістичних ідеалів людства і бути здатною до самореалізації в сучасному інформаційному світі.

МОДЕРНІЗАЦІЯ ОСВІТНІХ СИСТЕМ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Управління
школою

Сьогодні сільська школа перебуває на перетині кількох масштабних соціальних процесів загальнодержавного значення. Здійснюється радикальна соціально-економічна реформа на селі, яка має сформувати сільськогосподарське виробництво на засадах ринкової економіки, повернути селу ефективного власника та господаря. Це принципово змінює соціокультурне середовище, у якому працює сільська школа – і з точки зору матеріального та організаційного забезпечення, і з точки зору змісту навчання та виховної роботи.

Це означає, що крім реалізації загальних напрямів модернізації вітчизняної освіти, сформульованих у Національній доктрині розвитку освіти та інших концептуальних і директивних документах, сільська освіта має здійснити пошук власних оптимальних способів інтеграції в нове соціальне оточення.

Загальні засади модернізації сільської школи закладено в Указі Президента України від 15 липня 2002 року № 640/2002 „Про першочергові заходи щодо підтримки розвитку соціальної сфери села”, постанові Кабінету Міністрів України від 20 липня 1999 року № 1305 „Про розвиток сільської загальноосвітньої школи”, постанові Кабінету

Міністрів України від 6 травня 2001 року № 436 „Про затвердження Програми інформатизації загальноосвітніх навчальних закладів, комп’ютеризації сільських шкіл на 2001-2003 рр.” та ряді інших документів.

Специфіка освітніх реформ на селі визначається передусім їх соціальним контекстом. На очах змінюються не лише аграрні відносини, а й форми взаємозв’язків школи з навколишнім соціальним оточенням, причому дуже часто не в кращий для школи бік.

Так, за останні 10 років загальна кількість населення в сільській місцевості Дніпропетровської області зменшилась на 4%, а кількість дітей – на 12%, що можна пояснити загальним зменшенням народжуваності в країні, впливом молоді до великих міст, де кожен має більші можливості для реалізації своїх потреб.

Демографічна ситуація призводить до зростання малокомплектних шкіл, зменшення наповнюваності класів. Так, наприклад, кількість класів до 10 учнів в області порівняно з мину-

**Марина
ВАТКОВСЬКА**

Завідувач лабораторії сільської школи Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти

Директор школи, ліцею, гімназії № 6 2005

лим роком зростає на 13,5%. Зростає кількість дітей, що навчаються індивідуально – на 2% порівняно з минулим навчальним роком.

У сільській місцевості Дніпропетровської області налічується 1383 населених пункти, з них мають школи 477, що складає 35,5%. Велика кількість населених пунктів, у яких немає школи, ставить перед відділами освіти проблему забезпечення підвозу дітей на навчання. Потребують підвозу 16% учнів. Підвозяться 90% від тих, хто потребує підвозу.

Тому дуже важливим на сьогодні є виконання програми „Шкільний автобус”. Якщо на початок минулого навчального року сільські школи області мали 101 автобус, то на початок 2004–2005 навчального року – 127. З них 22 придбано за рахунок обласного бюджету. Як показала практика, в деяких випадках більш ефективним і економічно вигідним є підвіз не дітей, а вчителів до окремих шкіл. Організація підвозу педагогічних працівників до школи допоможе забезпечити викладання предметів на належному рівні, вирішити кадрову проблему сільської школи.

Кадрові проблеми, які постають перед сільськими навчальними закладами – це, перш за все, потреба у спеціалістах іноземної мови, фізики, математики, інформатики; викладання вчителем

двох і більше предметів, викладання не за фахом.

Сьогодні організація профільного навчання в сільській школі ставить перед нами додаткові питання щодо готовності педагогічних кадрів до роботи в профільних класах. Залишається відкритим питання створення закладів з поглибленим вивченням окремих предметів. Сьогодні в сільській місцевості нашої області функціонує лише два ліцеї та одна гімназія.

Усе вищенаведене означає, що забезпечити рівний доступ до якісної освіти на рівні окремого навчального закладу сільського регіону неможливо, тому в Дніпропетровській області розпочато роботу над науково-дослідним проектом „Модернізація системи освіти сільських адміністративних районів Дніпропетровської області”. Актуальність цього проекту очевидна. Його мета – створити модель цілісної самодостатньої регіональної системи освіти, доступної для сільської дитини, якісної та ефективної.

Працюючи над проектом, ми зробили висновки, що модернізація системи освіти району тільки через створення і функціонування освітніх округів неможлива. Освітній округ передбачає існування єдиної фінансової системи, єдиного управління, а це можливо тільки на базі єдиного районного округу. Тому сьогодні ми пропонуємо до впровадження різні організаційно-педагогічні форми: соціально-педагогічні ком-

На наступних сторінках

Освітній округ в стратегії майбутнього. Кроки практичної реалізації.

Ірина Грекова

стор. 182

Як здійснити настанови міністерства і управлінь освіти, якщо ресурсна база надзвичайно обмежена?

Валентин Півнев

стор. 183

Необмежені можливості мають шкільні музеї, які є одним із засобів активізації позакласної та позашкільної роботи.

Світлана Лобанова

стор. 195

Треба йти не шляхом закриття „вузьких” місць...

Володимир Янчук

стор. 202

плекси, навчально-виховні об'єднання.

Створення навчально-виховного об'єднання на базі декількох закладів, які зберігають свою юридичну самостійність та основні функції, дозволяє об'єднати та перерозподілити економічні, соціальні, методичні та педагогічні ресурси шкіл та сільського соціуму, створює умови для переходу науково-методичної роботи в закладах освіти на більш високий рівень, сприяє розвитку державно-громадського управління освітою та створює можливості для організації профільного навчання.

Спостерігаються тенденції до співпраці сільських загальноосвітніх закладів з професійно-технічними навчальними закладами. Так 22 школи області використовують навчальну базу ПТНЗ для отримання учнями допрофесійної освіти та організації навчання за технологічним напрямом.

Одним із шляхів забезпечення якісної освіти є створення міжшкільних факультативів, суботніх шкіл, очно-заочних шкіл для обдарованої молоді. Як приклад: такі форми роботи з учнями є в Апостолівському, Магдалинівському, Межівському, Солонянському та інших районах.

30 шкіл співпрацюють з вищими навчальними закладами, у 15 районах області організовано центри довузівської підготовки.

Разом з тим, нові підходи до організації роботи сільської школи потребують змін у системі науково-ме-

тодичної роботи з педагогічними кадрами. Відпрацювання нової моделі науково-методичної роботи через створення методичних центрів при опорних школах вже започатковано в Солонянському, Дніпропетровському, Магдалинівському, Апостолівському, Широківському, Петропавлівському районах.

Сьогодні ми багато говоримо про те, що школа на селі стає практично єдиним культурним центром. Та можливості школи багаторазово зростають, якщо об'єднати зусилля освітян і всієї територіальної громади. Досвід впровадження соціально-педагогічних комплексів є в інших регіонах країни і в Російській Федерації, але в більшості випадків ці комплекси створюються для організації виховної роботи або для існування школи як культурно-освітнього центру. Нами було розроблено орієнтовне положення про соціально-педагогічний комплекс як модель державно-громадської системи управління освітою регіону.

Безумовно, процес модернізації сільських шкіл Дніпропетровського регіону тільки набирає повної сили. Ще залишається багато невирішених, проблемних питань. Однак можна констатувати масовість інноваційних перетворень у регіоні, зацікавленість у їхній результативності серед освітян, глибину розуміння змісту та важливості нововведень, доцільності технологій їх впровадження.

ЛІТЕРАТУРА

1. Дарманський М.М. Соціально-педагогічні основи управління освітою в регіоні. – Хмельницький: Поділля, 1997. – 384 с.
2. Єльнікова Г.В. Наукові основи розвитку управління загальною середньою освітою в регіоні. – Х.: Крок, 1999. – 301 с.
3. Зайченко О.І., Островерхова Н.М., Даниленко Л.І. Теорія і практика управлінської діяльності районного відділу освіти. – К.: ВПЦ „Техпринт”, 2000. – 352 с.
4. Кремень В.Г. Національна освіта як соціокультурне явище./ Історія української школи і педагогіки. – Кривий Ріг, 2002. – С. 613-619.
5. Крижко В.В. Теорія та практика менеджменту в освіті. – Запоріжжя: Просвіта, 2003. – 272 с.

Управління
школою

ОСВІТНІЙ ОКРУГ В СТРАТЕГІЇ МАЙБУТЬОГО: КРОКИ ПРАКТИЧНОЇ РЕАЛІЗАЦІЇ

Реформування сільської школи

Основне завдання школи – давати глибокі знання своїм учням, готувати їх до подальшого свідомого професійного вибору. В умовах сільського навчального закладу виконувати це завдання складніше.

Ірина ГРЕКОВА

Керівник районного методичного кабінету відділу освіти Солонянської районної державної адміністрації

Для його вирішення треба об'єднати зусилля державних органів влади, місцевого самоврядування, науковців, громадськості. Для цього Дніпропетровський обласний інститут післядипломної педагогічної освіти створив регіональний

проект **“Розробка системи модернізації регіональної освіти сільської школи”**.

Втілювати актуальні потреби в житті вирішили, в тому числі, зваженим впровадженням допрофесійного навчання. Є думка, що це дозволить забезпечити зрослі потреби школярів у багатоваріантному спектрі освітніх послуг високої якості. У зв'язку з відсутністю можливостей здійснити це на рівні кожної школи ми визначили опорні навчальні заклади – Солонянська СШ №1 та Новопокровська гімназія. Навколо центральних шкіл, які ма-

ють кращу навчально-матеріальну базу, в тому числі сучасну комп'ютерну техніку і відповідні кадри, об'єднуються декілька найближчих шкіл і шляхом організації міжкласних та міжшкільних факультативів за рахунок варіативної складової навчальних планів забезпечують як підвищену

якість освіти, так і варіативність її змісту.

якість освіти, так і варіативність її змісту.

На базі опорних навчальних закладів організовано роботу шкіл доувівської підготовки, вони уклали угоду про співпрацю із загальноосвітніми та вищими навчальними закладами області.

Це дало можливість сформувати в районі досить розгалужену мережу допрофесійної підготовки школярів. На базі Новопокровської гімназії вона здійснюється за професіями: бухгалтер, столяр, вихователь дошкільної установи, молодша медична сестра, бібліотекар, організатор дитячого колективу та швачка. Минулого року підготовкою було охоплено 286 старшокласників з дев'яти поруч розташованих середніх шкіл.

На базі лабораторії нових інформаційних технологій при Солонянській СШ №1 організовано навчання учнів за професіями *“секретар-референт з навичками роботи з ПК”* та *“оператор комп'ютерного набору”*. 6 тренерів підготовлено на курсах *“Інтел – навчання для майбутнього”*.

Нині працюємо над створенням районного навчально-професійного об'єднання, до складу якого увійдуть дві середні школи райцентру та професійний аграрний ліцей. Це дасть можливість старшокласникам разом із новітніми знаннями отримувати професійну підготовку та навички залежно від індивідуальних нахилів.

Проведення таких організаційно-педагогічних заходів у сільських установах та постійна підтримка з боку держави дадуть змогу нашим випускникам почувати себе в самостійному житті більш упевнено.

РОЗВ'ЯЗАННЯ ГОСТРИХ ПРОБЛЕМ СУЧАСНОЇ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ ІННОВАЦІЙНІ ШЛЯХИ

Управління
школою

Реформування сільської школи

Директор сучасної школи (чи то є великий навчально-виховний комплекс, чи то є звичайна малокомплектна сільська школа) у нинішніх умовах стикається з рядом серйозних організаційних, управлінських і навіть наукових проблем.

Сьогодні керувати школою по-старому не можна. Сьогодні не можна управляти, очікуючи прямих указівок „зверху”. Сучасний директор стоїть перед викликом прийняття самостійних, часом нестандартних, інноваційних управлінських рішень.

На це спрямовують нас і нова науково-методична проблема, над якою починає працювати освіта Дніпропетровщини, – „Педагогічні стратегії розвитку інноваційної особистості”, і обласні програми розвитку освіти Дніпропетровщини, такі як „Обласна програма розвитку освіти на період 1999-2012 рр.”, „Обласна комплексна програма „Кадри”, „Програма „Обдаровані діти – надія України” тощо.

Зупинимося лише на деяких гострих організаційно-управлінських проблемах, що стоять перед директорами сучасної школи. Спро-

буємо подивитися на них під нестандартним, інноваційним кутом і запропонуємо можливі шляхи їх розв'язання.

ПРОБЛЕМА ПЕРША. Як в одному навчальному закладі поєднати два принципи:

- *Учити всіх і всього в рамках Державного стандарту;*
- *Задовольнити потреби тих учнів, можливості і навчальні прагнення яких виходять за межі, окреслені Державними стандартами (тобто потреби здібних і обдарованих дітей).*

Отже, як організувати навчальний процес таким чином, щоб основна маса дітей могла отримати повноцінні знання на рівні, не нижчому, ніж визначено Державними стандартами, і, разом з тим, здійснити на справі, а не на словах принцип особистісно-зорієнтованого навчання?

Так визріла ідея організації навчання за двома стандартами. Суть і головний принцип ідеї полягають у створенні двох навчальних стандартів: стандарту обов'язкової загальноосвіт-

Валентин ПІВНЄВ

Директор Балівської середньої загальноосвітньої школи Дніпропетровського району

Директор школи, ліцею, гімназії № 6 2005

ньою підготовки і стандарту для поглибленого і розширеного навчання.

Тут же постає питання: з якого віку доцільно починати здійснення такої програми? Виходячи з тверджень вікової психології, що

- *навчальні задатки* у дітей проявляються в дошкільному й ранньому шкільному віці,
- *навчальні здібності* формуються на стадії завершення початкової освіти,
- *навчальні нахили* остаточно формуються у два останніх роки базової школи, а

- *профільна орієнтація* набуває певних форм у старшій школі
- маємо висновок, що введення такого інноваційного проекту повною мірою слід починати не раніше останнього класу базової школи, а елементи проекту доцільно запроваджувати в передостанній рік навчання в базовій школі.

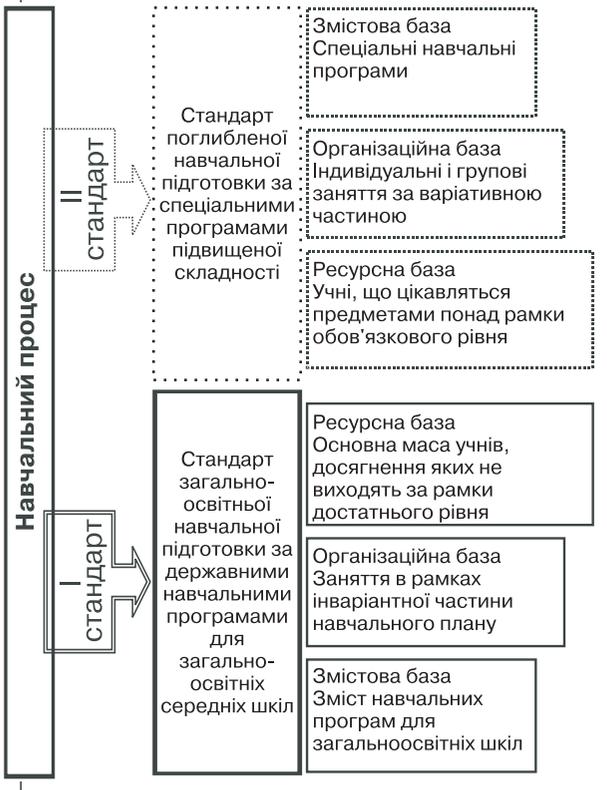
Разом з тим, виходячи з положення про те, що середня школа є цілісною відкритою системою, де здійснюється безперервна освіта, маємо висновок, що підготовку до втілення проекту до навчальних стандартів слід розпочинати з першого класу і навіть раніше – за рік до приходу дітей до школи.

З метою чіткої постановки навчальних і виховних завдань, здійснення принципу спадковості кожного з трьох ступенів середньої школи визначаємо головні завдання кожної з вікових ланок навчального закладу, які спираються в основному на ідеологію розвитку:

- *Школа I ступеня* має навчити особливостей шкільного життя, розвинути найбільш загальні навчальні уміння та навички, виявити здібності та обдарованості, почати роботу щодо їх розвитку;
- *Школа II ступеня* має розвинути і в основному сформувати загальнонавчальні вміння та навички, розпочати і продовжити формування спеціальних умінь та навичок, в основному завершити надання знань,

Схема 1.

У спрощеному схематичному вигляді ідея навчання за двома стандартами виглядає так:

потрібних для загальної освіти, виявити і розвинути нахили дітей, розпочати допрофільну підготовку учнів;

- Школа III ступеня має забезпечити розвиток спеціальних і загальнонавчальних умінь та навичок на вищому рівні, надати знання, необхідні для вступу до вищих навчальних закладів, здійснити профільне орієнтування випускників.

Орієнтиром для педагогів, що працюють з різними віковими категоріями учнів у світлі завдань, що ставляться перед ними, стала розроблена нашою школою “Модель особистості випускника школи” – своєрідний ідеал, взірць, якого, звичайно, не можна досягнути, але до якого треба прагнути. Результат роботи школи можна прослідкувати завдяки цій моделі з початкової стадії шкільного життя учня до останнього дня його перебування в середньому навчальному закладі.

Маючи перед собою перспективу розвитку особистості учня, чітко визначені завдання кожного етапу його шкільного життя, можна приступати до втілення наміченого в практику. Школа здійснює це через ряд навчально-розвивальних проєктів, за принцип побудови яких запропоновано взяти стадії розвитку рослини. Тому проєкти, в основу яких покладено вікові особливості розвитку дитини, отримали назви “Зернятко”, “Паросток”, “Розвиток”, “Дозрівання”.

Таким чином, теоретична база переходу на навчання за двома стандартами зрозуміла (див. схему 1). Як же її поетапно втілити в реальну практику шкільного життя?

I етап – створення авторських програм індивідуальних і групових занять за II навчальним стандартом.

Здавалося б, шлях простий – беремо години з варіативної частини навчального плану і вводимо додаткові заняття з певного предмета. Але ж

ідея двох стандартів значно глибша, і вона вимагає не просто додаткового часу на вивчення того чи іншого предмета, а принципово іншого якісного підходу до проблеми викладання. На заняттях з II стандарту предмети повинні викладатися глибше і ширше, заняття повинні задовольнити додаткові потреби старшокласників у вивченні дисциплін, повинні проводитись на рівні довузівської підготовки. А якщо спробувати знайти інший вихід? Візьмемо програми для шкіл і класів з поглибленим вивченням окремих предметів і застосуємо їх... Але й тут не все так просто! По-перше, школа або класи повинні офіційно отримати статус школи або класів з поглибленим вивченням окремих предметів, лише тоді їм буде дозволено працювати за спеціальними програмами. По-друге, довелося б створювати паралелі класів із поглибленим вивченням предметів і звичайних класів. А як це можна зробити у звичайній однокласній сільській школі? По-третє, додаткові години з варіативної частини навчального плану в тому вигляді і тій кількості, що існують наразі, не дають можливості повною мірою задовольнити вимоги названих програм.

Отже, програми II навчального стандарту повинні знайти своє місце десь на стику наведених вище шляхів.

Такі програми повинні відповідати певним вимогам:

- задовольняти потреби учнів у розширеному і поглибленому вивченні предметів;
- бути конкретними і лаконічними;
- мати більш практичне спрямування, ніж звичайні стандартні програми;
- містити в собі елементи програм поглибленого вивчення предметів, програм вступних іспитів до ВНЗ регіону;
- спиратися на матеріали предметних олімпіад різних рівнів, різних років;

- містити елементи репетиторства з ключових положень різних шкільних курсів;
- повинні бути максимально алгоритмізованими, схематизованими, з широким використанням технологій *standby* (опори).

II етап – формування груп для занять за II навчальним стандартом.

Спочатку школою було запропоновано таку ідею: групи формувалися лише з учнів, які повною мірою засвоїли зміст навчальних програм Державного стандарту. Критерії оцінювання навчальних досягнень учнів визначають такий рівень засвоєння, як “Достатній”. Отже, учень, що засвоїв Державний стандарт на достатньому рівні (бал, не нижчий “9”), може переходити до розширеного і поглибленого вивчення предмета, яким він цікавиться понад рамки обов’язкового рівня. Це має сенс – дійсно, спочатку засвоїв мінімум, а потім переходить на інший рівень. Така постановка питання начебто дискримінує решту учнів – учитель використовує індивідуальні й групові заняття не для того, щоб “підтягувати” тих, хто відстає, а для додаткової роботи зі здібними й обдарованими дітьми. Але скільки ж ми будемо орієнтуватися на середнього учня, підтягувати слабких до середнього рівня, силувати тих, хто не бажає вчитися, витрачати саме на них дорожочинний час, разом з тим упускаючи здібних, талановитих? Якщо талант не підтримувати, не давати йому більше навантаження, не ставити перед ним щоразу більш складних завдань, він перетворюється на посередність. Закони біології жорстокі – розвивається лише той орган, який тренується, а той, що не навантажується – атрофується.

III етап – організація індивідуальних і групових занять за II навчальним стандартом.

З попередньої інформації зрозуміло: як основна форма проведення

навчання за II стандартом були обрані індивідуальні і групові заняття.

Зупинимося на технології їх організації:

- усі години варіативної частини навчального плану в 9, 10, 11 класах, крім передбачених на введення курсів російської мови, креслення, астрономії, ДПЮ тощо (а це становить близько 60% варіативних годин, передбачених навчальним планом в цих класах), використовуються для проведення індивідуальних і групових занять за II навчальним стандартом;
- у навчальному розкладі заняття за II стандартом розміщуються на останніх уроках, після завершення в певному класі занять за Державним стандартом;
- учні, що відвідують заняття за II навчальним стандартом, обов’язково відвідують усі уроки за Державним стандартом, таким чином рівне диференціація здійснюється на основі обов’язкових результатів;
- до класних журналів на сторінку, відведену на заняття за II стандартом, вноситься весь список учнів класу, що дає можливість будь-якому учневі при досягненні певного обов’язкового рівня увійти до групи “другостандартників”, але й не гарантує будь-кому з них постійного місця в групі в разі зниження загального рівня навчальної діяльності;
- оцінки за заняття за II стандартом у журнал не виставляються, учитель лише веде облік присутніх учнів і в кінці заняття словесно оцінює діяльність кожного з них;
- результативність роботи вчителя за II стандартом оцінюється формально за зовнішніми ознаками: якісний рівень участі учнів у предметних олімпіадах; участь у захисті учнівських досліджень і проєктів; відсоток вступу випускників до ВНЗ; бажання випускників продовжити навчання з профілю, за яким проводилися заняття.

IV етап — визначення результативності занять за II навчальним стандартом з метою перспективного планування на наступний навчальний рік.

Найбільш об'єктивними показниками результативності занять за II навчальним стандартом можна вважати:

- якість знань, продемонстрованих випускниками під час підсумкової державної атестації;
- участь старшокласників у предметних олімпіадах, учнівських конкурсах різного рівня;
- показник вступу випускників до ВНЗ III–IV рівнів акредитації, подальшого їх влаштування;
- *відповідність реальних шкільних досягнень конкретного випускника вимогам “Моделі особистості випускника школи”.*

ПРОБЛЕМА ДРУГА. *Як на практиці реально здійснити перехід на профільне навчання в старшій школі в умовах звичайного сільського навчально-виховного закладу?*

Часом ця проблема постає перед адміністрацією школи як безвихідь, як глухий кут. Дійсно, у звичайній, стандартній сільській школі, де в старшій ланці на паралелі по одному класу, проблема профілізації викликає у директора почуття якщо не жаху, то роздратування. Як здійснити настанови міністерства і управління освіти, якщо ресурсна база (контингент учнів, кадрове забезпечення, навчальне і навчально-методичне оснащення) надзвичайно обмежена? Тут починаються рвучкі пошуки виходу, приймаються не продумані, формальні рішення на кшталт створення профільних класів (і це — в однокомплектній школі!), професійної підготовки випускників (трактористи, водії, швачки...) і таке інше.

При такій “профілізації” адміністрація, як правило, виходить з наявності матеріальної бази, кадрового забезпечення, тобто умов школи, аб-

солютно нехтуючи нахили старшокласників, побажання їхніх батьків, соціальне замовлення регіону. Це ще прекрасно, якщо дирекція діє саме за такими принципами і виходить саме з таких міркувань. Набагато гірше (а це, на жаль, ще часто трапляється в наших школах), якщо години профільного навчання розподіляються, як довантаження учителів або якщо в силу вступає принцип розподілу за вірнопідданськими або родинними ознаками.

Як навчатися в такій школі? Припустимо, в ній створено клас математичного профілю, бо Марфа Юхимівна, скажімо, — “видатний” у районі математик, якої і учні, і батьки, і навіть адміністрація побоюються, тому що вона за тижневе навантаження і „горло перегризе”. Що робити старшокласникам з гуманітарними нахилами, яким математика потрібна в рамках елементарного квадратного рівняння як вершини їхнього обчислювального таланту? А нічого не поробиш, доведеться майбутнім Пастернакам, Тропініним, Стравінським, Грушевським перекваліфікуватися в таких собі посередніх Лобачевських, Ковалевських, Бесселів — так вирішила адміністрація, так звелів директор школи!

То що ж? Справді безвихідь? Так! Якщо дивитися на проблему профілізації стандартно, якщо мислити ригідно, так як це робилося в “старі, добрі” радянські часи, коли профільне навчання зводилося до політехнізації освіти і професійної підготовки. Проблему набагато легше розв'язати, якщо підійти до цього нестандартно, інноваційно. А для цього керівнику потрібно спочатку з'ясувати для себе і донести до своїх підлеглих істину, суть ідеї профілізації.

Дозволимо собі трохи поміркувати над деякими теоретичними засадами ідеї профільності старшої школи.

При переході на 12-річний термін навчання в загальноосвітній школі Міносвіти передбачило профілізацію

старшої школи (школи III ступеня). Уже 2003-2004 навчальний рік школи України повинні були розпочати за новим навчальним планом, що передбачав введення профільного навчання в старшій школі. Причому, ні концепції профільного навчання, ні стандартів профільного навчання, ні програм профільного навчання тоді ще не існувало. Нарешті 25 вересня 2003 року Концепцію було затверджено (шоправда до шкіл вона дійшла лише в грудні 2003 року через пізню публікацію). У січні 2004 року ми отримали Державні стандарти освіти, які є загальним керівництвом, на базі якого повинні бути розроблені навчальні програми профільної освіти в старшій школі. До завершення розробки цих документів, чіткого узгодження основних положень Концепції з реаліями нашого життя, налагодження підготовки і перепідготовки педагогічних кадрів з урахуванням вимог профільної школи, серйозно говорити про перехід на профільне навчання в старшій школі принаймні передчасно.

Європейські й заокеанські школи йшли до цієї ідеї протягом не одного століття. Наш північний сусід, Російська Федерація, здійснює поступовий перехід на профільне навчання вже протягом 3 років і початок широкого переходу почала здійснювати лише з вересня 2004 року, після виконання таких обов'язкових завдань:

- розробки федерального стандарту і типових програм для профільної школи,
- підготовки методичних документів і організації комплексного експерименту з переходу на профільне навчання,
- пібиття проміжних підсумків експерименту,
- крім того, до 2007 року (поки триватиме перехідний 5-річний період введення профільності) запропоновано всім учителям, що виявлять бажання працювати в профільній старшій школі, пройти перепідго-

товку з правом обіймання посади "педагог профільної школи" (не менше 500 годин навчання).

Наша "рідна" Концепція профільного навчання, хоча багато в чому і є простою копіяцією російської, разом з тим, не передбачає ніяких конкретних, зважених за реальними термінами кроків і має лише декларативний характер. До речі, і саме поняття *профільності* шановні укладачі Концепції розуміють, як здається, дещо спрощено. Над ними нависає ідея політехнічного, профорієнтаційного навчання, що побутувала в Радянському Союзі в 60-ті – 80-ті роки, коли середня школа повинна була дати випускнику разом з атестатом про середню освіту ще й професію.

У Концепції змішуються і навіть підміняють одне одного поняття *профільна* і *професійна* підготовка (розділ I Концепції, "Сутність, мета і методи організації профільного навчання"). Хочеться нагадати, що за словником Ожегова, "*профіль*" – це сукупність специфічних рис, що характеризують якусь сферу діяльності людини, в той час, як "*професія*" – це основний *рід* занять, трудової діяльності. Те, що в Концепції називається основними напрямками профілізації, якраз і є профілями; а те, що в ній видається за профілі, по суті, є напрямками допрофесійної підготовки (див. додаток до Концепції профільного навчання).

Варто нагадати, що професійна підготовка передбачає оволодіння певними вміннями, навичками і знаннями в дуже вузькоспеціалізованому діяльнісному просторі. Профільна ж підготовка передбачає наділення особистості теоретичними і практичними засадами майбутньої сфери її соціально-економічної діяльності. Отже, поняття профільної підготовки значно ширше за поняття професійної підготовки, і саме воно повинно стати визначальним при майбутньому переході на профільне (а не професійне!) навчання.

Очевидно, що задача загальноосвітньої школи полягає саме у визначенні майбутньої *сфери* діяльності випускника (в ній він зможе вже сам чіткіше визначитися зі своєю професійною спеціалізацією), а не випуск вузьких некваліфікованих “недопрофесіоналів”, яким важко буде потім перебудувати напрям своєї трудової діяльності.

Введення в школі фактично професійної і допрофесійної підготовки під маскою профільності призводить до профанації самої ідеї, тому що загальноосвітня школа ніколи не зможе забезпечити належного рівня професійної підготовки випускників (дещо подібне ми вже бачили у 70-х – 80-х, коли зі шкіл виходили когорти “дипломованих” трактористів, токарів, фрезерувальників тощо, а на заводах і полях працювати було нікому), цю проблему повинна розв’язувати система вищих навчальних закладів I-II рівня акредитації, яка у нас ще, слава Богу, не остаточно зруйнована. Профільна ж старша школа повинна розв’язувати, на нашу думку, проблему довузівської підготовки випускників за вибраним ними профілем майбутньої сфери суспільно-економічної діяльності (про що, до речі, згадує Концепція в розділі II, сама ж собі суперечачи).

До того ж, при переході шкіл на профільне навчання слід враховувати масу особливостей: регіональних, соціальних, демографічних, економічних, культурологічних – різних територій України. Не можна також здійснювати профілізацію однаковими засобами і з однаковими підходами до сільських та міських шкіл.

При переході на профільне навчання в сільських школах необхідно керуватися не лише сьогоденним прагненням покращення рівня підготовки випускників сільських шкіл, а й дивитися на далеку перспективу. Нехтування цього фактору може призвести до масового закриття сільських середніх шкіл і, як наслідок, до

вимирання сіл. Ні для кого не секрет, що більшість сіл живуть і житимуть доти, доки в них стоятиме середня школа.

Тому “інноваційні” проекти створення сільських освітніх округів, базових профільних середніх шкіл, спроба розв’язати проблему доставки дітей з віддалених шкіл через програму “Шкільний автобус” повинні вводитися надзвичайно обережно, диференційовано і ні в якому разі не примусово. Щоб проводити таку “операцію”, слід досконало вивчити “організм” сільської освіти, аби не нашкодити.

Від невтішних наслідків непродуманих кроків застерігає сумний досвід наших колишніх сусідів у радянській “комунальній квартирі” – казахів. На початку 90-х, провівши так звану “оптимізацію” мережі сільських шкіл, наші азіатські колеги закрили 400 сільських шкіл і 70% дошкільних закладів країни. 792 населених пункти залишилися без шкіл, багато дітей було позбавлено можливості вчитися, почалися масові міграції сільського населення, з карти республіки почали зникати населені пункти, сільське господарство охопила найжорстокіша за всі часи криза. Не врятували ситуацію ні “базові” школи, ні шкільні автобуси, ні дистанційне навчання. Керівники галузі стверджують, що вони далеко не впевнені в тому, що ті 30000 дітей, які офіційно зареєстровані “на підвезенні”, справді регулярно відвідують школи.

Зараз МО Казахстану розпочало програму відновлення сільських шкіл, але бездумна “оптимізація мережі” свою чорну справу зробила – зниклих аулів уже не повернеш.

За такою ж хибною методикою почало діяти і керівництво освіти Росії: лише у 2001 році тут було закрито 1500 шкіл. Жахливі наслідки цього “експерименту” вже чатують на нашого північного сусіда.

Для того, щоб не допустити такого

ЕТАПИ ПРАКТИЧНОГО ОСВОЄННЯ ПРОЕКТУ

Перший етап – анкетування школярів і їхніх батьків з метою з'ясування профільної орієнтації старшокласників. Анкетування проводиться з випускниками 9 класів після подання ними заяв на продовження навчання в старшій школі. Експертна група проводить аналіз анкет і з'ясовує пріоритетні напрями майбутньої профільної підготовки учнів. Цю роботу слід завершити протягом липня, поки не розроблено і не затверджено навчальні плани школи.

Другий етап – формування предметної бази рівнево-профільного навчання (II навчального стандарту) на поточний навчальний рік. Проводиться адміністрацією школи на основі аналізу профільної орієнтації майбутніх старшокласників шляхом розподілу годин варіативної частини навчального плану на організацію занять у динамічних профільних групах. Зміст предметної бази доводиться до відома вчителів, що викладають у старшій школі.

Третій етап – встановлення контактів з ВНЗ регіону згідно з майбутньою профільною орієнтацією старшокласників. Проводиться після того, як учителі ознайомлені з предметною базою II навчального стандарту, а у ВНЗ в основному завершено вступні іспити. Учителі можуть ознайомитися з особливостями прийому до тих чи інших ВНЗ, озброїтися матеріалами вступних іспитів, тестувань і співбесід.

Четвертий етап – складання і затвердження навчальних програм II навчального стандарту. Авторські програми складаються в межах відведених шкільним навчальним планом годин з використанням програм для поглибленого вивчення окремих предметів, матеріалів вступних іспитів до ВНЗ за певними спеціальностями, матеріалів предметних олімпіад різних рівнів, додаткової літератури, присвяченої вивченню шкільних дисциплін на ускладненому рівні. Програми аналізуються методичною радою школи, проходять експертизу і затвердження в районному методичному кабінеті й управлінні освіти. Це треба зробити протягом серпня, до серпневої педради, яка затверджує річний план роботи школи.

П'ятий етап – формування динамічних профільних груп для проведення занять за II стандартом. Групи формуються в останній тиждень серпня на підставі заяв старшокласників на добровільній основі з урахуванням побажань батьків учнів. Кількість груп, до складу яких може входити учень, не обмежується. Є лише одна обов'язкова умова – рівень досягнень випускника базової школи повинен бути не нижчим за достатній (7 балів). Решта старшокласників продовжують навчання тільки за інваріантом навчального плану непрофільної школи.

Шостий етап – внесення занять у динамічних профільних групах за II стандартом до розкладу школи. Зазначимо лише, що ці заняття повинні проводитися тільки після завершення обов'язкових для всіх учнів уроків за інваріантом (Державним стандартом).

явища у нас в Україні, і для того, щоб не звести ідею профілізації до “профанізації”, слід пригадати, що перехід на профільне навчання передбачає два підходи – “мережевий” і “предметно-базовий (елективний)”. Не зупиняючись детально на особливостях обох форм здійснення профілізації, зазначимо, що нині адміністрації шкіл зосередилися в основному на здійсненні саме мережевого підходу. Місто “запістрявило” математичними, економічними, технічними, природничими школами, а сільські директори терміново кинулися створювати „профільні” класи у своїх школах-крихітках. Так простіше – створюй профільний клас, введь, згідно з навчальним планом, додаткові години на вивчення того чи іншого предмета і – все!

Важче в організаційному плані з реалізацією елективного підходу до розв'язання проблеми. Слід вирішити серйозні організаційні питання, пов'язані з запровадженням профільного навчання, питання програмового забезпечення, питання підготовки кадрів належного рівня, все це – головний біль для директора і завуча.

Наша школа бачить реальний шлях до впровадження елективної форми профілізації через налагодження занять у старшій школі за вже розробленою, виправданою і обкатаною нашою школою системою *двох навчальних стандартів*.

Така форма є не просто профільною, вона є *рівнево-профільною*. Ми переконані,

що профільна старша школа повинна орієнтуватися не лише на нахили учнів і плани їхніх батьків, а й на рівень *базової навчальної підготовки школярів*. Пропонована офіційна концепція профільності орієнтується лише на перше, абсолютно нехтуючи друге.

Не повинно викликати сумнівів, що набір до старшої школи (раз вона вже стає профільною) повинен містити елементи конкурсності. Старша школа не повинна бути профільною для всіх. Вона повинна стати такою лише для тих учнів, які продемонстрували достатній рівень навчальних досягнень у базовій школі і які цікавляться певними дисциплінами понад рамки пропонованого стандарту рівня. Саме для них і повинні створюватися *динамічні профільні групи*, де вони набуватимуть уявлень, знань, умінь, потрібних для продовження навчання у вищих навчальних закладах.

Решта старшокласників можуть отримати *непрофільну загальну середню освіту*, яка дасть можливість продовжити навчання в професійних навчальних закладах. Не виключається також можливість продовження навчання в середніх професійних навчальних закладах після отримання базової середньої освіти.

Така система навчальної підготовки діє в багатьох європейських державах (зокрема у Великій Британії, рівень освіти якої, до речі, оцінюється міжнародними експертами дуже високо). Правда, вона вимагає від органів освіти рішучого кроку – переходу на видачу випускникам шкіл сертифікатів (атестатів) двох зразків – “А”, що дає право на отримання академічної освіти, і – “В”, що дає право на вступ до професійних навчальних закладів. Отже, і випускний екзамен (а скоріше всього, зовнішнє тестування) повинен проводитися теж диференційовано, двома потоками.

Це – ідеал. Це – міжнародний освітній стандарт Initial Education 2001.

Але і в умовах нині діючої навчальної системи організація профільної і допрофільної підготовки за програмами двох навчальних стандартів дає позитивний результат (див. вріз 1).

Запропонований нами шлях профілізації старшої школи (який, по суті, є одним із різновидів елективної форми профільного навчання) має свої величезні переваги порівняно з мережевим, особливо коли мова йде про сільську школу. За визначенням доктора педагогічних наук Ігоря Лікарчука, шлях цей має бути таким:

- *більш гуманний і більш особистісно-зорієнтований*. Учні і їхні батьки обирають профіль і предмети самі, а не вимушені пристосовуватися до того, що їм запропонують у закладі освіти, виходячи з профілю школи, обраного директором чи затвердженого відділом освіти. Задовольняються і ситуативні інтереси старшокласників, адже протягом навчання в старшій школі учні мають можливість залежно від зміни інтересів поміняти профіль навчання;
- *набагато дешевший*. Створення нових закладів освіти, реорганізація тих, що існують, будівництво інternатів при базових школах, придбання шкільних автобусів не співмірні із витратами на введення додаткових учительських ставок чи доплат за ведення занять за II стандартом. Це питання можна розв'язати за рахунок зменшення предметної бази інваріантної і збільшення фінансування варіативної частини навчального плану;
- *менш руйнівний для сільських шкіл*, адже при відповідній перепідготовці вести заняття за II стандартом можуть як місцеві учителі, так і викладачі найближчих ВНЗ (за окрему плату). Звичайно, для цього треба відмовитися від традиційного підходу до організації навчального процесу в старшій школі, хоча б за схемою, яка пропонується в цій роботі;

- запровадження запропонованої форми профільної підготовки учнів обов'язково впливає на роботу педагогів, на усвідомлення ними потреби в підвищенні кваліфікації, активній роботі над собою. Адже учень може й не обрати вчителя, який не дає знань.

На підтвердження останніх слів можна навести факт, що з моменту введення занять за II навчальним стандартом (за 2,5 роки) в нашій школі виявили бажання підвищити свою професійну кваліфікацію 68,5% учителів. За цей же час 26% з них засвоїли комп'ютер, 20% систематично почали використовувати сучасні медіа-засоби в навчальній і позакласній роботі з предмета.

Звичайно, щоб звести систему отримання повної середньої освіти до схеми рівнево-профільної освіти, необхідні рішучі реформаторські кроки з боку органів управління освітою в рамках усієї держави.

Проблема третя. Як максимально об'єктивно оцінити навчальні досягнення учнів, щоб задовольнити дві принципові вимоги:

критерії оцінювання повинні бути максимально стандартизованими;

підхід до оцінювання навчальних досягнень учнів повинен здійснюватися на основі педагогіки особистості?

Використовувана нині дванадцятибальна система оцінювання навчальних досягнень учнів є значним кроком уперед порівняно з практикованою до неї чотирибальною. Наприклад, вперше в пострадянській педагогіці за основний критерій запропоновано брати не формальні поняття *засвоєння суми знань, умінь і навичок*, а більш прогресивні *діяльнісно-розвиткові показники*.

Проте не відпрацьована до досконалості, спонтанно введена, ця система завдала відчутного удару по результативності роботи навчальних закладів. Протягом цих років оціночного самопливу було мінімізовано вартість оцінки, її навчальна і вихов-

на роль. Бали "11", "12", які спочатку планувалося виставляти лише учням, що досягли у своєму навчанні *творчих успіхів*, потім почали роздавати "направо й наліво" — за гарно розказаний вірш, правильно розв'язану задачу, безпомилково написаний диктант, зазубрені дати, повністю перекладений текст (тобто репродуктивні форми діяльності). Оцінка "6", яка повинна була відповідати вищому ступеню середнього рівня досягнень, фактично замінила собою звичну нам "3", нинішня "п'ятірка" сприймається майже як колишня "двійка". Бали "1", "2", "3" і навіть "4" вже майже не виставляються. Що це, як не девальвація оцінки і не дискредитація системи оцінювання?

Роки живої шкільної практики, які минули з часу введення нової системи оцінювання, показали, що система потребує корекції, якщо не сказати більше — заміни. Ми пропонуємо підійти до системи оцінювання більш серйозно, подивитися на неї з іншого боку, під іншим кутом.

По-перше, що оцінювати?

Стара система пропонувала оцінювати ЗУНи (знання, навички, уміння), ступінь їх засвоєння чи вироблення. Нинішня система пропонує оцінювати рівень навчальних досягнень (за Державним стандартом — уявлення, знання, уміння), що, по суті, є одним і тим самим. Колись, ми пам'ятаємо, була спроба ввести оцінку за сумлінність. І в цьому була доля здорового глузду... Наразі, оцінюючи досягнення, учителі оцінюють *результат* і не звертають ніякої уваги на *процес* досягнення учнем результату. Більшість учителів не вчать учнів учитися, не надають їм прийомів отримання інформації, її зберігання тощо. Націлена на *результат*, сучасна школа забуває про *процес* навчання.

Ми ж пропонуємо оцінювати не просто *рівень навчальних досягнень учнів*, а *рівень їхньої навчальної діяльності*. Наведу конкретний приклад.

Припустимо, на момент завершення вивчення теми “Україна в роки Національно-визвольної війни 1648-1654 років під проводом Б. Хмельницького” учні повинні засвоїти групу історичних понять і фактів, вивчити дати, пов’язані з подіями цього періоду, запам’ятати ряд історичних осіб, продовжити роботу над складанням характеристики історичного діяча, опрацювати певну кількість першоджерел, оформити контурну карту. У процесі вивчення теми учитель також може поставити перед учнями завдання підготовки повідомлень із використанням додаткової літератури, складання конспекту уроків-лекцій, порівняльних таблиць різного типу тощо. Крім того, учитель обов’язково повинен врахувати активність учнів на уроках під час вивчення теми. Майже все перелічене – це, скоріш за все, не результативні, а діяльнісні показники. Як оцінити їх у рамках системи, що спрямована на оцінювання лише результату навчання?

Пропонуємо подивитися на оцінку діяльності як на своєрідний *рейтинг* учня. Під час вивчення кожної теми учневі дається план вивчення теми, де до нього доводиться перелік обов’язкових видів робіт, які він повинен виконати. Кожен вид роботи має свою вагу в загальній сумі балів, які учень може набрати протягом вивчення теми. Звідси виводиться його рейтингова оцінка, яка потім переводиться в атестаційну оцінку. Для зручності контролю учитель може завести на кожен клас рейтингову карту, де вестиме облік і фіксуватиме якість виконаних учнем робіт.

По-друге, які критерії оцінювання?

Якщо вже державні органи управління наважилися на введення Державних стандартів змісту освіти, то чи не логічно було б зробити наступний крок – стандартизувати підходи до оцінювання, їх критерії?

Але що взяти за основоположний принцип, головний критерій оцінювання навчальної діяльності учня?

Спробуємо підійти до розв’язання цього питання комплексно. Розглянемо всі види навчальної діяльності учнів у розвитковому аспекті. При цьому врахуємо:

- що закладено в учневі від природи;
- який базовий рівень його уявлень, знань, умінь на початок навчання (або кожного нового навчального року);
- наскільки він спроможний до навчання;
- до якого *ступеню* він здатен засвоїти Державний стандарт.

Так, саме *ступінь* засвоєння Державного стандарту повинен стати основним критерієм оцінювання результатів навчальної діяльності. Її можна кількісно виразити у відсотках, але це складно і нереально. Набагато легше виразити *ступінь* засвоєння стандарту через *якісні градації* (див. схему 2).

Пропонована схема є спробою стандартизувати підходи до оцінювання учнів. Важливі не деталі схеми, а її основні принципи:

- *критерії оцінювання повинні бути стандартними для всіх предметів,*
- *головним критерієм повинен бути ступінь засвоєння учнем Державного стандарту.*

До того ж, схема пропонує повернутися до виставлення негативних оцінок. Крім того, пропонується виставлення оцінки за відмову учня від певного виду навчальної діяльності (усної чи письмової відповіді, написання контрольної роботи, диктанту, твору, виконання практичної роботи тощо). У наведеній схемі – це “1”.

Як видно з поданої схеми, бали “11” і “12” виставляються учителем у виняткових випадках і є числовим еквівалентом *особливих досягнень* у навчальній діяльності учня. Такі високі оцінки виставляються учням обдарованим або тим, хто цікавиться предметом понад рамки Державного стандарту. Тож фактично ми пропонуємо *10-тибальну систему оцінюван-*

ня навчальної діяльності учня в рамках Державного освітнього стандарту. Учень повинен заробити оцінку наполегливою працею! Вона не повинна впасти на нього, як манна з небес.

Завершуючи роздуми про стандартизацію системи оцінювання, хочу навести думку старшого наукового

співробітника лабораторії порівняльної педагогіки АПН України Наталії Лавриненко з приводу обрання нашою державою шляху подальшого розвитку освіти. Ведучи мову про два можливі шляхи, “американський” і “європейський”, вона говорить, що все залежить від формування соціальної мети політичними силами, що перебувають при владі.

“У США, наприклад, політичною метою освітнього процесу є продукування таких собі сірих функціонерів, які мають середній рівень шкільних успіхів. Тому всі діти отримують схвалення, заохочення і чують своєрідну оцінку своїх навчальних досягнень – *Ok! All right!* І тільки в коледжах для еліти діти здобувають якісну, висококласну освіту.

Однак у більшості країн Європи метою є високий рівень культури абсолютної більшості населення, тобто надання шансів для здобуття високоякісної освіти всім без винятку представникам соціуму. Тому в більшості середніх шкіл даються *академічні знання* і до учнів висуваються *високі вимоги*” (Н. Лавриненко).

Україна неоднозначно заявила про свої наміри в недалекому майбутньому приєднатися до Європейського Союзу, отже, рухатися шляхом реформ вона повинна в полі саме європейської освітньої парадигми. У цьому ж полі повинна рухатися й інноваційна педагогічна думка директора української загальноосвітньої школи.

Схема 2.

Якісні градації засвоєння Державного стандарту (у 12-тибальній системі)

Рівні навченості	Стандарт	Бал
1-й Високий (творчий) рівень (обдарованість)	Значно вище стандарту	12
2-й Високий рівень (підвищений інтерес до предмета)	Вище стандарту	11
Успішний рівень	Верхня межа стандарту	10
Достатній рівень	В основному відповідність стандарту	9
Хороший рівень	Дещо нижче повної відповідності стандарту	7-8
Середній рівень	Середня межа стандарту	5-6
1-й нижній рівень	Нижня межа стандарту	4
2-й нижній рівень	Нижче стандарту	2-3
3-й нижній рівень	Знання відсутні	1

	– Винятковий ступінь		– Задовільний ступінь
	– Достатній ступінь		– Незадовільний ступінь

ЛІТЕРАТУРА

1. Державний стандарт базової і повної загальної середньої освіти (затв. постановою Кабінету Міністрів України від 14 січня 2004 року №24).
2. Концепція профільного навчання в старшій школі (затв. Рішенням колегії Міносвіти і науки України 25.09.03 №10/12 – 2).
3. Концепція профільного навчання на старшій ступені загальної освіти (проект 1) Міністерства освіти Російської Федерації, Москва, 2002 г.
4. Обласні програми розвитку освіти Дніпропетровщини. Стратегія, методологія, принципи, структура, статистика. – Дніпропетровськ, 2005.
5. Поташник М.М. Инновационные школы России: становление и развитие. Опыт программно-целевого управления. – М., 1996.
6. Лікарчук І. Проблема профілізації навчання в старшій школі та шляхи її розв'язання. // Директор школи. – 2003. – №20.
7. Штрикова Н. Реструктуризація мережі сільських шкіл була помилкою. // Директор школи. – 2003. – №10.

ПРОБЛЕМИ СУЧАСНОГО ШКІЛЬНОГО КРАЄЗНАВСТВА ОЧИМА ДИРЕКТОРА

Управління
школою

Після здобуття Україною незалежності було зроблено важливі концептуальні кроки щодо переосмислення як усєї історії, так і шкільної історичної освіти. Замість звичного в радянські часи курсу “Історія СРСР” було введено новий навчальний предмет “Історія України”. Актуальним залишалось питання про викладання історії рідного краю в загальноосвітніх навчальних закладах. Але не вирішені проблеми в цій галузі науки дещо гальмують розвиток шкільного історичного краєзнавства.

ПРОБЛЕМА I: недосконалість нормативно-правової бази шкільного краєзнавства.

Важливою подією нового етапу розвитку історичного краєзнавства стало створення 10 червня 2002 р. державної Програми розвитку краєзнавства на наступне десятиріччя. На Міністерство освіти і науки України, згідно з Програмою, поклалися зобов'язання забезпечити розробку та включення до навчальних планів і програм загальноосвітніх, позашкільних, професійно-технічних та вищих навчальних закладів тем з краєзнавства з урахуванням специфіки регіонів України; а також спільно з Національною академією наук України, Академією педагогічних

наук України активізувати роботу з розробки наукових проблем історії та теорії краєзнавства, вирішити питання про створення наукових центрів регіональних досліджень з краєзнавства. Розробку заходів з популяризації серед молоді вивчення історії рідного краю та розробку краєзнавчих маршрутів по території України було доручено Державному комітету молодіжної політики, спорту і туризму України. Кабінет Міністрів зобов'язав Раду Міністрів АРК, обласні, Київську та Севастопольську міські державні адміністрації затвердити регіональні програми розвитку краєзнавства.¹

З прийняттям Закону України “Про загальну середню освіту”, а на його підставі – постанови Кабінету Міністрів України від 16 липня 2000 року №1717 “Про новий зміст, структуру і перехід загальноосвітніх навчальних закладів на 12-річний термін навчання”, що передбачали розробку Державних стандартів базової та повної загальної освіти до 2003 року,

¹ Тронько П. Краєзнавство України: здобутки і проблеми (до III з'їзду Всеукраїнської спілки краєзнавців)// Київ.-2003.-С.88

Світлана ЛОБАНОВА

Директор Оленівської середньої загальноосвітньої школи Магдалинівського району, учитель історії вищої категорії, старший учитель, відмінник освіти України, пошукач при ДНУ

Краєзнавчий напрям навчально-виховного процесу, дотепер тримається на ентузіазмі закоханих у краєзнавство вчителів, які творчо працюють за рахунок вільного часу і без будь-якої матеріальної винагороди

Директор школи, ліцею, гімназії № 6 2005

знову активізувалася робота над **Державним стандартом історичної освіти**,² проєкт якого, як зазначено вище, було розроблено ще в 1996 р. Постало завдання втілити в Державному стандарті нові підходи до вивчення історії. За справедливим твердженням П.Б. Полянського, “мають бути закладені справді нові, а не модифіковані радянські стандарти сучасної історичної освіти в Україні”³ і, тим більше, краєзнавства як її структурного елементу. Адже, як констатує Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 р., “краєзнавство залишається недостатньо розвинутою галуззю науки, про що свідчить відсутність загальнотеоретичних розробок у цій сфері, а також узагальнювальних праць з окремих напрямів краєзнавства. Не відповідає сучасним вимогам інформаційне забезпечення. Не налагоджено належної координації діяльності осередків Всеукраїнської спілки краєзнавців, залучених до краєзнавчої роботи установ, окремих дослідників.”⁴

О. Пометун, доктор педагогічних наук, професор, завідувач лабораторії історичної освіти АПН України, проаналізувала ступінь гостроти цієї проблеми, а саме – становища, у якому “опинилася місцева, чи, іншими словами, локальна історія внаслідок експериментів над наукою, здійснених за радянських часів. У сучасних шкільних курсах вітчизняної історії вона представлена, у кращому разі, так званими “кишеньками”, які розташовані наприкінці розділів і називаються “Наш край”. Та це не є місцева історія, це – краєзнавство, яке вчителі розглядають здебільшого як можливість проілюструвати загальні тенденції на місцевому матеріалі. І цим, власне, вичерпується їхнє призначення. Як бачимо, виховний, розвивальний та інтелектуальний потенціал локальної історії до навчального процесу не залучено. У багатьох країнах учні починають вивчати історію саме з локальної історії, яка роз-

глядається як частина світової. Наступний етап опанування історичних знань – регіональна історія. І лише після цього – вихід на загальнодержавну історію.”⁵ На думку О. Пометун, варто вивчити підхід, що існує у світовій практиці. З огляду на це, для України є досить цікавим досвід країн, у яких стандартизація освіти вже набула більш-менш завершеного вигляду. Хоча, як стверджує історик-практик К. Баханов, навіряд чи будь-який зарубіжний досвід може бути перенесено в чинному вигляді на український ґрунт.⁶ Адже в шкільних чинних програмах регіональна історія майже не представлена.

Відповідно до мети і пріоритетних напрямів Національної доктрини розвитку освіти, Державного стандарту освітньої галузі “Суспільствознавство” та з метою вивчення регіональної історії, посилення інтересу до історії рідного краю Дніпропетровське обласне управління освіти і науки спільно з ДОППО розробили програму шкільного курсу **“Історія рідного краю. Дніпропетровщина”**(у 5, 7-11 класах), який з січня 2004 року вводиться у школах області. Оскільки цей курс рекомендовано вводити з варіативної складової базового навчального плану, то це означає, що в більшості шкіл цей курс так і не введено. На мій погляд, лише за умови обов’язкового впровадження в навчальний базовий план інваріантної складової спеціаль-

² Про перехід загальноосвітніх навчальних закладів на новий зміст, структуру і 12-річний термін навчання. Постанова Кабінету Міністрів України від 16 липня 2000 року №1717.

³ Увага суспільства – школі//Історія в школах України.-2001.-№ 6.- С.6.

⁴ Програма розвитку краєзнавства на період до 2010 року (затверджена постановою Кабміну України №789 від 10 червня 2002 року).-С.1.

⁵ Проблеми формування змісту шкільної історичної освіти. Матеріали “Круглого столу”//Історія в школах України.- 2003.-№2.-С.2.

⁶ Баханов К. Державний стандарт шкільної історичної освіти: в пошуках оптимального варіанту.// Історія в школах України.-2003.-№1.-С.9.

ного курсу з історії рідного краю можна сподіватися на відродження національної самосвідомості та історичної пам'яті молодого покоління.

Враховуючи окремі методичні рекомендації ДОІППО щодо організації краєзнавчої роботи в школі та впровадження курсу "Історія рідного краю", авторка цього дослідження зробила спробу скласти авторську програму *інтегрованого краєзнавчого курсу* для учнів 7-11 класів, який адаптовано до регіональної специфіки та який би зміг суттєво вийти за межі суто історико-просторового виміру. На погляд автора програми, недоцільно відокремлювати при вивченні курсу економічне, суспільне, політичне життя, духовність і культуру, оскільки таким чином порушується цілісна картина певного регіону.

Метою інтегрованого краєзнавчого курсу є всебічне вивчення краю, що передбачає ознайомлення з його історією, природно-географічними особливостями, політичним, соціально-економічним та культурним розвитком минулого та сучасності, етнічною характеристикою; виховання у школярів любові до рідного краю, поваги до традицій і звичаїв населення, інших традиційно-культурних надбань; сприяння становленню світогляду учнів, формування національної самосвідомості засобами краєзнавчої роботи.

Доцільно почати ґрунтовне вивчення рідного краю в 7 класі з тієї місцевості, яка є "малою батьківщиною" учнів. Адже вони залучаються до безпосередньої участі в різних сферах життя цього населеного пункту і є активними свідками його розвитку. Варто організувати екскурсії на промислові та сільськогосподарські підприємства, зустрічі з відомими людьми. Неодмінною умовою вивчення рідного краю є залучення до краєзнавчо-пошукової та дослідницької діяльності учнів, організація та поновлення експозицій шкільних історико-краєзнавчих музеїв, кімнат.

Починаючи з 8 класу, курс передбачає обов'язковий захист рефератів,

учнівських проектів з краєзнавчої тематики, до написання яких ставляться певні педагогічні вимоги.

ПРОБЛЕМА II: незадовільне забезпечення підручниками і посібниками з краєзнавства загальноосвітніх навчальних закладів.

Міжвідомча координаційна рада з питань краєзнавства, створена при Президії НАН України, зобов'язана сприяти розробці навчальних програм, підготовці підручників і посібників з краєзнавства для навчальних закладів, методичних рекомендацій з практичної організації досліджень рідного краю в процесі навчально-виховної роботи серед студентів і школярів; а також розробляє пропозиції і рекомендації щодо державної підтримки видання наукової, навчальної та науково-популярної літератури з краєзнавства та суміжних наук, забезпечення нею державних бібліотек, а також бібліотек наукових установ і навчальних закладів.

Програма розвитку краєзнавства до 2010 року передбачає створення нових за змістом і формою підручників та посібників з краєзнавства. На думку професорів А.Г. Болебуха та Г.К. Швидько, підручники з історії рідного краю мають з'явитися завдяки зусиллям учених-істориків та досвідчених учителів-методистів, і з цим не можна не погодитися.⁷

На сьогодні в Дніпропетровській області вже видано ряд підручників, у яких міститься матеріал з історії рідного краю. Це підручники Г.К. Швидько "Історія України" для 8-го класу,⁸ М.І. Романенка "Історія України" для 7, 8, 9 класів,⁹ В.М. За-

⁷ Болебух А.Г., Швидько Г.К. Академік Д.І. Яворницький і розвиток краєзнавства на Катеринославщині // Збірник рефератів доповіді обласної науково-практичної конференції з історичного краєзнавства – Д.: Вид-во Дніпропетровського ун-ту, 1990.-С.11.

⁸ Швидько Г.К. Історія України.-К.: Генеза, 1996.-304 с.

⁹ Романенко М.І. Історія України.-Д.: Промінь, 2000.-224 с.

руби “Історія України” для 7, 8, 9 класів.¹⁰ Загалом вони відповідають вимогам сучасної програми з історії України, але не задовольняють потреби окремого курсу з краєзнавства.¹¹

“Проблема в тім, — як зазначає учитель-практик з м. Дніпропетровська *Т.В. Недосекіна*, — що й дотепер бракує серйозних, системних підручників з краєзнавства. Учитель повинен самотужки шукати матеріал серед краєзнавчих досліджень науковців, а це дуже нелегко через брак часу, джерел та педагогічного перевантаження вчителів сучасної школи, і в першу чергу — сільської. У кращому разі, вчитель оголошує учням теми рефератів з історії краю, а потім влаштовує їх захист. Частіше на практиці трапляється інше — учитель просто додає цю мізерну кількість годин до загального курсу з історії.”¹²

Унікальним за своїм науково-теоретичним змістом навчального матеріалу є посібник *Т.В. Недосекіної* “Історія рідного краю. Дніпропетровщина”, який пройшов апробацію і використовується у 5-х класах загальноосвітніх навчальних закладів як додатковий або альтернативний підручник пропедевтичного курсу історії.

У 2000 році вийшов навчальний посібник “Історія рідного краю. Дніпропетровщина” для 7-го класу,¹³ де було збережено структуру попереднього посібника *Т.В. Недосекіної* з формою подачі уточнювального матеріалу через історичну довідку, але зроблено значні доповнення: кожен параграф доповнюється уривками з наукової та художньої літератури для додаткового читання, кросвордами та іншими розвивальними завданнями, тестами. Цей посібник, як зазначає сама його авторка, розрахований для додаткового використання під час вивчення курсу з історії України в сьомому класі, але, на жаль, не може використовуватися для вивчення окремого курсу з історії рідного краю без суттєвого редагування.

Прикро, що за підсумками проведення Міністерством освіти і науки України конкурсу підручників для загальноосвітніх навчальних закладів серед переможців не знайшлося жодного підручника з курсу “Історія рідного краю”.

На думку професора *Ю. Мищика*, з якою не може погодитися більшість учителів-практиків, шлях створення кожною областю свого підручника історії є безперспективним і небезпечним. Інакше, як застерігає він, не слід дивуватися, якщо в кожній області років через 50 буде своя армія. Тому, вважає *Ю. Мищик*, місцеву історію потрібно давати як додаток до основного курсу історії України. Учителі в регіонах, на його думку, повинні мати посібники з інформацією краєзнавчого змісту і згідно з настановами програми залучати цей матеріал до навчального процесу.¹⁴

Т.В. Недосекіна переконана, що підручники з історії рідного краю „мають бути оновленими за змістом, методикою та стилістикою. З одного боку, вони не повинні бути перевантаженими науковою інформацією та фактажем, а з другого — мати достатньо високий пізнавальний рівень і залишитися розвивальними. Школа очікує на навчальні комплекси: підручник — навчально-наочний посібник — робочий зошит — дидактичний матеріал — методичний посібник з розробкою уроків для вчителів. Все це значно полегшить роботу вчителів, підвищить якість викладання предмета та засвоєння знань учнями.”¹⁵

¹⁰ Заруба В.М. Історія України.-Д.: Ліра ЛТД, 2001.-224 с.

¹¹ Недосекіна Т.В. Деякі аспекти теорії та практики краєзнавства в загальноосвітніх закладах// Вісник Дніпропетровського університету. Історія та археологія. Випуск №10.-2002.-С.321.

¹² Там само. — С.320.

¹³ Недосекіна Т.В. Історія рідного краю. Дніпропетровщина.- Д.: Дніпрокнига, 2000.-171 с.

¹⁴ Проблеми формування змісту шкільної історичної освіти. Матеріали „круглого столу” (Київ, 19 листопада 2002 р.) /Історія в школах України.-2003.-№2.-С.3.

¹⁵ Там само. — С.321.

ПРОБЛЕМА III: послаблення матеріально-технічної бази шкільних музеїв, налагодження взаємозв'язків „школа – музей”.

Необмежені можливості патріотичного виховання, формування в молодого покоління національної свідомості, любові до рідної землі, свого народу, забезпечення духовної єдності поколінь мають шкільні музеї, які є одним із засобів активізації позакласної та позашкільної роботи й удосконалення навчально-виховного процесу закладів освіти.

Краєзнавчі розділи шкільних музеїв мають на меті на конкретному місцевому матеріалі знайомити учнів з історією рідного краю, виробляти навички пошукової роботи, науково-дослідницької діяльності. Краєзнавчі здобутки учнівської молоді зазвичай оформлені в експозиції шкільних краєзнавчих музеїв і куточків, кількість яких останнім часом, що не може не радувати, збільшується. Ще в 1991 р. в 21 тис. шкіл країни їх налічувалося понад 2100. Дещо погіршився стан справ у середині 90-х рр., відомча реєстрація 1997-1998 рр. виявила лише 1675 музеїв. Станом на 20 грудня 2001 року було зареєстровано 2522 шкільних музеїв (з них 89,5% містяться при загальноосвітніх навчальних закладах, школах-інтернатах, гімназіях, ліцеях). Слід зазначити, що 41,8 % працює в сільській місцевості,¹⁶ і переважна більшість шкільних музеїв має історико-краєзнавчий та етнографічний напрями.

На зламі століть разом із впровадженням нових тенденцій у галузі краєзнавства основним стрижнем залишається діяльність щодо збереження раритетів національної культури, які зберігаються в духовних скарбницях, – музеях. На жаль, як зазначає П. Тронько, “сьогодні музейні заклади дещо втрачають динамізм, негативно відбиваються на їхній діяльності й економічні негаразди. Для вирішення цих проблем необхідне впровадження новітніх форм і мето-

дів роботи музеїв, розробка спеціальної програми “Музей III тисячоліття”. Не можна не враховувати, що музеї – це наукові і громадські центри дослідження й популяризації історії регіону. Кожне місто, і навіть село, повинно мати свій музей – цей осередок пропаганди краєзнавства.”¹⁷

Тому вважаю, що керівники шкільних музеїв, які пройшли відповідну фахову підготовку при обласних інститутах післядипломної педагогічної освіти, а музеї – відомчу реєстрацію МОН України, повинні мати певне фінансове забезпечення.

На сучасному етапі розвитку шкільного музеєзнавства, не зважаючи на покращення ситуації в деяких його організаційних аспектах, можна також констатувати недостатній взаємозв'язок школи з фахівцями державних музеїв. Хоча певний досвід щодо цього є.

10-річний досвід роботи програми співробітництва Дніпропетровського історичного музею ім. Яворницького із загальноосвітніми закладами в розрізі педагогічно-культурної системи “Музей-школа” наочно показав, що ця програма може успішно працювати не тільки в обласному центрі, а й у районних центрах, селах та селищах області. Співробітники музею, в арсеналі яких – десятки розроблених тематичних та оглядових візних лекцій та занять, можуть виїхати до районних і сільських шкіл з метою ознайомлення учнів із найцікавішими сторінками історії краю, демонстрації унікальних експонатів. Різноманітна тематика лекцій та занять може стати доповненням не тільки до уроків історії, а й літературознавства, наро-

¹⁶ Інформація про підсумки огляду, відомчу реєстрацію та перереєстрацію музеїв при навчальних закладах системи Міністерства освіти і науки України// Інформаційний збірник МОН України.- 2002.-№9.-С.28.

¹⁷ Тронько П. Краєзнавчий рух в Україні (історія, сьогодення, перспективи)// Краєзнавство. Географія. Туризм.-1999.-№38.-С.6.

дознавства.¹⁸ А відвідання учнями експозицій, зустрічі з науковими співробітниками музею, робота у фондах будуть, у свою чергу, сприяти розширенню знань учнів про особливості розвитку свого краю, про людей, які зробили свій внесок в історію ріднокраю. Матеріали музеїв повинні широко використовуватися в навчально-виховному процесі, для написання рефератів, науково-дослідницьких робіт членами Малої академії наук, підготовки до науково-практичних історико-краєзнавчих регіональних конференцій тощо.

Сьогодні заклади освіти разом із державними музеями повинні активніше впроваджувати різноманітні спільні заходи: музейні уроки, екскурсії, пошукову та науково-дослідницьку роботу, конкурси, фестивалі, пересувні виставки. Для проведення таких заходів музеї надавали б свій експозиційний фонд, екскурсіводів тощо.¹⁹

Тож зміцнення зв'язків музеїв при навчальних закладах з місцевими державними музеями, архівами, товариствами охорони пам'яток історії і культури, творчими спілками²⁰ є на сучасному етапі шляхом вирішення, в разі взаємної зацікавленості обох сторін, проблеми послаблення матеріально-технічної бази шкільних музеїв.

Отже, підсумовуючи вищесказане, можна зробити такі висновки:

- Ураховуючи важливість шкільного історичного краєзнавства на сучасному етапі, на основі удосконалення його нормативно-правової бази та у зв'язку з переходом на 12-річний термін навчання, профільне навчання і впровадження нового змісту історичної освіти, варто переглянути структуру навчального плану середніх загальноосвітніх закладів з метою обов'язкового введення предмета "Історія рідного краю" чи інтегрованого

курсу "Рідний край" як *інваріантної* складової базового навчального плану, оскільки навіть суспільно-гуманітарний профіль не включає цю дисципліну. Отже, такий курс повинен охоплювати досить широке коло питань з життя краю, яке буде вивчатися тут у просторово-часовому та соціальному вимірах. Учні знайомляться з історичним минулим рідного краю, його господарством, культурою, традиційно-побутовими особливостями, флорою, фауною, сучасною екологічною ситуацією, відомими земляками тощо. Усе це зумовлює інтегрований характер курсу, оскільки в його рамках наявні міжпредметні зв'язки з історією, економікою, народознавством, географією, українською мовою та літературою, біологією, мистецтвознавчими дисциплінами.²¹

- Краєзнавчий напрям навчально-виховного процесу, через економічні негаразди та недостатню увагу більшості керівників органів управління освітою та навчальних закладів, дотепер тримається на ентузіазмі закоханих у краєзнавство вчителів, які творчо працюють за рахунок вільного часу і без будь-якої матеріальної винагороди. Тому з метою підтримки ентузіазму шкільних краєзнавців-аматорів є потреба відпрацювати механізм матеріального заохочення.
- Загальноосвітні навчальні заклади не завжди належно співпрацюють з регіональними громадськими краєзнавчими організаціями, крає-

¹⁸ Про відвідування історичного та художнього музеїв. Лист управління освіти і науки Дніпропетровської обласної державної адміністрації №2/5-2134 від 19.05.2003 р.// Освіта Дніпропетровщини.-2003.-№6.-С.49-50.

¹⁹ Варшавська М.Ю. Форми краєзнавчої роботи// Історія та правознавство.- 2005.-№4.-С.5.

²⁰ Там само.

²¹ Ходос М. Методичні засади краєзнавчої роботи в загальноосвітній школі// Історія в школі,-2004.-№4.-С.10.

знавчими музеями, не залучають їхніх фахівців до роботи з учнями. Адже, на мій погляд, саме загальноосвітні школи, особливо в сільській місцевості, в яких функціонують історико-краєзнавчі музеї, повинні стати осередками краєзнавчого руху в певному регіоні.

- Виходячи з аналізу базового змісту історичної освіти як складової освітньої галузі “Суспільствознавство” при вивченні цього курсу основною змістовою лінією слід уважати *соціоантропоцентричну*, яка передбачає ознайомлення учнів з найважливішими віхами історії людського життя краю та роллю людини в суспільстві.

Сьогодні у практику шкільного краєзнавства потрібно якомога ширше залучати форми “усної історії” як нового сучасного напрямку в методології історичних досліджень і найбільш оптимального методу шкільних краєзнавчих досліджень (усне анкетування, інтерв’ю, запис фонограм, усні оповіді, історичні спостереження). Учені-історики, у свою чергу, повинні підготувати типові завдання для анкетування та методичні матеріали для проведення усних опитувань,²² наприклад, опитувальники для учасників Великої Вітчизняної війни різних категорій, запропоновані ДІППО; для свідків подій Голодомору 1932-1933 рр. тощо.

Усі сучасні проблеми шкільного історичного краєзнавства можуть бути вирішені за умови об’єднання зусиль представників усіх форм і напрямів краєзнавства: наукового, громадського та шкільного, а також небайдужого ставлення держави, суспільства до відновлення історичної пам’яті, насамперед у учнівської молоді.

²² Куделко С., Посохов С. Історичне краєзнавство в контексті сучасних тенденцій розвитку науки і суспільства//Краєзнавство.-1995.-№1-4.-С.13.

Від редакції

ТАЄМНИЦЯ ДНІПРОПЕТРОВСЬКИХ ОСТРОВІВ

Серед водної гладіні Дніпра в межах Дніпропетровська розташовано декілька островів. Тільки одні і сьогодні підносяться над водою, а інші 70 років тому після будівництва дамби ДніпроГЕСа занурилися на дно ріки.

Монастирський острів, що напівмісяцем огинає головний міський пагорб Дніпропетровська, — місце у своєму роді унікальне і загадкове. Рідкісний путівник обходиться без згадки відомої історії про відвідування острова апостолом Андрієм. Вперше її привів історик Феодосій Макаревський в 1880 р, який затверджував, що в I столітті нашої ери тут був вимушений зупинитися „по виїзді з Херсона, подорожуючи різними місцями до Києва, святий перевозваний апостол [Андрій]”.

З кінця XVIII століття острів опинився в центрі будівництва Катеринослава. В 1787 р. Катерина II заклала Преображенський собор на пагорбі, що підноситься над островом.

Новий етап розвитку острова почався з 1950-х рр. Після затвердження нового генерального плану на острові звели монумент Тарасу Шевченко, а також перекинули пішохідний міст.

У наш час Віктор Воробйов, доцент Придніпровської академії будівництва і архітектури, фахівець з аномальних явищ, дійшов висновку, що острів „має небувало сильну енергоінформаційну структуру”.

Напевно, Монастирський острів дійсно має нез’ясовну привабливу силу для творчих осіб з багатою фантазією...

Управління
школою

ПРАКТИКА РОЗБУДОВИ СИСТЕМИ ОСОБИСТІСНО ЗОРІЄНТОВАНОГО НАВЧАННЯ: УПРАВЛІНСЬКІ АСПЕКТИ

Володимир ЯНЧУК

Директор Комуноленінської СЗШ, с. Новоолександрівка Синельниківського району Дніпропетровської області, учитель-методист, відмінник освіти України

Перехід освіти України до особистісно зорієнтованого навчання і виховання визначає магистральний напрям педагогічних інновацій, включаючи і сферу управління.

Якщо традиційне управління освітнім закладом реалізувало функцію планування і, з урахуванням соціального замовлення суспільства, зводилося до моделювання здатності педагогічної системи передавати вже вироблені й апробовані ідеї та напрацьований в освітньому середовищі передовий педагогічний досвід, то нині ситуація інша.

По-перше, у науковому і практичному осередках педагогіки дослідження загальних принципів та ефективності різних моделей особистісно зорієнтованого педагогічного процесу перебувають ще в стані розгортання, хоча й досить динамічного. Але при цьому експериментально-практична робота в окремих аспектах випереджає фундаментальні наукові розробки, не подолано також суперечливість поглядів педагогів-науковців на саму проблему та шляхи її вирішення.

По-друге, вже на сьогоднішньому етапі досліджень і спроб запровадження тих чи інших елементів особистісно зорієнтованого педагогічного процесу цілком очевидно, що *не може бути єдиного, завершеного за змістом і формою зразка його втілення в усіх або навіть однотипних навчальних закладах*. Кожному колективу необхідно творчо обдумати і створити оптимальний педагогічний проект для конкретних умов саме цієї школи, тобто з урахуванням особливостей свого мікросоціуму, контингенту учнів, професійного потенціалу вчителів, стану навчально-матеріальної бази школи тощо.

Комуноленінська середня загальноосвітня школа є звичайним сільським освітнім закладом. Зараз у школі навчаються 200 учнів. Суспільно-гуманітарний профіль старшої ланки навчання. Педагогічний колектив з 17 вчителів характеризується стабільністю складу і високим творчим потенціалом.

Враховуючи зміни парадигми у філософії та теорії освіти, колектив нашої школи взявся за опрацювання проблеми ще у 1998 році. Сутність проблеми бу-

ла визначена в такому формулюванні: *“Особистісно-орієнтоване навчання та виховання як фактор гуманізації і загальна умова підвищення ефективності педагогічного процесу”*.

За цей час накопичено певний досвід, що дозволяє окреслити найголовніші передумови, етапи роботи, своєрідність змісту діяльності на кожному з них та поділитися здобутками.

МЕТОДОЛОГІЧНІ ОСНОВИ

У підготовчий період дирекція і методична рада школи проаналізували вже напрацьовану теорію і практику проблеми та дослідження механізмів управління школою в умовах інноваційних перетворень (Ю. Бабанський, О. Киричук, С. Подмазін, М. Поташник та ін.) і гіпотетично виділили головні напрями роботи для досягнення поставленої мети. Насамперед ми виходили з усвідомлення складності проблеми, неможливості її вирішення шляхом директивного запровадження “ззовні” певних інновацій у життя школи.

Управління навчально-виховним процесом зосередили на його розвитку у векторі наближення до *адаптивного управління*, що здійснюється як багаторівневе і, за думкою науковців, найбільш ефективно веде до створення якісно вищої самокерованої педагогічної системи.

Наша концепція перетворень виходить з уявлення про педагогічну систему, яка в умовах освітнього простору ефективно формує особистість – суб'єкта творчої діяльності і суспільних відносин. Отже, навчання і виховання учнів постає, насамперед, організацією освітнього середовища, умови якого сприяють послідовному становленню громадянських якостей особистості:

- формуванню творчого ставлення вихованців до суспільних норм і цінностей;

- вироблення навичок учнів самостійно реалізувати морально сприйняті й усвідомлені ними суспільні норми та цінності в суспільно корисних справах.

Як методологічну передумову визначення головних компонентів функціональної системи особистісно зорієнтованої педагогіки взято авторитетні філософсько-психологічні дослідження гносеологічного, аксеологічного, творчого, комунікативного, художнього потенціалів особистості (Анциферова Л.І., Коган М.С., Костюк Г.С., Рубінштейн С.Л., Фельдштейн Д.І. та інші).

Закономірно виникла необхідність провести відповідний функціональний аналіз: визначити ті *фактори мікросоціуму*, які, виступаючи підсистемою роботи школи, водночас забезпечують постійний зв'язок між суспільством, що розвивається, і процесом становлення й розвитку особистості, детермінують активність учасників навчально-виховного процесу, діють як педагогічно сконструйовані, а отже, доцільні соціальні впливи на індивіда. Як справедливо підкреслює О. Киричук, педагогічна система має, з одного боку, прагнути максимально адаптуватися до вихованців з їхніми індивідуальними особливостями, з другого – гнучко реагувати на соціокультурні зміни природного, предметного і, особливо, соціокультурного середовища, з третього – створювати умови для самореалізації всіх учасників педагогічного процесу.¹

Зовнішнє функціонування школи юридично окреслюється законодавством про освіту, іншими нормативно-правовими актами. Це ті *регуляторні засади педагогічної системи*, що встановлюють загальні межі і можливості діяльності, відповідальність установи перед суспільством.

¹Киричук О. Принцип розбудови інноваційної педагогічної системи освітнього закладу. // Рідна школа. – 2000. – № 10. – С.5.

УПРАВЛІННЯ

в умовах особистісно зорієнтованого педагогічного процесу

Серцевиною управління стала організаційна робота. Звичайно ініціювання роботи і провідну функцію в ній здійснюють директор школи та його заступники. Проте вже від самого початку доцільно залучати і членів методичної ради, керівників профільних методичних об'єднань, найбільш кваліфікованих учителів, невпинно розширюючи коло учасників. Це зумовлене рядом обставин.

Навіть для освоєння широкомасштабного пласту теорії у самій дирекції просто не вистачить часу й зусиль. Забезпечення співучасті вчителів — значна допомога. Вона ж є і важливим морально-психологічним чинником успіху.

Не секрет, що не всі педагоги з повною самовіддачею включаються в роботу. І така ситуація при розробці нового тою чи іншою мірою неминуче виникає в кожному колективі. *Чому?*

Теорія особистісно зорієнтованого педагогічного процесу висуває особливі вимоги до його творців, учасників, їхніх відносин. Проголошується, що шкільна освіта, розгортаючись у спектрах навчання—учіння, виховання—самовиховання, соціалізації вихованців, найповніше реалізується через особистісну взаємодію вчителя й учня. Такі підходи унеможливають застосування усталених роками засобів, форм і стилю стосунків, характерних для “авторитарної педагогіки”. Отже, вихід досвідченого, висококваліфікованого вчителя (висококваліфікованого в ще існуючих, незмінених параметрах та критеріях оцінки діяльності) на вищій рівень навчально-виховної роботи зумовлений його здатністю перебудувати вже викристалізовану індивідуальну систему, певні її елементи відкинути взагалі, інші — модернізувати, запровадити нові. А це процес досить складний і болісний.

Як правило, психологічно легше сприймають завдання, виявляють більшу готовність і дієву активність запроваджувати пропоновані новітні технології вчителі середнього рівня кваліфікації. Надалі, коли вже вироблена і втілюється програма, представники цієї категорії енергійно і для багатьох колег несподівано виходять на передові позиції.

Але є й частина вчителів, які з різних причин (значно слабша базова професійна підготовка, труднощі сімейно-побутових умов тощо) виявляють байдужість до інновацій або для яких зміст цієї діяльності не набув першочергового значення.

Відсутність належного аналізу, недостатнє врахування керівництвом школи стану в психологічній палітрі педагогічного колективу вже на початковому етапі може спричинити серйозні перешкоди, може навіть породжувати кризові явища у сфері міжособистісних відносин.

Надійним важелем управління якраз і стають ті зазначені вище кроки керівництва, коли воно від початку інноваційних змін навколо себе і з собою включно утворює громадський центр розгортання роботи. Тобто формується коло односторонніх. Цим створюються “несучі елементи будівлі” колективної справи, інтенсивно зростає загальний морально-психологічний фон ділового налаштування на вирішення актуальних задач.

У цілому ж, для забезпечення ефективності управління на всіх етапах необхідно враховувати **не тільки складність об'єкта, а й можливості суб'єкта** — у першу чергу вчителів: рівень їхньої освітньої підготовленості, стан зростання кваліфікації, динаміку творчого потенціалу, показники внутрішнього ставлення до справи (рівень готовності, прагнення, домінуючі мотиви тощо). Тільки тоді, на наш погляд, управління створює більш сприятливий соціально-психологічний простір життєдіяльності школи і включає в дію додаткові ме-

ханізми самореалізації та самовдосконалення учасників навчально-виховного процесу.

Важливою складовою частиною роботи директора школи, його заступників, керівників методичних об'єднань є проведення *експертно-методичного моніторингу на зовнішньому рівні*. Досліджуємо форми і методи роботи вчителя, які мають місце в реальному навчально-виховному процесі, даємо експертну оцінку (науково-педагогічну, методичну, а не адміністративну) процесу і результатів педагогічної діяльності. Підсумки моніторингу узагальнюємо, виносимо на розгляд педагогічної ради і оформлюємо у відповідні рекомендації для спрямування дій учителя в напрямі найбільш актуальних перспектив його професійного розвитку.

Проводимо внутрішньо-шкільні семінари, що мають на меті:

- підвищення підготовленості вчителів з питань психолого-педагогічної теорії;
- висвітлення передового, новаторського досвіду освітян країни, обговорення найбільш вдалих технологій, цікавих ідей;
- практикуми з демонстрації творчих майстерень членів колективу.

Управлінська діяльність не повинна зводитися до разових коригуючих впливів. Бо вся логіка розбудови особистісно зорієнтованої педагогічної системи якраз і включає цілеспрямовану

організацію саморегульованого функціонування різних ланок.

Зростає роль **методичного кабінету** школи. Він сприяє встановленню необхідної ланки між наукою і практикою. За рахунок благодійної допомоги школа оформила

Вріз 1.

ПРОГРАМА

роботи колективу Комуноленінської середньої загальноосвітньої школи щодо створення функціональної системи особистісно зорієнтованого педагогічного процесу

1 етап. Проектування системи
2003–2004 н.р.

Концептуальний аспект	Змістовий аспект	Практичний аспект
Філософські, соціальні і психолого-педагогічні умови створення функціональної системи особистісно зорієнтованого педагогічного процесу.	Компонентно-структурний аналіз потенціалу особистості. Соціолого-педагогічне дослідження мікросоціуму. Функціональний аналіз умов стабільного зовнішнього і внутрішнього функціонування системи.	Намітити підсистему напрямів педагогічної роботи. Визначити підсистему педагогічно доцільних факторів мікросоціуму. Окреслити стратегічні орієнтири роботи щодо освоєння раніше створених елементів та компонентів регуляторно-узгоджувальних функцій управлінської діяльності.
Соціальна модель учня як мета і результат особистісно зорієнтованого педагогічного процесу.	Модельювання ідеального зразка учня з урахуванням умов діяльності нашої школи	Соціальна модель учня Комуноленінської школи.
Критерії ефективності особистісно зорієнтованого педагогічного процесу.	Методика моніторингу розвитку особистості учня в умовах особистісно зорієнтованого педагогічного процесу.	Карта спостережень за розвитком особистості учня Комуноленінської ЗСШ. Рекомендації щодо їх проведення.
Гносеологічний потенціал вчителя, що забезпечує ефективність його роботи в системі особистісно зорієнтованого педагогічного процесу.	Аналіз стану освітньо-методичної підготовленості вчителів школи до виходу на рівень творення функціональної системи особистісно зорієнтованого педагогічного процесу.	Науково-методичний довідник для керівництва школи і вчителів з актуальних питань розбудови системи. Рекомендації класним керівникам з планування виховної роботи в учнівських колективах у річичі проблеми.

передплату на центральну періодику, на найважливіші профільні педагогічні видання, поповнюється замовленнями на новинки психолого-педагогічних досліджень.

Один із найбільш значущих структурних компонентів розбудови особистісно зорієнтованого педагогічного процесу – організація методичної роботи на основі ключової методичної справи. У нашій школі це творчий звіт учителя. Він безпосередньо пов'язується з атестацією вчителя. Рі-

шенням атестаційної комісії визначаються близькі за профілем чи однопрофільні педагоги, які разом з дирекцією вивчають стан його роботи: відвідують уроки, виховні заходи, перевіряють ведення документації, проводять контрольні зрізи знань учнів і т.д. Методичне об'єднання допомагає колезі підготувати відповідно до індивідуальної програми вчителя відкриті форми навчально-виховної роботи, опис результатів розробки методичної проблеми. У завершеному вигляді творчий звіт відбувається як виступ вчителя на педагогічній раді, де він інформує, а колектив оцінює рівень творчих здобутків, стан вирішення тих чи інших питань роботи, задуми на перспективу.

Висхідною позицією внутрішнього контролю в розбудові особистісно зорієнтованого педагогічного процесу є позитивне (толерантне) сприйняття педагогічних проблем у діяльності вчителя. Ті чи інші невдачі сприймаються не як недоліки, що підлягають перегляду, а і як певний досвід і предмет педагогічного дослідження на перспективу. *Рекомендаційний характер* у здійсненні контрольної-аналітичної функції дирекції школи обов'язково повинен домінувати над адміністративним, підтримуючи мотиваційне поле для творчого пошуку.

Дотримання повноти, взаємозв'язку, цілісності управлінської діяльності невіддільне від принципу її оптимальності. Цей прин-

Вріз 2.

II етап. Створення умов для формування системи особистісно зорієнтованого навчання та виховання

2004–2005 н.р.

Концептуальний аспект	Змістовий аспект	Практичний аспект
Соціальні і психолого-педагогічні умови становлення самокерованої особистості учня.	Ефективні засоби і форми перетворення соціальної моделі учня школи у програму активної діяльності учасників педагогічного процесу.	Рекомендації педагогічної ради, профільних методичних об'єднань, батьківських зборів з вирішення завдання.
	Аналіз проблеми доцільного співвідношення морально-духовного і розумового розвитку школярів у навчанні.	Пропозиції громадського консиліуму, "круглі столи" з участю учнів, учителів, батьків з вироблення оптимального варіанту змістово-методичної організації навчання і моделювання взаємодії школяра з ровесниками і вчителем.
	Розширення енергоінформаційного простору школи.	Обладнання кабінету сучасної комп'ютерної підготовки учнів. Рекомендації педагогічної ради з комп'ютеризації навчально-виховної роботи.
Взаємозв'язок розбудови педагогічної системи з іміджем школи.	Моніторинг ставлення учасників педагогічного процесу до педагогічних інновацій у школі.	Врахування результатів моніторингу в плануванні й організації діяльності педагогічних ланок школи.

цип потребує відповіді принаймні на такі питання:

- якою мірою рух до нового заперечує зміст існуючої педагогічної практики і що саме в ньому заперечує?
- яким шляхом іти: екстенсивним чи інтенсивним? який з них реально доступний для освоєння?

Нам видались найбільш обґрунтованими пропозиції дослідників про так звані “інтегровані інновації”.² Тобто про доцільність поєднання інтенсивного та екстенсивного шляхів розвитку педагогічної системи: проведення усвідомлених перетворень, що беруть початок з глибинних потреб реформування існуючої системи. Взявши на озброєння головний сенс інтегрованих інновацій, ми, одначе, прагнули наповнити його іншим змістом. А саме: *треба йти не шляхом закриття “вузьких” місць навчально-виховної роботи, а намітити провідні ланки, зосередження зусиль на яких поступово дозволить і успішно усувати наявні недоліки, і безпосередньо конструювати найважливіші компоненти особистісно зорієнтованої системи.*

Такими ланками в нашій школі стали:

- формування педагогіки співробітництва на засадах вимогливого гуманізму;
- психолого-педагогічно обґрунтоване підвищення

позитивної мотивації учіння школярів;

- організація навчання і виховання, що ставить учня в умови суб’єкта творчої діяльності;
- розвиток дитячих колективів і учнівського самоврядування через налагодження спільної творчої діяльності, спільного творення добра, турботи про навколиш-

Вріз 3.

III етап. Підтримка функціонування системи. Створення опорного досвіду з проблеми.
2005–2006 н.р.

Концептуальний аспект	Змістовий аспект	Практичний аспект
“Ми-переживання” як психолого-педагогічна основа особистісно зорієнтованої педагогічної системи.	Використання педагогічної спадщини В.О. Сухомлинського для формування почуттєвої сфери особистості. Механізми соціальної зумовленості “Ми-переживання”.	Психолого-педагогічні семінари, відкриті уроки й виховні заходи для створення і представлення досвіду цілеспрямованого виховання “Ми-переживання” учасників педагогічного процесу.
	Умови забезпечення психічного здоров’я дитини як мети особистісно зорієнтованої освіти.	Тренінги з оволодіння прийомами корекції психічних і поведінкових ефектів, зумовлених стресовими ситуаціями.
Шляхи розвитку позитивної “Я-концепції” особистості вчителя.	Аналіз оволодіння вчителями основами функціональної діяльності в умовах особистісно зорієнтованого педагогічного процесу.	Виділення та опис профільними методоб’єднаннями позитивного досвіду, творчі звіти вчителів на педагогі.
	Зміст диференційованої методичної допомоги і психологічного супроводу вчителя з урахуванням стану їх самореалізації та наближення до рівня саморегуляції.	Професійно-рефлексивні практикуми для освоєння вчителями засобів розв’язання ситуацій утруднення. Вироблення і затвердження педагогічною радою програми психологічного супроводу становлення саморегульованої діяльності досвідчених учителів та становлення професійної самосвідомості вчителів-початківців.

² Підласий І., Підласий А. Педагогічні інновації. //Рідна школа. — 1998. — № 12. — С.3–17.

ній світ, про іншу людину;

- розширення енергоінформаційного і освітнього простору школи для розвитку обдарованості та життєвого самовизначення вихованців.

Втілення наміченої стратегії підкріпили програмою наукового й організаційно-методичного забезпечення роботи. У цілому, вона відтворює логіку формуючого експерименту і тому визначає актуальні завдання роботи і способи розв'язання завдань, з урахуванням можливостей нашої школи і особливостей педагогічного колективу (див. врізи 1, 2, 3, 4).

УЧИТЕЛЬ

в умовах особистісно зорієнтованого педагогічного процесу

Дотримуємося принципової позиції: *треба, щоб*

новаторство вчителя в річищі творення необхідних складових особистісно зорієнтованого педагогічного процесу органічно поєднувалось, доповнювалось корисним застосуванням відомого чи традиційного, але з урахуванням нових умов роботи. Адже бачимо: частині вчителів зусилля з відпрацювання важливих, новітніх за ознаками елементів особистісно розвивального навчання без одночасного застосування давно перевірених освітянською практикою методів і засобів не дають результатів, не призводять до істотного покращення знань учнів.

Педагогічне мистецтво вчителя, його інтуїція, вільне педагогічне варіювання при розбудові особистісно зорієнтованого педагогічного процесу можливі лише на основі знання внутрішніх законів психологічного розвитку особистості. На жаль, саме щодо цього значна частина вчителів ще не має належної освітньої бази.

Тому, спираючись на досвід підготовчого періоду, один з перших кроків до утвердження педагогічної системи ми зробили в напрямку підвищення психолого-педагогічної компетентності вчителів. Підготували довідник, який допомагає краще орієнтуватися в широкому спектрі ідей, концептуальних положень, інноваційних проєктів, термінів і понять, інтенсивно вживаних останнім часом у педагогічному середовищі України. Намітили психологічний супровід учителя на етапах подальшої роботи.

Вріз 4.

IV етап. Перевірка валідності і надійності функціонування системи. Корекція роботи.
2006–2007 н.р.

Концептуальний аспект	Змістовий аспект	Практичний аспект
	Аналіз з теоретичної й логічної позицій стану розбудови функціональної системи особистісно зорієнтованого педагогічного процесу. Обробка емпіричних даних.	Рекомендації методичної ради, педагогічної ради, профільних методичних об'єднань учителів щодо напрямів вдосконалення роботи.
	Кореляційний аналіз результатів навчально-виховної роботи і стану розвитку педагогічної системи. Зіставлення і порівняння результатів навчально-виховної роботи нашої школи зі здобутками в широкій освітянській практиці.	Конференція з участю вчителів, батьків, учнів, представників громадськості села з представлення досвіду та вироблення програми підтвердження, підсилення, корекції елементів педагогічної системи.

Водночас активно культивуємо індивідуальний режим самоконтролю вчителя. При цьому методичне об'єднання допомагає педагогу намітити індивідуальне стратегічне планування роботи над методичною проблемою, яка конкретизується самим педагогом у вигляді програми його роботи в поточному навчальному році. Така програма включає актуальні завдання (актуальні згідно з самоаналізом і самооцінкою вчителя):

- з підвищення професійно-методичної компетентності;
- з удосконалення індивідуального стилю діяльності;
- з реалізації відкритих форм навчально-виховного процесу, що дають змогу показати роботу колегам згідно з наміченими самим учителем метою і завданнями;
- щодо основних напрямів і форм навчання та виховання учнів, у яких планується реалізувати результати розробки методичної проблеми.

Отже, така програма виконує функцію включення вчителя в *самостійне творення авторської педагогічної системи*, тобто реалізує моніторинг на внутрішньому рівні.

УЧЕНЬ

в умовах особистісно зорієнтованого педагогічного процесу

Важливий спосіб цілеспрямування активності учасників педагогічного процесу в річище творення особистісно зорієнтованої системи — побудова **соціальної**

Дорогі друзі!

Ви, наші учні і вихованці, живете в самостійній Україні на зорі XXI століття.

...
Кожен чесний громадянин України має сьогодні чітко розуміти — краще майбутнє Батьківщини може бути досягнуте не через її словесне звеличення, не надуманими заявами про її національну винятковість чи вищість.

Надійний шлях лише один — підносити економіку країни, освіту, культуру.

Цим ми зможемо переконливо довести власними зусиллями й іншим, і собі, що ми — справді високоцивілізована нація, мирний, могутній і талановитий народ, здатний посісти почесне місце у світовому співтоваристві.

Декого з вас бензекжить: є люди талановиті, а ось я не маю обдарованості, тому, мабуть, не треба сушити голову, а просто виконувати, що скажуть...

На світі немає нічого більш помилкового, ніж зневіра у своїй спроможності до творчості!

Але для того, щоб творчі здібності проявилися, необхідно віднайти, насамперед, виважені життєві орієнтири, певну модель сучасної людини. І, по-друге, використовуючи можливості освіти в рідній школі та здійснюючи самовиховання, щоденно робити хай невеличкий, та все ж крок уперед, наполегливо конструювати свою особистість, рухаючись до мети.

В успіхові цієї важливої справи ми, ваші вчителі-наставники, батьки, громадськість села, зацікавлені не менше вас. А щоб допомогти її виконати, пропонуємо ось таку модель учня — сучасної людини-творця — як зразок нашої спільної з вами роботи щодо наближення до нього.

СОЦІАЛЬНА МОДЕЛЬ УЧНЯ

Комуноленіської школи

1. Має власну гідність, самоповагу, впевненість у своїх силах, але й уміє критично оцінювати себе і, відповідно, самовдосконалюватися — *самокерована особистість*.

2. Небайдужість, відповідальність спонукають змінювати навколишнє середовище і свою особистість на краще і для цього ставити мету, щоденно рухаючись до її досягнення — *активна життєва позиція*.

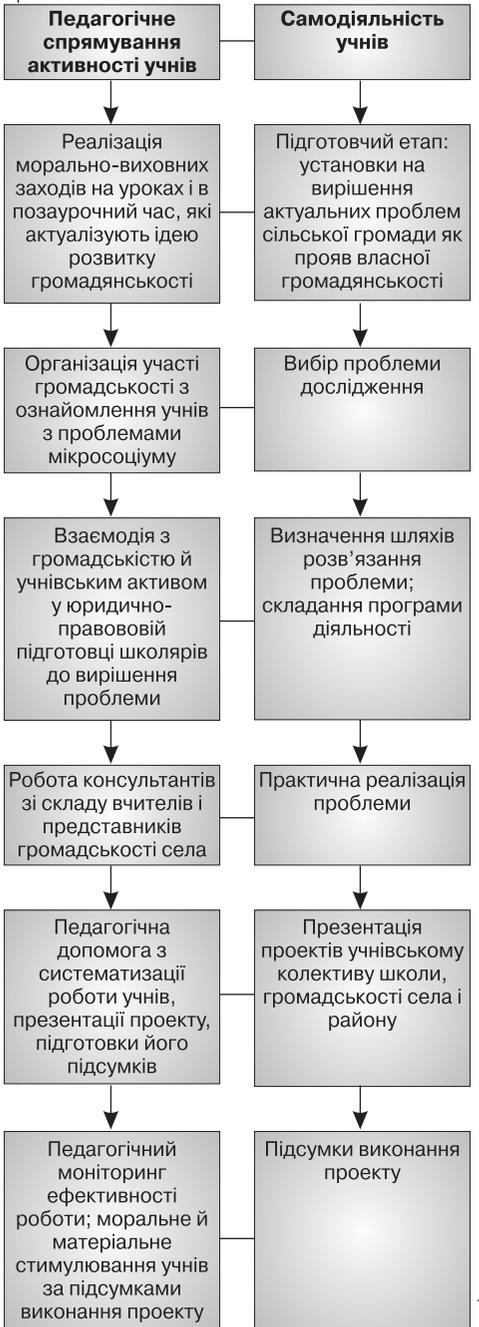
3. Знає і поважає історію Батьківщини, рідного краю, родини і творення власної долі не відділяє від прагнення покращити життя в Україні — *громадянськість*.

4. Наполегливо оволодіває базовими знаннями та цінностями культури і „не пливе за течією”, а на цьому підґрунті виробляє свою точку зору, власні погляди й переконання. Знає рідну та іноземні мови, комп'ютерно грамотний, уміє працювати з інформацією, поглиблено опрацьовує галузі знань, що безпосередньо потрібні для оволодіння наміченою професією — *освіченість, культура, функціональна грамотність*.

5. Життєрадісність, оптимізм поєднуються з баченням і переживанням турбот і проблем людей, які оточують, з готовністю допомогти їм бути щасливішими. Знає правила спілкування в різних життєвих ситуаціях, терпимий, душевний, добрий у стосунках з людьми — *людяність, етика, комунікативні навички*.

Схема 1.

Організація участі учнів Комуноленінської СЗШ у Суспільній акції школярів України „Громадянин”

моделі учня. У своїй моделі ми намагалися відтворити *“ідеальний особистісний зразок, ідеальний образ психологічних характеристик, які повинні бути метою і результатом освіти в системі національної школи України”* (Романенко М.І.), але з урахуванням умов закладу, специфіки запитів наших учнів, їхніх батьків. Текстове оформлення моделі зроблено так, щоб воно було доступне, спонукальне для осягнення її змісту, передусім дітьми-вихованцями (див. вріз 5). Водночас реалізуємо заходи, щоб модель учня стала і певною програмою, і орієнтовним критерієм посунання колективу до вирішення проблеми.

Традиційні виховні системи встановлювали орієнтири виховання, імперативно визначали риси і сукупність якостей, якими мав володіти вихованець. Коли ми окреслюємо значення соціальної моделі учня на рівні програми діяльності, то підхід тут принципово інший. Прагнемо йти шляхом, де учень відкриватиме простір саморозвитку через задоволення своїх, суспільно значущих потреб, інтересів, прагнень.

Для педагогічного відстеження розвитку особистості і для отримання необхідної інформації, що дозволяє виважено вдосконалювати навчально-виховний процес, виробили “Картку спостережень за розвитком особистості учня Комуноленінської ЗСШ”.

Експериментально апробуємо проект включення вихованців у **виконання громадсько корисних справ** у річичі суспільної акції школярів України „Громадянин”. Роботу спрямовуємо на виховання в діяльності й через діяльність, адже це відповідає соціально-психологічним потребам підлітків та юнацтва в самореалізації (див. схему 1).

Школярі спільно з учителями-наставниками визначають актуальні проблеми сільської громади. Далі йде їх всебічне вивчення, опрацювання юридично-правових засад вирішення необхідних завдань, складання плану

своїх дій щодо виконання наміченого. Потім відбувається взаємодія з органами місцевої влади та самоврядування, з трудовими колективами. І треба зазначити, що керівники рахуються зі школярами, вислуховують їх, приймають потрібні рішення. Результати роботи вихованці представляють на заключних учнівських конференціях. Ось на яких завданнях, наприклад, було зосереджено громадянську активність школярів у 2004–2005 н.р. (див. вріз 6).

Здійснюючи громадянське виховання, школа третій рік підтримує творчі зв'язки з Всеукраїнською асоціацією викладачів історії та суспільних дисциплін „Нова доба”, з Всеукраїнською екологічною лігою. Співпрацюємо з кафедрою загальної та експериментальної екології Чернівецького національного університету. Педагогічний колектив активно бере участь у втіленні українсько-польського освітнього проекту „Школа, що керує знаннями” (Фонд „Освіта для демократії”, Польща).

Практика ставить на порядок денний й інші завдання, породжувані об'єктивними й суб'єктивними чинниками.

Наприклад, проведення уроків згідно з особистісно зорієнтованим підходом до їх організації виявляє проблему співвідношення морально-духовного й розумового розвитку школярів. У свій час В.Г. Кремень застерігав: „Якщо прийняти позицію тотального особистісного змісту в навчальному процесі, то різко знизиться рівень інтелектуального компонента в загальному психічному розвитку суб'єкта, а його особистісне становлення наштовхнеться на суттєві ускладнення”³. Нинішня дійсність не заперечила, але, по суті, грубо розтоптала справедливість і делікатну форму цього міркування. Учителі зіткнулися з реаліями, коли в критерії

³Кремень В. Особистісно-розвиваюче навчання як науковий пріоритет. //Рідна школа. – 1998. – № 11. – С.57.

Вріз 6.

ПРОБЛЕМИ СІЛЬСЬКОЇ ГРОМАДИ, над вирішенням яких учні Комуноленіньської СЗШ працюють у 2004–2005 н.р.

Назва проекту: „До чистих джерел”

9 клас

Мета і завдання роботи: У взаємодії з науковцями продовжити дослідження місцевих водних екосистем. Використовуючи нормативно-правову екологічну базу, запобігти розширенню орних площ за рахунок водоохоронних зон, одвічних толок, вигонів, балок. При підтримці сільської ради, громадськості, керівників підприємств реалізувати заходи для захисту ставків та р. Терси від замулення, забруднення, щодо закріплення берегів.

Консультант: *Костишин С.С.*, доктор біологічних наук, професор кафедри загальної та експериментальної екології Чернівецького національного університету.

Назва проекту: „Пам'ять серця”

10–11 класи

Мета і завдання роботи: Продовжити дослідження біографії односельців, які загинули в боротьбі з фашизмом. Висвітлити долі односельців у науково-дослідницькому учнівському проекті „Використання рабської праці українців у Німеччині під час Другої світової війни”. Підтримувати зв'язок з органами місцевої влади й місцевого самоврядування з дотримання законодавства про державні пільги і допомогу ветеранам війни. Посилена допомога учнів односельцям-ветеранам війни і праці у покращенні їхніх житлово-побутових умов.

Консультант: *Храпко В.І.*, голова ради ветеранів війни і праці.

Назва проекту: „Зв'язкові історії”

7–8 класи

Мета і завдання роботи: Поглиблювати і розвивати досвід взаємодії з громадськістю, органами влади і самоврядування, місцевими підприємствами з дотримання Закону України „Про охорону історико-культурної спадщини” стосовно збереження унікальних пам'яток історичного минулого Синельниківщини. Підготовка дослідницького проекту учнів „Внесок Д. І. Яворницького у краєзнавчу історію”.

Консультант: *Скорий С.А.*, доктор історичних наук, завідувач відділу скіфо-сарматської археології Інституту археології НАН України.

Координатор: *Мажара А.С.*, вчений секретар Дніпропетровського історичного музею ім. Д. І. Яворницького.

Назва проекту: „Мала Батьківщина”

5–6 класи

Мета і завдання роботи: Підготовка проєктів та планів-схем розбивки квітників біля пам'ятників с. Новоолександрівки, озеленення школи. Упорядкування і догляд за меморіалом загиблим односельцям у 1941–45 рр., робота екскурсводами народного музею історії села.

оцінки діяльності школи знову є спроба ввести показники успішності, коли на предметних олімпіадах, на вступних іспитах до ВНЗ фактично менше всього зважують на широкі інтелектуальні й особистісні характеристики, а натомість ставляться питання, що переважно вимагають „зазубрювання” матеріалу, у тому числі другорядного. Між тим, науково-педагогічна теорія, Державні стандарти освіти пішли в іншому напрямку: робиться наголос на забезпечення особистісно-розвивального змісту навчання. Назріла потреба оздоровити становище, що залежить передусім від управлінських рішень на рівні Міністерства освіти і науки України.

РЕЗУЛЬТАТИ

Ряд ознак свідчать про значне зростання професіоналізму колективу. Зникли ті явища, які мають місце серед освітян і які дискредитують саму ідею особистісно зорієнтованого навчання і виховання. Маємо на увазі випадки, коли *запровадження лише оригінальної, “нової педагогіки” (“козацької”, “народного календаря” тощо) вважається достатньою підставою для проголошення досягнення вершин інновацій.* Або разові дійства у вигляді погоні за *привабливими формами уроку у фактичному відриві від їх дидактичної насиченості.* З цього погляду ми бачимо, що цілісне, всебічне оволодіння теорією і передовою практикою в річищі цієї проблеми дозволяє нашим учителям наблизитися до оптимальності педагогічного процесу.

Колектив піднявся на більш високий ступінь гуманізації навчально-виховної роботи, що визначається створенням кращих умов розкриття природних задатків особистостей вихованців, розвитку їхньої творчої активності. Так, значно зросла кількість учнів-переможців районних предметних олімпіад і учасників обласних олімпіад, дипломантів і призерів обласних, Всеукраїнських оглядів-конкурсів учнівської творчості.

Нині школа забезпечує більш ґрунтовну освітню підготовку, що протягом усіх останніх років дозволяє випускникам складати вступні іспити до ВНЗ практично без зривів. Після закінчення школи майже 70% юнаків і дівчат випусків 1998–2004 рр. продовжили навчання у вищих навчальних закладах, переважно на бюджетній основі.

Нарощення продуктів інноваційної діяльності очевидне також у тому, що вчителі стали авторами науково-методичних і методичних розробок, опублікованих у центральній педагогічній пресі.

У цілому, наша практика розбудови функціональної системи особистісно зорієнтованого навчання і виховання визначила *важливість дотримання таких складових:*

- завдання розбудови особистісно зорієнтованого навчання і виховання слід ясно розуміти всім учасникам педагогічного процесу (дирекції школи, вчителям, учням, батькам, громадськості) як соціальне замовлення суспільства і як визначальну умову й реальну перспективу прогресивного функціонування закладу, поступального руху вперед усього колективу;
- організація і спрямування зусиль максимально можливої кількості учасників навчально-виховного процесу на вироблення власної концепції, моделі, програми розвитку школи з урахуванням специфіки мікросоціуму;
- систематичний оперативний аналіз, контроль, корекція виконання програми (моніторинг на зовнішньому рівні);
- всебічна підтримка, демонстрація позитивних здобутків, стимулювання творчого підходу до реалізації наміченого, кожного прояву самостійного конструювання авторських педагогічних структур чи елементів, що прямо впливає на зміцнення атмосфери пошуку, самовдосконалення, розвиває в учасників спільної діяльності так званий моніторинг на внутрішньому рівні.

КОНЦЕПТУАЛЬНО-МЕТОДОЛОГІЧНІ ЗАСАДИ

РЕФОРМУВАННЯ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Управління
школою

Якою сьогодні є сільська школа? Якого вчителя потребує? Як вивести її з тієї системної кризи, в якій вона з різних причин опинилася? Все це – питання нашого спільного пошуку, однак хочу з самого початку підкреслити, що мова не йде лише про копіювання кращих рис міської школи, у школи на селі є власне покликання, власна доля і власне призначення. Згадаймо, як ще за радянського часу склався в літературі напрям письменників села, які висловлювали жаль з приводу руйнації села як колиски національної культури, рідної мови, народної моралі і ще багато чого, про що ми сьогодні ще, може, й не здогадуємося. Село часто розглядають у ракурсі консерватизму, і в ньому й справді присутні дві сторони. Крім села як колиски національної культури, є ще й відомий вислів К. Маркса про „ідіотизм сільського життя”, його замкнутість і „рослинний характер” життєвого стилю. Пройдуть роки, і цілком можливо, що XXI століття вирішить питання забезпечення продуктами харчування та сировиною для легкої промисловості на новій технологічній основі і таке поняття, як село, відійде в минуле. Це бу-

ло б і досягненням прогресу, і одночасно втратою з важко прогнозованими наслідками. Ціна прогресу буває надто дорогою, і вчасна пересторога про його можливі негативні наслідки ніколи не завадить.

Для прикладу. У людини XIX–XX століть була безмежна віра у велич людського розуму, науки і просвіти. Навіть парадигма гуманізму цього часу розглядала природу лише як матеріал і сировину для виробництва. Однак погляд на природу як самоцінність не вмирав, він жеврів у творчості поетів і філософів – романтиків, і саме він став духовною підвалиною екологічних пошуків нашого часу. Тож дозволимо й ми собі певний романтизм у роздумах про долю села та його школи, виходячи не лише з потреб свого часу, а й дбаючи про майбутнє.

Стало нормою говорити про сільську школу як про ганджовиту, у всякому разі порівняно з елітною міською школою. При цьому

Михайло РОМАНЕНКО

Ректор Дніпропетровського обласного інституту післядипломної педагогічної освіти, доктор філософських наук, професор

Директор школи, ліцею, гімназії № 6 2005

підкреслюють гіршу матеріальну базу, кадрове забезпечення, матеріальну скруту вчителя, віддаленість його від джерел інформації, гірші можливості спілкування з колегами тощо. І все це незаперечне. Треба працювати над усуненням цих несприятливих факторів, розв'язувати ці проблеми у процесі реформування освіти на селі. Однак сільська школа і сільський спосіб життя мають цілу низку переваг, які треба використати сповна у навчально-виховному процесі. Це близькість до землі, до природи, до природних витоків людини. Це неформальний характер міжособистісних стосунків у сільських громадах. Це постійний зв'язок між навчанням та трудовою діяльністю в господарствах батьків. Ми ще мало наголошуємо на тому, що всі ці фактори необхідно ширше використовувати, формуючи соціокультурний контекст освітньої діяльності в школі, систему внутрішньо-шкільної комунікації для вивчення окремих предметів. Адже, згідно з сучасними підходами до освіти, діти найкраще навчаються та виховуються на тому, що є складовою їхнього безпосереднього життєвого досвіду. Використати соціальне оточення як позитивний чинник освіти, що сприяє становленню розвиненої особистості – таке завдання стоїть сьогодні перед сільськими педагогами.

У такому ключі спробуємо розглянути ряд питань життя сільської школи. Візьмемо хоча б наповнюваність класів. Невелика кількість учнів у класі дає можливість краще налагодити особистісно зорієнтоване навчання та індивідуальний підхід до дитини. Тут, як підкреслює В.Р. Ільченко, є найкращі умови для підтримувальної педагогіки, яка, на відміну від авторитарної, спрямована на природовідповідні технології навчання, на задоволення базових потреб дитини, на соціалізацію її розуму, а не тільки на оволодіння певною сумою знань і вміння застосовувати їх на практиці. Отже, сільська освіта має кращі умови для впровадження під-

тримувальної педагогіки, яка не спричинює дидактогенних хвороб, а навпаки сприяє зміцненню психічного і фізичного здоров'я дітей, а воно сьогодні – найбільша цінність і для самої дитини, і для сім'ї, і для держави. Сільська школа має кращі можливості для збереження і зміцнення здоров'я дитини, і це добре розуміють кращі керівники й організатори освіти. Тільки один приклад. Усі школи Солонянського району (начальник відділу освіти М.К. Галата) працюють у режимі шкіл зміцнення здоров'я.

Упровадження Державних стандартів освіти ставить перед нами ряд нових завдань, які треба осмислити і в контексті реформування сільської школи. Одним із них є перехід освіти від знаннєвої парадигми до діяльній. Йдеться, зокрема, про навчальне середовище поза школою, коли навчання відбувається в різноманітних життєвих ситуаціях, а наслідком є не тільки знання й уміння, а й власний продукт – матеріальний або інтелектуальний. Зарубіжний досвід продуктивної освіти стосується переважно підлітків – учнів 15-16 років. Проблема в тому, щоб запровадити продуктивну освіту в початковій школі, поки формуються фундаментальні структури мислення, і природну базову потребу в конструюванні, дослідництві і власних висновках ще не придушив “слухняно-сидячий” процес здобуття освіти, орієнтованої на репродуктивні знання, на слухання та повторення чужих думок (В.Р. Ільченко).

Говорячи про причини кризового стану сільської освіти, не будемо забувати про те, що саме тут авторитарна педагогіка має найглибше коріння, і це не меншою мірою, ніж фактори матеріального порядку, гальмує її модернізацію. Більшість сільських учителів налаштовані на таку модель випускника, який „засвоїв навчальний матеріал”, а значить, звик підкорятися авторитетові вчителя, виконувати завдання за зразком, за інструк-

цією і в разі невдачі посилається на керівника. Така модель сьогодні не задовольняє базових потреб дитини. А між тим, як доводить сучасна наука, дитина має природну потребу в самостійному дослідженні свого середовища життя, вона прагне зробити власні висновки, перетворювати-конструювати світ, ділитися власними думками з навколишніми і чекати їхнього схвалення або аргументованого заперечення. Центром пізнання дійсності, рушійною силою цього найважливішого в житті дитини процесу є її власні прагнення, дитина не запрограмована на те, щоб безперервно засвоювати знання та вміння, які для неї обрали укладачі програм і підручників і які вчитель їй ретельно передає, водночас намагаючись довести, що саме ці знання й уміння потрібні їй для щасливого життя. Дитина безправна перед дорослими, які в такий спосіб передають їй соціальний досвід. Однак навіть якщо вона любить учителя, все одно — запам'ятовуючи знання і засвоюючи вміння, яких не потребує, дитина внутрішньо опирається примусові, отже, не може рости здоровою в цих умовах. Нові підходи до навчання ставлять на перше місце не абстрактні показники ЗУНУ, а потреби та інтереси дитини. Особливо в перші роки навчання педагог повинен не стільки вимагати, скільки допомагати їй досягти успіхів у тому, до чого вона найбільше здатна. Тоді дитина росте здоровою, творчою, здатною брати на себе ініціативу і відповідати за свої дії. Отже, проблема в тому, щоб врахувати специфіку сільської школи і запропонувати їй відповідні передові технології, а не просто копіювати міську школу.

Звертаю увагу на необхідність ширшого застосування програми „Довкілля”, як це робить Дніпровська середня багатопрофільна школа Верхньодніпровського району, очолювана Андрієм Хомичем Ляшенком. В області також є досвід використання педагогічної технології школи-ро-

дини, що актуалізує потребу вивчення та збереження національного соціокультурного оточення. Ще раз підкреслю: менша наповнюваність класу полегшує індивідуальну роботу з учнями, відкриває більші можливості працювати з ними в природному і національно-культурному оточенні, наприклад, уроки просто неба чи вивчення народних звичаїв та фольклору. А все це значить сповна задовольнити потребу дитини спостерігати, досліджувати, конструювати, творити і перетворювати світ.

ВИХОВАННЯ В УМОВАХ СІЛЬСЬКОЇ ШКОЛИ

Педагогічною громадою взагалі, а сільською особливо, ще далеко не усвідомлено необхідність працювати на становлення нової моделі випускника в плані її індивідуалізації, саморозвитку, становлення самості, плекання, а не нівелювання своєрідності, особливості, унікальності, креативного начала. Для сільської школи ще більш актуальне впровадження у педагогічний процес компетентнісного підходу до навчання та виховання. Зупинюся на особливостях виховання в умовах сільської школи. Традиційній школі, а це значить перш за все сільській, особливо притаманний підхід до виховання як до чогось другорядного, такого, що лише обслуговує процес навчання. Школа впродовж століть існування традиційного суспільства могла дозволити собі зосереджуватися на навчанні, тоді як вихованням займалися (і на селі це було особливо успішно) такі соціальні інститути, як церква, громада з сильним впливом на особистість громадської думки, патріархальна сім'я. Традиційне суспільство з його виробленими впродовж віків традиціями, звичаями і обрядами проклало юній особистості готове річище поведінки, майже не залишаючи свободи вибору. Історичний час в умовах села протікав дуже повільно і відповіді на життєві питання молоді селяни зна-

Вріз 1.

ПОСТУЛАТИ ДЛЯ ВЧИТЕЛЯ:

(за О.Л. Кононко)

- пристосовуватися до природи своїх вихованців, а не пристосовувати їх під себе;
- полегшувати, а не ускладнювати дітям їхню непросту внутрішню роботу із самовдосконалення, духовного становлення; допомагати душі, що лише розпочинає свій життєвий шлях, жити власними силами;
- виявляти терплячість і спостережливість, сповідувати тезу: „Чекай і спостерігай! Не поспішай. Не пришвидшуй процес визрівання. Поважай природу і бери її до уваги”;
- не вимірювати своїми дорослими мірками дітей, а намагатися поставити себе на їхнє місце, базуючись на знанні об’єктивних законів психічного розвитку; надавати перевагу не одній універсальній програмі розвитку, а використовувати індивідуальні програми, відповідні особливостям кожного;
- не обирати за дитину вид діяльності, міру її складності, стиль виконання, а навпаки – вправляти в умінні надавати перевагу, здійснювати вибори, приймати самостійні рішення;
- не вимагати, не наполягати, не говорити: „Ти зобов’язаний це зробити!”, а запрошувати до активності. Роль учителя полягає в тому, щоб дитина сама сказала: „Я буду цим займатися”;
- сповідувати рухливість як умову повноцінного розвитку особистості, дозволяти дітям вільно пересуватися, обирати зручне місце, позу, місце дії; не переривати творчого процесу, не втручатися в нього, тріпотливо ставитися до різноманітних виявів внутрішнього життя вихованців;
- своїми діями не карати, не зловживати схваленням: очікування винагороди продукує напружені зусилля відповідати чийсь вимогам; найкращою винагородою для вихованця має бути його власне просування по шляху розвитку;
- визнавати власні помилки і незнання, тим самим показуючи дітям, що не слід боятися помилок, соромитися свого незнання; особистісне самовдосконалення починається з уміння визнати свої вразливі місця;
- забезпечувати дітям спокійне середовище, яке допомагає їм зосередитися, почуватися затишно і спокійно, уникати надмірно голосних звернень, окриків, менторської тональності; турбуватися про гігієну нервової системи вихованців;
- стежити за своїм психічним станом, його впливом на ефективність виховного процесу; враховувати його, в разі потреби коригувати, регулювати; усвідомлювати, що повтор негативних станів веде до закріплення відповідних рис характеру;
- експериментувати, варіювати, сумніватися, бути в пошуку, самовдосконалюватися, досліджувати, не заспокоюватися на досягнутому, розвивати в собі педагогічну рефлексію.

ходили в досвіді минулих поколінь. Взагалі, майбутнє за таких умов було простим продовженням минулого. А покоління людей змінювалися значно швидше, ніж покоління ідей або речей. В умовах нового динамічного суспільства ситуація на селі змінилася. „Час часиться із майбутнього” – за висловом одного філософа. Молоде покоління сільських жителів уже не знаходить відповіді на всі питання у звичаях, традиціях та обрядах, тобто в акумульованому досвіді попередніх поколінь. Воно поставлене перед необхідністю робити відповідальний вибір, але не завжди готове до цього. На нашу думку – це головне протиріччя змісту виховання в сільській школі, що накладає відбиток на всю духовну ситуацію села. І найскладніше тут те, що сюди не підходять рецепти міської школи, бо можна, розриваючи пута традиційності в пошуку свободи для особистості, втратити неповторний колорит сільського способу життя і його націєоберігаючу цінність. Які соціальні компетенції потрібні сьгодні випускникові сільської школи?

Назвемо деякі постулати для вчителя, важливі для його педагогічного самовдосконалення (див. вріз 1).

Хочу порушити ще одну досить складну проблему, яка дискутується в педагогічній науці. Ідеться про визнання педагогами так званого принципу локалізації педагогічної відповідальності. Суть цього принципу в тому, що педагог не повинен нав’язувати вихованцю

той чи інший світогляд, адже вибір світогляду — справа самого вихованця. Завдання педагога — створити вихованцю таке педагогічне середовище, яке відкривало б йому можливість і спонукало до гуманістичного вибору ціннісних орієнтацій, давало приклади істинно гуманної поведінки і відкривало б можливість реалізувати себе як проект.

Урахування специфіки сільської школи стосується не тільки її організаційних форм, а й у значній мірі також і змісту освіти. Зміст освіти — це певний пласт загальнолюдського досвіду, який засвоює особистість, і він, звичайно ж, має відрізнятися стосовно сільських та міських школярів. Освіта сьогодні це практично ігнорує. Інколи кажуть, що зміст освіти індиферентний до місця розташування школи, бо, мовляв, Державний стандарт, база освіти мають бути єдиними для всього освітнього простору України і не розмежовуються залежно від того, міська це школа, чи сільська („Математика — вона і в Африці математика”). Це так, однак це не означає, що не слід враховувати специфіку змісту освіти, яку має здобувати учень сільської школи. Це стосується і загальноосвітньої складової. А ще в змісті сільської освіти обов'язково має бути присутньою сільськогосподарська підготовка, яка, звичайно ж, відсутня в міських школах. І досягається вона, перш за все, за рахунок регіонального та шкільного компонента базового навчального плану. Як відзначав ще відомий російський педагог П.П. Блонський, „програма сільської школи повинна бути агрономізована та передбачати вивчення навколишнього життя з природничонаукового, соціально-економічного та побутового боку, тобто набути яскраво вираженої сільськогосподарської спрямованості”.

ПЕРЕВАГИ КООПЕРУВАННЯ СІЛЬСЬКИХ ШКІЛ

Фахівці рекомендують посилювати освітній потенціал сільської школи за рахунок:

1) Об'єднання шкільного компонента сусідніх шкіл — створення міжшкільних курсів за вибором та факультативів на основі укладання угоди про співтовариство.

2) Створення очно-заочних шкіл, проведення „сесій” для учнів, які обрали певні курси за вибором під час канікул у школі, що має інтернат (години шкільного компонента об'єднуються, використовуються тільки під час сесій).

3) Об'єднання ресурсів сільських шкіл, розташованих недалеко одна від одної: кожна школа спеціалізується в тій освітній галузі, в якій має більший потенціал.

4) Створення асоціацій сільських шкіл тощо. Взагалі, на порядку денному організаційної перебудови освіти на селі стоїть усвідомлення переваг кооперування зусиль педагогічних колективів для взаємного посилення освітніх послуг. Піонером у цій справі є Ставищенський район Київської області (начальник відділу освіти — кандидат педагогічних наук І.Г. Осадчий). За цей рік і ми багато зробили в плані відпрацювання моделі територіального освітнього округу.

Підкреслю лише два методологічні моменти такої кооперації.

1) Ми використовуємо термін „**освітня мережа**” як певну механічну суму закладів освіти, наприклад, адміністративного району. При цьому виходимо з того, що кожна школа самостійна і самодостатня для вирішення всіх освітніх завдань. Однак ускладнення завдань, що постають перед школою, показують, що і в матеріальному, і в кадровому плані окрема школа чим далі, тим більше буде не в змозі відповісти на виклик часу, і тільки кооперування шкіл з виділенням сильних сторін кожної дасть високий ефект.

2) Кризові 90-і роки увійдуть в історію нашої освіти не тільки як роки занепаду шкільної освіти, а й як роки подолання властивої попередній, відносно благополучній епосі однаманітності закладів освіти, диверсифі-

Віра МЕЛЕШКО,
завідувачка лабораторії сільської школи Інституту педагогіки АПН України,
канд. пед. наук

ЗВЕРНІМО УВАГУ – ЦІКАВИЙ ДОСВІД

Аксіомою є твердження, що результати роботи освітнього закладу безпосередньо залежать як від творчості педагогічного колективу, так і від управлінської системи, передусім її здатності до оновлення та постійного розвитку.

ДОІППО – одна з провідних науково-методичних установ, яка постійно примножує багаторічний досвід, розробляє нові педагогічні технології, включаючи й систему освіти сільського регіону. Тісна співпраця з лабораторією сільської школи Інституту педагогіки АПН України сприяє розширенню географії експериментальних напрацювань, повнішого врахування регіональних особливостей сільської школи на етапі переходу на профільне навчання.

Принципово нове соціальне замовлення щодо цілей, завдань, змісту і якості шкільної освіти вимагає організаційних змін у системі освіти сільського адміністративного району, науково-методичного забезпечення процесу профільного навчання в загальноосвітніх навчальних закладах різного типу. Стрімка перебудова системи освіти у сільській місцевості стає нагальною потребою, адже навчальний заклад має розв'язати проблему підготовки випускника конкурентоздатного як на абітурієнтському шаблі, так і на ринку праці. *Результати наукових досліджень свідчать, що забезпечити ефективне управління системою загальної середньої освіти в сільській місцевості вдається шляхом створення різних моделей, навчально-виховних об'єднань, освітніх округів тощо, діяльність яких ґрунтується на засадах співпраці, інтеграції та кооперації зусиль.*

За будь-яких обставин управління освітніми системами здійснюється з метою досягнення основної мети – формування свідомого громадянина України, що всебічно розвивається відповідно до своїх задатків, інтересів, уподобань і власного “Я”. Як влучно зазначив відомий вітчизняний науковець В.В. Крижко, новий тип управління не з'явиться за волею чарівного мага. Мова йде про небачену за масштабами, розмахом організаційну, методологічну, педагогічну діяльність щодо вирощування зазначеної генерації з новими імпліцитними якостями управління.

З огляду на це, керівники органів управління освітою, директори шкіл, учителі-практики, студенти знайдуть на сторінках цього журналу цікавий матеріал, де охарактеризовані сучасні підходи до здійснення управління системою освіти в умовах формування інноваційної моделі розвитку галузі, обґрунтовані специфічні особливості процесу навчання і виховання у сільських загальноосвітніх навчальних закладах.

Будемо раді, якщо науково-теоретичне та методичне надбання науковців і практиків стане підґрунтям для творчого використання та подальшого розвитку у Вашій педагогічній діяльності.

кації і форм, і змісту шкільного життя.

Набуття кожною школою індивідуального іміджу є закономірним продовженням процесів індивідуалізації та диференціації шкільної освіти на рівні класу. Розвиваючись у цьому напрямку, школа не могла не прийти до профілізації її старшої ланки. Хоча особливо підкреслити провідний принцип профілізації – регіоналізацію змісту освіти, що для сільської школи означає врахування відмінностей ринків праці та освітніх послуг, соціальних очікувань випускників шкіл великих та малих міст і сільської місцевості. Зміст профільної освіти, як відомо, визначається за двома критеріями:

- набором загальноосвітніх та профільних предметів у навчальному плані;
- глибиною їх вивчення.

Для прикладу, як це рекомендують фахівці (С.Г. Бронешук). У сільських школах на ранніх стадіях профілізації вводити: біологію з основами тваринництва (або тваринництво), географію з основами економіки сільськогосподарського виробництва тощо. Після розробки відповідних навчальних посібників необхідність у такому уточненні назв зникає. І це тільки можливості базових дисциплін, а ще ж можуть бути трудові практикуми, факультативні курси та навчально-виробничі практики, які забезпечують відповідну профілізацію змісту освіти сільської школи.

ПАМ'ЯТЬ СЕРЦЯ: СЛОВО ПРО ДРУГА

Управління
школою

Про Людину, яка стояла біля витоків журналу для освітянських керівників

„Горло дерти — не плуга перти” — любив повторювати Василь Васильович Смолянець і пер свого плуга до останнього подиху: вчитель, інспектор, головний редактор видавництва „Радянська школа” (нині — „Освіта”), автор-методист книжок з фізики, підручників з фізики для 6-9 класів. А статей у педагогічній пресі — й не перелічити. Останніми роками працював головним редактором видавництва „Педагогічна преса”. Саме сюди я прийшла у 1998 році з ідеєю започаткувати журнал для директорів шкіл, сподіваючись на підтримку, і не помилилася — журнал з того часу видається для Вас, шановні керівники, і Василь Васильович став його „хрещеним батьком”.

Тішить думка, що після смерті людина має шанс продовжити коротке своє життя у нашій пам'яті. *Прагну зробити свій внесок, і наскільки можливо затримати Василя Васильовича серед нас на Землі — дякуючи і Вашій увазі до нього.*

Декілька разів перетиналися дороги нашого з Василем Васильовичем професійного життя і кожного разу — не я для нього, а він для мене виявлявся незмінним.

Ось одна з цих пам'ятних ситуацій.

**ЧЕСТЬ МУНДИРА І ВВС*,
або як я вчилася інтерпретувати закони**

Це вже відійшло в минуле, тепер можу розкрити свій секрет. Коли я у свої 25 років стала завідувачкою кабінетом фізики ЦІУВ УРСР (нині ЦІППО АПН України), у Міністерстві освіти інспектором з фізики працював Василь Васильович. Тож долею було визначено нашу подальшу співпрацю. Тоді Центральний інститут розпочав всеоюзний експеримент з підготовки резерву директорів шкіл. Мені, як і всім моїм колегам-методистам, довелося брати активну участь у їх підготовці — читати лекції, організовувати педагогічну практику для майбутніх керівників. А вони — молоді, завзяті, відповідальні — цікавились усім і задавали безліч запитань, більше всього — з нормативного забезпечення. Ми теж були молоді, і хоч ретельно готувались до занять, але часу, як завжди, не вистачало і деякі документи залишалися не опрацьованими. На черговій лекції для резерву запитання сипалися як із

Ольга ВИГОВСЬКА

Головний редактор журналу
„Директор школи, ліцею,
гімназії”

*Згасла ще
одна зірка на
педагогічному
небосхилі і в
реальному небі
закотилася
теж...*

*У рік фізики
пішла з
життя
людина, яка
займалася
нею профе-
сійно, і була
тричі фізи-
ком:
вчителем,
методистом,
інспектором*

*ВВС — так називали В.В. Смолянець його колеги

„рога достатку”, а мені доводилося у відповідях часом керуватися не так знанням реальних документів, як логікою орієнтуючись на бажаний ідеальний стан: якщо робити так, то буде і правильно, і краще. Тому жодне запитання не залишилося без відповіді, а отже і авторитет, як тоді здавалося, не постраждав. Драма розігралася після лекції, коли переглянувши усю нормативну базу документів про школу, я не знайшла частини законів, про які вела мову на лекції – їх не існувало взагалі...

Як же зустрічатися зі слухачами завтра, і що говорити з приводу цього?!

Мабуть, і на думку не спало б бігти радитися у міністерство, якби там не працював В.В. Смолянець. Не довго вагаючись, переповіла йому все по телефону. Він спокійно почав розмірковувати вголос: „А може оте потрактувати отак, а оце, фактично, схоже на наслідки цього, а оце... і далі у тому ж дусі”. Тон голосу – спокійний, вихід із ситуації – окреслено, і при цьому без образ – делікатно, творчо і мудро.

Йому було притаманне абсолютне прийняття людей: не осуди! Ось кредо його життя!

Василь Васильович
СМОЛЯНЕЦЬ
(21.05.1934 –
11.12.2005)

Цей урок мого особистого педагога-наставника пам'ятаю донині: він і сьогодні вчить мене ставленню до людей і творчому прочитанню усіх паперів – і законів теж.

Життєві ситуації для того і потрібні, щоб виявляти краще, що у нас є, свою суть.

Тож, хто закриває амбразури, а хто рятує честь колеги – кожному своє!

ІНСПЕКТОР І МЕТОДИСТИ

Якщо за посадою мусиш перевіряти роботу людей, оцінювати її, то природно, що люди прагнуть зайвий раз уникати зустрічей, у взаєминах виникає протистояння, страх, бажання не потрапляти на очі, бути подалі. А мої колеги, завідувачі кабінетів фізики обласних інститутів удосконалення вчителів, його любили, прагнули зустрічей з Василем Васильовичем. На його зауваження ніхто не ображався, але кожен хотів бути природним перед ним і водночас – проявлятися найкращими своїми рисами.

Так само почувала себе з ним і я.

Тож, дійсно, не місце красить людину, а людина – місце!

Проводити у вічність прийшло чимало людей – рідні, колеги, друзі. Були ті, що вчилися разом із Василем Васильовичем у школі, були й ті, хто знав його дитинчам. Розповідали, як він ще восьмирічним хлопчиною захищав свою маму від німців, інші наголошували на його особливій здатності залишатися великою дитиною. Жінки дякували за вірші, які він до свят дарував їм, чоловіки – за гру в шахи, рідні – за те, що вчив їхніх дітей. Сам він пишався тим, що був киянином у третьому поколінні...

Усі ми намагалися виділити риси, особливості, якості, яким він був для людей і серед людей, для кожного з нас.

Вийшов колективний портрет, у якому для кожного він був свій, зі своєю історією. Але було щось і спільне: кожен із присутніх вірив, що Він є і що так буде завжди, бо наші серця ще наповнені живими почуттями любові й шани до Нього!

Хай же земля буде пухом для тебе, великий Друже!

Прийми цю світлу Людину, Господи!

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ ПОКАЖЧИК СТАТЕЙ ЖУРНАЛУ „Директор школи, ліцею, гімназії” за 2005 рік (№№ 1-4)

ДЕРЖАВА І ОСВІТА

- Станіслав Ніколаєнко.* Фундаментальне значення середньої освіти 4*2005, с. 4
 Над чим працюватимуть МОН і місцева влада 4*2005, с. 13
 Програма “Шкільний автобус” у регіонах: про шкільний автобус і не тільки 1*2005, с. 21
 Уряд збільшить видатки на освіту. Політика має піти зі школи 4*2005, с. 10

ПЕДАГОГІКА ШКОЛИ

- Бажутіна С.* Деякі особливості обдарованих школярів 1*2005, с. 67
Богач О. Вплив ЗМІ на старшокласників 1*2005, с. 56
Брагіна Н., Литвинчук О. Вивчаємо життєвий стиль особистості 1*2005, с. 62
Булах І., Хорошилова О. Звідки беруться незнайки. Спроба дослідження одного колективного суб'єкта 1*2005, с. 51
 Кафедра психології – школі: луганський досвід 1*2005, с. 41
Коган І. Розвиток емпатії у молодших школярів. З досвіду факультативної роботи 1*2005, с. 44
Корніяк О. Норми розвитку комунікативної культури 3*2005, с. 35
Курило В. Нові обрії педагогічного університету 1*2005, с. 33
Максименко С. Психологія особистості: науковий погляд 1*2005, с. 24
Мар'яненко Л. Розумова обдарованість молодших школярів: психологічні особливості 3*2005, с. 24
Муранова Н. Особистісно-орієнтований підхід у допрофесійній підготовці ліцеїстів Авіакосмічного ліцею 3*2005, с. 40
Пінчук Т. Універсалізація ліцейної освіти – шлях формування в учнів цілісного мислення 3*2005, с. 18
Савченко О. Навчити учнів учитися: психолого-педагогічний аспект 1*2005, с. 29
Самодрин А. Пізнавальний інтерес – сутнісна рушійна сила профільного навчання 3*2005, с. 29
Хоружа Л. Етика як навчальний предмет: актуальність та особливості 3*2005, с. 45
Шпакова В. Біоетика та “Довкілля”. Технологія екологічної філософії для малят 3*2005, с. 51

УПРАВЛІННЯ ШКОЛОЮ

- Астахова В., Кущенко І.* Дайте дітям добру освіту, і вони всього досягнуть 2*2005, с. 65
Борзенкова Т. Як я бачу застосування критеріїв оцінювання навчально-методичного комплексу у шкільній практиці 4*2005, с. 78
Булдович М. Чи може бути школа на радість дітям і батькам? 2*2005, с. 79
Ващенко Л. Про критерії оцінювання навчально-методичного комплексу 4*2005, с. 76
Вергейчик О. Сільська освіта очима аудитора. Ефективність використання бюджетних коштів та державного майна щодо надання соціальних гарантій у сфері освіти Від творчого вчителя до творчого учня! Авторська експериментальна школа „Міленіум” 3*2005, с. 92
Виговська О. Якої фундаментальної підготовки потребує український вчитель. 3*2005, с. 68
Виговська О. Професіоналізм учителя як гарант збереження його здоров'я 1*2005, с. 83
Виговська О. Діяльність учителя і цілепокладання: теоретико-практичне обґрунтування технології дії та навчання 2*2005, с. 48
Жерносек І. Колегіуми в системі освіти України 4*2005, с. 70
Жерносек І. Професіограма директора школи нового типу: ліцею, гімназії, колегіуму 1*2005, с. 78
Кіперштейн Б. Школа як сприятливе середовище для розвитку дитини 4*2005, с. 89
Мовчун О. Приватний навчальний заклад: проблеми та перспективи розвитку 2*2005, с. 52
Колесник О. Формування позитивного іміджу освітнього закладу в системі „учень – учитель – управлінська команда” 2*2005, с. 61
Крижанівська Н. Найкраще про людину говорять її справи 3*2005, с. 56
Кушнар'єва М. Роздуми про сучасну освіту 1*2005, с. 100
Онаць О. Управління розвитком професійної компетентності молодого вчителя у ЗНЗ: методичне забезпечення 2*2005, с. 88
Осадчий І. Проектно-цільове управління: програма розвитку навчального закладу 4*2005, с. 82
Осадчий І. Проектно-цільове управління: каскадна програма розвитку навчального закладу 2*2005, с. 104
Павленко В. Педагогічна майстерність сільського вчителя 4*2005, с. 95
Піщалковська М. Українські роздуми про шведську школу 1*2005, с. 87
 3*2005, с. 107

<i>Пліш І., Глушакова К.</i> Ростимо, виховуємо, віримо!	2'2005, с. 100
<i>Порох Л.</i> Особистісно орієнтоване управління: здобутки працюючої системи	3'2005, с. 64
<i>Прокопович О.</i> Нормативна база інноваційних проєктів	2'2005, с. 99
<i>Пузенко О.</i> Приватна освіта: „за” та „проти”	2'2005, с. 71
<i>Рудаківська С.</i> Партнери в освіті. Світ інтелектуальних ігор КиМУ	2'2005, с. 85
<i>Сисоєнко Н., Прокопович О., Барматова І.</i> Як об'єктивно оцінити педагогічний експеримент	2'2005, с. 93
<i>Сорочан Т.</i> Виставка – сучасна ознака освітянського життя	1'2005, с. 74
<i>Сорочан Т.</i> Професіоналізм керівника школи: експериментальна система розвитку його управлінської діяльності	3'2005, с. 79
<i>Татарчук Е.</i> Роль бібліотеки в підготовці сучасного вчителя. Про наукову бібліотеку НПУ імені М.П.Драгоманова	4'2005, с. 100
<i>Федоренко В.</i> Правила оформлення бібліографічної інформації	3'2005, с. 111
<i>Храновська О.</i> Жива легенда Солонянщини	1'2005, с. 106
<i>Червонейкий В.</i> Екологічна освіта в школах розвинених країн Європи і США	3'2005, с. 98
<i>Чинок О.</i> Повірити в демократію – повірити школі	2'2005, с. 74
<i>Шкурко Я.</i> Стиль керівництва жінки-директора школи: комунікативні особливості.	1'2005, с. 92
<i>Шукевич Ю.</i> Особистісно-орієнтований підхід в управлінні ліцеєм	3'2005, с. 59

ІННОВАЦІЙНА ШКОЛА

<i>Бондарчук І.</i> Велика Вітчизняна війна і партизанська боротьба в Україні	2'2005, с. 31
<i>Бондарчук Л.</i> Ідеї Василя Сухомлинського у щоденній діяльності гімназії	4'2005, с. 66
<i>Ведмеденко Б.</i> Теорія і методика виховання інтересу в діяльності В.О. Сухомлинського	4'2005, с. 62
<i>Давискіба О.</i> Психолого-педагогічний аспект організації навчального діалогу в системі ”педагог – комп'ютер – студент”	4'2005, с. 58
<i>Даниленко Л.</i> Управління інноваційною діяльністю у закладах освіти	2'2005, с. 16
<i>Забродська Л.</i> Інформатизація закладу освіти: управлінський аспект	4'2005, с. 38
<i>Іванова О.</i> Нові інформаційні технології: процесуальні педагогічні умови реалізації особистісно-орієнтованої освіти в ліцеї	2'2005, с. 21
<i>Калінічев А.</i> Знаймо і пам'ятаймо свою історію! Про патріотичне виховання в сучасній школі	2'2005, с. 35
<i>Калошин В.</i> Позитивне мислення – важливий фактор забезпечення життєтворчості особистості	4'2005, с. 44
<i>Кудін А., Жабєєв Г., Свистун Ю., Харченко Л.</i> Інноваційна школа: інформатизація навчального процесу	4'2005, с. 32
<i>Кутєпова Л.</i> Гуманістичний аспект контролю знань учнів при використанні інформаційних технологій навчання	4'2005, с. 49
<i>Мозгова Н.</i> Професори філософії Університету св. Володимира як фундатори київської педагогічної освіти	2'2005, с. 9
<i>Монастирна Г.</i> Навчальні педагогічні задачі як засіб підготовки майбутніх учителів.	4'2005, с. 54
<i>Хайруліна В.</i> Основи християнської етики як засіб відродження духовності	2'2005, с. 36
<i>Шеєчук Н., Хоменко З.</i> Ліцей № 100 „Поділ” – сучасний бренд у галузі освіти	2'2005, с. 11

ОФІЦІЙНІ ДОКУМЕНТИ, РОЗ'ЯСНЕННЯ, ВІДПОВІДІ

<i>Наказ та примірне положення про звітування керівників дошкільних, загальноосвітніх та професійно-технічних навчальних закладів</i>	2'2005, с. 111
<i>Запитання учасників наради ректорів у Харкові – відповіді МОН</i>	1'2005, с. 18
<i>Ваші запитання – відповіді МОН</i>	4'2005, с. 17

ІНТЕРВ'Ю

<i>Інтерв'ю з ректором НПУ ім. М.П. Драгоманова Віктором Андрущенком. 170-річчя лідера педагогічної освіти: як університет став удвічі старшим</i>	2'2005, с. 4
<i>Інтерв'ю Міністра освіти і науки Станіслава Ніколаєнка. Пріоритети розвитку середньої освіти</i>	3'2005, с. 4
<i>Інтерв'ю з директором департаменту загальної середньої та дошкільної освіти МОН України Павлом Полянським: “Ідея оволоділа масами”. Потрібно ще, аби вона оволоділа певними коштами</i>	4'2005, с. 14

„КРУГЛІ СТОЛИ” І СЕМІНАРИ РЕДАКЦІЇ ЖУРНАЛУ

<i>Підготовка сучасного вчителя: проблеми, перспективи, реалії. Нарада ректорів у Харкові</i>	1'2005, с. 4
---	--------------

<i>Василь Кремень. Нові вимоги до освіти, до вчителя</i>	1'2005, с. 5
<i>Олексій Чебикін. Якого фахівця ми маємо готувати</i>	1'2005, с. 9
<i>Віль Бакіров. Пожвавимо взаємодію середньої та вищої школи</i>	1'2005, с. 10
<i>Олександра Савченко. Оптимальний шлях зближення теорії й практики в освіті</i>	1'2005, с. 11
<i>Костянтин Ситник. Від освітан залежить доля держави</i>	1'2005, с. 12
<i>Михайло Степко. Посутнє уточнення</i>	1'2005, с. 12
<i>Іван Язюк. Основа підготовки сучасного вчителя</i>	1'2005, с. 13
<i>Іван Прокопенко. Потрібен “Закон про вчителів”</i>	1'2005, с. 14
<i>Володимир Кавалеров. Вирішуємо проблеми освіти всім суспільством</i>	1'2005, с. 14
<i>Юрій Беляєв. Досконала законодавча база – запорука реформування освіти</i>	1'2005, с. 15
<i>Віктор Коцур. Програма “Учитель Київщини”</i>	1'2005, с. 15
<i>Володимир Кравець. Кадри – проблема №1</i>	1'2005, с. 16
<i>Лідія Даниленко. Аспекти розвитку системи ЦППО</i>	1'2005, с. 17
Інноваційні технології у викладанні природничих наук: семінар для освітянських керівників України у Чернівецькому ліцеї № 1	2'2005, с. 24
Чим опікуються керівники шкіл. Круглий стіл редакції журналу “Директор школи, ліцею, гімназії” у чернівецькому міському управлінні освіти	
<i>Ольга Виговська. Чи можлива криза в нашій освіті? Запрошую до діалогу!</i>	3'2005, с. 87
<i>Микола Зегрюк. Нова філософія освіти і школи нового типу</i>	3'2005, с. 88
<i>Олена Аносова. Зачароване коло проблем профільного навчання</i>	3'2005, с. 89
<i>Тетяна Мінакова. Найгостріша проблема</i>	3'2005, с. 89
<i>Віктор Шиманський. Не тільки економіка!</i>	3'2005, с. 89
<i>Андрій Сігітов. Духовність чи технологічність?</i>	3'2005, с. 90
<i>Тетяна Дурицька. Інноваційна підготовка вчителя</i>	3'2005, с. 91
<i>Світлана Рудько. Пропоную!</i>	3'2005, с. 91
Семінар асоційованих шкіл Юнеско, учасників проекту „Великий Волзький річковий шлях”	3'2005, с. 101
Школа майбутнього: якою їй бути? Круглий стіл редакції журналу	
<i>Олена Чинок. Школа майбутнього сьогодні: фантазії дітей та роздуми директора</i>	4'2005, с. 18
<i>Василина Хайруліна. Школа майбутнього: не мріяти, а діяти</i>	4'2005, с. 23
<i>Лілія Донська. Про злободенне та вічне</i>	4'2005, с. 27
<i>Маріанна Босенко. Школа майбутнього: тези</i>	4'2005, с. 29
<i>Ольга Виговська. Реалії сьогодення – прогноз на майбутнє!</i>	4'2005, с. 29
Серпневі наради освітянських керівників: віртуальний круглий стіл редакції.	
<i>Лілія Донська. Обміркуймо разом</i>	4'2005, с. 104
<i>Людмила Паращенко. Час змін</i>	4'2005, с. 105
<i>Ганна Сазоненко. Парадокси та перспективи сучасної освіти</i>	4'2005, с. 108
<i>Ольга Виговська. З думою про школу: сон, що має стати реальністю</i>	4'2005, с. 111
ПРЕЗЕНТАЦІЇ, РЕПОРТАЖІ, АКТУАЛЬНІ ТЕМИ	
<i>Григорій Волинка. 170-річчя Київського національного – це свято і драгоманівців</i>	2'2005, с. 7
<i>Восьма міжнародна виставка „Сучасна освіта в Україні – 2005”</i>	2'2005, с. 43
<i>Освітянські керівники у помаранчевій революції: від школи до МОНУ.</i>	
<i>Штрихи до колективного портрета</i>	3'2005, с. 12
<i>Фоторепортаж з нагоди відзначення 60-річчя Перемоги у Другій світовій війні: урядовці, громадяни, освітяни. Пріоритети взаємодії</i>	3'2005, с. 16
<i>Форум громадянської кампанії „Пора!”</i>	2'2005, с. 34
<i>Український Рух Опору: минуле й сучасне</i>	2'2005, с. 31
НАША ОБКЛАДИНКА	
<i>Перша – В.С. Курило, ректор Луганського національного педагогічного університету ім. Т.Г. Шевченка</i>	1'2005
<i>Перша – Віктор Андрущенко, ректор НПУ ім. М.П. Драгоманова, університету-ювіляра</i>	2'2005
<i>Перша – А.С. Порох, директор авторської школи “Міленіум” м. Києва</i>	3'2005
<i>Четверта – Старійшина серед педагогічних – Харківський національний педагогічний університет ім. Г.С. Сковороди</i>	1'2005
<i>Четверта – Ювілей навчально-виховного комплексу: дитячого садка „Лісова казка” – гімназії „Апогей”</i>	2'2005
<i>Четверта – Український колеж ім. В.О. Сухомлинського та його директор В.М. Хайруліна</i>	3'2005
<i>Четверта – Київський ліцей бізнесу та його директор Людмила Паращенко</i>	4'2005

Наші ювіляри

Валентина Федорівна ПАЛАМАРЧУК,
професор Центрального інституту
післядипломної педагогічної освіти
АПН України;

Георгій Георгійович ФІЛПЧУК,
академік АНП України,
професор, член редакційної ради
нашого журналу;

Надія Михайлівна ОСТРОВЕРХОВА,
старший науковий співробітник
Інституту педагогіки АПН України,
доцент, член редакційної ради
нашого журналу;

Ніна Михайлівна РОЗУМЕНКО,
директор бібліотеки ЦППО
АПН України.

*Широкосердні наші
вітання ювілярам!*

*Бажаємо:
в час дисгармонії –
гармонії в житті.
Наснаги, мудрості й краси!
Здоров'я Вам!*

*Хай колоситься нива
життя Вашого!
Довгих, плідних
і щасливих
Вам літ!*

